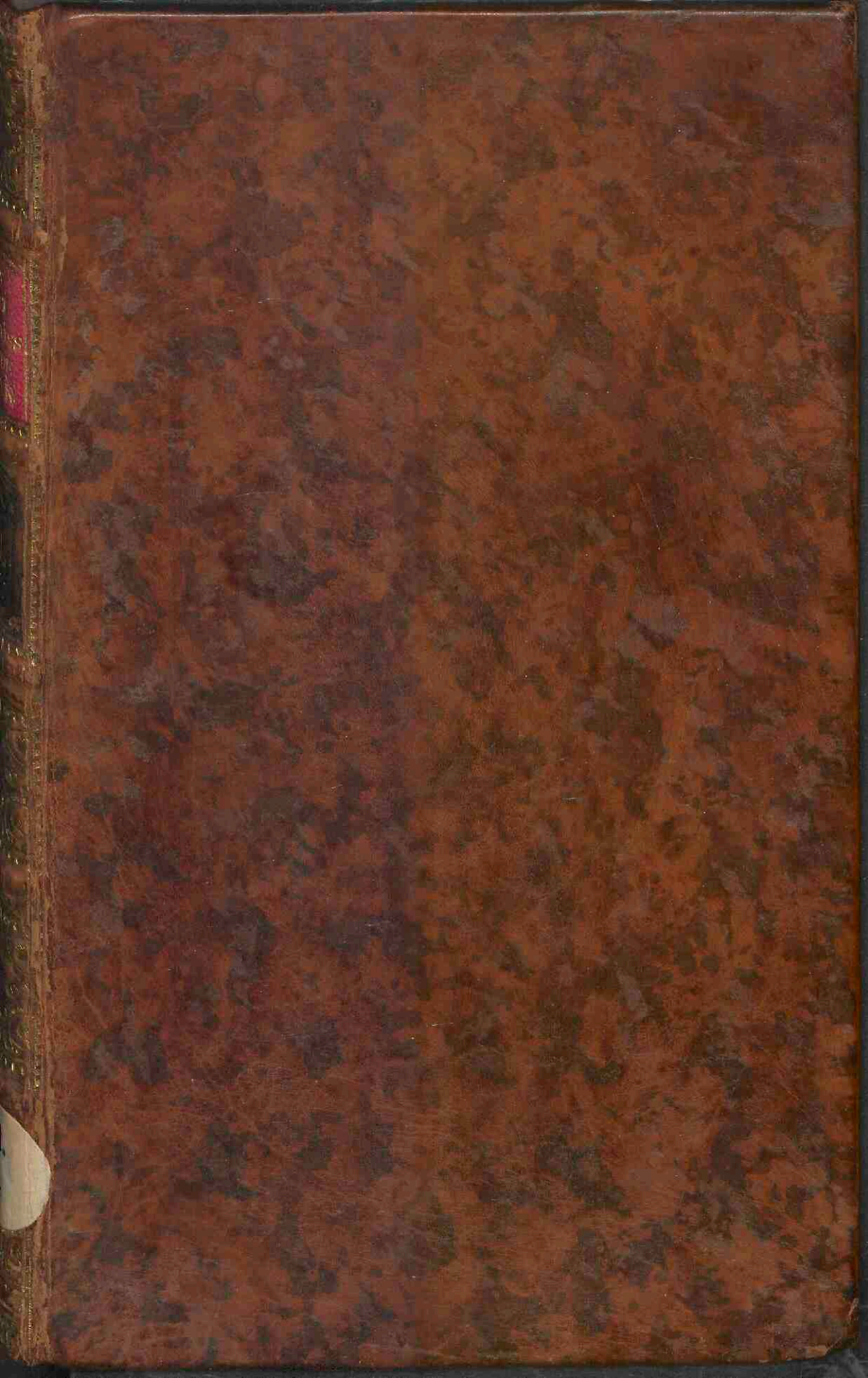
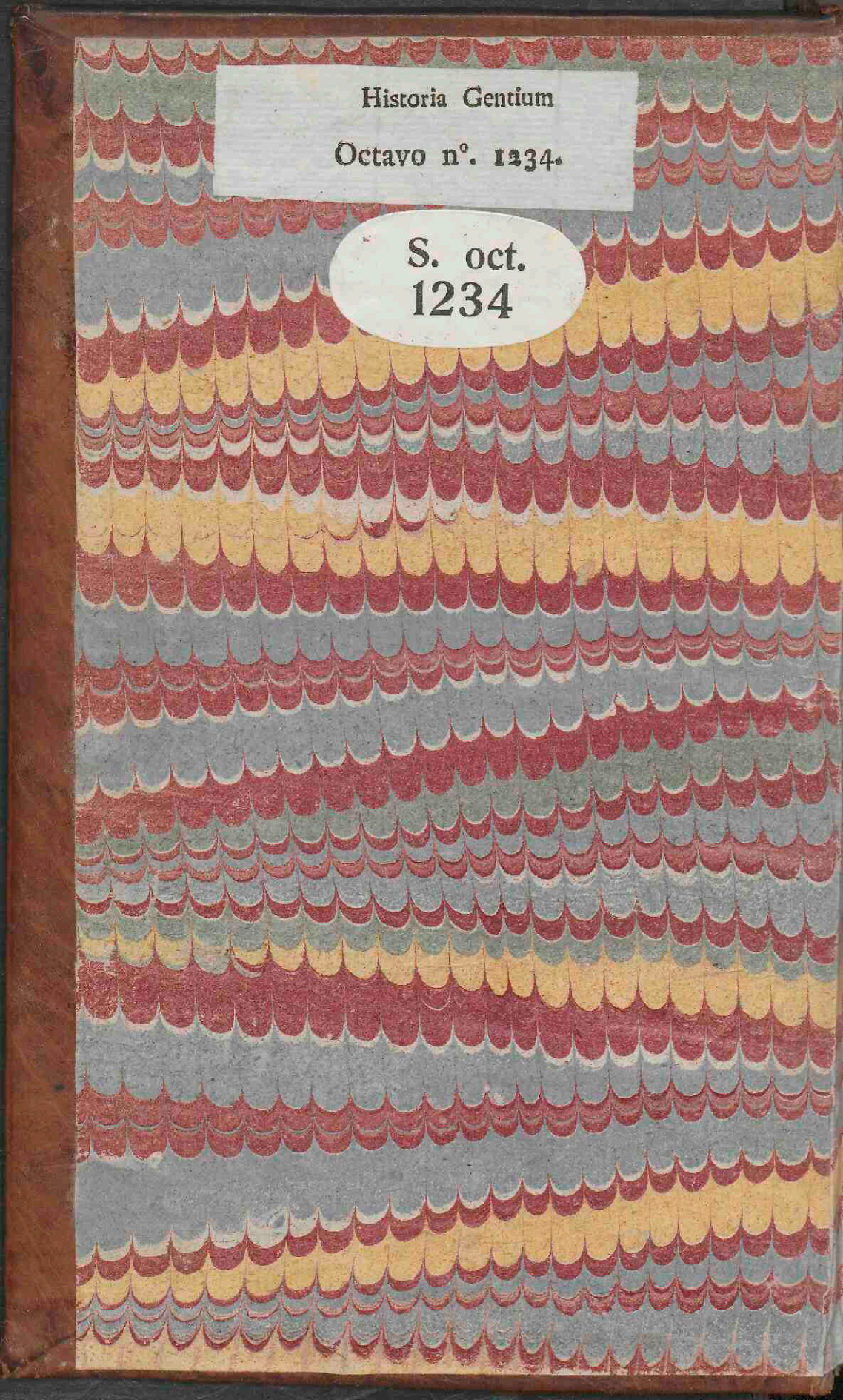

De aloude staat en geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden

<https://hdl.handle.net/1874/226558>

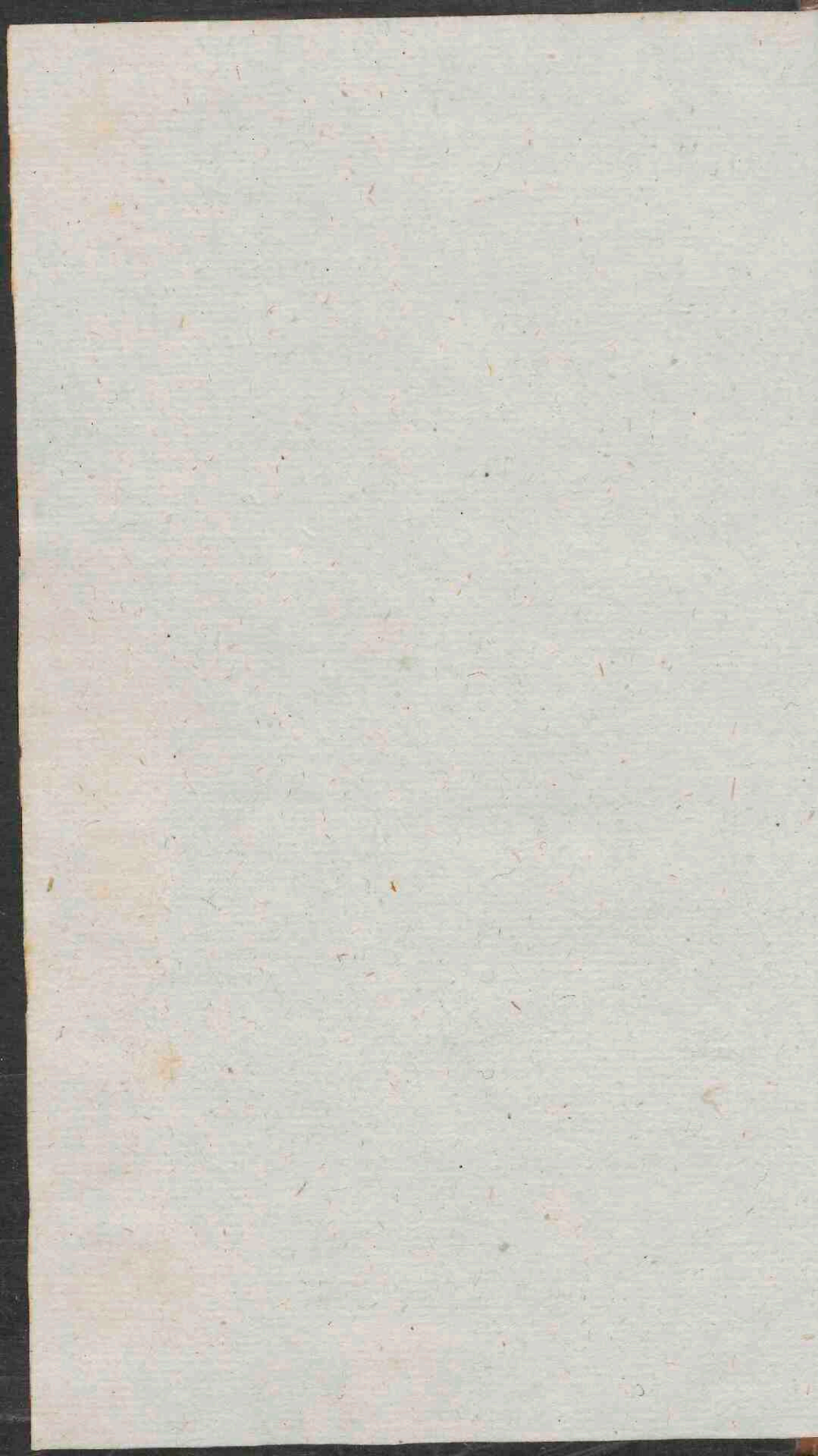

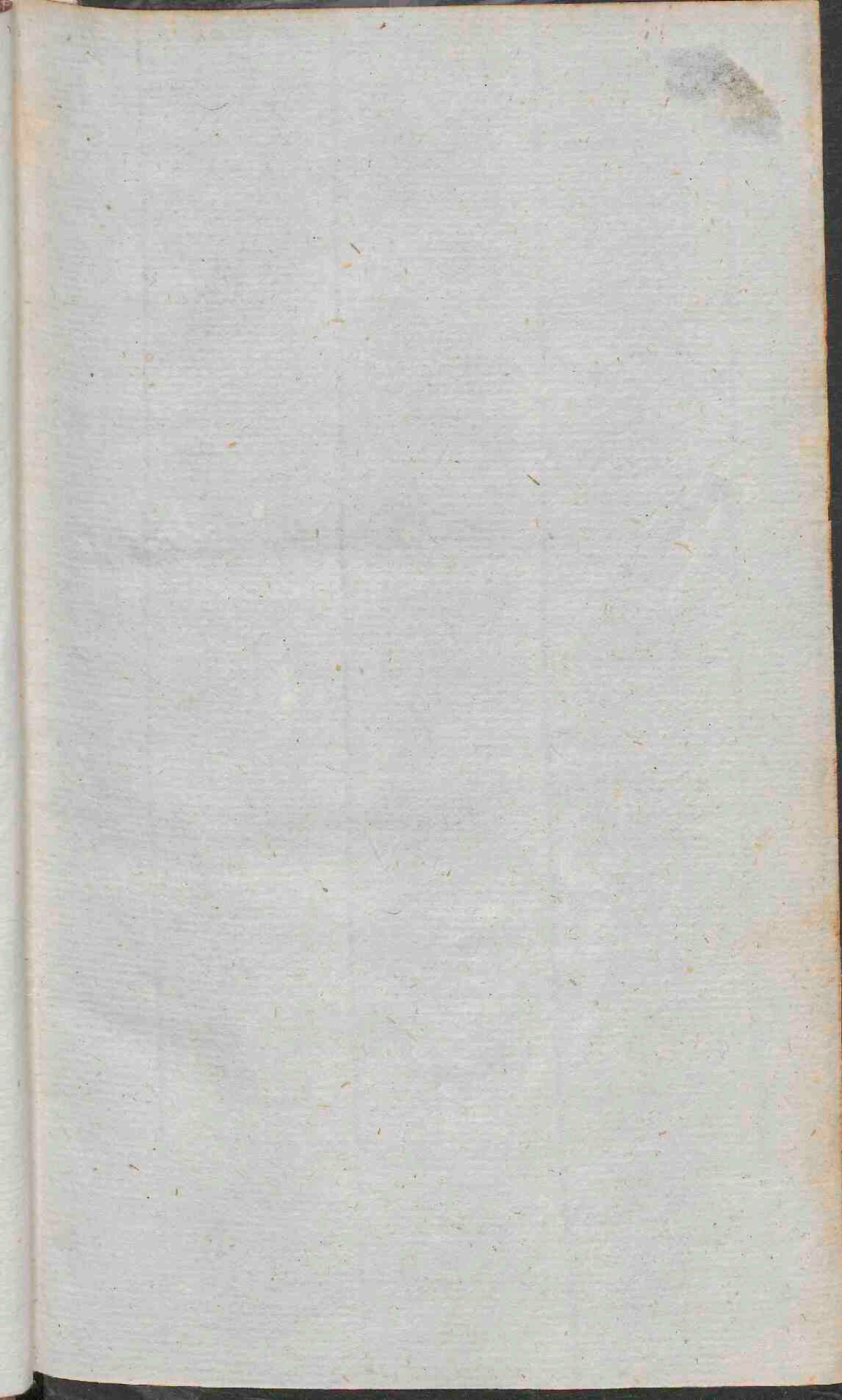

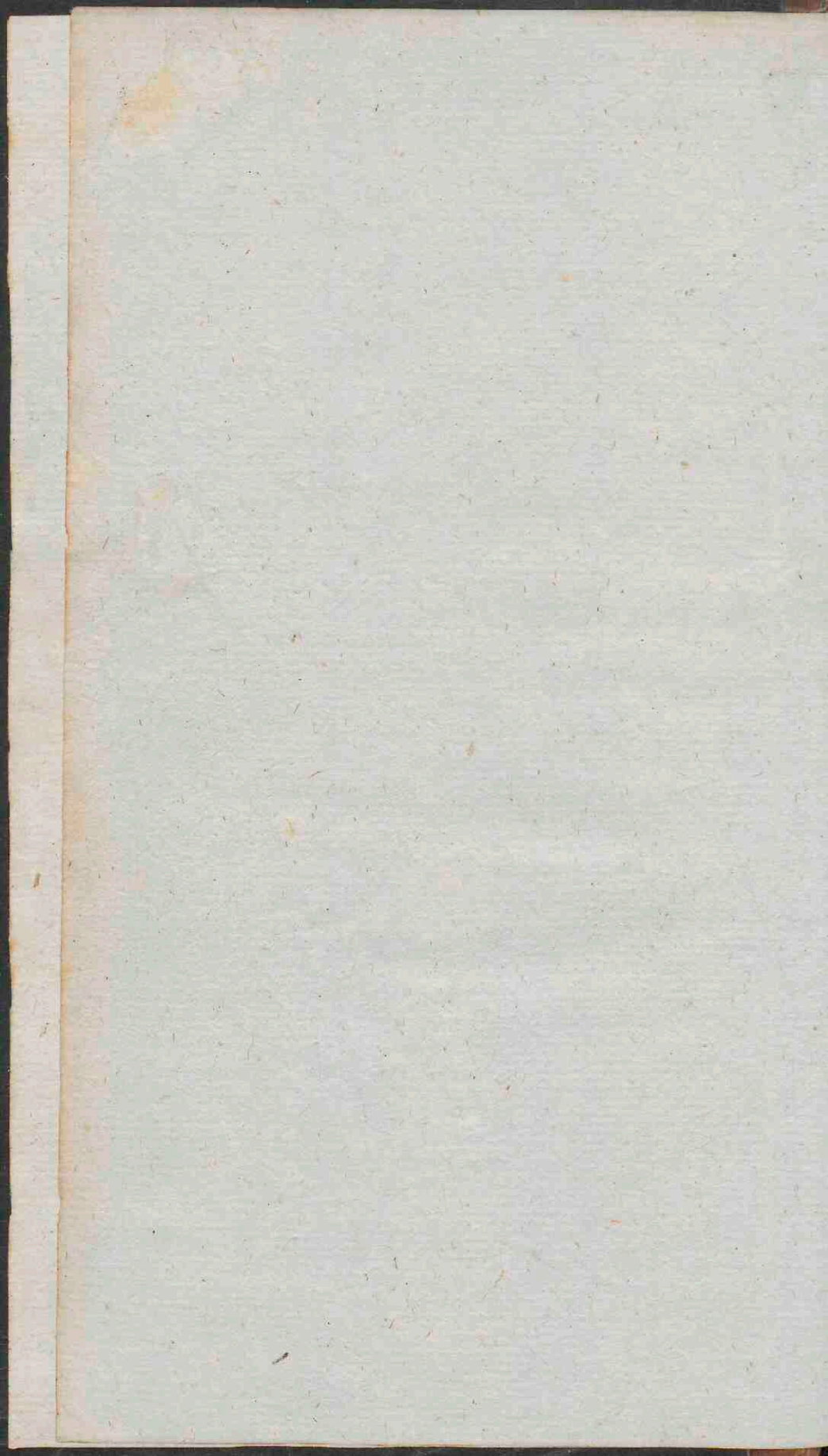
Historia Gentium
Octavo n°. 1234.

S. oct.
1234

DE ALOUDE
S T A A T
DER VEREENIGDE
NEDERLANDEN.

DE ALTE
STAT
DER VERENIGDE
NEDERLANDEN

DE ALOUDE
S T A A T
EN
GESCHIEDENISSEN
DER
VEREENIGDE
NEDERLANDEN.

DOOR
E. M. ENGELBERTS.

TWEEDE DEEL.

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART.

MDCCLXXXVI.

DE ALOUDE

T A A T

EN

GESCHIEDENISSEN

DER

VEREENIGDE

NEDERLANDEN.

BOEK

E. M. RINGELBARTS

—————
VERLEGERS
—————

TE AMSTERDAM, BY

JOHANNES ALLART.

MDCCLXXXV

V O O R R E D E.

Schoon het juist niet noodig is, elk boekdeel met eene voorrede in de waereld te zenden, vinde ik my egter in de noodzaakelykheid om den leezer ook nu een oogenblik op te houden. — Volgens het geen hy vindt op bl. 182 en 186, zou men ten minsten ééne plaat met *Runische*, *Moesogottische* en *Anglofaxische* letteren, verwagten. Ik heb 'er de tekeningen ook toe gereed gemaakt; maar de volhandigheid van den Lettergraveerder heeft de uitvoering in 't koper belet. Om de uitgaaf niet te vertraagen, heeft de Boekverkooper beslooten, dezelve liever naderhand te geeven, en hoe eer hoe beter aan 't Verlangen van veelen te voldoen, welke voorleden Jaar reeds dit Deel verwagt hadden. Aan deeze verwagting zou ook voldaan zyn, indien de voortgang van den Schryver, wegens de aanhoudende moeijelykheid van deeze onderneeming en van de drukpers, vooral in den langduurigen kouden winter, niet vertraagt ware geworden, om

*

niet

✻

niet te melden van deeze en geene onverwagte hindernisfen en onaangenaamheden, van welke ik niet dan ongaarne in 't openbaar gewag maake. Dit Verlangen heeft my niet weinig aangemoedigd, fchoon myn arbeid, gelyk ik ook, in deezen tyd, verwagtte, niet zulk een algemeene goedkeuring als eene opzettelyke Verdediging der Natie mag hebben weggedraagen. Men heeft my egter tot nog toe niets weezenlyks onder het oog gebragt, buiten den Heer A. R. KOOL, welke op de verpligtendfte wyze zich ten mynen huize heeft vervoegd, en vriendelyk uitgenoodigd; om onder zyn geleide de vermeinde overblyffels van den Rhyn aan den Duinkant, onder de Beverwyk, Velzen en Bloemendaal te gaan opneemen, waar van ik ook gereedelyk gebruik gemaakt heb en verflag zal doen by de uitgave van het laafte Deel, waar by ik hoop in ftaar te zullen zyn, om nog meer ophelderingen of verbeteringen, door my opgefpoord, of door anderen aan de hand gegeven, te zullen kunnen voegen. Maar of het volgende derde Deel het laafte zyn zal, weet ik niet. De toeleg is wel

✱

zoo geweest; dan daar het onder de hand uitdydt, gelyk ik vastelyk voorgenomen had, om de Zeden der Batavieren geheel in dit tweede Deel af te handelen, maar het zoo ver niet heb kunnen brengen, zal het mischien tot vier Deelen uitdyen. Dit zeg ik daarom, om dat zommigen zich verbeeld hebben, dat ik de Vaderlandsche Volk- en Landbeschryving op dien voet tot op heden meende te vervolgen, wanneer men niet zonder reden vreesde, dat 'er in mynen leestyd nimmer een eind aan zou komen. — Neen, ik ben niet voornemens in dit werk meer te behandelen dan de ALOUDE Staat en Geschiedenis der Nederlanden, volgens den titel. Indien de Hemel myne kragten nog zoo lang in volkomenheid geliefde te laten, dat ik myn Vaderland ook in latere tyden met de vereischte naauwkeurigheid kon beschryven, en door nieuw ontdekte bronnen in staat gesteld wierd, om in deszelfs geschiedenissen eenig nader licht te ontfleeken, zou dit een geheel nieuw en byzonder werk zyn.

Schoon ik in het eerste Deel reden gegeven heb, waarom in een werk van

* 2

dee-

✻

deezen aart, — in gemeenzaame zamen-
spraken tusfchen een Vader, zyne Huis-
genooten en Vrienden geene geduurige
aanhaalingen van de bronnen, waar uit ik
gefchept heb, te pafte kwamen, heb ik
my egter om myne Leezeren te meer ge-
rust te ftellen, meer dan te vooren van
de eige woorden van oude Schryveren be-
diend, door twee „ aangewezen. Maar
men moet zich niet verwonderen, wyl
deeze aanhaalingen by onderscheiden gele-
genheden te pafte kwamen, dat dezelfde
plaatzen meer dan eens voorkomen: —
of dat het zelfde Onderwerp meer dan
eens, fchoon uit een ander oogpunt, ter
befchouwing voorgesteld wordt. Dus heb
ik van de jonge Medgezellen of Volgelin-
gen (*Comites*) der Vorften moeten spree-
ken by de Opvoeding, by de Regeerings-
vorm en by het Krygsweezen der *Bata-
vieren*.

Ik heb my weder zeer fpaarzaam van gif-
tingen bediend en dan alleen, wanneer het ge-
brek aan oude berigten, eenige gaaping ver-
oorzaakte, en deeze gaaping door de waar-
fchynlykheid en eene natuurlyke gevolgtrek-
king veilig kon worden aangevuld. Door dee-

✱

ze behoedzaamheid heb ik het genoeg ge-
had, dat myne gisfingen door nadere ontdek-
kingen niet tegengesproken, maar bevestigd
zyn geworden. Zoo was het onder ande-
ren met de gróote Woud-dieren, en met
de Honden, welke de *Batavieren* tot hun-
ne jacht zouden gebruikt hebben, waar
van in de laatste zamenfpraak van het
voorige Deel. Dat de eerfte ook in ons
Land niet geheel ónbekend waren, is by
mý waarfchynlyker (*); en dat zy zich van
de laaften bediend hebben, geheel zeker
geworden, na dat ik gevonden heb, dat
in de alleroudfte wetten der *Germaanen*,
byzonder der *Friezen*, van dezelve wordt
gewag gemaakt, in zoo verre, dat 'er ee-
ne onderscheide boete bepaald wordt op
het doodflaan of vervreemden van eens an-
ders Hond, zelfs dan, wanneer de boete op
ander vee wordt ónbepaald gelaaten aan
de fchatting van den Eigenaar, of de uit-
fpraak van den Regter. Maar ik moet
by deeze gelegenheid herinneren, daar ik
in de negende zamenfpraak weder van de
Honden als van tamme en nuttige huis-
dieren, melding heb gemaakt. (*) Zie op bl. 57 van dit Deel.

✻

dieren by den Veebouw der *Batavieren* gesproken en teffens aangemerkt heb, dat dezelve by zommige Volken tot gewoone spyze gebruikt worden, zonder daar onder de *Batavieren* te willen betrekken: — dat deeze Volken de Honden opgeslooten houden en gansch anders opkweeken, dan wy de onze doen, waar door ze voor hunnen mond een uitgeleezen voedsel verstrekken, maar ook alle vlugheid en wakkerheid verliezen, welke de Honden by ons bezitten. Dit vindt onder anderen plaats op de *Sandwichs* Eilanden. — Nog eens: ik heb in dezelfde zamenpraak aangemerkt, dat het vee van ouds de voornaamste rykdom uitmaakte, en in alle koop of ruiling voornaamelyk in plaats van geld gebruikt wierd. Dan dit behoeft niet alleen opgehelderd te worden met het Latynsche *pecunia* (geld) dat van *pecus* (vee) afftamt. Men kan 'er byvoegen uit de aantekeningen van de verdienstelyke Uitgeevers der oude *Friesche* Wetten, dat het *Anglofaxische Fya* (vee) ook gebruikt wordt voor Geld, en het geen nog sterker is, dat het *oud Friesche Schet*, dat oorspronkelyk Geld betekent, van het *Moefo - Gottisch Skat* voor *Vee* gebeezigd wordt.

wordt. — Op bl. 256 en 57 heb ik gezegd, dat vermoedelyk de Koningen aan de *Batavieren* afhandig gemaakt waren door de *Romeinen*. Ik moet 'er byvoegen, dat deezen, schoon de naam van Koning by hen gehaat was, zich omtrend andere Volken zeer onderscheiden gedroegen, naar dat het best met hunne oogmerken overeenkwam. — Voorts heb ik de onderscheiding van TACITUS tusfchen Edelen, Vrygeboornen, Vrygelaatenen en Lyfeigenen in alle de oude *Germaansche* Wetten bevestigd gevonden. Wanneer ik egter zeg op bl. 324 van de veertiende zamenfpraak, dat by de *Batavieren* het onderscheid tusfchen mensch en mensch wierd in het oog gehouden „overeenkomstig met de inrigting van den Schepper” moet men dit niet tot het Lyfeigendom, veel min tot de Slaverny uitftrekken. Ik heb my wel voor de Inrigting, die by de *Batavieren* plaats had, in de bres gesteld; maar men verlieze niet uit het oog, dat dit alleen gefchied is, om de groote bevreemding wegens de Lyfeigenen by myne Leezers weg te neemen, en dat ik hier wel myne *Batavieren*, maar geenszins zulk eene

eene Beheering in 't afgetrokkene heb zoeken te verdedigen. Evenwel is dit zeker, dat de goede of kwaade behandeling der Heeren hier een magtig onderscheid maakt, en dat zommigen mischien in hunne slaaverny gelukkiger zyn, dan zy weezen zouden, wanneer zy aan zich zelfs overgelaaten waren en op vrye voeten stonden. Wyl men in Oost-Indiën ondervond, dat veele Vrygelaatenen tot gebrek vervielen, of anderen tot overlast verstrekten, dat is ongelukkiger wierden by hunne Vryheid, dan zy te vooren waren, heeft men moeten beveelen, dat 'er voor het bestaan der Slaaven by derzelve Vrylaating zorg gedraagen wierd.

Eindelyk, ik heb niets verzuimd by te brengen, het geen kon gezegd worden van een beroemd oorspronkelyk Volk, het welk verdiende meer by ons bekend te worden, al hadden wy geen meer betrekking op hetzelfde dan op andere Volken. Niemand, die dit in aanmerking neemt, zal my beschuldigen, dat ik my te diep in de overweeging van zommige zaaken hebbe ingelaaten. Vooral heb ik dit gedaan, wanneer de Onderwerpen nog naauwlyks
aan-

aangeroerd, gelyk de Letterkunde; — of in dit tydperk van het uiterste gewigt waren, gelyk de Regeeringsvorm en de Krygsoeffeningen der *Batavieren*, waar agter natuurlyk eenige bedenkingen tusfchen vertrouwde vrienden over de Volksregeering en de Nationaale Wapening vallen moesten.

Ik fluite deeze Voorrede, met eenige Verbeteringen van aanbelang op te geeven: — op bl. 71. r. 3. moet *al* verworpen, en bl. 118. r. 8., in plaats van *altoos, doorgaands* geleezen worden. — Op bl. 156. r. 5. moet geleezen worden, „ (wyl de zoonen der Edelingen —) *een aanmerlyk gedeelte van* het gevolg der Vorften *plagten* uit te maaken;” en op bl. 166. r. 10. „ insgelyks *gaven* zy hunne zoonen *niet alleen in 't* gevolg der Vorften, *maar* zonden ze ook wel eens” enz. Op bl. 242. r. 12. is eene verplaatzing noodig, *dat vooral opmerking verdient*, moet onmiddelyk agter *zwingten* geleezen worden. Indien men op bl. 248. r. 9. van ond. in plaats van *de eerste* INDUCIOMAR, en van *de laaſte* CINGETORIX leest, zal de zin duidelyker zyn; daarentegen moet op bl. 250. r. 13 en 14. *eerſte* en *laaſte* uitgelaaten en dus gelee-

✻

leezen worden, „men zou ze in 't *Hoogduitsch Centgraaven*, by ons Schepenen noemen.” En op de volgende bladz. r. 14. van ond. had ik tot bewys van myn gestelde agter *byzeiten* kunnen laten volgen, „dat de naam van *Edelen* en Oppersten of Eersten, *Principes*, daarom by de oude Schryvers zeer dikwils met elkander verwisfeld worden:” het geen ook tot bevestiging verstrekt van het geen ik in myn Voorberigt voor het Eerste Deel over den Adeldom der *Batavieren* heb aangemerkt. Op bl. 290. r. 12 en 13. moet men alleen leezen: „waarvan *Rome* zelf voorbeelden heeft opgeleverd.” En in 't begin van de tweede Noot: „Een *Roomsch* Ridder verminkte, ten tyde van *AUGUSTUS*, de regtehanden van beide zyne Zoonen.” — De byvoeging van een *s* in 't midden van geenszins, van een *s* by het laatste woord van bl. 172. en van een *,* agter *konnen* op bl. 234. r. 3; — de weglating van het eene *om* bl. 311. r. 5. en andere letterfouten, die door afwezigheid van de drukpers te veel overblyven, laat ik aan de verbetering van den bescheiden Leezer over.

N E G E N D E

ZAMENSPRAAK.

De bezigheden der Batavieren op het Land.

Hun Akkerbouw. Deze wierd wel degelyk by hun geoessend, maar minst door de geenen, die de wapens voerden. Van hunne

Graanen en de wyze waarop zy geteeld en gewonnen wierden. Zy had-

den veele boschen, maar geene hoven nog tamme vrugtboomen.

Hun vee bestond in koeyen,

paerden en klein vee. Of zy

ook het maaken van boter

en kaas verstonden? Iets

van hun Scheepvaard

en Koophandel.

EELHART. Kom VREDEGONDE, laten wy een luchtje scheppen op het Veld, waar de Landman druk bezig is om de graanen in te zamelen, en voor den naakenden winter in zyne schuuren te bergen.

VREDEGONDE. Zeer gaarn myn EELHART,
II, DEEL. A het

het aangenaame weer lokt ons uit, maar dan moesten wy onze MACHTILDE en FREDERIK mede neemen, indien zy het met hunnen tyd kunnen schikken.

E. Wy denken, gelyk doorgaans, het zelfde, myne VREDEGONDE, en misschien loopen uwe gedagten, zoo wel als de myne nog verder heen.

Vr. Misschien was myn EELHART voornemens om het gesprek over de Leevenswys der Oude *Batavieren* te hervatten, waar na myne kinderen zoo wel als ik gereikhalst hebben.

E. Zoo was het juist! Gy weet, dat veele beletselen my deeze zaak een geruimen tyd hebben doen afbreeken: op het land zullen wy de beste aanleiding vinden. Wy gaan eene wandeling doen, FREDERIK, MACHTILDE! verzelt ons.

Vr. Komt myne Kinderen! wy zullen een aangenaam tochtje doen, dat uwen geest zoo wel als het lighaam zal opbeuren. . . . Daar zien wy van verre reeds het graan snyden, in schooven binden, op den wagen laaden, naar dat het wat vroeger of later klaar is. Ginder wordt de akker omgeploegd en voor het winter-zaad gereed gemaakt. Welk eene drukte! alles is hier in de weer, alles even wel te vrede. Zouden onze vroege voorouders ook zoo
nyver

nyver den grond bebouwd, en in deezen arbeid zoo veel zaligheid gefmaakt hebben? Ik denk van neen!

E. Naar den tyd en de omftandigheden waarin zy zich geplaatst vonden, waren hunne bedryven ingerigt. Hun land was voor 't grootfte gedeelte met woud en bosfchen bezet, de Jagt en de wapenhandel namen veel tyd en waren hunne geliefde bezigheden. Zy waren in lang zoo vast niet gehuifd als wy, en vonden er dus geene noodzaakelykheid nog voordeel in, den grond met alle magt gaande weg te verbeteren. De behoeften waren weinig en elk zorgde alleen voor zyn eigen noodig onderhoud, zonder dat hy door den akkerbouw zich veele geryfkykheden of fchatten wilde bezorgen: wat zou hun dus bewoogen hebben om zich op den zelve als eene hoofdbezigheid hunnes leevens toe te leggen? Het ontbreekt zelfs niet aan zulken, welke meenen, dat zy van allen landbouw afkeerig en niet langer dan een Jaar gewoon waren zich op eene plaats op te houden.

Fr. Hoe kwamen zy tot zulke gedagten?

E. Door de geduurige volksverhuizingen en het verkeerd opvatten van fommige uitdrukkingen der oude Schryveren. Dat zy, geheel anders dan de tegenwoordige volken, dikwerf van plaats veranderden, heb ik u

reeds in onze vierde Zamenpraak gezegd, dog daarby aangemerkt, dat geen enkele zwerflust, maar veelal de noodzaakelykheid hun daar toe aanzette. De menschelyke aart tot gezelligheid en zamenleving met die geenen genegen, aan welken men vermaagschapt en op den grond waarop men gebooren is, bewyst dit genoegzaam. Hier van het overleg van de eerste toorenbouwers, dat geenszins met de oogmerken der Voorzienigheid strookte en daarom verydeld wierd. En ik twyffel niet of men moet aan haaren verborgen invloed de geduurige verhuizingen der Volken toeschryven, welke naarmaate de waereld door hun te meer bewoond raakte te minder noodzaakelyk wierden: daarom van tyd tot tyd afnaamen, en eindelyk geheel ophielden. Ten tyde van JULIUS CÆSAR waren de meeste Volken in *Gallien* en *Germanien* aan vaste verblyfplaatzen verbonden, zoo lang zy niet door hunne nabuuren verjaagd of door hooger magt verplaatst wierden. En zouden zy zich toen niet op den akkerbouw hebben toegelegd, waar van zy in voorige meer onrustige dagen hun werk reeds gemaakt hebben? De *Galliers* begeerden niet anders van de *Clusers* en van de *Romeinen* dan land, het geen hun ontbrak. De *Cimbren* vroegen naderhand het zelfde, en niets anders dan dit, waaruit

niet wy reeds hebben opgemaakt, dat zy wel degelyk kennis hadden aan den landbouw. Dezelve is een van de oudste bezigheden, welke den mensch in 't algemeen door zynen Schepper is opgelegd; hy heeft er eene roeping toe, waarvan hy zich niet zonder ongehoorzaamheid ontslaan kan. Het aardryk heeft het vermogen van vrugtbareheid, maar zonder het opzigt en den vlyt van den mensch zou hetzelfde ras in eene wildernis ontaarden. Uitgezonderd eenige weinige volken, welke alleen van de Jagt en hun vee verkozen te bestaan, heeft men het oorspronkelyk bevel onder alle Natien ook opgevolgd; en het zou vreemd zyn, zoo de *Germaanen*, by welke de oorspronkelyke eenvoudigheid en zuiverheid van zeden zoo wel bewaard was, hier van geheel waren afgeeweeken.

FR. Welke uitdrukkingen der oude Schryverer gaven aanleiding tot zulk een misverstand.

E. Verscheide. CÆSAR getuigt, dat de *Germaanen* zich niet op den landbouw toelleggen: (*agricultura non student*), maar hun leeven met de Jagt of met den Kryg doorbrengen. En TACITUS schryft in zyne uitmuntende berigten over dit volk: — „ dat men hen zoo ligt niet zal overreeden, om het land

te ploegen en den oogst te verwagten, dan vyanden uit te daagen, en wonden op te doen. Het dunkt hun luiheid en laagheid door zweet te verwerven, het geen voor bloed te verkrygen was. — Zoo dra zy geen oorlog hebben, brengen zy den tyd veel met Jagen en nog meer in ledigheid door.” — STRABO maakt het nog erger, wanneer hy niet alleen van de *Britten* getuigt, dat zy van al de deelen van den Landbouw onkundig waren: — maar van al de *Celten*, „ dat zy nog landen bebouwen nog vrugten inzamelen.”

Vr. En zult gy er met dit alles nog landbouwers van maaken?

E. Gewisfelyk. Wy hebben uit het verhaal van CÆSAR meermaalen opgemerkt, dat hy in *Gallisch Belgien* onze oude nabuuren in den Oogst bezig vond, en de *Galliers* worden elders in 't gemeen geroemd, dat zy zich zoo sterk op den Landbouw toelagen, dat men behalven de moerasfen en bosfchen alles by hun beflagen vondt. — Zouden de *Germaanen*, die met de *Galliers* van een oorsprong waren, en door het wederzydsch overtrekken der grenzen veel gemeenschap hadden, in dit ftuk van zoo veel gewigt en noodzaakelykheid dan zoo byzonder geweest zyn? JULIUS CÆSAR

ver-

verhaalt zelf in het vierde boek van zyne Gedenkschriften dat de reden van de verhuizing der *Germaansche Tentren* en *Ufpeeten* was, om dat zy verscheiden Jaaren van de *Sueven* gekweld, en in hunnen Landbouw verhinderd waren. De *Batavieren* hadden buiten twyffel dezelfde reden om te verhuizen en het vrugtbaar Eiland, dat naar hun genoemd is, een veilig en tot den Landbouw wel gelegen oord, met hun vaderlyken grond te verwisselen. En van het oorlogshäftigste volk van gansch *Germanien*, de *Sueven*, verhaald dezelfde *CÆSAR*, „dat maar een gedeelte van hun te Velde trok, een ander gedeelte te huis bleef, om den Akker voor zichzelve te bebouwen, op dat nog de Landbouw, nog de kryg mogt verwaarloosd worden”. Op dezelfde wys geeft *TACITUS* eenige inrigtingen omtrend den Landbouw, wel naar zyne gewoonte kort, maar zoo genoegzaam op, dat wy in opzigte van de *Germaanen* in dit geval niet langer kunnen in twyffel staan; van welke opgaven wy in 't vervolg ons gebruik zullen maaken.

M. Spreken die Schryvers dan zich zelve niet tegen, myn Vader?

E. Dit schynt zoo, wanneer men het geen zy niet eenige bepaaling gezegd hebben algemeen opvat, zonder op den zamenhang te letten,

zonder het een met het ander te vergelyken. Dit heeft veelen ook in ons geval wonderlyke begrippen doen vormen en een enkel bewys, zoo maar uit het verband uitgerukt en bygebragt, heeft hunne woorden te veel gezag bygezet. Wanneer nu uit TACITUS verteld wordt, dat de *Germaanen* niets dan een rok of mantel om het naakte lighaam droegen — dat zy *maakt* en ongehavend opwasfen, zoudt u geligt meenen, dat ikze veel te veel heb gekleed en opgecierd; en men heeft zich dezelve daarom als Wilden voorgesteld, by welke geen de minste welvoeglykheid wierd in acht genomen: maar wanneer men TACITUS over de *Zeden der Germaanen* inziet, blykt het, — dat het eerste alleen het gemeene volk raakte, en wel wanneer zy zich op eigen hof en haard bevonden, in onderscheiding van de aanzienlyken, welken hy in den zelfden adem overvloediger en ryker kleeding toefchryft: — en dat het tweede alleen gezegd wordt van de kinderen. Even zoo is het hier met den Landbouw gelegen. Dezelve wierdt geenzins nagelaaten, maar van de Edelen en Vrygeboornen, van hun wier zaak het was land en volk met de wapenen te verdedigen, en van deezen fprekt TACITUS eigenlyk in het veertiende en vyftiende Hoofddeel, of

als

als een bywerk aangemerkt, of zy bemoeiden er zich in 't geheel niet mee. „Hoe dapperder en beroemder iemand was door de wapenen, hoe meer hy zich geregtigd oordeelde, om allen vermoeiyenden arbeid aan anderen over te laten”. Boven dit alles spreekt *TACITUS* by vergelyking. Hy wil ons be-
 duiden, dat deeze frydbaarē volken veel liever op den Vyand afgangē, met hoe veel gevaar dit ook mogt vermengd zyn, dan in het veld arbeidden. Dus vindt men hier het zelfde denkbeeld, het geen federt zoo veelē Eeuwen by allerleyē Volken onder de Edelen voortgeplant is, voor al onder zulken, die den kryg volgden. Hier van daan is het, dat de oorspronkelyke bezigheid der menschen, allengskens in klein-
 aging geraakt is, naar maate men zich van elders den nooddrift en gerieflykheden des leevens wist te bezorgen, tot dat de *Franschen* en *Engelschen* door haaren invloed, in deeze Eeuw, de meeste volken van *Europa* van deezen verkeerden waan geneezen en door hun voorbeeld aangemoedigd hebben, om in het spoor der oude *Romeinen* te treden, welke zich geenzins schaamden den Bevelhebbers-staf met de spade te verwisfelen. Die aandagt en aging begint daar door aan den Landbouw toegewyd te worden, welke dezelve verdient, zelfs bo-
 -del. A 5 ven

ven de Fabrieken en den Kóophandel, hoe weinig wy deeze thans ook ontbeeren kunnen.

VR. Door wie wierd dan eigenlyk de Landbouw waargenomen.

E. Dit was zeker het voornaame werk der Iyfeigenen, aan welken de Heeren het land overgaven, met beding van hun jaarlyks een zeker getal graan of kleeden, of becsten te leveren. Zy waren dus hunne Landhoevenaars, Pagters, Bouwers of Boeren, welke nog in veele landen in geene andere betrekking tot hunne Heeren staan. Egter hielden de Vrygeboornen en Edelen elk eenige Akkers voor zich, en deeze waren het dan, welke meest door de Vrouwen en de zwaksten van het gezin bearbeid wierden, welke de Wapens niet konden voeren, waar door men behalven de vrouwen, de oude mannen en kinderen zal moeten verstaan.

M. Hunne vrouwen, en dus ook hunne dogteren: — ik ben blyde, dat ik in een gelukkiger Eeuw geboren ben! De *Batavieren* moeten dan wel weinig agting voor de Sexe gehad hebben!

E. Dagt ik het niet, dat dit MACHTILDE niet aan zou staan, en egter kon zy geen ander berigt verwagten, daar wy van te vooren reeds gezegd hebben, dat al het huiswerk, het welk wy aan de Vrouwen heb-

G. M. Engelberts, inv. & delin.

J. C. Vinkeles fecit. 1795.

LANDBOUW DER BATAVIËREN.

hebben toegeschreeven, maar een gedeelte van haare kloeke bedryven uitmaakte. Wy hebben insgelyks voorheen aangemerkt, welke gedagten de mannen van hunne voornaamste bestemming hadden, waar om zy zich van den arbeid doorgaans onttrokken. Denk egter niet, dat zy hunne vrouwen geene behoorlyke agting toedroegen, of als haare Slavinnen behandelden; — wy zullen u het tegendeel doen zien: maar zy geloofden, en de vrouwen geloofden zelve, dat zy tot een ander einde geschikt, en verpligt waren het leeven van hunne mannen, die zich by alle gelegenheid ter haarer verdediging in de bresse stelden, daar voor op allerleye wyze aangenaam en gemakkelyk te maaken. Een getoomd Paard en een koppel Ossen was daarom de voornaamste bruidschat, welke de bruidegom aan zyne beminde aanbod, en zy rekende zich verbonden in den sterksten zin hem tot eene hulpe te moeten verstreken. Hierom hadden deeze gewoonten by verscheide Volken in voorige tyden plaats. Wanneer STRABO hierop doelt, zegt hy in zyn vierde boek: dat de *Galliers* den arbeid tuschen mannen en vrouwen verdeelden, geheel tegenstrydig met de *Grieken* en *Romeinen*; na dat hy in 't voorige van de *Thraciers* en *Scythen*, uit welke de *Germaanen* sprooten, aangetekend had,

had, dat hunne vrouwen den Landbouw waarnamen. Dus verbeterd STRABO dan zich zelve eenigzins. En wat beroep ik my op voorrige tyden? Nog tegenwoordig handteeren de vrouwen in *Duitschland* den Akkerbouw, terwyl de mannen elders bezig zyn. Hetzelve heeft op onze Eilanden plaats. En zaagt gy niet meermaalen, ziet ge niet hier voor uwe oogen klokke vrouwen en kinderen in het hooi of zaad of vlas zoo wel als de mannen met allen lust bezig? In zeer veel Dorpen van *Zuid- en Noordholland*, *Zeeland* en *Vriesland* plagt huis en akker des zomers geheel op de vrouw te staan, terwyl de man de Zee bouwde; in den winter met haar en haare kinderen een gedeelte van beider winst verteerde, en een ander gedeelte voor den kwaaden dag opleide. Is zy daarom ongelukkig te schatten, wanneer zy dagelyks haar brood met graagte eet, na volbragten arbeid een verkwikkelyke ruste geniet, zonder zichzelve ooit te vervelen? Kan er iets aangenaamer bedagt worden, dan dat men eindelyk de vrugt van eige handen mag inoogsten, en daarop de waardige voorwerpen van onze liefde mag onthaalen? Zulk een genoeg kentge nog niet, MACHTILDE, nog kunnen ooit zulke vrouwen smaaken, welke het waare einde, waar toe zy geschikt zyn, uit het oog

oog verliezen. Geloof vry, dat er geen gelukkiger menschen, dan in een middelbaaren Staat van den arbeid hunner handen leeven.

M. Vergeef my, myn Vader, onze tegenwoordige levenswyze is zoo geheel anders, en het zou, evenwel vrouwen van rang niet wel staan op het veld te arbeiden. Trouwens ik denk ook, dat deeze by de *Batavieren* daarvan verschoond waren; en in allen gevalle zouden wy meisjes het niet lang op den akker goed maaken, al waren wy er nog zoo gereed toe.

E. „Onze Levenswys is geheel anders” — dat is zy ook inderdaad, myn kind! Veele gewoonten, die nu door de heerschende *mode* gewettigd worden, zouden in dien tyd even zoo zeer als nu het landwerk der Juffers, en nog met gegrondere reden, onder de *Germaansche* vrouwen veroordeeld zyn. Deeze veranderde levenswys heeft mannen en vrouwen, vooral de laaften, verlast; maar eene tegenstrydige inrigting maakte de vrouwen en dogters der *Batavieren*, sterk en gehard tegen den arbeid. Ik verbeelde my dat de zwakke Sexe, gelykze nu met reden genoemd wordt, toen zo sterk was als nu de mannen, waar door zy met hetzelfde gemak als deezen hun werk verrigten konden. STRABO tekent dit aan van de vrouwen der *Celten*, *Thraciers* en *Scythien*,

then, daar hy van haaren Akkerbouw spreekt. Het was daarom geen vermoeijende arbeid, zelfs niet voor de aanzienlyke vrouwen onder haar. Want, schoon eenigen van den eersten rang hier van zich mogen onttrokken hebben, zal derzelve getal niet groot geweest zyn. Wanneer TACITUS zegt, dat de mannen, die de dappersten en oorlogshaftigsten waren, zich aan den arbeid onttrekken en de zorg van huis, haard en Akker aan de vrouwen en elk der zwaksten onder het gezin overlaaten, spreekt hy eigenlyk van de aanzienlyksten, en wy kunnen er op aan, dat geen Schryver ooit meer by zyn onderwerp bleef, dan TACITUS. Hoe veele vrouwen van aanzien hielden op haare buitenleevens het maaken van zuivel voor haare uitspanning! Ik denk egter, dat de mannen zelve den grond voor hunne vrouwen gereed gemaakt hebben, het geen zeker het zwaarste deel van den Akkerbouw uitmaakt, of dat zy het door hunne lyfseigenen hebben laten doen. Want uit CAESAR blykt, dat wy het zeggen van TACITUS niet algemeener moeten maaken, dan hy zelf bedoelde. In het vierde boek van de Gallische Oorlogen, vinden wy deeze aantekening. „De natie der *Sueven* is verre weg de grootste en dapperste van al de *Germaanen*. Men zegt, dat

dat zy hondert groote *Ambten* (*) uitmaaken , uit welke jaarlyks enkele duizenden gewapende mannen buiten de Grenzen te velde trekken ; de overigen blyven te huis en bouwen het land voor zich en voor hun. Deezen zyn op hun beurt het volgende jaar in de wapenen , geenen blyven te huis. En dus wordt nog de Landbouw , nog het Oorlogswerk veragterd." Deze loslyke gewoonte was by verscheide volken , die nationaale krygsbenden tot verdediging van hun Vaderland op de been houden , ook in onze dagen in zwang , en ik denk daarom , dat wy ze niet alleen aan de *Sueven* behoeven toe te schryven. Ten minsten van de *Bataviëren* , die uit dit beroemde Volk af-

(*) Ik weet voor het woord *pagus* hier niets beters. Het wordt gemeenlyk door *Dorp* overgezet , maar een *Dorp* in de gewoone betekenis , kan zoo veel gewapende manschap niet uitleveren. In *Gelderland* gebruikt men het woord *ambt* van een streek , waarin verscheide Dorpen onder een rechtsgebied gevonden worden , elders spreekt men van een *Ambacht* of *Banne*. Verscheide wyken of gehuchten , waar de familien doorgaans by elkander woonden , en *Vieus* geheeten werden , behoorden oudtyds tot zulk een *pagus* , welke *pagi* zamen eene *Civitas* , een volk of *Stam* , een *Canton* uitmaakten.

stamden, mogen wy het gerustelyk vaststellen en dus ontbrak het nooit aan zulke mannen, die de vrouwen in het akkerwerk de behulpzaame hand booden.

Fr. Dit zal myne Zuster merkelyk gerust stellen. Vader spreekt van het land te bereiden, op wat wyze hebben zy dat gedaan?

E. De oudste en eenvoudigste wyze is het land met houweelen om te hakken, en deeze konden het allergemakkelykst gemaakt worden van Volken, die zich met Steenen, of hard hout moesten behelpen, daar wy yzer gebruiken. Hier aan volgt de spade, en eindelyk de ploeg, dan of zy deezen reeds van ouds gekend, dan eerst van de *Romeinen* ontleend hebben is my nog niet duidelyk gebleeken. Het gebruik van dit eenvoudig, maar nuttig werktuig is toch zeer oud en algemeen. De *Galliers* hadden denzelfen in de vroegste tyden, en wy vinden ook meermaalen het ploegen van de *Germaanen* gebruikt, zelfs by TACITUS. Dan, wanneer zy zich van dit gereedschap bedienden, hebben zy er buiten twyffel osfen voor gespannen. Deeze toch wierden in de oudste tyden in den Landbouw gebezigd; de *Galliers* althans ploegden volgens VORISCUS met *Osfen*.

VR. Waarom gebruikten zy geene paerden?

E. Niet alleen, om dat zy zeldzaamer waren, maar ook om dat zy de Ofsen beter koop konden krygen en beter onderhouden; daar twee Paerden, zoo veel voedsel verslinden als drie Ofsen, wier mist daarenboven vetter en wier vleesch veel geschikter is tot menschelyk gebruik. Het is daarom in allen opzigte voordeeliger zich van Ofsen te bedienen, gelyk in een opzettelyke prysvraage by de Brustelsche Maatschappy ingeleverd, onlangs betoogd is, en het was te wenschen, dat dit onze boeren te beduiden was. In *Braband* ploegt men nog met Ofsen en in *Zwitserland*, naar het valt, met osfen of met paerden of met beiden tefens. De osfen door den Bruidegom aan zyne Bruid geschonken, zullen buiten twyffel voornamelyk op dit gebruik gezien hebben.

VR. Hoe kwamen onze Boeren dan naar de markten?

E. Ook met hunne Ofsen; deeze zouden er hun zoo wel brengen als aan de Kaap, waar men vyftig en honderd mylen met deeze dieren aflegd. Kunnen zy zoo hard niet voort, de boer zou te minder tot plaaziertochtjes worden uitgelokt, en meer by zyn werk blyven. Waarlyk! — het overtollig gebruik van Paerden in de Steden en op het platte land is een bederf voor

den Landbouw, en was ook daarom onder *Israël* afgekeurd. In *Italien* zelf en elders gebruikt men nog Ossen voor zwaargeladen wagens.

VR. Wierd hun land ook bemist?

E. Hier hadden zy gelegenheid genoeg toe, egter hadden zy eene sterke bemesting zoo zeer niet noodig, en deeze strookte ook niet met hunne jaarlyksche verdeeling der Landen en de inrigting omtrend dezelve.

VR. Hadden zy dan elk hun eigen land niet?

E. Neen: volgens TACITUS, wierden de landen van allen, die tot één volk behoorden, naar het getal der geenen die ze bebouwen moesten, by *wyken* (*) in bezit genomen, welke zy, die tot zulk een wyk behoorden, aanstonds onder elkander naar de waar-

(*) *Per vicos*, zoo lees ik liever met CLUVERIUS als *per vices*, schoon dit ook plaats mogt hebben, waar van hy aanstonds spreekt. Gelyk de schattingen over de Steden en Dorpen worden geslagen, wierden de landen toen onder de *wyken* verdeeld, waarvan elk op de beste wyze naar de grootte van zyn gezin, of naar de waardigheid tot welke hy gekomen was, zyn bescheiden deel door de hoofden van zulk eene wyk kon toegewezen worden. CÆSAR schynt van eene meer algemeene, TACITUS van eene meer byzondere verdeeling te spreken.

waardigheid verdeelden. De ruimte van grond maakte dit verdeelen gemakkelyk, zy verwisfelden de akkers jaarlyks en er schoot altoos land over. Dit wordt door CÆSAR bevestigd en opgehelderd in het Zesde Boek van zyne Gallische Gedenkschriften. „Niemand heeft een zekere hoeveelheid gronds of eige landpaalen, maar de Overheden en Vorsten leggen aan elk volk en elke stam, die byeen wonen, het land toe, zoo veel en waar het hun goed dunkt, en laten ze 's jaars daar aan een anderen grond bouwen.”

VR. Wat redenen hadden zy toch daar toe? My dunkt dat dit van zelfs aanleiding moest geeven, om den Landbouw slapelyk te behartigen, en afgeschrikken van een grond te beteren, welke hun niet toebehoorde, en van wiens gebruik zy niet meer dan een jaar verzekerd waren.

E. Gy hebt gelyk, myn VREDEGONDE! en even daarom heb ik het bemesten twyffelagtig gesteld, schoon de *Gallen* zich er van bedienden, by welken mogelyk de gewoonte der *Germaanen* geen plaats vond. — Deezen bemestten reeds voor de tyden van PLINIUS hun grond met Mergel, een soort van zeer vette aarde, welke by *Marga* noemt, en welke nog in *Engeland* en elders, waar menze aantrest, met zeer

veel voordeel gebruikt wordt, wylze veel langer kragt behoudt, dan de mist, indienze in genoegzaame menigte op den akker wordt gebragt. PLINIUS spreekt zelfs van vyftig jaaren. En ik twyffel niet, of dezelve zou hier en daar ook in eenige hoeveelheid in ons land worden aangetroffen, zoo men door grondbooringen de behoorlyke naspooring deedt, het welk van veel nut zou kunnen zyn voor onze onbebouwde heygronden, van welker ontginning de schaarsheid en kostbaare vervoering van mist elk een affchrikt. Dan dit tusſchen beiden. — De *Germaanen* meenden voldoende reden voor hunne zaak te hebben, welke ook door CÆSAR niet agtergehouden worden, wyl deeze handelwyze zoo zeer byzonder ſcheen. „Zy zorgden, dat men door de geduurige gewoonte ingenomen, de zugt voor den Oorlog aan den Landbouw zou opofferen: — dat men zyne landpaalen van tyd tot tyd zou zoeken uittebreiden, en de magtigen de bezittingen der zwakken zouden zoeken te overweldigen: — dat men zich door het optrekken van duurzaame gebouwen aan het verduuren van koude en hitte mogte ontwennen, en de begeerte tot rykdommen onder hun aangekoesterd worden, waaruit niet dan partyſchappen en verdeeldheden te wagten waren. — Eindelyk ga-

ven

ven zy de landen niet in eigendom uit, op dat zy het Gemeen te beter in een goeden luim mogten houden, wanneer zy zagen, dat er eene evenredigheid van bezittingen tusfchen hen en de Vermogendften plaats vond.”

VR. Waren deeze de redenen, die zy hadden, ik moet hun gelyk geeven, en my over de wysheid en braafheid van dit Volk verwonderen, welke het algemeen belang zoo zeer boven het byzondere ftelden. Zy oefenden dus de deugd van Zelfsverloochening, welke zy misfchien by naame niet kenden!

E. Deeze inrigtingen waren buiten allen tegenfpraak het meest overeenkomstig met hunne Staats-gesteldheid; het best geschikt om hunne vryheden tegen alle onderdrukking der Vermogenden te bewaaren en de verbastering van zeden voor te komen. Hoe los bleeven zulke menfchen van de waereld, aan welke wy door het *myn* en *dyn* zoo vast verbonden worden! — Intusfchen kunnen wy uit deeze berigten opmaaken, dat zy niet alleen jaarlyks van akkers veranderden, het welk zommigen, geheel tegen het oogmerk van eene jaarlykfche verhuizing hebben verftaan, maar ook onbebouwde gronden overlieten, zoo ruinkwamen dezelve om; en des te minder misting hadden zy noodig, wyl de

akkers, wanneerze telkens braak liggen, zich van zelve herstellen, vooral, wanneer er geen ander koorn op geteeld wordt dan Gerst en Haver.

M. Bouwden zy dan ook geen Tarwe of Rogge en ander graan.

E. Zeer weinig en de reden zult gy daar van in 't vervolg hooren. Intuschen kunt ge ook uit dit alles opmaaken, dat de Landbouw by hun onmogelyk tot die volmaaktheid kon geraaken, voor welke zy vatbaar is, en dat daarom CÆSAR te regt kon zeggen; zy maaken van den Landbouw zoo veel werk niet, te wecten, als wy en andere Volken, schoonne by hun ook geoeffend wierdt.

M. Wat teelden zy dan al meer?

E. Niets. De Moestuinen en de Hoven waren by hun onbekend. Buiten de akkers moest alles door de hand der natuur bearbeid worden, welke hun zoo veel kruiden opleverde, als zy noodig hadden. Hoewel zy ruimte van vrugtbaar land hadden, schortte hun toch de moeite niet „om boomgaarden aan te leggen, en hoven af te zonderen of te bevogtigen”. Dit kwam met hunne gelegenheid en jaarlyksche landverdeeling ook niet overeen. De gansche woudryke streek, welke elk bewoonde, was hun een gemeen en bekoorlyk Hof.

Fr. Wisten zy dan van geene boomvrugten?

E.

E. Van geene andere, dan die in 't wilde wiesfen. In de bosfchen vond men niet alleen Wilgen, Beuken, Berken, Ypen, Abee- len, Populieren, Sparren, Taxis, en die ik vooral niet vergeeten moest, de Eik; welke hun allerleye timmer- en brandhout bezorgden: maar ook veelerley vrugtdraagend geboomte; fchoon zy dat alles misten, het welk door de kunst aangekweekt of uit warme luchtfreken tot ons overgebracht is: de Abrikoos, de Per- fik, de Druif, de Moerbefie, de Vyg, be- nevens de vrugten, welke aan de enting haare grootte en geurigen fmaak alleen te danken hebben. In deezen opzigte zegt TA- CITUS dat *Germanien* ongefchikt was voor Ooftboomen. De natuur als eene milde moeder had egter haare kinderen niet geheel beroofd gelaaten van opgaande boomen of ftruiken en planten, welke hun tot verandering van voed- fel of tot verkwikking verftrekten, die nog van zelfs overal in wouden en bosfchen hier en in *Germanien* opflaan, waar onder de wil- de Appelen en Peeren vooral genoemd wor- den: zy hadden buiten twyffel ook de Prui- men- en Krieken- en Mispelen- en Nooten-boom. De Doorens zelve droegen hun Braamen en veelerhande bezie: witte, roode en zwarte Aalbesenftriuken groeijen hier op hun natuur- lyken grond, en wat niet al meer zouden wy nog kunnen opnoemen, het geen wel juist voor

eenen verheven smaak zoo zeer niet geschikt is, maar voor den gezonden en graagen *Batavier* eene verfnapering uitmaakte, of ten minsten voor hun vee een geschikt voedsel opleverde, gelyk de eikels en beuken-nooten.

M. Wat soort van vee hielden zy aan?

E. TACITUS gewaagt van Runderen, Paerden en klein vee. De eerste verschafte hun dagelyks suivel en vleesch, en dienden hun teffens in het werk. De paerden hebben zy min tot vermaak, als tot de jagt en vooral tot den oorlog gebruikt. Onder het klein vee mag men Varkens, Geiten, maar vooral Schaapen verstaan, het nuttigste dier, dat de Hemel naast het rund aan den mensch geschonken heeft, wyl alles wat aan het zelve is en van hetzelfde komt of tot voedsel of tot dekfel verstrekt. De *Gallien* bezorgden de *Romeinen* gezouten zwynenvleesch en voorzagenze rykelyk van wol. In gansch *Germanien* en ook hier konden de varkens in de boschen overvloedig voedsel vinden, gelyk de heigonden door de natuur voor de schapen geschikt schynen. De *Friesen* moeten zich toen reeds sterk op de veeffokkery hebben toegelegd. Daarom beval DRUSUS, dat de *Friesen* eene maatige schatting in osenhuiden zouden opbrengen ten gebruike van de Romeinsche legers, schoon zy zoo min als hunne nabuuren daarom den

den Landbouw verwaarloosden. Zy waren zeer ras in de weer, om de landen den Romeinschen krygsknegt toegewezen, zoo dra deeze ledig waren, met wooningen te beslaan en als hun eigen grond te bezaaijen, tot dat zy er met geweld op bevel van Keizer NERO af geweerd wierden. Ook hier uit ziet ge in 't voorbygaan, dat onze voorouders wel degelyk werk van den Akkerbouw gemaakt hebben. Egter muntte hun vee nog in groote nog in schoonheid van gedaante uit. Het Rund had de gewoone ryzigheid niet nog maakte die vertooning als elders, gelyk hunne Paarden nog in leest nog in snelheid uitstaken, volgens de aanmerking van TACITUS. De *Friesen* konden ook daarom naderhand aan den onredelyken eisch van OLENIUS en de maat van huiden niet voldoen, welke hun opgelegd wierd, „nadien hunne boschen wel groote, maar hunne weiden zeer middelmaatige beesten opleverden.”

VR. Dan had by de *Batavieren* juist in de beesten het tegengestelde plaats, van het geen Vader omtrend de Menschen aangemerkt heeft. — Wat loopen daar schoone osfen weyen in het land! en onze melkbeesten!....

FR. En onze *Friesche* paarden! — Wat was toch de reden Vader van dit onderscheid, maakten dan de *Batavieren* weinig werk van hun beesten!

E. Daar toe trokken zy al te veel voordeel van dezelve. In den Oorlog was het hun beste buit, gelyk gy in het plunderen van de *Menapiers* door de *Tentiren* en *Ufipeeten* gehoord hebt, en in vrede hunne beste bezitting: zy waren daarom zeer op de menigte gezet. Maar gelyk alle menschelyke schikkingen hun voor- en nadeel hebben, was dit het natuurlyk gevolg van de jaarlyksche Verdeeling, waar door niemand het land als zyn eigendom kon aanmerken; wyl het den Staat behoorde, en ook niemand zich toeleide, om hetzelve te verbeteren. Men vindt ook daarom in *Duitschland*, en in alle onze Provinciën, waar men gemeene weiden aantreft, slegte weiden en klein mager vee, welke met een veragte-lyken naam van het gewoone in *Zuid- en Noordholland* onderscheiden worden.

VR. Is het niet om deeze reden, dat men de eigenaars van zulke Meenten op verschillende plaatzen heeft zoeken te overreeden, om liever hun gemeen goed tegen evenredige betaaling onder eigenaars te verdeelen?

E. Het land en het vee zou er zeker door winnen; maar zy, die hun recht dus overgaven en vooral hunne nakomelingen, zouden by de uitkomst, zoo wel als de *Germaanen* ondervinden, dat deeze schikking haare nadeelige gevolgen heeft. Een on-

onverliesbaar voorrecht voor elk burger, die zoo veel by een kan krygen, dat hy twee of meer koeijen voor zyn huisgezin kan koopen, om geduurende den zomer dezelve zonder eenige kosten te onderhouden, is een erfrecht, het welk meer voor hem en zyne kinderen waard is, dan een aanzienlyke Som, welke ras verteed of verloren wordt. De Verdeeling kan dit bezwaar wel eenigzins, maar niet geheel wegneemen, terwyl de gemeene weiden zelden zoo veele morgens uitmaken, dat elk burger of ingezeten by verdeeling daarvan een toereikend stuk zou kunnen erlangen, en het dan nog in zyne magt blyft hetzelfde te vervreemden. Men ziet dan ook hier uit, dat men alles wel behoort te wikken en te weegen, eer men verandering maakt in overoude gebruiken, welke onze Voorouders om duchtige redenen vastgesteld hebben, die wy niet altoos doorgronden kunnen. Of nu de *Batavieren* ook hunne paerden en koeijen met vis gevodderd hebben, welke hun land in overvloed opleverde, het geen AELIANUS van de *Belgen* aantekend, en of dit ongeschikt voedsel ook de onaanzienlykheid van hun vee veroorzaakt hebbe, schoon het alleen in den winter by gebrek van hooi en stroo, hun voorgelgd wierde, durven wy niet bepaalen.

VR. Wat gebruik maakten zy van de melk hunner Koeijen?
E.

E. Zy gebruiktenze niet alleen, zoo als de uyer dezelve opgeeft, maar maakten er ook, misfchien Kaas, ten minften Boter van. CAESAR zegt uitdrukkelyk, dat de *Germaanen*, benevens de melk en het vleesch, ook Kaas gewoon waren te eeten. PLINIUS daarentegen — „ dat het zeer te verwonderen is dat de *Barbaarsche* volken, waardoor hy ook en wel voornamelyk de *Germaanen* verftaat, zoo vele eeuwen het nuttig geryf van de Kaas of niet gekend of veragt hebben, daar zy niet alleen by de melk leefden, maar ook oezelve tot een aangenaam zuur wisten te verdikken, of tot vette boter te kneeden.” De uitdrukkingen van beide de Schryveren zyn zoo befliffende, dat wy dezelve niet weten overeen te brengen. TACITUS spreekt alleen van gestremde melk, en kan dus geen fcheidsmān zyn. Indien wy STRABO raadpleegen, zullen wy de aantekening van PLINIUS te algemeen vinden. Hy fchryft van de *Britten*, dat zy in veelen met de *Galliers* overeenkwamen, in andere opzigten onbefchaafder waren; dat zy door onervarenheid geen *Kaas* maakten, fchoon zy overvloed van melk hadden. Wy zullen dus de *Galliers* moeten uitzonderen, misfchien ook de *Germaanen*. Het zou toch inderdaad vreemd zyn, daar 'er tot het maaken van Boter niet minder vernuft en arbeid vereifcht wordt,

wordt, dat zy van zelfs niet op het maaken van Kaas zouden gevallen zyn, daar alle andere gebruiken van de melk by hun in zwang waren, gelyk zy nog heden ten dage zyn.

Vr. Zy verflonden zich dan op het maaken van boter? Hoewel die kunst is al zeer oud, ik las er meermaalen van in de gewyde geschiedenissen.

E. Zoo is het ook, myne waardste: maar veelen twyffelen, en niet zonder reden, of men in de tyden van ABRAHAM en zyne nakomelingen wel boter gebruikt hebbe, en of men daar door geen gestremde melk of zaan te verstaan hebbe, welke in het warme Oosten een verkwikkend voedsel en zelfs een verkoelende drank uitmaakte, waar toe men de boter niet gebruiken kan. (*) De Boter is in heete landen niet alleen weinig geschikt, terwylze daar schieelyk veranderd, maar ook niet noodzaakelyk, wyl men zich van versche olie van olyven bedienen kan. Deeze valt daarentegen in het Noorden niet, en de Boter kan daar lang geur en smaak behouden, waarom sommigen de eerste uitvinding derzelve aan de *Celten* toeschryven. En op dat men niet meene, dat wy hier ook

(*) Zie Richt. 4: 10. en 5: 25. 2 Sam. 17: 28, 29. Job 20: 17. en 29: 6. In welke plaatzen beter dikke melk, dan boter te pas komt.

ook alleen om dikke melk te denken hebben, waar van TACITUS gewag maakt, hebbe men alleen de naauwkeurige beschryving van PLINIUS in te zien, welke hy in het tiende hoofdstuk van zyn XXVIII boek van het Botermaaken geeft, als van eene by de Romeinen min bekende zaak.

M. Wat zegt hy er van? Ik ben nieuwsgierig om te weten, of het toen ook zoo in zyn werk ging, als nu.

E. — „ Uit melk wordt ook Boter gemaakt, een zeer beroemd voedsel der *Barbaarsche* Volken, en het welk de vermogenden van het gemeen onderscheidt. De meesten maakten het uit Koeijenmelk, — maar de vetste komt van de Schaapen. Ook wordt zy van geitenmelk bereid. 's Winters wordt dezelve warm gemaakt, maar somers alleen gekarnd door het geduurig op en nederwerpen met de *Kasfel* (*) in langwerpi-
ge

(*) Dus noemen onze boeren het ronde hout met gaten, dat aan de karnstok vast is en met dezelve geduurig op en nedergaat, om de sterke roering te veroorzaken, welke *karnen* geheeten wordt. PLINIUS noemt het *cupressus*. — Ik geef deeze plaats met eenige verzetting van woorden op, welke hier volstrekt noodig is, wyl PLINIUS anders van de Zaan zou gezegd hebben, dat op de boter alleen toepasselyk is. Anderen zyn my hier reeds in voor-
gegaan.

ge vaten, waar de lucht door een enge opening inkomt, om welke weder het een of ander gebonden is. Men doet er een weinig water by, op dat het te eer aan 't werken raake. Dat het meest geronnen is, dryft boven in het vat. Wanneer zy dit er uit neemen en zout by doen, is het Boter, die van een finoutagtigen aart is. Hoe zuurder dezelve ruikt, hoe voortreffelyker dezelve geoordeeld wordt. Het overige maaken zy heet in potten. Het geen dan meest gestremd is, bevindt zich boven aan. Dit noemden zy *oxygala*: wanneer hetzelve oud geworden is, worden er eenige zaaken onder gemengd. „Zommigen meenen, dat PLINIUS hier van het maaken van Comynde- of Kruit-Kaas spreekt, maar uit het geen volgt, schynt hy Zaan of Dikke melk te bedoelen.” Men maakt de *oxygala* ook op eene andere wyze, door een weinig zuure melk by de versche te doen, welke men wil laten dik worden.”

M. Het is even of PLINIUS de kunst onze boerinetjes had afgezien, en het is nu buiten twyffel, dat de *Batavieren* zich op het maaken van boter toegelegd hebben, welke hy zoo duidelyk van Zaan of dikke melk onderscheid. Inderdaad PLINIUS heeft beter, dan ik geweeten, hoe men dezelve maaken konde.

E. De opmerkende geest van PLINIUS gaf op alles agt, en heeft daardoor eene schat van kundigheden in een kort begrip voor ons bewaard. In het voorige elfde boek had hy reeds gezegd, daar hy van de kaas sprak: „de Boter is de schuim van de melk en is steviger, dan het geen zy dikke melk noemen”. Men moet niet voorbygaan, dat in dezelve de kragt van oly is, en dat al de *Barbaaren* en onze kinderen daarmede gesmeerd worden.” Dan hier over zullen wy nader spreken.

Fr. Hadden de *Batavieren* nog ander tam vee, behalven het geen Vader heeft opgenoemd?

E. Ik geloof niet, dat zy Ezels en veel min Muilezels gebruikt hebben, die in zuidelyker streken gemeen zyn. Van Koeijen, Paerden, Varkens en Schaapen konden zy al den dienst en al het voedsel trekken dat zy van tam vee konden verlangen, terwyl het wilde, dat zy by de Jagt opdedden, het overige vervulde. Wy hebben wanneer wy hier van spraken, waarschijnlijk geoordeeld, dat zy daar toe ook honden gebruikten. Dit getrouwe huisdier, dat veelal zonder weezenlyk oogmerk wordt aangehouden, was by zulke volken niet wel te ontbeeren, die de Jagt niet enkel als eene liefhebbery, maar als eene voornaame bezigheid

hun-

hunnens leevens en een middel van bestaan aanmerkten: — die in het midden van grooten wouden woonden, waar door hunne kudden eene geduurige oppassing vorderden, op dat ze niet mogten verloren raaken of verfehurd worden van het wild gedierte. Ook hier toe bediende men zich van ouds by de *Gallen* en andere volken van Honden. Men heeft buiten allen twyffel hier al van ouds zoo wel als by de *Britten*, en meer noordelyke volken een nationaal ras van Honden gehad. Overal vindt men ze in de oude waereld: de *Romeinen* troffen in de legerplaatzen der *Cimbren* volgens *PLINIUS* honden aan, welke de wagens en bezittingen van hunne meesters bewaarden, en de *Germanen* hadden van vroege tyden af de grootste kundigheid, om ze tot de Jagt af te rigten. — Men kanze ook tot andere einden gebruiken: veele boeren bedienen er zich van in de karnmolens; — anderen om kleine vragten te trekken en zy mogen daarom onder de nuttige huisdieren gerekend worden, hoewelze by veelen behoefstigen een nutteloos bezwaar zyn, wanneer zy hun zoberen voorraad met dezelve moeten deelen. Hier valt my eene aanmerking te binnen van *FOSTER*, een der reisgenooten van *Capitein COOK*, volgens welke men nog grooter nut van dit dier zou kunnen trekken, wegens

deszelfs sterke vormenigvuldiging, wanneer men het tot spyze gebruikte, gelyk hy en zyne medegezellen dezelve op het voorbeeld der Eilanderen dikwerf met smaak gegeten hadden.

FR. Ik zie met genoeg, dat Vader ook een plaatsje voor den hond inruimd, maar wie zou van een dier etten willen, dat allerleye vuiligheid inslingert? Dit laat ik voor de *Engelschen* over.

E. Onze foldaaten op het eiland *Lonthor*, een der *Molukkiefche* specery-eilanden, voor het overige onvrugtbaar, moeten er zich veeltyds mee behelpen. Ik geloof egter niet, dat men anders, dan door den uitersten nood een algemeenen afkeer zou overwinnen. Doen egter de Varkens, welke zonder enig nadenken van ons gegeten worden, niet hetzelfde met de Honden, maar deeze zyn dagelyks onder ons oog, waar door wy teffens met eene zekere neiging aan een dier gewennen, dat zoo gezellig, gehoorzaam en getrouw is. Dus hebben zy eene dubbele beveiliging by den mensch, die anders vry *despotiek* met zyne medefchepfelen handelt. Omtrent de Katten, het ander nuttig, maar min gezellig huisdier, zou men hetzelfde kunnen aanmerken. Deeze werden in het wild in de bosschen ook aangetroffen en zouden zelfs den *Batavieren* tot een voornaam Veldteken,

als

als zinnebeelden der Vryheid, hebben verstrekt. Voorts valt my geen gedierte meer in, van het welk de *Batavieren* eenig voordeel trekken konden, of dit moest nog het tamme land- en watergevogelte geweest zyn, vooral de Ganzen, Eenden en de Zwaanen, welke hier te huis hooren en de laatsten wegens hun huis en dons, de eersten wegens hunne veeren en vleesch met vrugt zonder eenig bezwaar konden aangekweekt worden. *PLINIUS* verhaalt dat de *Morinen*, die in *Vlaanderen* woonden, de beste ganzen te *Romen*, en wel te voet al dryvende aanbragten: — dat de kleinste en witste soort by de *Germaanen* *Ganza* geheeten wierd, en dat de Ganzen veeren een gedeelte van de schatting uitmaakte, welke zy opbragten.

FR. Als Vader ons dan niets meer van de veefokkery der *Batavieren* heeft mede te deelen, wenschte ik wel iets van hun scheepvaard te hooren. Of hielden zy zich daar mede niet op?

E. In een land, dat aan de eene zyde aan de zee grenst, aan de andere kanten door rivieren omringd wordt en over 't geheel zeer waterryk is, kan de scheepvaard onmogelyk ontbeerd worden. De *Galliers*, de *Britten*, de *Suionen* of *Zweeden* de oude *Saxen* waren in de vroegste tyden be-

ruigt als bekwaame zeeluy en de laatsten gevreesd als gevaarlyke zeeschuimers. GANNASCUS de *Caninefaat*, oeffende dit haate-lyk handwerk ook in zynen tyd op de Kusten der *Galliers* met de *Chaucen*, wier opvolgers de *Saxen* naderhand zyn geworden, en wy zullen zien, dat de *Batavieren* zich in een geregelden scheepstryd tegen de *Romeinen* ingelaaten hebben. Zy waren trouwens reeds de Rivier ter sloop afgekomen naar hun Eiland: en by de *Menapiers* hebben wy ook een menigte vaartuigen gevonden, toen zy van de *Usipeeten* overvallen wierden. De zeevaard was altoos eene geliefde bezigheid der *Nederlanderen*, waarin zy door geene natie overtroffen zyn. Geen volk is zoo ryk in konstwoorden, welke op de sloopvaart betrekking hebben of in spreekwyzen, welke daarvan zyn ontleend. TACITUS spreekt van de afbeelding van een *Liburne*, een soort van kleine vaartuigen, welke als een heiligdom by de *Germaanen* bewaard wierd. Hy gist er uit, dat dit op den dienst van de *Godinne Isis* zag, welke onder zulk een zinnebeeld by sommige volken geëerd wierd. Met even goed regt zou men kunnen gissen, dat dit sloopje ter gedagtenis van zulken opgehangen was, die de eerste een verren of aanmerkelyken togt ondernamen, of tot een bewys van hoogagting voor de sloop-

scheepvaard strekte. Dit verdient ten minsten eenige aanmerking, dat veele Kerken, vooral op de zeeplaatsen in ons *Nederland*, met kleine scheepjes pronken.

M. Weet men ook waar zy hunne Vaartuigen van maakten?

E. Hunne scheepsbouwkunst was ook al zoo eenvoudig, als het overige. Houten vloten zyn zeker de eerste toevlugt geweest, maar terwyl dezelve zeer bezwaarlyk zyn voort te krygen, heeft men bedagt zwaare boomen uit te hollen, gelyk nog de meeste Wilden doen. Deeze wierden wel eens zoo groot gemaakt by de *Germaanen*, dat zy dertig menschen voeren konden. Dan zulke boomen uit te hollen met zeer ongeschikte werktuigen nam veel tyd en arbeid; men bedagt daarom schuiten te vlegten van ryzen, en dezelve, wanneer zy de begeerde grootte en gedaante hadden, te overtrekken met koehuiden. Zulke ligte vaartuigen, heeft *CÆSAR* wel eens gebruikt; en de *Saxen* volbragten er doorgaans hunne frooperyen mee. Eindelyk bediende men zich van planken, welke aan elkander genaaid en tusfchen de reeten met biezen digt gemaakt wierden, zoo als nog de kuipers hun vaatwerk digt maaken. Zoo verhaalt ons *PLINIUS*, van wien wy meest alle deeze

berigten ontleenen. In *Gallien* maakte men een soort van Pik van Berkenboomen.

FR. Welk was de gedaante van deeze Vaartuigen? en hoe bestuurden zy dezelve?

E. TACITUS tekent van de *Suionen* aan, dat hunne schuiten geschikt waren, om voor en agter uit te vaaren, wylze twee voorstevens hadden en geene zeilen. Uit deeze uitzondering zou men kunnen besluiten, dat by de andere *Germaanen*, gelyk als by de *Galliers*, de vaartuigen een voor- en een agtersteeven hadden, ingerigt, zoo ik vermoede, naar het maaksel der vischen of zweemmende vogelen, en ook met zeiltuig voorzien waren. De meesten, en onder anderen de *Saxen* gebruikten egter riemen.

VR. Waren deeze vaartuigen niet klein en weinig geschikt voor den Koophandel?

E. Gy vooronderstelt dus, dat zy Koophandel en zelfs te water dreeven, het geen nog eerst te onderzoeken staat. De *Nerriers* althans duldden geene Kooplieden op hunne grenzen, vooral niet die wyn of andere waaren aanbragten, welke tot de weelde behoorden. Zy oordeelden, dat daar door de gemoederen verwyfd, en de dapperheid van een volk gekrenkt wierd. De *Sueven* beletteden den invoer van wynen, schoon zy anderen handel dukten. Van de overige

Ger-

Germaanen vinden wy in 't gemeen aangerekend, dat zy eenigen, hoewel geen geregelden handel dreeven met nabuurige volken; dog met dit onderscheid, dat zy, die het verst afgelegen waren van *Italien* zich daar het minst mede ophielden. Het zelfde had onder de *Galliers* plaats, by welken anders veel sterker handel gedreeven wierd. De *Belgen* hadden er het minste deel aan, zy waren ook het minst verbasterde en dapperste volk der *Galliers*, en men kan hier uit opmaaken, dat in *Nederduitschland*, het welk hier aan ten Noorden grenst, van ouds weinig zal omgegaan zyn. Schoon de *Ubiërs* of *Keulenaars* al vroeg wegens hunnen Koophandel hebben uitgemunt.

VR. Myn EELHART heeft dikwils aangemerkt, dat deeze Landstreek, wegens haare gunstige gelegenheid aan den uitloop van verscheide voornaame rivieren, door de natuur tot een stapelplaats tuschen het Zuiden en het Noorden geschikt schynt; hoe kon dezelve in den handel door andere natien worden voorbygestreefd?

E. De reden is ligt te begrypen; om dat men zich toen en hier en by de aangrenzende volken weinig om den handel bekommerde. Dit kwam geenfins overeen met den oorlogszugtigen en woelagtigen geest, welke de *Germaanen* bezielde. Deeze reden geeft CAESAR zelfs op. „ Zy oordeelden, dat het

gebruik des Koophandels met de krygsoeffeningen geenzins srookte, want de Kooplieden hebben geen zwaaren arbeid, terwyl zy onder de schaduw zitten; wanneer zy weelde genieten worden zy magteloos van geest en van lighaam en daar door onbekwaam tot de moeilijkheden van den Kryg". Zy kenden en hadden ook weinig benoodigdheden, buiten de geene, die zy uit hun eigen boezem haalden, en waren daar door te gelukkiger, wyl zy van geene andere natiën afhankelyk waren. Ten bewyze hier van strekt, dat volgens de aanmerking van CAESAR de handel by de *Germaanen* meest aangehouden wierdt, om zich te ontdoen van de overtolligheden, welke zy in den Oorlog van andere natiën veroverd hadden. Het voornaamste, dat hun van elders aangebragt wierd, bestond in de verwstoffen, waar mede zy hunne klederen beschilderden tot cicraad, — en zekerlyk ook in metaalen tot noodig gebruik. Dus schynt het, dat hoe gering de handel ook ware, de balans ten hunnen voordeele doorgaans oversloeg, en dat zy zelf hunne waaren niet aan de markt bragten, maar van anderen wierden opgezogt, meest van de *Galliers*, welke in dien tyd als eene baatzugtige en woekeragtige natie wierden aangemerkt in tegenstelling van de *Germaanen*, die

die zich naar het getuigenis van TACITUS in 't geheel met geen woeker ophielden.

M. Ik dagt, dat de Koophandel zoo nuttig voor een land, voor onzen staat niet te ontbeeren was, en daarom alle agting en bescherming verdiende.

E. Zoo is het ook in onzen tyd en den staat waarin zich *Europa*, en vooral wy ons bevinden, die in lang onze inwooners niet kunnen voeden met de voortbrengfelen, die ons land oplevert. Maar behalven, dat ons land merkelyk ingekort is, gelyk ik voorheen getoond heb, en de bewooners daarentegen ongelyk meerder zyn, heeft men de behoeften des levens sedert het verloop van zoo veele eeuwen zoo fterk vermenigvuldigd, dat alle landen en volken moeten byspringen, om elkander daarvan over en weer te voorzien; en daarom wordt die natie de gelukkigste gerekend, welke door den handel zich al wat tot gerief en genoegten frekt ten minften pryze kan aanschaffen, en te gelyk een invloed door haar vermogen verkrygt op andere volken: maar is zy niet nog gelukkiger te schatten, welke in zich zelve alles bezit, wat zy noodig heeft, en daarmee te vrede is; — wel te weinig, om den nayver en de begeerlykheid van inhaalige Vorften op te wekken, egter genoeg om zich met eige magt tegen

tegen de beledigingen van onrustige nabuuren te verdedigen? En dit mogt men doorgaans van de *Germaansche* Volken, dit mogt men vooral van de *Batavieren* zeggen.

VR. Dat is zoo, myn EELHART?

E. Het geval der *Ubiens* zal dit bevestigen. Zy waren in dit gedeelte van *Europa* de grootste Handelaars, maar waren even daarom ook het meest blootgesteld aan de invallen van hunne magtige nabuuren de *Sueven*, om dat de meeste buit by hun te haalen was, tot dat zy aan hun cynsbaar wierden. Om zich van dit jok te ontdoen waren zy de eersten onder de *Germaanen*, welke zich aan het *Romeinsche* gebied onderwierpen, ja eerlang tot schande van den *Germaanschen* afkomst onder een *Latynschen* naam in eene *Romeinsche* bouwstad veranderden, en dus by al hun vermogen en handel de dierbaarste van alle Aardsche Zegeningen moesten missen, de Vryheid. — Wy zullen naderhand bevinden, dat helaas! onze *Batavieren*, welke in al hunne armoede deezen schat nog lang bleeven behouden, na dat zy eene handeldryvende natie waren geworden, — na dat ze by het aanwasfen van hunne schatten uitwendig aan de plunderingen der Roovers, en inwendig aan de verbastering door de weelde waren bloot gesteld, een ander treffend voorbeeld hebben opgeleverd.

FR. Hoe kan Vader de *Batavieren*, die alles hadden, wat zy behoefden, arm noemen?

E. Gy vraagt dit met reden, myn Zoon! Ik noemze dus in vergelyking met de handeldryvende *Ubiërs*, volgens het oordeel van den tegenwoordigen tyd, waarin men elk, die niet méér heeft, dan tot zyn behoefte noodig is — die zilver nog goud bezit, arm noemt. Zoo noemde ook de kwistige *CÆSAR* de *Germaanen* arm en behoeftig in vergelyking van de *Galliers*, welken door eene meerdere nabyheid aan het *Romeinsche* gebied, en de kennis aan overzeesche zaaken, veel tot gebruik en overvloed toegebracht wierd.

FR. Waarin bestond dan hun Geld?

E. Zy hadden eigenlyk gezegd geen Geld of gangbaare Penningen, die zy zelf gemunt hadden, en bezaten er ook de metaalen niet toe, waaruit zy moesten gemaakt worden. *TACITUS* zegt „dat de Goden aan de *Germaanen*, het zy uit gramschap, het zy uit gunst, goud en zilver geweigert hadden. Het kon egter zyn, dat er Mynen in *Germanien* gevonden wierden, maar men had er nimmer na gezocht.” Dit heeft de uitkomst ook in laater tyd in *Duitschland* bevestigd: maar men zou dezelve buiten twyffel te vergeefs in onze laage landen zoeken. Het goud, dat zomwyl in onze riv-

vic-

vieren gevonden is, komt wegens de zeldzaamheid en de moeite niet in aanmerking. TACITUS spreekt wel van een Zilvermyn, welke de Romeinen onder CURTIUS RUFUS, een tydgenoot van CORBULO, in het land der *Mattiaken* vonden, maar die schieklyk tot blydschap van den morrenden Soldaat weder opgegeeven wierd; dan het is nog niet beflist, waar men deeze landstreek zoeken moet. Volgens TACITUS, die de *Mattiaken* en de *Batavieren* over den *Rhyn* plaatst, dezelve insgelyks als bondgenooten van het Romeinsche Ryk aanmerkt, enze vervolgens onder de medestanders in de onderneemingen van CIVILIS opnoemt, moeten zy hier omstreeks gewoond hebben, al was het schoon niet in *Zeeland*. — Het zou kunnen zyn, dat de *Mattiaken*, die in *Hesfen* woonden en een gedeelte der *Catten* uitmaakten, met de inwooners van het Eiland der *Batavieren* hun woonplaats verlaten en zich op de grenzen van *Vlaanderen*, of in een ander gedeelte van *Nederland* gevestigd hebben. — De gewoone wegen, waar door een Volk aan eigenlyk gezegde schatten kan geraaken, zyn: wanneer men dezelve door den Oorlog van andere volken rooft; wanneer men ze door den handel voor andere waaren wisselt of wanneer eigen grond dezelve oplevert. Schoon nu de *Batavieren* met hunne nabuuren in een ge-

duu-

duurigen oorlog waaren, deden zy by de-
zelve niet anders op, dan zy zelfs bezaten;
onder de handeldryvende naticn konden zy
niet gerekend worden, en zelve hadden zy
geene schatten in hunnen boezem. Dus kuntge
de rekening ligt opmaaken.

M. Zy hadden dan niets.

E. Zy hadden egter andere schatten, in
welke in de eenvoudigste eeuwen de groot-
ste rykdom bestond.

M. Welke waren die?

E. Ik hebze u reeds opgenoemd, kunt
gy ze u niet herinneren *Machtilde*? Hun
groot en klein Vee. Wanneer iemand alles
bezit, waar van hy dekzel en voedzel kan
hebben: — wanneer de Staat hem het
noodig land verschaft, en de boschen daar-
enboven voor hem open staan, om zich van
zoo veel grof en fyn wild te voorzien, als
hy verlangt, wat ontbreekt hem dan nog?
wat heeft hy met Goud en Zilver te stel-
len? Het vee maakte van ouds de voor-
naamste rykdom der menschen uit. Hier in
bestond het groot vermogen der aardsvade-
ren ABRAM, IZAAK, JACOB en JOB, en be-
staat het nog by de hedendaagsche *Arabie-
ren* en zelfs by veelen van onze Landlieden,
die maar weinig geld handelen en egter
meer vergenoegd leeven, dan menig Stede-
ling, die er tot over de ooren toe inzit.

En

En zy zouden nog minder met het geld te stellen hebben, indien zy meer werk maakten van hun eige kleeding te reeden. Zoo was het ook by de oude *Germaanen*.

M. Maar de Aardsvaderen hadden evenwel nog goud en zilver, myn Vader!

E. Het was egter by hun niet meer dan een byvoegfel; en meentge dat niemand zonder het zelve in een volstrekten zin ryk en gelukkig kan gefchat worden? — de *Germaanen* hadden het ook by geval, wanneer het hun van de *Galliers* of van andere volken wier gronden en rivieren goud en zilver opleverden of als een gefchenk of voor hunne waaren gegeven wierdt. Maar zy befchouwden het niet hooger dan in de regte waarde; zy lieten zich geenzins door den glans van hetzelve verblinden. Aanmerkelyk is, het geen *TACITUS* van hun oorfpronkelyke belangeloosheid getuigt. „ Het bezitten en gebruiken van goud en zilver gaat hun weinig ter harten. Men vindt by hun zilveren vaatwerk, dat aan de Edelen en Gezandten gefchonken is, het welk zy in geen meer waarde houden, dan de aarden potten. Zy, die het digst aan het *Romeinsche* gebied gelegen zyn, neemen goud en zilver aan om het gemak in den handel. — Nog zullen zy liever zilver dan goud verkiezen, niet om dat hun zin er meer op valt,

maar

maar om dat hun het zilver meer dient voor het gebruik, om eenige kleinigheden te koopen." Zie daar de eige woorden van den *Romeinschen* geschiedschryver.

FR. Ik dagt al, zoo zy in 't geheel geen goud nog zilver hadden, hoe konden zy dan handel dryven. Maar al hadden zy dit, hoe kondenze dan nog met elkander te regt raaken, wanneer hetzelfde niet gemunt was? Dit begryp ik niet Vader.

E. Zy hadden zeer wel kunnen handelen zonder goud en zilver. Men heeft aan deeze metaalen eene zekere waarde gegeven, om te gereeder van elkander af te komen, maar van ouds geschiedde de handel en ook nog by omzetting of ruiling, klein vee tegen groot vee, en beiden tegen leevenlooze waren. Dit was hun groot en klein geld dat zy gebruikten, waarom de *Latynen* hetzelfde ook *Pecunia* genoemd hebben van *Pecus*, het welk Vee betrekend. Zy, die meer van de rivieren verwyderd waren, gingen in de enkele gevallen, wanneer de vreemde Kooplieden tot hun kwamen, volgens *TACITUS* dus te werk. Vooral zullen zy deezen voet onder elkanderen gehouden hebben. Men behoeft zich in opzigt van de gewoonte van waaren tegen waaren te ruilen niet eens te herinneren, het geen in *Oost- en Westindien* zeer gemeen is. Het heeft
nog

nog tegenwoordig plaats by de eenvoudige landluiden in *Overysfel*, *Drenthe* en elders; wanneer men van het eene overvloed en van het andere gebrek heeft vervult men het laatste met het geen zyn nabuur misfen kan, en men geeft hem dat geen in plaats, waarvan hy schaars voorzien is. En wat het gebrek aan gemunt geld aangaat, dit baarde in vroege tyden ook geringe zwaarigheid, men woog malkander het goud of zilver toe in zulk eene zwaarte, waar over men het eens was geworden. In laattere tyden heeft men zekere naamen en waarde aan gemunte stukken metaal gegeven, om gemakkelyker van elkander en te beter de vervalſching der innerlyke gestalte van deeze kostbaare metaalen voor te komen. Voor het overige bedienden zich de *Germaanen* ook wel van de munten van andere volken, byzonder van de *Romeinen*. De oude *Serraten* en *Bigaten* waren het meest by hun gekend en gewild, waar door men meent geldstukken te moeten verstaan, die op den rand ingekarteld of met een waagen met twee paerden gestempeld waren. — — Hebben myne MACHTILDE en FREDRIK nog meer bedenkingen, anders zullen wy er voor deeze reize van aftappen. Ons gesprek is ongemerkt verder uitgelopen, dan ik my voorgesteld had.

Vr. Zoo aanstonds zullen wy te huis zyn.
Hoe kort is my de weg gevallen!

Fr. Hoe ras is dit nurtje omgevlogen!
Ik hoop, dat Vader spoedig deeze leerzaame
Zamspraaken hervatten zal.

M. Ik ben nieuwsgierig te weeten, wat
wy dan zullen hebben.

Fr. Dit zult gy dan wel hooren, MACH-
TILDE! het is niet altoos goed, dat de toe-
hoorders den text van te vooren weeten.

T I E N D E

ZAMENSpraak.

De Spyzen, welke de Batavieren gebruikten. Hunne Maaltyden, en de wyze, op welke die wierden ingerigt. Hun gewoone Dranken. In hoe verre zy zich aan Dronkenschap schuldig maakten. Hunne Gastvryheid, die zy onder elkanderen en met Vreemdelingen oeffenden.

Op eenen schoonen Herfst - dag kwamen DIEDERIK en ROOZEMOND, twee nabuuren en gemeenzaame vrienden van EELHART en VREDEGONDE, hun met een bezoek verrasfen, gelyk meermaalen gebeurde. Zoo dra EELHART hun zag, riep hy, welkom myn Vriend, welkom myne ROOZEMOND; zult gy ons deezen dag aangenaam helpen doorbrengen? zult gy onze Gasten zyn? gy komt regt van pas, wy zullen u de eerstelingen van de Jagt voorzetten. — Na dat DIEDERIK en zyne Echtgenooten dit aangenomen hadden, na dat het eeten opgebracht, en de eerste

hon-

honger gestild was ; na dat men volgens gewoonte over de Jagt van het voorige jaar, en de verwagting van het tegenwoordige gesproken had, verlangde EELHART, dat er een geregeld en leerzaam gesprek mogt aangevangen worden, waar heen hy het doorgaans by vrienden van zynen stempel naar den ouden trant zag te rigten. Het duurde niet lang, of DIEDERIK gaf hem er zelf aanleiding toe.

D. Zyt gy nog bezig myn vriend met uw zoon over den alouden staat van ons Land te onderhouden. Hy heeft my, wanneer ik het genoeg had hem by my te zien, het een en ander daar van medegedeeld.

E. Ja, DIEDERIK ! geduhrige beletselen stremmen den gezetten voortgang van deezen begonnaen taak. Maar gy weet misfchien niet, dat ik nog meer Leerlingen heb gekreegen ; — myne dogter MACHTILDE en zelfs myne lieve VREDEGONDE, wanneer zy het met haar huishouden schikken kan, verkiezen nu en dan onze gesprekken by te wonen, het welk dezelve niet weinig leevendigheid byzet.

R. Ik wenschte, dat ik ook een uwer leerlingen mogt zyn ; gy zoudt een opmerkend toehoorder in my vinden.

D. Onze afstand is wat ver, om telkens dat genoeg te kunnen hebben: maar ik weet er wat op. Laaten wy het geluk hebben,

om in die gesprekken te deelen, wanneer wy buiten by elkander zyn, en EELHART tyd en lust heeft? — Ik zie dat myn vriend hier genoeg in schept; — wat belet hem om er aanstonds meê te beginnen, in plaats van met een ander Tafelgesprek.

R. Eilieve, EELHART! dat is wel gevonden, wat zegt gy er op? kunt gy onze begeerte wcigeren?

E. Neen, dat kan ik niet! Het genoeg van myne vrienden, is myn genoeg, en ik was juist voorneemens om van daag ons gesprek voort te zetten; maar dan zullen zy my twee zaaken vergunnen: dat ik den draad van onze zamenpraaken volge, daar wy gebleeven zyn volgens het bestek, dat ik my gevormd had; en — dat het myne kinderen vergund zy, even of wy alleen waren, vry uit hunne bedenkingen te maaken en vraagen te doen, welke zy noodig oordeelen; terwyl het my aangenaam zal zyn, wanneer myne Vrienden my zonder eenige agterhouding voorstellen, wat hun voor den geest komt.

R. Zeer gaarn, myn EELHART! zeer gaarn, hoe ver zyt gy gevorderd?

E. Wy hebben reeds een en anderwerf gehandeld over de gewoonten en levensbedryven der oude *Batavieren*. Voor 't laatst spraaken wy van hunnen Land- en Vee-bouw, hunne Scheepvaart en Koophandel: het zou nu best voegen,

gen, dat wy handelden over het Eeten en Drinken, dat zy gewoon waren te gebruiken.

D. Dit is toch de zaak waar het op aankomt. Zoo moct men ziel en lighaam by elkander houden, om tot den arbeid in staat te blyven. Ik denk dat de *Batavieren*, zoo wel als wy zeer gaarn een goede Vaderlandsche maaltyd zullen gedaan hebben.

E. Gy zyt ook in deezen opzigt geenzins van hun ontaard, myn *DIEDERIK*; maar tusfchen onze en hunne maaltyden heeft nog al eenig verschil plaats gehad.

D. Dat denk ik! hoe veel ceuwen zyn er tusfchen ons en onze Voorouders al verloopfen! en welk eene verandering is er in dien tusfchentyd in ons Land al voorgevallen! Wat aten zy?

M. Indien ge ons in de wooningen der *Batavieren* verzeld, en al de dagelyksche bezigheden hunner nyvre vrouwen bygewoond had, zoudt gy u geene groote verbeelding van hunne *pottagies* maaken, Heer *DIEDERIK*! Zy hadden er geen tyd toe.

D. Uit het weinige, dat ik van hun gelezen hebbe, vooronderstel ik, dat het zeer eenvoudig zal geweest zyn. Ten minften onze Wagenaar geeft er niet hoog van op.

E. De natuur is met weinig te vrede, gelyk gy weet, myn *DIEDERIK*; en deeze menschen leefden meer overeenkomstig met de-

zelve, dan wy. Zy waren met weinig te vrede, en hunne zorg en arbeid gingen niet verder, dan om het noodzaakelyke magtig te worden. CAESAR spreekt alleen van Vleesch, Melk en Kaas, en weinig Koorn. TACITUS, wien WAGENAAR nevens CAESAR gevolgd heeft, en die wy ook beiden voor onze voornaamste gidsen houden, spreekt alleen van wilde Vruchten, versch Vleesch, en gestremde Melk. Hy voegt er uitdrukkelyk by, dat hunne spyzen eenvoudig waren, dat zy weinig toefstel en geen werk van lekkernyen maakten, waar door wy zulke zamengestelde en uitheemsche spyzen van een verheven smaak zullen moeten verstaan, als by de *Romeinen* ten tyde van TACITUS in zwang gingen, maar die hunne Voorvaders in den opkomst van *Rome* zoo min kenden als de onze.

D. Inderdaad, met Koorn, Melk, Vleesch en Kaas kan men het al ver brengen: die maaken de *quint-essentie* van onze maaltyden uit; doen zy niet MACHTILDE?

M. Ja, voor iemand, die alleen van vaste spys houdt; maar Vader heeft ons verhaalt, dat zy zich niet zoo sterk op den Landbouw toelagen, en in 't geheel met geene Hoyen of Moestuinen ophielden: dus hadden zy geene toefspyzen.

E. Hoe veelen onder onze Landluiden zyn er, die zich hier nog weinig mee ophouden; die vleesch tot vleesch gebruiken. Gezonde
lig-

lighaamen en graage maagen bekomt alles wel, wanneer zy niet meer gebruiken, dan de natuur vereischt: zy kunnen zulke spyzen best verteeren, en er best op arbeiden. Die boeren, welke zich hier aan houden, en het minste toespys gebruiken, doen hun eigen werk, terwijl anderen zich van huurlingen bedienen moeten.

D. Wat voor koorn zaaiden zy?

E. Gerst en Haver worden uitdrukkelyk gemeld, en meermaalen spreeken de Schryvers van *Fruentum* of Koom, waar onder men gewoonlyk de Tarwe by uitstek verstaat, waar van zy hun brood voornaamelyk zullen gebakken hebben, dat zy ook, maar spaarzaam gebruikten: hoewel zy ook daar toe Gerst konden bezigen.

R. Gebruikten zy weinig Brood?

E. Dit moet u zoo vreemd niet voorkomen. Brood, als een algemeene toespys te gebruiken is eene gewoonte, die by alle volken geenfins is aangenomen. Hoe noode willen er onze kinderen fomtyds aan.

D. In *Oostindien* gebruikt men ryst in plaats van brood, en ik heb wel gehoord, dat de boeren in *Vriesland* met hun volk een beding maaken van weinig brood te gebruiken, dat wegens de zwaare belasting in ons Land een kostbaar voedfel is voor den gemeenen man en zoo gemakkelyk niet te verteeren, als men zich wel verbeeld; hoewel

het veel scheidt van wat graan, en op welk eene wys het bereid is.

D. Men bedient zich daar en in *Groningerland* veel van Bry of Pap, welke het volk twee of driemaal 's daags wordt voorgezet, en eene gezonde voedzaame spys is, en daar toe bedienden zich reeds de *Batavieren* van hunne Flaver en Gerst. De *Germaanen* gebruikten volgens *PLINIUS*, geen andere Bry. Verwondert u over dit alles niet. Veele Volken, waar onder de oude Grieken, hebben zich niet alleen met Gerst, maar ook met Eikels, met Kastanges, of met Daddels, in plaats van Brood beholpen, naar hun land opgaf. De molens om het koorn te maalen, waren in *Rome* in de eerste eeuwen ook geheel onbekend. Zy behielpen zich met een soort van Pap of Bry, waarom de *Romeinen*, ten tyde van *PLAUTUS* nog Bry-eeters bygenoemd wierden.

D. Van welk Vleesch bedienden zy zich?

E. Hier van hadden zy een grooten voorraad, en dit zal hun voornaamste voedsel uitgemaakt hebben. Niet alleen wild- maar ook tam vleesch van allerley soort, gelyk *STRABO* van de *Galliers* getuigt. De *Germaanen* gebruikten weinig graan, volgens *CÆSAR*, maar leefden van hun vee en van de melk, en hielden zich veel met jaagen op, het welke by hun ook wel als eene uitspanning, maar tefens

fens als een voornaam middel van bestaan moet worden aangemerkt. En zy konden op een goeden vangst staat maaken, wyl de bosfchen en wouden zich bevorens in menigte door geheel *Duitschland* en in onze landftreken bevonden, waar door zy behalven een overvloed van grof en klein Wild, het welk wy nog, hoewel veel fpaarzaamer in ons Land hebben, ook wel andere dieren zullen hebben opgedaan, die hun tot voedsel of dekfel konden verftrekken, maar welke nu hier geheel en al opgeruimd zyn.

D. Welke dieren zyn dat geweest?

E. Volgens *CÆSAR* wierden er in het noorden van *Duitschland*, byzonder in het *Hercynifch* woud, drieërley foort van dieren van eene aanmerkelyke grootte en hoedanigheid gevonden. Het eerfte foort noemt *CÆSAR* *Alces*; dat, in gedaante en veelkleurigheid van huid zeer na komende aan een wilde Geit, maar een weinig grooter, geene geledingen in de pooten zou gehad, en daar door nooit gelegen, maar alleen tegen de boomen gerust hebben, waar door men het zeer gemakkelyk vangen kon door het geboomte, waar by het volgens het ontdekte fpoor zich ophieldt, te ontwortelen of byna door te zaagen. De *Alces*, die er tegen leunde, moest daar door met den boom vallen, zonder zich weder te kunnen oprigten. *PLINIUS* fchryft deeze hoedanigheid der pooten

toe aan een dier, dat hy *Machlis* noemt, en de grootte van een lastbeest heeft. Volgens het gevoelen der grootste Natuurkenneren past dit alles op geen dier beter, dan op den *Eland*, welke by zommige Noordsche Volken het groote dier, by de *Italiaanen*, *gran bestia* genoemd wordt. Zommigen schryven het hoornen, anderen geen hoornen toe, dat uit het verschil van de sexe voortspruit. Wegens de fynheid van reuk en buitengemeene snelheid, waarin zy het Rendier evenaaren, kunnen zy niet ligt genaderd of agterhaald worden. Hunne pooten zyn zoo styf, dat zy geene geledingen schynen te hebben, het geen hun noodig is om langs het ys te kunnen rennen. Zy hebben daar door zoo veel kragt in hunne agterpooten, waarin hun voornaamste verweering bestaat, dat zy een boom uit den grond kunnen schoppen. Niet-tegenstaande hunne schuwheid zyn zy zeer zagtzinnig, en kunnen ligt tam gemaakt worden, wanneer ze nog jong zyn. Zy onthouden zich nu meest in de noordelyke deelen van *Europa* en *Asia*, in de bosschen van *Pruisfen*, *Poolen* en *Muscovien*. — Het andere dier, waar van CAESAR meldt, had de gedaante van een hart, by mannetje en wyfje eenerley. Dit dier wisten zy ook leevend te vangen, en tam te maaken.

FR. Hoe ging dat in zyn werk, Vader?

E.

E. Men groef een groote kuil in eene laagte, welke rondom met sterke paalen bezet wierd. De toegang wierd met natte osenhuiden belegd, en het dier derwaards gejaagd. Zoo dra het door de gladte struikelde, fulde het in de groeve, waar men het een dag of 5 zonder eeten liet blyven; waarna het gebonden en zoo tam wierd, dat het zich voor een wagen liet spannen.

D. Wat was dat voor een dier?

E. CAESAR noemt het alleen een Os in de gedaante van een hart: PLINIUS schynt het zelfde dier te bedoelen onder den naam van den ge- maanden *Bison*. Het heeft dus iets gehad van het Hart, den Os en het Paerd. De een wil er een Buffel, de ander het Eland-dier door verstaan. Zoo het al geen Rendier geweest is, welke mischien voorheen ook in *Germanien* gevonden wierden, konden zy er den zelfden dienst van hebben, als de *Laplanders* van hunne Rendieren. Een allernuttigst beest, dat zich met weinig voedsel kan behelpen, en zeer wel op onze heidevelden had kunnen bestaan, wyl het meest van mosch en bladen leeft. De *Laplanders* trekken zoo wel hun deksel als hun voedsel van hetzelfde. De meesten worden in *Finmarken* gevonden, maar men vindtze ook in 't Sticht van *Bergen in Noorwegen*. Naar maate de bosschen opgeruimd zyn en het Land meer
be-

bebouwd en bewoond is, zyn deeze dieren verder op naar de noordelyke bosfchen en bergen van *Europa* verhuisd. Het is toch aanmerkelijk, dat CÆSAR de bovenkleeden, welke de *Germaanën* van dierenhuiden maakten, *Rhenomes* noemt: eene benaaming, die zeer veel overeenkomst heeft met het woord *Rensdier*.

D. My is verzekerd, dat een paar deezer dieren in de warande van den Markgraaf van *Brandenburg-Schwedt* zeer wel paaren en reeds jongen voortgebracht hebben. Wie weet wat er nog gebeurt! zy zonden op het ys en de sneeuw, waarop zy ongelooflyk vlug zyn, hier zeer wel te pafse komen.

E. Ik kan nog van het een nog van het ander iets met zekerheid zeggen. Maar het laafte dat in grootte boven allen uitmuntte, en voor den Olifant van het Noorden mogt gehouden worden, was de *Urus*, de Oeros of Aversos. CÆSAR flet hem een weinig beneden den Olifant, maar inderdaad ging hy de kloekfte Ofsen en Stieren te boven, met welke hy in aart, en huid, en gedaante meest overeenkomt. Zy waren wegens hunne fnelheid en fterkte de koningen onzer wouden, gevaarlyk voor dieren en menfchen. Dit was alleen genoeg om den moed der Jongelingen op te wekken, welke hier in den grootften roem behaalden, na dat

zy

zy de meeste van deeze dieren hadden afge-
maakt, en het grootste getal van hoornen
vertoonen konden. Dit waren dezelfde wil-
de osfen, naar wier grootte OLENNIUS de hui-
den der *Friezen* wilde afgemeeten hebben,
waar aan zy niet geene mogelykheid voldoen
konden, om dat zy in hunne bosfchen wel
zeer vrugtbaar waren van groote dieren,
(*belluae*) maar by huis alleen middelmaatige
beesten hadden. Uit deeze aantekeningen van
TACITUS in zyne Jaarboeken maak ik op,
dat dezelve in onze gewesten ook gevonden
wierden.

D. Ongetwyffeld, maar konden zy dezel-
ve ook tam maaken?

E. Zy waren ontembaar, zelfs wanneer zy
zeer jong gevangen, en door menfchen op-
gekweekt wierden.

D. Zy hadden evenwel voordeel genoeg
aan hun huid en vleesch. Voorwaar zulk
een beest was wat anders te zeggen, als een
koppel haazen, en wanneer zy dan hier by Ko-
nynen, Haazen, Rheën, Harten, wilde Zwyn-
nen op hunne tafels konden zien, hadden zy
al vry wat verfchot.

E. Voeg hier by het vleesch van hunne
Koeijen, Kalven, Schaapen en Varkens, wild
en tam Gevogelte, Melk, en de Kaas,
die zy maakten: — de Visch die de
Zee, de Rivieren en Meiren hun in menigte
op-

opleverden : zoo dat CÆSAR van Eilanders aan den noordelyksten uitloop van den *Rhyz* spreekt , welke van de Visch en het Gevogelte alleen leefden ; en PLINIUS aan de Germaansche Zee volken had aangetroffen , die enkel van Visch leefden.

R. Hou op EELHART , al Voorraad genoeg ! zullen wy dan nog vraagen , wat zulke menschen aten , die elken dag verandering van vleesch en van visch konden hebben ? Maar hoe gebruikten zy het Vleesch ?

E. Volgens MELA aten zy het raauw met de handen of voeten in huiden van wilde of tamme dieren murw gekneed. — Dus zouden zy met de *Tartaaren* overeengekomen zyn , welke het paardenvleesch onder hunne zadels leggen , tot dat het kort wordt.

VR. Dat was inderdaad op zyn *Tartaarsch* , EELHART , dat had ik van de *Germaanen* geenzins verwacht.

D. Wy vervallen dikwils tot een ander uiterste en eeten het doode lighaam van het Vleesch (*caput mortuum*) , daar al de ziel en de zoetigheid uit weggedampt is ; dat een smaakeloos en ongezond voedsel is.

E. Zoo is het DIEDERIK. De *Engelschen* snyden het versch geflagte vleesch aan lappen , kloppen het murw , en houden het eenige oogenblikken in de vlam , waar door het toe-

toefchroeit, en al de fappen behoudt: zoo is het fmaakelyk, voedend en veel beter te verteeren. Dit verkies ik daarom, en zoo hebben het de *Germaanen*, misfchien ook begreepen. Want andere fchryvers verzekeren ons dat zy het vleesch gebraden en gekookt hebben gegeten, ja dat zy van het spit niet onkundig waren, waar aan zy, volgens DIODORUS en ATHENÆUS geheele vierendeelen gewoon waren te fteeken.

D. Dit luidt geheel anders: maar men vertelt ook van de *Engelfchen*, dat zy hun vleesch half raauw eeten, om dat men het roode fap hun by mond en vingers dikwerf ziet neerloopen; zoo zal het ook met de *Germaanen* geweest zyn.

M. Hoe kwamen de *Batavieren* aan zout daar zy weinig handel buiten 's Lands dreeven, of gebruikten zy geen Zout by hunne fpyzen?

E. Gewisfelyk. De *Gallen* zelfs waren gewoon het Zwynenvleesch, volgens STRABO, in te zouten, en buiten twyffel hebben de *Germaanen*, by wien het fpek altoos in fterk gebruik was, en die met de *Gallen* in levenswyzen en voedsel zoo zeer, volgens den zelfden STRABO, overeenftemden, dit ook gedaan. Zy, kenden ten minften het nuttig gebruik van het Zout zeer wel. De *Catten* en *Hermondouren* vatteden zelfs de wapens op, om een bygelege zoutbron, welke hun door eene by-

byzondere gunst der Goden, zoo zy meenden, gegeven was. Zy, die aan Zee woonden, konden het door uitdamping van het zoute water krygen, waar uit men een half ons van een pond trekken kan; of zy groeven een soort van moer, dat by kluiten als het veen onder de oppervlakte lag. Deeze, die vast en zwart waren, wierden aan stukken verdeeld, gedroogd, verbrand, en uit de asch in de pannen wit Zout bereid. Dit noemde men *Zelbarning*, en maakte vooral de handel van het Eiland *Schoouwen* uit, tot dat het Zout by het toeneemen van den handel in overvloed uit *Vrankryk* en *Portugal* wierd aangevoerd, en het graaven van *Derry* of *Darrink*, dus wierd deeze moer genoemd, verboden. Volgens *PLINIUS*, waren de *Galliers* en *Germaanen* doorgaans gewoon Zout water op brandende koolen te storten, waar toe het eiken- en hazelaar-hout best geoordeeld wierd, en uit de asfche het Zout te maaken, dat altoos zwartagtig was. Zy konden dit doen, die het hout in zulk een overvloed en voor het haalen hadden.

D. Ik heb u wel van melk en kaas, maar niet van Boter hooren spreken?

E. *TACITUS* spreekt alleen van gestremde melk, maar ik heb myne kinderen beweezen dat zy zoo wel Boter als kaas maakten. Dan deeze kunst was den oude *Scythen* reeds

be-

bekend en waarfchynlyk is de benaaming van butter of boter eene der oorfpronkelyke, welke de *Grieken* en *Latynen* uit het *Celtifch* ontleend hebben. Want dezelve is eigenlyk een uitvinding van zulke landen, daar geene Olyfboomen groeijen.

R. Zy konden dan zoo wel als wy een goed Vaderlandsch nageregt opzetten, van boter, brood en kaas, en wat room of gefremde melk in 't midden: nu ontbreekt er de Fruit nog aan.

E. ROOZEMOND difcht naar onze wyze al vry wel op voor de *Batavieren*, indien hunne tavels het maar alles bevatten kunnen wat haare gulheid hun wil voorzetten. Zy wiften van geene hoven nog boomgaarden, dan die de natuur voor hun in de boflen plantte, waar allerleye boomen van zelfs opfloegen. Wilde Peeren en Appelen hadden zy in overvloed.

R. Hoe wrang en onfmaakelyk! hadden zy niets anders?

E. Voor ons zyn de ongcënte vrugten dus, die aan fyne malfche gewoon zyn. Maar hoe dikwerf hebtge een boeren jongen met graagte een harden half rypen appel zien eeten. De zoogenaamde fteck-appel en eenige andere kunnen zonder enten al zeer groot en fmaakelyk worden. Anderen zyn, ik beken het, klein en onaangenaam, om

II. DEEK.

E

uit

uit de hand te eten; maar deeze zullen zy waarfchylyk gekookt en tot toefpys gebruikt hebben, het welk van aloude tyden hier en in *Duitschland* de landkost was.

R. Hadden zy niets anders?

E. Bedenk eens ROZEMOND, welke inlandfche gewasfen onze grond opgceft, die men aan de wegen en in de bosfchen nog vindt. De Braam, de blaauw Bes, de Kornolie, de Flee, de Aalbes, de Kruisdoorn, de Aardbefie, de Kriek, de Noot, de Kroospruin, welke zonder eenige enting of opkweeking gezonde, meerendeels zeer fmaakelyke vrugten voortbrengen.

R. Geen kommer! Ik zou het zeer wel onder de *Batavieren* hebben kunnen houden, zoo wel als by onze boeren. Het eenigfte dat my by deezen zomtyds hinderde was, dat zy met het opdisfchen en ceten wat raar in het werk gingen? Hoe was het daaromtrent met onze Voorouders gelegen?

D. Gy zyt voor de orde, ROZEMOND, en daarom denk ik, dat het u by de *Germaanen* of by de *Batavieren*, dit is hetzelfde, vry wel bevallen zal. TACITUS zegt er niet van, dan dat elk zyne byzondere zitplaats en tavel had. CÆSAR nog minder: maar ATHENÆUS en DIODOOR de *Sicilier*, hebben ons verfcheide byzonderheden omtrent de oude dischplegigheden nagelaaten, waar-

uit wy het meeste licht zullen moeten scheppen. Zy bedienden zich van laage taveltsjes met drie pooten, van welke zy eene goede menigte aan de hand hadden. Deeze wierden voor elk der gasten ééne geplaatst, — des winters rondom den haart, waar een groot vuur aanlag, dat met geheele Stammen van eiken en olmenboomen, om met VIRGILIUS te spreken, aangestookt wierdt. Dus at elk afzonderlyk van het geen hem wierd voorgezet.

D. Men had dan geen noot, dat men met een onguuren knaap uit één schotel moest eeten of gebruiken, het geen hy in zyne handen gehad had, dat my by onze boeren wel eens tegenstond. Maar lagen zy aan tafel even als de *Grieken* en *Romeinen*, of zaten zy op stoelen of banken, gelyk wy?

E. Men is het niet eens, of de oudste manier is liggende of zittende te eeten. Uit HOMERUS blykt het, dat de oude *Grieken* zittende gegeten hebben: zoo zaten ook de *Fooden*, welke zoo men meent ten tyde van LUCULLUS en POMPEJUS zoo wel als andere overwonne volken de gewoonte van hunne Overwinnaars hebben overgenomen, om aan tavel op beddekens te liggen, gelyk de *Romeinen*, die het weder van de latere *Grieken* en deezen van de Ooster-

lingen geleerd hebben. Hebt gy wel opgemerkt in het boek van JUDITH, dat zy gezegd wordt zekere vellen van BAGOAS, den kamerling van HOLOPHERNES, ontvangen te hebben, om dezelve te spreiden en op te zitten eeten. Zoo plaatste HOMERUS zyne gasten op zachte vellen aan het strand, en even zoo zaten ook de *Germaanen* op het gras neder, wanneer zy onder den blooten Hemel aten, ook wel op riet, biezen, boombladen; maar de aanzienlyken op beestehuiden, by welken in dit zitten ook wel degelyk op den rang wierd gelet. Hy, die zich de eerste in braafheid en dapperheid rekende, nam de eerste plaats en de keuze uit de eerste en beste stukken wierd hem ook voor anderen eershalve aangeboden. Elk plaatste zich naast hem volgens zynen rang in het ronde.

M. Dat zou men thans verwaandheid rekenen, wanneer iemand vooraan ging zitten, zonder dat hem door anderen zyne plaats wierd aangewezen.

E. Ik weet niet, of men dit juist als eene verwaandheid moet aanmerken in een tyd, waarin de gewoonte dit medebragt. Het gevoelen van den vermaarden Klopstok, dat elk zoo wel de vermogens van zynen geest mag kennen als de kragten van zyn lichaam, komt my geground voor. Elk kan en mag zyne waarde kennen. Hier kwam het

het meest op de kragten des lighaams en de kloekmoedigheid van geest aan, waar van de blyken by elk bekend waren en deeze waren het teffens, welke iemand tot het grootfte aanzien bevorderden, waar door hem van zelf de eerste plaats wierd ingeruimd. Intusfchen gebeurde het ook wel, dat deeze hem door een ander betwist wierd, wanneer het gefchil doorgaans door de wapens moest beleggt worden. Voorts plaatften zich in deeze plechtige maaltyden de Schilddraagers agter de aanzittende gasten van den eerften rang; maar die de speeren voerden gingen tegen hun over zitten, elk op zyne plaats, zoo dat zy te zamen een ronden kring uitmaakten. De eerstgemelden wierden dus als Schildknaapen of Wapendraagers en de anderen als Medemakkers *Commilitones* aangemerkt, welke daarom nevens de Edeelen aanzaten, schoon met eenige onderscheiding. Zoo vinde ik by ATHENÆUS van de nationale maaltyden der *Gallen* aangetekend, en ik twyfel niet of het zal ook by de *Germaanen*, vooral in hunne maaltyden, die by gelegenheid hunner volksvergaderingen gehouden wierden, op dergelyk een voet toegegaan hebben. Het onderscheid der rangen had toch mede by hun plaats, hoewel volgens eene andere verdeeling, als by de *Galliers*. In 't gemeen hadden de gewoonten

van beide volken zeer veel overeenkomst, daar zy denzelfden oorsprong hadden, al waren hunne denkwyzen en zedelyke bedryven te dier tyde reeds zeer verschillende. Dergelyke dischplegtigheden vinden wy van de *Scythen* en *Thraciers* ook aangetcekend, waarom wy ze te veiliger aan de *Germaanen*, hunne afstammelingen, mogen toeschryven. — Wanneer nu elk dus gezeten was, wierden de spyzen op aarden, houten of van teenen gevlogte schotels zinlyk aangebragt, en op de laage taveltjes voor elk der Gasten van den aanzienlyksten af tot den geringsten toe neergezet. By enkelden trof men ook wel schotels van metaal, zelfs van zilver aan. Men begon met vleesch en brood, het geen dan in een ruimer maate bedeed en aan elke portie vleesch vastgemaakt wierd. Niet meer dan een soort van spyze teffens wierd er aangebragt en afgenomen, even als by de *Indiaanen*, *Arabieren* en *Moorsche* volken, die nog onveranderlyk by hunne oude gewoonten gebleeven zyn, in gebruik is.

M. Zy schynen dan wel gewapend geweest te zyn. Ik zon zulk een maaltyd met schroom bygewoond hebben: dan nog liever by onze vreedzaame boeren.

E. Daar plagt het ook zoo stil niet toe te gaan by hunne feesten en gelagen. Ja, de *Germaanen* bragten ook hier hunne wapens

pens mede, en de aanzienlyken hielden het zwaard op zyde, dat by den gemeenen krygsknegt al onder de *Germaanen* spaarzaam gevonden wierd. Maar de vrouwen, schoon zy al de dagelykfche maaltyden bywoonden, waren by deeze Gasteryen niet tegenwoordig.

M. Gebruikten zy ook mesfen, vorken en lepels, gelyk wy?

E. Van de laafte vinde ik niets gemeld. Verfcheide volken weeten zich zonder dezelve zonderling te behelpen, en dit zullen de *Bataviëren* ook gedaan hebben. De stukken vleesch wierden aan zoo veel deelen gefneden, als er gasten waren, met een mes, dat daar toe gehouden wierd, en voorts hadden de meesten een mes of het geen daar voor dienen kon by hun zwaard hangen, waar mede zy het verder kort maakten.

Vr. Wie bediende hen?

E. Meest hun eigen zoons en dogters, die de kindsheid nog niet hadden afgelegd, en voorts hunne Schildknaapen of Wapendraagers, wier plaats in laater tyd door Lyfknechten en by de Vorften, door *Pages* vervangen is. Deezen waren het ook, welke voor de gasten infchonken en hun den drank aanbragten.

D. Dat is zoo! wy hebben hier nog niet om gedagt. By zulke hartige maalty-

den past een goede teug. Wat dronken zy?

E. Hun gewoone drank is buiten twyffel water geweest, dat de Hemel overal, maar voornaamelyk hier te lande bezorgd heeft als het beste en gezondste middel, om den dorst te lessen. Hoe gelukkig zoude het zyn, indien het menschedom zich hier mede te vrede gesteld had. Maar de *Germaanen* zelfs waren al vroeg op vonden bedagt, om de eenvoudige en goede bestelling der Voorzienigheid te verbeteren. Water met melk of wat honing gemengd, waar van zy zich ook veel bedienden, waren nog niet voldoende om de zorg van 't hart te spoelen en de vreugde op plegtige gastmaalen en vrolyke byeenkomsten te wekken; er moest nog iets zyn van een verhevener smaak, het welk hun tot dronkenwordens toe eene verheuging kon byzetten.

D. Indien de mensch tot opbeuring zynere geesten en versterking der zenuwen dergelyke vogten noodig heeft, zyn zy het zeker, die in de Noordelykste strecken wonen, en deezen kunnen ook het meest verdraagen. Wonder zou het dan zyn, daar de Wilden in warmer luchtstreeken uit gekauwde wortels en het sap van Klapperboomen hunne verheugende dranken weeten te bereiden, dat de *Germaanen* ook niet iets dergelyks zouden uitgevonden hebben. Wat gebruikten zy daar toe?

E.

E. TACITUS zegt ons, dat zy een drank uit gerst en koom bereidden. De meesten denken, dat dit dezelfde drank geweest is, welken wy Bier noemen.

R. Is het Bier van zulk een hoogen ouderdom? dat had ik niet gedacht.

E. Benevens den wyn was het Bier by de aloude volken in het algemeen bekend, hoewel onder zeer verschillende benaamingen van *Celia* of *Ceria* by de *Spanjaards*; *Cervoise* by de *Galliers*, waarvan PLINIUS het *Cerevisia* der *Latynen* of *Cervigia* der *Italiaanen* afleidt. De *Deenen* en *Nooren* noemen het *Oel*, de *Slavoniers* *Oll*, waar van het *Engelsche Ale*; onderscheiden van *Beer*, dat men met een *Duistich* woord Bier en het *Fransche Bière* van het *Hebreeuwische Bar*, koom, of het *Egyptische Biah* wil afleiden. De Ouden hadden zoo veel met deezen drank op, dat zy volgens DIO-DOOR den *Sicilier* aan OSIRIS of BACCHUS daarvan zoo wel als van den wyn de uitvinding toeschreeven in zulke landen, daar de druiven tot geene genoegzaame rypte kwamen, om er wyn van te persen.

R. Het Bier is evenwel meer geschikt om dorst te lessen, dan om vrolykheid en dronkenschap te verwekken.

E. Wanneer het oud geworden is, neemt het toch een dronkenmaakende kragt aan.

Maar buiten hetzelfde zullen zy zich ook wel van andere meer geurige en kragtige dranken hebben weten te bedienen, welke men by verschillende volken in eene groote verscheidenheid aantreft. Zoo leest men in de gewyde Schriften niet alleen van Wyn, maar ook van sterken Drank. (*) Deezen maakte men van ouds ook uit gerst, en was waarschynlyk dezelve, welke by de *Egyptenaaren Zythum* of *Zythus* genaamd wierd. Het is insgelyks al een oude uitvinding, om van het korn tweederley drank te bereiden, de eene door kooking en de andere door *fermentatie* of gisting. Men weekte en mengde gerst of tarw met water, tot dat dezelve door zekere bederving en gisting zuuragtig wierd, en een wynmaak verkreeg, waar mede men zich wist te behelpen, zoo lang de kunst van overhaalen niet bekend was. Zoo spreekt ook ATHENÆUS van wyn uit gerst gemaakt. En het kan wel zyn dat TACITUS geen andere, dan zulke Kooren- of Mout-wyn bedoeld, om dat hy zegt: „een vogt uit gerst of korn, dat een foort van bederving ondergaat, tot dat het eenige hoedanigheid van den wyn heeft aangenomen, ver-

(*) Levit. 10: 9. Num. 6: 3. Rig. 13: 4. Spr. 20: 1. Luc. 1: 15.

verstrekt hun tot drank." (*) PLINIUS kan het zelfde in de natte of geweekte vrugten bedoeld hebben, waar van hy spreekt, ten zy men hier door de *Sidre* of *Cider*, appel of peere-dranken verstaan wil, welke ook al vroeg in gebruik waren, zelfs in de *Nederlanden*. — By dit alles kan men nog de *Mede* voegen. De alleroudste gedenkschriften der *Noordsche* Volken gewaagen van een drank, die zy uit hop, honing en water bereidden. Zelfs geloofden zy, dat de Krygslieden, die zich in dit leeven alleen by het Bier gehouden hadden, daar de *Mede* meer voor de vrouwen en wellustigen was, in de *Valhalla* of het *Paradys* geduurig Bier en *Mede* zouden drinken, zoo veel zy lustten. Wat dunkt u, konden zy het met een en ander van deeze dranken niet wel stellen?

D. Zy hadden aan het Bier alleen genoeg. Ik beklaag het geduurig, dat deeze oude *Vaderlandsche*, en wanneer dezelve wel bereid is, gezonde en welsmaakende drank zich thans in een veel enger kring bepaalt van de *Noordsche* Ryken, *Duitschland*, *Engeland* en de *Nederlanden*.

R.

(*) Men meent, dat TACITUS anders het woord *decoctum* met Suetonius, of *cerevisia* met Plinius zou gebruikt hebben.

R. En hoe zeer is het gebruik daarvan in de *Nederlanden* zelfs afgenomen zedert het overmatig drinken van koffy en thee!

D. Gy moogt er wel byvoegen van den Wyn en sterke Dranken. Dranken, welke zoo veel schadelyker zyn, als zy de lighaamen te meer verzwakken, en de harsfenen te spoediger op den hol helpen, waar uit men het verderf der zeden en het verval in onze mannen en vrouwen voor een groot gedeelte kan afleiden. — Waarlyk, ik moet my zoo dikwerf schaamen, als ik ons geslagt vergelyke by de welgevoede en welgekleurde bierdrinkers van voorige eeuwen.

Fr. Hadden de *Batavieren* ook geen wyn?

E. Wyl de *Germaanen* eerst eenige eeuwen naderhand zich op het planten van den wynstok en den wynbouw hebben toegelegd, en de *Galliers* zelfs toen nog hun Wyn uit *Italien* moesten hebben, kan men ligt begrypen, dat dezelve in deeze Oorden zeer zeldzaam was, waar de *Galliers* den meesten handel dreeven. Zy

D. Welk eene verandering! *Vrankryk* en *Duitschland* zyn nu de wynkelders van *Europa*.

E. Zoo is het ook, maar volgens *JUSTINUS* hebben de *Grieken*, die zich in het 153 of 154ste Jaar na het bouwen der stad *Rome* te *Marseille* neergezet hebben, het plan-

planten en behandelen van den wynstok het eerst daar overgebracht. Hoe veel tyd was er niet noodig eer dit algemeen wierd? Na den dood van JULIUS CÆSAR had men er nog in de minste provincien van *Gallien* eenige kennis aan. Ten tyde van STRABO bouwde men wel wyn in *Portugal*, maar zoo weinig, dat van den voorraad op het Feest na den wynoogst gebruikt, maar weinig overschoot. Eerst in de negende Eeuw na CHRISTUS geboorte vinden wy in eene verdeeling tuschen de Zoonen van den Keizer LODEWYK den VROOMEN van Wynbergen in *Duitschland* gewag gemaakt. Nu kunnen *Duitschland*, *Vrankryk*, *Spanjen*, *Portugal*, *Italien*, *Griekenland*, *Madera*, *de Kaap* en welke niet al meer naauwlyks genoeg opbrengen om de behoeften, laat ik liever zeggen de zwelglust der hedendaagsche inwooners van *Europa* te voldoen. Welk een verlies voor den Landbouw, welk een misbruik! — — maar ik wilde nog iets van de oude *Germanen* zeggen. Zy, die aan den oever van den *Rhyn* of andere Rivieren woonden, ruilden den wyn wel eens in; maar by alle *Germaansche* volken wierd ze niet gevonden, en by sommigen in 't geheel niet toegelaaten. Voor twee eeuwen was de wyn in de meeste plaatzen van ons land nog zeer zeldzaam. Ten platten lande

lande wierdze in 't geheel niet, en in veele Steden, vooral van *Vriesland*, allcen in de artzeny-winkels gevonden, wyl men dezelve als een geneesmiddel aanmerkte.

D. Wy waren er niet te ongelukkiger om. Nu drinkt elk Wyu, en dezelve is door het misbruik voor duizenden een doodelyk vergif geworden. Van welke drinkgereedschappen bedienden zy zich?

E. Men was van ouds niet alleen gewoon te drinken uit aarden Kroezen of Kannen, houten Bekers of Nappen, uit wortels van berkenboomen of uit boekenhout toegesield en daarom Berkenmeyers of Beukenbekers genaamd: maar men bediende zich ook op plegtige tyden van Hoornen dier wilde osfen, welke zy in hunne bosfchen gejaagd en gedood hadden, waar van de rand wel eens met zilver of ander metaal omzet wierd. Zoo verhaalen ons CÆSAR en PLINIUS. Hoe grooter Hoornen iemand vertoonen kon hoe meer roem hy behaalde; waarom zy met zoo veel gevaar gezogd, en met zoo veel zorgvuldigheid bewaard wierden. Men vond ze die tot twee pinten nats konden houden.

D. My ftaat voor van de Drinkhoornen der Ouden wel geleezen en zelfs afbeeldingen gezien te hebben.

E. Men heeftze naderhand met groote kunst van goud of zilver nagemaakt, gelyk in

in de beroemde *Deensche* en *Oldenburgsche* drinkhoorns blykt. Dit bleef zoo gemeen in de *Noordsche* landen, na dat het Christendom er al ingevoerd was, dat men in de *Rhumische* Almanakken de heilige dagen betekend vindt door een of twee drinkhoorns met de punten onder tegen elkander en met het mondstuk omhoog. De oude *Scythen* en andere volken waren ook gewoon uit Bekkeneelen en Harsfenpannen van hunne vyanden te drinken, welken zy in een tweestryd, of in den oorlog gedood hadden. Deeze Bekkeneelen zaagden zy tot de winkbraauwen af, zuiverden en bekleeddenze, de geringen met een stuk van een huid, de ryken met goud of met zilver. Deeze wierden vooral op plegtige maaltyden vertoond en gebruikt, maar niemand mogt er uit drinken, dan die een vyand overwonnen had. De oude *Galliers* waren ook niet geheel vreemd van deeze gewoonte. LIVIUS verhaalt, dat zy het hoofd van den *Roomschen* Veldheer LUCIUS POSTHUMIUS wien zy in een veldslag overwonnen, met groote vreugde en plegtigheid in hun heiligdom bragten, het bekkeneel, na dat het gezuiverd was met goud overtrokken, en tot een beker voor den Priester aan hunne Goden wydden.

R. Foei! dat was vies en wreed, was men dit by de *Batavieren* ook gewoon?

E.

E. Daar men wel van hunne Drinkhoornen en niet van zulke Bekkeneelen, die nog veel meer van de gebruiken der *Romeinen* afweken, vind gewag gemaakt, meenen wy te mogen besluiten, dat zulks by hen geen plaats had. By de *Noordsche* volken was het evenwel in zwang. De oude *Deenen* geloofden volgens *BARTHOLIN* en *WORMUS*, dat hunne Helden, die voor het Vaderland gefneuveld waren, in de *Valhalla* met *ODIN*, die niet dan Wyn tot zyn drank en voedsel gebruikte, bier zouden drinken uit de Bekkeneelen van hunne verflage vyanden. Dit was het, waar mede een hunner koningen, die by zyne strooperijen in *Schotland* in een akeelige gevangenis aan Slangen en ander ongedierte ten prooi was gegeven, zich troostte in een gedicht, dat nog voor handen is. De drinkschaalen, welke men van goud en zilver plag te maaken, zweemen hier eenigzins naar.

D. Een zeldzaame troost waarlyk. — Namen zy ook eenige plegtigheden by het drinken in agt?

E. De voornaamste van het gezelschap, doorgaans de dapperste, dronk eerst den hoorn of beker geheel of ten deele uit, naar het hem goed dagt, en bragt het den geen, die naast hem zat, deeze gaf hem weder ingeschonken aan zyn buurman.

Zoo

zoo dat zy allen uit één kroes of hoorn dronken, tot dat hy rond was. Het wierd toch als een sinnedrang aangemerkt, iemand een beker aan te bieden, zonder dat men er zelf eerst uit gedronken had. En hoe meer iemand in dapperheid uitmuntte, hoe meer het hem vry stond te drinken.

D. Dronkenze ook Gezondheden?

E. Zeer waarschijnlijk: de oude *Perſen* deden dit reeds volgens PLUTARCHUS, en dit ſtrookte zeer wel met de denkwys der *Germaanen*. Deeze gewoonte heeft zekerlyk tot dronkſchap en twist dikwerf aanleiding gegeven, evenwel kan ikze niet wel geheel afſchaffen, wanneer ik my by myne welmeenende vrienden bevinde. De Gezondheid is toch de grootſte ſchat, zonder welke wy geen genot van eenige aardſche gelukzaligheden kunnen hebben, waarom men dezelve boven alle dingen, tot een blyk van waare genegenheid elkander heeft willen toewenſchen. De *Grieken* en *Romeinen* dronken hunne Gezondheids-bekers met nadruk. Ook dronken zy die ter eere van hunne Helden, hunne Vrienden en Minnaaresſen.

D. Ik twyffel niet, of er zal by zulke maaltyden vry wat omgegaan zyn.

E. Geen wonder, zulke eeters konden wat ſpys verduuwen. Zy braadden ook daarom geheele ſtukken van beesten teffens: deeze wier-

den, wanneer zy klaar waren, aan kleinere brokken gefneden, en aan elk naar rang omgedeeld, gelyk wy reeds gezien hebben. Zy beeten er fmaakelyk in, en het zou der moeite waardig geweest zyn, zulk een graage maaltyd te aanschouwen. — HOMERUS laat ook zyne gasten rykelyk fchaffen, en in de Gefchiedenissen van ABRAHAM vinden wy blyken, dat de Oudvaders sterke eeters geweest zyn. TACITUS, schoon hy alle lekkernyen en toefel van de tafels der *Germaanen* uitfluit, merkt egter meer dan eens aan, dat er overvloed was. Wy mogen daaruit besluiten, dat, schoon de *Germaanen* onze in- en uitheemsche *delicatesen* niet kenden, dat zy zich hebben weeten goed te doen. En even daarom, wyl hunne spyzen eenvoudig, zonder eenig fchadelyk bymengfel waren zoo als het land ze opgaf, en in hunne graage maagen ligt verteerd wierden, bevonden zy er zich wel by. Het drinken was naar evenredigheid. Zomtyds duurde het wel den ganschen dag en nagt over: dit wierd niemand volgens TACITUS tot fchande gerekend; — of het duurde zoo lang er iets van den voorraad voor handen was. Dit bragt de welvoeglykheid mede.

D. Dan zal er wel eens een glaasje of liever een beker te veel gedronken zyn.

Trou-

Trouwens daar hadden de *Germaanen* al lang den naam van.

E. Zoo hadden zy: — TACITUS legt de dronkenschap hun ook te laste. Ik kan er hen niet geheel vry van spreken; elk volk heeft toch een heerschend gebrek: maar PLINIUS toont in zyn uitmuntend hoofdstuk over het misbruik van den wyn, en de uitwerkselen der dronkenschap, ik meen het twee en twintigste van zyn vyftiende boek, aan, dat de dronkenschap by alle oude bekende Volken plaats had. De oude *Romeinen* zelfs, wier maatigheid zoo geroemd wordt, vergistten zich wel eens, wanneer zy aan den gang waren, en hunne nakomelingen waren in de eeuw van TACITUS de grootste zwelgers van den aardbodem. Hy behoefde dit den *Germaanen* dus niet met uitzondering toe te schryven, by welken egter wegens hun *temperament* en koude noordelyke landstreeken het sterk drinken veel meer te verontschuldigen was. — Zy hadden er zoo veel gelegenheid niet toe, het geen gy kunt opmaaken uit het geene wy van hunne dranken gezegd hebben. Ik kan my toch niet verbeelden, dat deeze, die zy zelfs maakten, zoo veel geest en kragt hadden: — en zulke sterke en groote lichaamen konden wat veelen. Ook zullen zy er buiten hunne maaltyden door den dag geen gebruik van gemaakt hebben. — En wat

den Wyn betreft, het kan zyn, dat zy, die er de kragt niet van kenden, maar den smaak beminden, zich menigmaalen vergist hebben, wanneer men hun den beker vol op gaf; maar dit maakt hun nog tot geene dronkaarts. Men kan daarenboven al de *Germaanen*, die zoo veele volken uitmaakten, in dit geval niet over eenen kam scheeren. Wy vinden van de *Nerviërs* niet alleen, maar ook van de *Belgen* en de *Sueven* by *cæsar* aangetekend, dat zy den invoer van den Wyn niet toelieten, om dat die aanleiding tot weelde en verwildering van Zeden gaf. Dit verwekt in ons de gunstigste gedagte van de onthoudendheid van deeze volken: en terwyl de *Batavieren*, de uitmuntendsten onder de *Germaanen*, van de *Sueven* afftamden, en aan de *Belgen* grensden, kan het zeer wel zyn, dat ook zy aan dit misbruik niet zeer schuldig waren.

D. Dat is zeer wel mogelyk; ik verblyde my zoo zeer, dat onze Voorouders met zoo veele waarfchylykheid wegens deezen laster kunnen verontfchuldigd worden, als ik my bedroeve, dat dezelve by ons zoo zeer thans de overhand heeft, zelfs boven veele andere Natien, de *Franschen*, de *Spanjaards* en de *Italiaanen*. Wat wordt hier niet al wyn verflonden! Het sterk drinken gaat wel af op aanzienlyke gastaalen in groote Steden, maar in andere
gaat

gaat het nog zeer in zwang, terwyl de sterke drank, hoe langer hoe meer onmaatig gebruikt, als een voortetende kanker de Natie vergiftigd, en duizend huisgezinnen tot den bedelzak verarmt. — Heeft myn EELHART nog meer over de tafel-gebruiken der *Germaanen* of *Batavieren* aantemerken?

E. Ja, nog dit valt my in, dat zy zich wiesfchen, volgens TACITUS, eer zy aten. Dit kan niet alleen verftrekken tot verzwakking van den laster van morsigheid, welke men hen heeft aangewreeven; maar mag men ook hier uit niet besluiten, dat zy geensins als de beesten hun voedsel hebben genuttigd, maar dat er eene behoorlyke geregeldheid over 't geheel is in agt genomen?

Vr. Dan zyn zy niet zonder bidden aangevallen, nog zonder danken weggelooopen, elk na dat hy het lyf vol had, gelyk men thans in de groote waereld pleeg te doen.

E. Indien het dus by hun ware toegegaan zou het veel meer in te sehikken zyn geweest, dan van zulken, die onder de verlichte Christenen en beschaafde lieden gerekend worden. Wat hieromtrent by de *Batavieren* in agt genomen wierd, kan ik niet in 't byzonder bepaalen: maar dit kan ik u zeggen, dat de verlichste en beschaafste

Heidenen gansch anders op dit stuk dagten. QUINTILIAAN zegt ergens. — „Wanneer wy aan tafel gegaan zyn roepen wy de Goden aan”. En ARNOBIUS herinnert de Heidenen, dat zy hunne maaltyden heilig maakten, door het opzetten van zoutvaten en de afbeeldingen hunner Goden, welke tavel-Goden genaamd wierden. Men was niet alleen gewoon by de Offermaalen een geheiligden beker te drinken, en een weinig uit den zelve te storten op het hoofd van het offerdier of op den altaar, maar ook aan andere maaltyden een weinig wyns ter eere van eene of andere Godheid op tafel te plengen. De Grieken dronken drie plegtige bekers, éenen ter eere van de Hemel-Goden, éenen ter eere van hunne halve Goden of Helden, en den derden ter eere van JUPITER. — Waarby dan nog wel voor den laaften, na het eindigen van den maalyd, de Beker van den goeden Geest gedronken wierd. Zoo vernieuwden zy geene gelegenheid, om aan hunne Afgoden te denken; hoe veel te meer moesten wy dan geene plegtige en gunstige gelegenheid verzuimen, om te denken aan dat Wezen, aan het welke wy alles verplicht zyn, — om den Schepper van Hemel en Aarde hulde en eerbied te bewyzen!

VR. Op welke tyden van den dag hielden zy hunne maaltyden?

E. Ik heb hier van weinig of niets aangetekend gevonden. De *Romeinen* onderscheidden wel vyf eetstyden, maar ik denk dat de *Batavieren* niet meer dan drie gehad hebben. Des morgens, des middags en des avonds. — Deeze zyn toch de algemeenste. Of zy moesten het met twee Maalen hebben afgezien, des 's morgens (*) en des 's avonds gelyk de *Lapländers*; een zeer oorspronkelyk volk, van 't welke ik u, by gebrek van andere berigten, een en ander tavel-gebruik uit SCHEFFER zal mededeelen, het welk tot opheldering van eenige zaaken kan strekken, die wy reeds hebben aangemerkt. „ Des 's morgens gebruiken zy zeer weinig spys, bestaande uit een weinig Kaas en gedroogde Visch of een klein stukje Vleesch. Het avondmaal is rykelyker; dan eten zy vleesch en allerleye spys. 's Winters is hun eetplaats binnen de deur, maar 's Zomers daar buiten op groene zooden. Zy zitten rondom den ketel en de haardstede, die in het midden der tent is. Zy gebruiken nog stoelen nog banken, maar zitten op den grond neder of liggen op een uit-

(*) Zou TACITUS ook dit willen te kennen geven, wanneer hy van het slaapen en wasschen der *Germaanen* gesproken hebbende, er aanstonds byvoegt, *lauti cibum capiunt*. M. G. C. 22.

uitgespreide huid of met de beenen kruisgewys onder het lyf, in een ronden kring. Zy zettē de spys niet op de tavel, maar elk krygtze op een bord. Zy danken God op eene plegtige wyze als den Geever alles goeds volgens zekere formulieren. Na het eindigen van den maalyd geeven zy elkander de regtehand, en zettē de een den ander aan, om vrede en vriendschap te onderhouden.”

D. Hielden de *Batavieren* hunne plegtige maalyden dikwerf?

E. Zeer dikwerf. Er was geen volk, het welk hier van zoo veel zyn werk maakte, en zoo veel genoegē in Gasteryen vondt, volgens Tacitus, als de *Germaanen*, waarom ik dezelve ook onder hunne Vermaaken en Tydkortingen gerekend hebbe. Er had geene verkiezing van Vorsten, geene Oorlogsverklaaring nog Vredesonderhandeling plaats; men hielt geene Byeenkomst over zaaken van eenig belang, of dezelve wierden met eene plegtige vriendelyke maalyd geopend of beslooten. Men geloofde, dat de mensch, en vooral de destige *Germaan* nimmer zyne gevoelens met meer openhartigheid uitte en beter geschikt was tot kloekmoedige besluiten, dan wanneer hy door een frissen dronk aan een vriendentafel verheugd was. Een volk, het welk nog argdenkend nog listig is, opent nergens liever de geheimen

van

van het hart, dan op zulk een vrye plaats. Elk zegt hier zyne gedagten zonder eenige veinzery of terughouding. En dat opmerkelyk is, HERODOOT tekent hetzelfde van de *Perfen* aan, die men met de *Celten*, tot welken de *Germaanen* en *Batavieren* behoorden, van eenen oorsprong rekent. Maar behalven deeze Nationaale vergaderingen en Maaltyden, welke even als by de *Israëlieten* veel toebagten tot onderlinge liefde en verstandhouding, waren er buiten twyffel nog yeele andere, by de onderlinge Verzoening van vyanden, het Sluiten van eene Echtverbintenis, de Uitvaart der Overledenen, of tot enkele Wedervergelding en onderhouding van Vriendschap, welke de *Batavieren* onder elkander pleegen te houden.

VR. Terwyl er dikwerf gewigtige zaaken op die groote maaltyden verhandeld wierden, daarze alle gewapend waren, zullen er wel eens onaangenaamheden voorgevallen zyn, wanneer tegenstrydige gevoelens met hevigheid wierden staande gehouden, vooral wanneer het gezelschap door den drank verhit was.

E. Dit kan niet wel anders weezen, of zulk een maalyd moest by eene vrye oorlogszugtige natie wel eens in een *Poolschen* Rysdag verkeeren. Zy hielden zich, volgens het berigt van TACITUS niet lang met scheldwoorden op, maar kwamen ras tot daade-

lykheden, ja dikwerf tot uiterften? Schrik niet ROZEMOND, de meeste, verre de meeste hunner maaltyden liepen vrolyker af. Men onderhieldt elkander over de braave daaden der Voorouderen; — vertelde de gevallen, die men zelfs ondervonden had: of men vereeuwigde de gedagtenis der Helden met het zingen van liederen. En by deeze gelegenheid was het vooral, dat men eenige Jongelingen, daar toe afgerigt, naakt tuschen scherpe geweeren liet springen of spiegelgevegten houden, waarby elk zyne kragten en vaardigheid toonde, en alles toebragt om het gezelschap te vermaaken.

D. Waren zy ook zoo gul voor eenen Vreemden als voor elkanderen?

E. O ja, schoon onbekend, noodigden zy hem in hunne wooningen, en booden hem aan, het geen zy hadden. Elk zocht om sryd de eer te hebben van herbergzaamheid te mogen oeffenen, terwyl zy het daar voor hielden, dat de zulken als begunstigten des Hemels moesten aangemerkt worden, waarom zy ook eene mishandeling aan den Vreemdeling gepleegt hooger opnamen, dan of ze eenen Inboorling was aangedaan.

D. Indien dat zoo was, gaven zy de Aartsvaderen in herbergzaamheid niets toe.

E. Ik heb u niets verhaald, myn vriend, buiten het geen gy by DIODOOR den Sicilianer

hier vinden kunt: maar behalven dat, steun ik op het gezegde van mynen TACITUS over de Zeden der *Germaanen*. Laat ik u dit gedeelte eens voorlezen, ik heb hem hier by de hand. „Er is geen volk het welk meer werk maakt, van met elkander in gezelschap te eeten en herbergzaamheid te oefenen. Iemand der Stervelingen niet onder zyn dak te willen neemen, wordt als een ondaad (*nefas*) aangemerkt. Elk ontvangt hem naar zyn vermogen aan een welvoorzienen disch. Wanneer de voorraad ontbreekt, wordt hy, die zoo even de gastheer was, de aanwyzer van een herberg en leidzman van den Vreemdeling. Zy gaan ongenoodigd naar het naaste huis, het kan niet verscheelen waar, want zy worden overal met dezelfde beleefdheid ontvangen. Niemand stelt er eenig onderscheid in, of iemand bekend of onbekend is, voor zoo veel het recht van gastvryheid aangaat. Indien gy van hem, die vertrekt iets vraagt, is het de gewoonte, het zelve toe te staan: maar het staat hem insgelyks vry iets te verzoeken.” Dus geschiedde deeze herbergzaamheid geenzins uit baatzugt, want de geschenken wierden hier over en weer verwisseld. Men moet het aanmerken als een teken van aandenken of een pand van vriendschap, die Waard en Gast elkander met dezelfde welmeenende gulheid af-

afvroegen. Daarom voegt TACITUS er nog by. „Zy houden veel van geschenken te geeven en te ontvangen: maar het eerste rekenen zy niemand aan, en door het laatste houden zy zich geenzins verplicht, of afhankelyk.”

D. Genoeg, EELHART genoeg! ik ben ten vollen overtuigd van de edelmoedige denkwyze van de *Batavieren*. Dit verstrekt een nader bewys, dat zy geenzins bekrompen en bekommerd leefden. Ik ben. . . .

E. Laat ik u ten overvloede het berigt van CÆSAR in zyne *Gallische Oorlogen*, myn ander handboek, nog voorlezen. „Zy houden het ongeoorloofd Vreemdelingen te mishandelen. Elk die tot hun komt, om welk eene oorzaak het ook zy, beschermen zy tegen alle ongelyk en houdenze voor heilig. Elk huis staat voor hun open en alle leeftogt is met hun gemeen.”

D. Zyt gy nu te vrede, myne ROOZEMOND? ik ben het dubbel.

R. Ik blyf myn EELHART ten hoogsten verplicht voor het onuitspreeklyk genoeg, dat hy ons heeft gelieven aan te doen. Ik heb nu het vermaak gehad van niet alleen met myne bestevrienden, maar ook met de *Batavieren* te eeten en te drinken, en daar door eene zóó onverwagte gelegenheid, om dit braave volk meer van naby te leeren kennen.

nen. Ik zou wel haast jaloers op u worden, myne VREDEGONDE, dat ik niet telkens dit geluk met u kan deelen. Welk eene eer zou ik het rekenen, indien ik verzekerd kon zyn, dat ik uit dit edelmoedig volk afftamde. Ik zal hun ten minften daarin zoo veel zoeken natevolgen, als in myn vermogen is, want om het in den sterksten zin te doen, kan ik niet. Is het niet zoo, myn **DIEDERIK**?

D. O ja, dan zoudt ge thans alle Reizigers en alle Landloopers in uw huis en aan uwe tavel moeten brengen: de omftandigheden der tyden zyn ook hier omtrend zeer veranderd. Stel u intusfchen zeer gerust, myn Lief, uw huis en hart staat voor elk goed mensch open, gy gedraagt u als eene regtgeaarde *Gelderfche* gelyk gy zyt; en zoo er nakomelingen der *Batavieren* zyn, moet menze hier onder zoeken.

E. In opzigt van de Gastvryheid, Ja! maar in 't gemeen munten de bewooners onzer Landprovincien hier vry wel in uit.

D. Laaten wy ter nagedagtenis van de *Batavieren* eens een boordevolletje neemen: maar dan moet de beker ook op hunne wyze rond gaan. **EELHART** zal er voor bedanken, wy zullen hem vervolgens bedanken voor alles goeds: — onze tyd kort op, **ROOZEMOND!**

R.

R. Wanneer zullen wy de vrienden eens by ons zien? hoe eer hoe liever! maar mogt ik dan weder iets van de *Batavieren* hooren, — mogt ik hunne Vrouwen eens van naby leeren kennen!

E. Ik neem het aan, ROOZEMOND! Ik heb wel reeds de Mannen en Vrouwen in 't gemeen beschreeven, Wooningen voor hun gebouwd, Bezigheden en Kostwoningen aangewezen, en heden allerleye Voorraad opgedaan: nu kunnen wyze laten trouwen, en zien hoe de Vrouwen zich omtrend haare mannen en kinderen gedraagen. Dus kan zich dit zeer wel met myn plan schikken. — Laaten wy den Hemel danken, en dan eene wandeling doen.

ZAMENSpraak.

De Kuisheid was eene van de Hoofddeugden der Batavieren, zoo in als buiten het Huwelyk. Voor deeze instelling betoonden zy den grootsten eerbied. De naauwkeurigheid en standvastigheid, waar mede dezelve wierd gehouden. De mans namen zelden meer dan eene vrouw. De vrouwen maakten zich zelden aan overspel schuldig. Zy traden niet in het Huwelyk, voor en aleer zy volwasfen waren. Zy gaven in alles zoo veel mogelyk op de gelykheid agt. De wederzydsche bruidschat en verbindtenis in den Echt. De Vrouwen maakten zich noodzaakelyk en verdienstelyk door het nut, dat zy dedden en de getrouwheid, die zy haare mannen tot in den dood betoonden. De hoogagting, die de vrouwen door haare mannen beweezen wierd, enz. enz.

DIDERIK. Van harten welkom! wy hebben

ben de vrienden een stuk weegs te gemoed willen gaan, om zoo veel te eer en te langer hun aangenaam gezelschap te kunnen gemeten. . . .

VR. Gy verplicht ons zeer!

R. En om zoo veel te vroeger en te meer van de *Batavieren* te kunnen hooren.

E. Zeer goed myne ROZEMOND; ik zal naar myn vermogen aan uwe nieuwsgierigheid zoeken te voldoen.

R. Hoe eerder hoe liever. — Laaten wy van agteren de laan ingaan naar de Koepel, daar heb ik alles laten gereed zetten, op dat wy voor den eeten nog wat zouden afdoen.

D. Welk eene nieuwsgierigheid! niet waar VREDEGONDE: maar dit is de vrouwtjes eigen.

R. En de mannen niet minder. Is het in my te berispen, dat ik verlange de dogters en vrouwen te kennen, uit welke wy mischien gesproten zyn? — Maar gy zyt er niet minder nieuwsgierig na, dan ik DIDERIK!

D. Die geslagtrekening zou zeer moeyelyk op te maaken zyn, en gy zoudt er mischien zoo zeer niet mee in schik weezen als gy u wel verbeeld, want ik wil het niet ontveinzen, EELHART heeft my gaande gemaakt, om ook myne *Auteurs* na te zien,

zien, om meer van de *Batavieren* te weten: maar zoo het waar is, het geen zy er van vertellen, wil ik geen borg staan voor de eerlykheid van haare dogters en vrouwen, want de gelegenheid maakt dieven. Ik geloove veel eer, dat men, even als op het berugte Eiland OTAHITI de drift der natuur heeft opgevolgd zonder de regelen van welvoegzaamheid, die by de beschaafde Volkeren plaats hebben, in agt te neemen.

E. Gy zult verscheide Schryvers aantreffen, die de *Germaanen* en *Batavieren* met de Wilden gelyk stellen, en daartoe voerd zyn, door den naam van *Barbaaren*, welke men aan elke Natie, die niet tot de *Grieken* en *Romeinen* behoorde, van ouds plagt te geeven; -- en door een verkeerd besluit, dat zy uit deeze en geene berigten getrokken hebben. Ik wil niet ontveinzen, dat ikze van te vooren ook in een ander licht beschouwd hebbe, maar kan nu betuigen, dat myne agting voor hun begint te ryzen, naar maate ik hen meer van naby leere kennen. En vooral verdient de gedagtenis der *Bataafsche* vrouwen alle eer, voor zoo verre zy niet alleen in haaren kring zoo nuttig en werkzaam waren, als in haar vermogen was, gelyk ik myne kinderen reeds verhaald heb, maar ook onschuldig aan zekere misbruiken, van welke wy de mannen niet

geheel kunnen vryspreeken: — Wy hebben ten minsten genoegzaam niet anders van de Sexe aangetekend gevonden, dan het geen tot haaren lof strekt. Maar wat heeft myn DIDERIK van haar gelcezen?

D. Dat jongetjes en meisjes naakt liepen tot datze byna volwasfen waren; — dat zy zich met en onder elkander in de Rivieren gewoon waren te baaden, — en dat zy ouder geworden zynde zeer onagtzaam gekleed waren.

E. Schoon er nog een aanmerkelyk onderscheid was tusfchen den een en den ander; — schoon tyd en plaats vershil maaken, kan ik u dit alles in 't gemeen toefstemmen? maar zult gy my dan ook niet moeten toegeeven, dat de kuisheid en onthoudendheid zoo veel te hooger te schatten waren in een volk, het welk zoo veel gelegenheden had, om daar tegen te zondigen?

D. Zeer gaarne, myn EELHART! en ik zal, om de waarheid te zeggen, blyde zyn, wanneer gy deeze verdenking met zoo veel waarfchynlykheid zult kunnen tegengaan, als gy de *Batavieren* van den blaam van dronkenschap ontheven, ten minsten denzelven zeer veel kragt benomen hebt. Dit doet my de eerbied zeggen, welke ik de Sexe toedraag.

M. Uw Dienaarsse, myn Heer, de uwe is er ook mee gemoeid.

R. Onze zaak is in zeer goede handen, MACHTILDE, wees maar gerust.

E. TACITUS heeft de bedenking al gevoeld, welke op zyn berigt in het hart zyner leezeren zou opkomen. Hy had verhaald, „ dat de *Germaanen* alleen een mantel tot dekfel gebruikten, en voor het overige ongedekt geheele dagen by den haard en het vuur doorbragten, waarna hy van de ryker en overvloediger kleeding der Aanzienlyken spreekt. Hy voegde er by „ dat de vrouwen geene andere stoffen tot kleeding gebruikten dan de mans, behalven dat zy zich van linnen gewaadén bedienden, welke zy met eene purper kleur beschilderden; — dat zy het bovenste gedeelte van het kleed niet uistrekten tot mouwen, maar de armen tot aan de schouders en dat gedeelte van den borst, welk daar naast aan is, bloot hebben:” zoo dra hy dit verhaald heeft, laat hy er op volgen: „ alhoewel de huwelyken daar gestreng onderhouden worden. Geen deel hunner zeden zoudtge meer pryzen.” — Hierop geeft hy naar zyne gewoonte korte, maar zeer voldoende berigten, waaruit men kan opmaken, dat zy, wel verre van het *instinct* der natuur op eene wettelooze wyze op te volgen

allen eerbied voor de instelling des Huwelyks, zoo nuttig en noodig voor de menschelyke Maatschappy, betoond hebben.

R. Dit maakt een goed begin: maar waar van daan hadden zy deeze Instelling?

E. Onder de bewyzen van den algemeenen oorsprong der menschen uit eenen stam, en de overblyfselen van een hooger wetgeving moet zekerlyk het Huwelyk geteld worden. Men vindt er de spooren van by alle Volken, schoon zy, naar eene meerdere of mindere verbastering, verder zyn afgeweeken van de oorspronkelyke inrigting, die met de oogmerken van het Huwelyk en de Goddelyke huishouding met het menschelyk geslacht geheel overeenstemt; of — digter by dezelve zyn gebleeven. Onder het gering getal der laatsten moeten zeker de *Germanen* gerekend worden: want — daar by zommige Natiën verscheide mannen zich met eene vrouw behielpen; — daar de meesten zoo veele vrouwen namen, als hun goeddagt en dezelve om de minste beuzeling weder wegzonden, waren zy de eenigsten onder de *Barbaaren*, zegt TACITUS, welke zich met ééne vrouw vergenoegden, uitgezonderd eenige zeer weinigen, welke zich, niet uit wellust maar tot vermeerdering van hun aanzien met meer dan ééne in den Echt verbonden. Zoo vindt

vindt men onder anderen van ARIOVISTUS aangetekend, dat hy twee vrouwen had. De *Germaanen* verdienden dus in dit stuk geen minder lof, dan de *Grieken* en *Romeinen*, en gedroegen zich als echte nakomelingen van JAPHETH. Zelfs ging hunne kieschheid zoo ver, „ dat by sommige volken onder de *Germaanen* geene andere dan Maagden in het Huwelyk traden, waar door de hoop en wensch om huisvrouw te zyn met eens voorby ging. Zy kreegen maar één man, gelyk zy maar één lyf en één leeven hadden, op dat haar hoop en begeerte zich niet verder mogte uitsprekken en zy niet alleen den man, maar als 't ware den Echt mogten beminnen.” Zoo dat de weduwen daar nooit hertrouwden: dan of dit by de *Baiavieren* ook zoo strikt gehouden werdt, kunnen wy niet zeggen. Zy waren toch, en dit moet men geduurig onder het oog houden, de voortreffelyksten onder de *Germaanen*.

VR. Mag men hier uit niet besluiten, dat zy zich heilig hielden aan eene Verbindtenis, die zoo onverdeeld wierd aangegaan, en zelfs na den dood geëerbiedigd?

E. Gewisfelyk! dan hier zyn nog andere bewyzen voor. Maar zeer zelden, maakte zich iemand aan Echtbreuk schuldig. Volgens TACITUS, wierden de Huwelyken streng onder-

derhouden en de Overfpelen waren onder zulk een talryk volk allerzeldzaamst, welke op heeter daad, en wel door den man zelfs gestraft wierden: daar had hy vryheid toe. In tegenwoordigheid van haare bloedverwanten zette hy zyne vrouw naakt, met afgesnede haren ten huize uit, en dreefze al geesfelende door al de wyken voort. Schoon andere misdadaen door eene boete konden afgemaakt worden; voor eene gemeen gemaakte kuisheid was by hun geene vergiffenis. Zeer opmerkelyk, zeer vernederende voor de *Romeinen*, en ik mag er wel by voegen voor onzen tyd zyn de aanmerkingen, welke *TACITUS* hier op laat volgen. — „Geene schoonheid, geene jeugd, geene rykdommen konden haar aan eenen man helpen. Niemand lagt daar om de ondeugden. Te bederven en bedorven te worden pleegt men daar de *Waereld* (de *mode*) niet te noemen.”
 Wat zegt gy hiervan *DIDERIK*?

D. Ik sta verbaasd over zulk een loflyke getuigenis van een volk, dat men blinde Heidenen noemt, maar ik ben teffens beschaamd over ons *Christendom*, dat de Goddelyke instelling van het Huwelyk, het streng verbod tegen de Egtbreuk weet, en nochtans dezelve thans veelal voor eene *galanterie*, een *bagatel* durft aanzien. Maar waren zy buiten den Echt even kuis? my dunkt

dunkt, by zulk eene verkeering tusfchen jongens en meisjes, was dit niet wel mogelyk. Ik las ook in de reizen naar de Zuidzee, waar men het menschedom thans het meest naby den oorspronkelyken staat heeft aangetroffen, dat de Eilanders wel zorgvuldig waren omtrend hunne vrouwen, maar zonder eenige agterhoudendheid hunne jonge dogteren ten beste gaven, die zich dit ook gaarne voor eene beuzeling lieten welgevallen.

E. Ik heb dit verhaal ook met ergernis gelezen, maar heb reden om het tegendeel van onze *Bataafsche* jeugd te vermoeden. Daar de beschryvers van COOKS tochten, schoon geschikte lieden, niet hebben kunnen nalaaten, dit telken reize te melden, zou men dan niet uit het stilzwygen van TACITUS, van CÆSAR en andere Schryvers een gunstig besluit ten opzichte der *Batavieren* mogen opmaaken? of meentge, dat dit gevolg niet doorgaat? dan is het opmerkelyk zeggen van TACITUS voldoende: „men lagt daar niet om de ondeugden; — verleid te worden en te verleiden, heet men daar de *mode* niet. Gy weet zoo wel als ik DIDERIK, dat eene bedorve jonge Dogter zeer bezwaarlyk eene eerbaare getrouwe Echtgenootte kan worden. By zulke volken, daar de weduwen niet hertrouwden, en alleen Maagden tot het Huwelyk wierden toegelaaten, wierden althans

zeker de wetten van Kuischheid ook buiten het Huwelyk in agt genomen, en waarom zou men van de andere Natien, by welke dit gebruik geen plaats had, ook niet hetzelfde mogen vooronderstellen?

D. Mischien traden zy, om alle ontydige gemeenzaamheid voor te komen, zeer jong in het huwelyk.

E. Geenzins, niet voor en al eer zy volwassen waren. Dezelfde CÆSAR, die ons verhaalt, dat jongens en meisjes naakt onder elkanderen baadden en swommen, tekent ook aan, dat het eene schande by hun gerekend wierd, beneden het twintigste jaar een meisje bekend te hebben; zie daar, een nieuw bewys voor hunne kuischheid! — dan maakte men schikking tot het Huwelyk, het welk ook algemeen onder hun zal geweest zyn, terwyl er zoo veele oorzaken als tegenwoordig niet waren voor het nalaaten van deezen plicht, elk mensch, die er eenige gelegenheid toe heeft, opgelegd.

M. Waarom wagtten zy toch zoo lang met trouwen?

E. Zy konden vry gemakkelyker en eerder als nu de neiging der natuur opgevolgd hebben, nu er veel meer zwaarigheid is om met vrouw en kinderen aan de kost te komen: — nu veele vrouwen maar enkel weeten van zich op te cieren en den tyd

op

op eene vermaakelyke en verkwistende wyze door te brengen, het welk veele Jongelingen, vooral Jongelingen die men onder de aanzienelyken nog gewoon is te tellen, van het Huwelyk affchrikt, en tot een ongebonden leeven doet overslaan, waar toe zy maar al te veel gelegenheid hebben. — Maar zy verkozen het egter anders. Uit den eerbied, dien zy voor het Huwelyk hadden, zullen zy geene kinderen met elkanderen hebben laten trouwen, eer dezelve in staat waren, om het huishouden wel te bestieren, en hunne kinderen op te voeden: maar zy hadden er nog eene andere reden toe.

R. Ik verwacht, dat deeze meer zal afdoen, dan de eerste. Ik ben altoos van begrip geweest, dat het vroeg trouwen het beste middel is om ongeregeldheden voor te komen en de jonge luiden te beter zich naar den anderen te doen schikken. Als een van beiden maar oud en wys genoeg is om de zaaken te bestieren, en de agtbaarheid van 't Huwelyk op te houden, is het immers genoeg. Men heeft my wel gezegd, dat men by geene gezindheid onder ons jonger trouwt dan onder de Doopsgezinden, en egter waar vindt men meer geschiktheid in het huisselyk bestuur, dan by hun.

E. Vergeef het my, myne ROOZEMOND!

er is geene regel zonder uitzondering. Wanneer de mannen zeer jong trouwen aan vrouwen, die ouder zyn dan zy, en wys genoeg om dezelve als hunne kinderen te bestuuren, is het nimmer goed te keuren; maar wanneer jonge dogters zeer vroeg volwasfen zyn, en het verstand een zekere rypte heeft, kan het zeer wel gaan, wanneer zy in den ouderdom van zestien of zeventien jaaren trouwen aan mans, die boven de twintig zyn, gelyk uw geval was. De uitkomst heeft dit meermaalen gewettigd. — Maar wat het voorbeeld der Doopsgezinden betreft: ik erken hunne geregelde levenswyze, schoon die ook al merkelyk van die der Ouden afwykt, maar het is teffens waar, dat hunne huwelyken zelden zeer vrugtbaar, zelden met sterke gezonde kinderen gezegend zyn, zulken, als men nog *Batavieren* gewoon is te noemen. En dit bevestigt juist het oogmerk der *Germaanen* in het verhinderen van al te vroege huwelyken, zy waren niet alleen op veele maar ook op gezonde sterke kinderen gezet. Dit bereikten zy, wanneer zy de Jongelingen spade in het Huwelyk lieten gaan, en met de dogters niet veel haast maakten, want daar door „waren de jeugdige kragten niet uitgeput.”

D. Een nieuw bewys voor de ingetogenheid der jonge *Batavieren*; want eene onty-

tydige ongeregelde vermenging put nog meer de kragten uit dan de vroege huwelyken. Is myne ROOZEMOND zoo wel voldaan als ik door onze EELHART?

R. Ten vollen, ik ben wat al te voorbaarig geweest: — maar EELHART weet, dat het geen by my op het hart ligt er uit moet, en hy zal my dit niet kwalyk neemen.

E. Geenzints, ik ken uwe gulheid: maar ROZEMOND weet ook, dat ik zoo min geneigd ben, om myne vrienden opzettelyk te beledigen, als om de zaaken in een ander licht voor te stellen, dan ikze beschouwe. — Laat ik er tot slot nog bydoen, dat de *Germaanen* zelfs tegen alle gelegenheden van verleiding van getrouwde en ongetrouwde vrouwen op hunne hoede waren. „Zy leeven in eene omheinde kuisheid, zegt TACITUS, en worden door geene verlokfelen der Schouwspelen nog door aanprikkelingen der Gastmaalen bedorven, mannen zoo min als vrouwen weeten van de *geheimen* der minne-brieven (*).” Dit laatste hebben veelen wel tot een bewys willen bybrengen, dat de *Germaanen*, geene letterkunde hoe ook genaamd bezaten, maar zy hebben dan op den Zusammenhang geenzins agt gegeeuen. Uit het geen TACITUS laat voorafgaan, en het geen er opvolgt van de zeld-

(*) *Secreta Liuterarum.*

zeldzaamheid der Echtbreuken en de straffen die er over geoeffend wierden, blykt het, dat hy alleen het oog heeft op die geheime kunstjes, waar by de gelieven, voor al de getrouwen, door Tekens, *Charaktens* of het Spreken op de vingeren elkander verstonen, en afspraak maakten tot het schenden van de voorschriften der kuischheid: — met één woord, hy verstaat er niet anders door dan allerleye Minnetreeken, welke in zyn tyd in het wellustig *Romen* in zwang gingen, en waar van OVIDIUS gewag maakt in zyne kunst van te Minnen.

VR. Weet Vader ons niets te berigten van hunne Vryadien? die zullen zeer eenvoudig geweest zyn.

E. En even daarom te beter. Staatkundige Huwelyken, of die enkel aangegaan wierden om zich te verryken, kwamen met hunne denkwyze weinig overeen. De onderlinge trek en cenzgezindheid, die de ziel van een gelukkig Huwelyk uitmaaken, zullen toen dezelve voornaamelyk hebben aangebonden. Daar men weinig behoeften kende, en deeze behoeften ook gemakkelyk voor een talryk kroost kouden vervuld worden, was er weinig reden om de taal van 't hart te smooren of aan dezelve gehoor te weigeren: — te aninder, om dat de groote eenpaarigheid van vermoegen een ruim veld voor elk opende,

om

Om naar zyn rang een voorwerp zyner liefde, eene gezellinne zyner levens op te doen, met welke hy zyn lot voor altoos wenschte te deelen. En ik twyffel niet, daar de liefde Dichters maakt, en de Dichtkunde onder de oude *Germaanen* geensins vreemd was, of er zal menig verliefd dichtstuk in de *Batavische* Velden opgesneden of gezongen zyn, zoo wel als door de *Barden* in het nabuurig *Brittannien*.

F. Kon dan elk Jongman maar zulk een meisje neemen, als hem behaagde?

E. Er moest ten minsten nog by: — en als hem volgen wilde: maar dit is ook nog niet genoeg. Wy vinden wel zeer weinig over dit stuk aangetekend, maar wy vinden genoeg om te besluiten, dat de jonge luiden niet enkel aan zich zelve wierden overgelaaten, maar dat de Ouders en naaste Maagen wel degelyk in dit stuk het grootste bestier hadden en zorg droegen, schoon de wederzydsche genegenheid voor alles in 't oog gehouden wierd, dat elk naar zyn stand en vermogen wierde uitgehuwelykt. In oude tyden gaven de Ouders toch hunne zoonen en dochteren ten huwelyk uit en maakten wederzydsch de zaaken klaar. Hier aan moet men het vooral toeschryven, dat niemand onder de *Germaanen* zich ontydig in den Echt begaf. Onder overstaan van de wederzydsche

sche Bloedverwanten wierden ook de huwelykspanden overhandigd, en de zeldzaame straf over de overspeelige vrouw door haaren man uitgeoeffend; hoe is het dan te begrypen, dat de jonge luiden zonder hun kennis en toestemming de hoofdzaak eerst zouden hebben mogen beginnen? Er is gewisfelyk geen geval van meer gewigt te bedenken, waar van het toekomend geluk of ongeluk der kinderen afhangt, en waarin het gezag en de raad van de Ouden beter te pas komt, dan het Huwelyk: — te meer, om dat het oordeel der kinderen nooit meer is te wantrouwen, dan wanneer de liefde hun beheerscht. Het is daarom van de wysheid der oude *Germaanen* geensins te vermoeden, dat zy zich niet van een recht zouden bediend hebben, het welk hun ontwyffelbaar toekwam.

VR. Zouden zy ook op den onderscheiden Rang in het aangaan der Huwelyken agt gegeven hebben?

E. Ik denk van ja, want dit brengt dikwerf veel toe tot een gelukkig Huwelyk. Zyn er wel volken, de *Finnen* en de *Lappen* zelfs niet uitgeslooten, waar dit niet min of meer in 't oog gehouden wordt? Zy neemen onder anderen wel degelyk het getal der Rendieren op, dat iemand mee ten huwelyk staat te krygen: — en by de *Ger-*

maa-

maanen wierd „de bruidſchat door de ouders en maagen in oogſchyn genomen en *beproefd*.” Wat meer is, zy gaven zelfs agt op de gelykheid van jaaren en grootheid van geſtalte, en onder het woord *pares*, dat TACITUS bezigt, kan men allerleye Gelykheid tuſſchen de jonge lieden verſtaan.

M. Dit had ik gansch anders verwacht. By een volk het geen den oorspronkelyken ſtaat van den mensch zoo naby kwam, als Vader ons geleerd heeft, dagt ik, dat men weinig bedenking zou gemaakt hebben om de natuurlyke neiging der Gelieven altoos op te volgen.

E. Zoo verbeelden zich de jonge luiden doorgaans, dat het weezen moet. Zoo was het in de gouden eeuw en zoo is het nog in meest alle *Romaneske* liefdes gevallen, niet waar MACHTILDE? maar men begrypt niet, dat dit alles te ver getrokken is. Zoo lang er onderscheid van menſchen en van rangen in de waereld plaats vind, moet ook hier op agt geſlagen worden. Zoo zullen het de *Germaanen* begreepen hebben, en zy begreepen het wel. Schoon zy min op het onderscheid van bezittingen, en minder als nu agt gaven, oordeelden zy egrer, dat er voor het overige niet te veel gelykheid kon plaats grypen tuſſchen jonge lieden, die als één vleesch en één geest moesten worden, twee geſlagten moesten vereenigen en zamen lee-
ven

ven, tot dat de dood dien naauwen band verbrak. Maar zy hadden nog eene reden voor die naauwkeurigheid, welke TACITUS opgeeft. „Dezelfde jeugd, dezelfde ryzigheid, — zy die elkander gelyk, gezond en kloek zyn, worden in den echt vereenigd, en brengen kinderen voort die even sterk zyn als de ouden.” Zoo zorgvuldig waakten zy, dat het gellagt niet mogt verbasteren. Men zou hen dus niet ligt hebben kunnen beweegen, om hunne zoonen om voordeels wille aan eene ziekelyke of wanschaape bruid te koppelen of hunne dogters om dezelfde redenen aan een zwak en veragtelijk man te geeven: neen ik geloof, dat zoo er iets was, het welk hun den Rang deed over het hoofd zien, dit bestaan hebbe in de overreeding, dat er eene braave ziel in een ryzig welgevormd lighaam huisvestte, waar uit men eene uitgeleezen kroost verwagten kan. Gelyk ook zulke jongelingen veel vooruit hadden by de Ouders en de jonge dogters, welke van de dapperheid, die hun bezielde, en van hunne vaardigheid in den Wapenhandel, boven anderen, blyken hadden gegeeven. Met één woord: — dezelfde zorg, die men in beschaafde Eeuwen voor een goed ras van Paerden en Honden gedraagen heeft, besteedden de *Batavieren* liever aan Wezens van onvergelykelyk hooger waardy.

FR.

D. Schooten er dan niet veelen over?

E. Zy hadden gewis niet allen even gezonde zielen in gezonde en sterke lighaamen: maar terwyl men in het algemeen ongelyk meer zorg droeg tegen de verbastering van het nakroost, het welk een van de redenen is van de kloekheid en sterkte der *Germaansche* Mannen en Vrouwen, waar van wy in den beginne gesproken hebben, zoo geloof ik, dat men er weinigen aantrof, welken men voor geene leverbaare waar kon houden. Men kende toen geene Ouders, die zich door overdaad en andere ongeregeldheden bedorven hadden, en niet dan zwakke kinderen konden voortbrengen. De kinder-pokjes, zoo ver ik weet, rigtten toen haare afgryzelyke verwoestingen in deeze oorden nog niet aan: — ten minsten was die affchuwelyke ziekte, welke men met diergelyken naam heeft gelieven te benoemen, en welke nu zoo veele ongelukkige slagtofers al hun leeven onder de gevolgen van eene buitenspoorige wellust doet kwynen, hier geheel onbekend. — Zeker waren onder de *Germaanen* menschen van een mindere clasſe, en deezen zullen zich met minder soort hebben moeten vergenoegen; want ik herhaal het nog eens, er waren geene redenen altoos, waarom men van het Huwe-

lyk zoude hebben afgezien onder een volk, by het welk gelukkig geene gelegenheid was tot eene onwettige vermenging, het welk egter de driften der natuur voldoening moest geeven, en het welk zoo zeer gezet was om zich zelf te verëeuwigen door eene nakomelingschap, die zy zoo gemakkelyk een bestaan konden bezorgen. Men behoefde daarom by hun door bedreigingen of belooningen het Huwelyk geenzins aan te moedigen, gelyk by de *Romeinen* ten tyde van AUGUSTUS en, naderhand plaats had. Het is der moeite waard eene redenvoering by DIO CASSIUS te leezen, welke die Keizer over dit onderwerp gehouden heeft.

R. Wierd er ook op graden van Bloedverwandschap by hun agt geeven?

E. Wat zal ik daarop antwoorden? gy weet hoe het in 'den eersten oorsprong van het menschelyk geslagt geweest is, en welke schikkingen er onder *Israel* door den besten Wetgeever gemaakt zyn. Daar men het egter tot nog toe niet eens heeft kunnen worden over de voldoende redenen en gronden, waarop de huwelyken tusfchen de geenen, die elkander te na in den bloeden bestonden, verboden zyn, is het geen wonder, dat by veelen, zelfs by de beschaafte volken dezelfde kiesheid niet is in agt genomen. De *Perfiaanen*, de *Grieken* en de *Egypt-*

Egyptenaars maakten geene zwaarigheid om hunne Zusters te trouwen. By de *Egyptische* Koningen was dit een standvastig gebruik, indien zy Zusters hadden. De *Magi* by de *Persaanen* trouwden zelfs volgens *DIOGENES LAËRTIUS* aan hunne moeders en dogters, het geen *THEODORETUS* aan de *Persaanen* in het algemeen te laste legt. Maar daar diergelyke huwelyken by de *Romeinen* ongewoon en verfoeid waren, zouden *TACITUS* en *CÆSAR* er wel eenige melding van hebben gemaakt, indien ook de *Germaanen* van hunne gewoonten in deezen afweeken. *TACITUS* had er genoeg aanleiding toe, wanneer hy van hunne naauwkeurigheid in het zamenvoegen der paaren spreekt, en er op laat volgen: zusters kinderen worden op dezelfde wyzen by hunnen Oom geëerd als by hun Vader. En daar *CÆSAR* van de *Britten* verhaalt, dat zy met hun tien of twaalf eene vrouw namen, zou hy er niet iets van gerept hebben, indien de *Germaanen* in 't stuk van het Huwelyk een anderen regel volgden, als de *Romeinen*? ik denk van ja.

M. Ik heb Vader van een bruidschat hooren spreken: waar in bestond die toch?

E. Uit het geen gy reeds van de *Germaanen* en *Batavieren* weet, zult gy ligtelyk kunnen opmaaken, dat hier weinig

van kleinodien en kostbaare kleederen zal in aanmerking gekomen zyn. — Maar het is der moeite waard, dat ik hier het gezelschap de woorden van mynen Auteur, — van TACITUS voorleze. „ De Vrouw brengt geen Huwelyksgoed aan den Man, maar de man aan den vrouw. De Ouders en de Naastbestaanden zyn hier by tegenwoordig en keuren die Bruidschat. — Eene Bruidschat, niet geschikt tot vrouwelyke vermaaken, nog met welke de nieuwgehuwde opgepronkt wordt, maar Ofsen en een getoomd Paerd, — een Schild met een Framee en een Zwaard.”

M. Dat is eene vreemde Bruidschat! wat moest de jonge vrouw toch daar mee uitrusten?

E. Ik zal TACITUS verder laten spreken. „ De Bruid geeft op haare beurt, (en dit zal u niet min vreemd voorkomen,) eenige wapenen aan haaren aanstaanden Man. Dit houden zy voor den grootsten Band; dit rekenen zy eene heilige Verborgtheid, deeze de huwelyks-Goden te wezen. Op dat de vrouw niet waanen mogt, dat het denkbeeld van Vroomheid, en de lotgevallen van den Oorlog haar niet aangingen, wordt zy by de inzegning van het aan te vangen Huwelyk vermaand, dat zy by den Man komt als eene medgezellinne van arbeid en van ge-
vaar,

vaar, die het zelfde met hem in vrede, hetzelfde in den Oorlog moest lyden en onderneemen. Dit geeven de gekoppelde Ofsen, dit het getoomd Paerd, dit de geschonke Wapenen te kennen, dat men zoo moest zamen leeven, zoo sterven: dat de bruid ontving, het geen zy ongeschonden en des waardig, eens moest wedergeeeven, op dat haare Schoondogters het zoo mogten ontvangen, en aan haare Naneeven overhandigen." — Dat het Huwlyks-goed alleen of genoegzaam alleen door den man wierd aangebragt, is eene overoude gewoonte, die nog in 't Oosten plaats vind; zelfs worden er wel geschenken voor de Ouders der Dogteren bygevoegd.

VR. Dat de Vrouwen gelyk aan den ploeg moesten met de Mannen, welke den Landbouw voor een groot deel aan haar overlieten hebt gy ons voorheen berigt, EELHART, en daar was reden voor, om dat de mannen het land moesten verdedigen, en zich onledig houden met alles wat de krygszaaken betref; maar daar hadden immers de Vrouwen niet mee te stellen.

E. Al droegen zy de wapenen niet, al vogten zy niet nevens de mannen, deelden zy egter niet in het lot des Oorlogs, wanneer hunne mannen ten slyde trokken? konden zy door haaren invloed niet veel toebrengen, om de mannen daar van af te houden,

den, of een hart onder den riem te stee-
ken, vooral wanneer zy mee te velde gingen.

Vr. Dat deden zy immers niet.

E. Dat deden zy zeker; wy vinden de
Vrouwen niet ver van de hand, wanneer de
Cimbren en *Teutonen* tegen de *Romeinen* vog-
ten: maar deezen, zult gy zeggen, waren in den
optogt en zogten een ander Vaderland; altoos
had deeze gewoonte by de *Germaanen* plaats,
dat zy in de nabyheid en als het voeg-
zaam geschieden konde onder het oog van
hunne Vrouwen en kinderen streden, op
dat zy te meer zich in de agting en ge-
negenheid van de eersten mogten vestigen
en de laatsten by tyd en wyle mogten na-
volgen, het geen zy hunne Vaders hadden
zien verrigten.

Vr. Mynes bedunkens moest het denken,
laat staan het aanschouwen van zulke gelief-
de panden, de mannen meer beschroomd
voor hun leeven. . . .

E. Meer vuurig in den slyd maaken:
zy herinnerden zich des te sterker, wat zy
te verliezen, wier vryheid en rechten zy te
verdedigen hadden. Zy verkoren daarom
„hunne liefste panden zoo naby te hebben,
dat zy van daar het geweën der Vrouwen
en het geschrey der kinderen konden hooren.
Deeze waren voor elk der slyderen de heil-
ligste Getuigen, de grootste Lovers.” Zy
spoor-

spoorden de vegtenden aan. Daarom plaatste CIVILIS zyne moeder en zusters nevens alle vrouwen en kleine kinderen agter de strydende *Batavieren*, op dat zy hun tot de overwinning zouden aanmoedigen of uit schaamte beletten te vlugten; terwyl „de slagorde een zonderlingen weerklink verwekte, door 't gezang der mannen en 't gehuil der kinderen. Zelfs ontbrak het niet aan voorbeelden, dat de slagordens, die reeds begonnen te zwigten en aan 't glyen waren door de standvastigheid der vrouwen hersteld zyn, op haar aanhoudend bidden, het vertoon van haare ontbloote borsten, en het aanwyzen van de slaverny, die haar over 't hoofd hing.” — Wat dunkt u van zulke Heldinnen? Hadden zy dan niet met de krygszaaken te stellen?

VR. Ja wel degelyk. Gelukkige *Batavieren*, die zulke Vrouwen, gelukkige kinderen die zulke Moeders hadden! wat dunkt u ROZEMOND, zouden wy wel zoo veel hart hebben om onze mannen en kinderen aan te spooren? zouden wyze niet liever te huis en van 't gevaar het verst afhouden?

R. Wy zouden dan toch niet wel handelen, myne VREDEGONDE. Met het Vaderland is alles verloren, en wie zal het verdedigen, indien zy zich niet aan de spitze

stellen, die er het meest by te verliezen hebben. My dunkt, als de nood aan den man komt, zou ik myn **DIEDERIK**, hoe lief ik hem heb, nog aanspooren, om het zweerd op zyde te gorden, — veel liever dan zich maar zoo gewillig over te geeven.

E. In de oude Geschiedenis der *Gothen* wordt verhaalt: dat, wanneer de Vrouwen berigt kreegen van een voorgenomen heirtocht, zy, wel verre van zich te beklagen over het scheiden van de voorwerpen haarer liefde, en over het gevaar, waaraan deezen zich bloot stelden, haare mannen op allerleye wyze aanmoedigden; het geen van zulk eene uitwerking was, dat maar zeer weinigen verkoren te huis te blyven, en er geene Vaartuigen genoeg waren, om de Vrywilligers over te voeren. In een ander geval gingen de Vrouwen, met agterstelling van de broosheid haarer sexe zelfs mede en vielen nevens haare Mannen met zoo veel geweld op den vyand, dat zy hem, ongewoon tegen zulke vyanden te sryden, in verlegenheid bragten en op de vlugt dreeven. — De Vrouwen der oude *Deenen* gingen, volgens **SAXO GRAMMATICUS**, nog verder: er waren zeer veele onder haar, welke een manlyk gewaad met het haare verwisfelden, en al heur tyd aan krygsoeffeningen besteedden. Veele Jongvrouwen wilden zich, als andere **AMAZONEN**,

NEN, uit zucht voor den kryg, in geen huwelyk begeeven, of alleen met zulke mannen trouwen, welke door de grootste blyken van heldenmoed getoond hadden, dat zy haarer waardig waren. Zommigen zelfs, wie zou dit van de Sexe hebben durven denken? gaven zich over aan de Zeevaard en Zeeroovery, waar uit de oude *Deenen* hun voornaamste bestaan hadden.

D. Het zou dus niet geheel buiten voorbeeld geweest zyn, wanneer men eenige Schepen met Vrouwen op de *Engelschen* had afgeftuurd, gelyk zommigen wilden, daar de mannen te kort fchooten of niets uitvoerden.

E. Het is nog zoo heel lang niet geleeden dat onze Moeders, de Zeedienst en al het buitenspoorige uitgezonderd, ook zoo dagten als de Vrouwen der *Gothen* en *Deenen*, en het is te hoopen, dat haare dogters niet geheel ontaarden zullen. Al treden zy juist niet in het spoor van KENAU HASSELAAR en andere beroemde Vrouwen in de belegeringen van *Haarlem* en *Alkmaar*, zy kunnen den weldenkenden aanmoedigen, en het den kwalykgezinden, den bloohartigen zoo bang maaken, dat hy onder haar oogen niet verschynen durft. — En dit was het nog niet al, dat de Vrouwen in het veld verrigten. Men kende toen zoo min Leger-heelmeesters als Zoetelaars; de Vrouwen en Moeders namen de post van beiden waar. „ De ftrydenden bragten hunne

wonden tot hunne Moeders en Vrouwen, en deezen schroomden niet dezelve te tellen of uit te zuigen. — Zy voerden ook de spyzen, en met dezelve de aanmoedigingen aan de ftryderen toe.”

Vr. Het is goed, dat gy van spyze fpreekt, wy zouden het eeten en alles vergeeten: het word al laat en men zal naar ons wagten.

R. Ik heb met gaapenden monde toegelusterd en dagt om eeten nog drinken. Heb ik het niet gezegd MACHTILDE, dat onze zaak in goede handen was.

D. Dat waren Vrouwen! Ik herroep myn gezegde EELHART, en het spyt my, dat ik al gekfcheerende haare nagcdagtenis eenigzins beledigd heb.

E. Dat mag geen kwaad myn Vriend! ik heb my daar door te meer er op toegelegd, om haare kuisheid en eer boven alle verdenking te verheffen. — — Het is my zeer aangenaam, dat ik myne Vrienden heb kunnen voldoen: dan er fchiet nog een gewigtig stuk over, waar van ik eenigzins afgeleid ben, maar het geen wy onder het gaan naar onze wooning wel kunnen afdoen, om dat ik er zeer weinig van aangetekend gevonden heb.

D. Wat is dat?

M. Ik wed, dat ik het raade. — De voltrekking van het Huwelyk.

E.

E. Juist, en het is wonder, dat myne MACHTILDE daar niet eer om gedacht heeft. Dan of zy dit ook als eene Godsdienstige of alleen als eene Burgerlyke Plegtigheid aangemerkt hebben, kan ik niet bepaalen. Indien ik my niet bedriege, heeft TACITUS in de aanmerkelyke plaats, welke ik u voorgelezen heb het voornaame daar van aangehaald: ten minsten het geen er hem van bekend was. Dit maak ik niet alleen op uit het gewigt, het welk hy door zyne breede aanmerkingen aan zyn verhaal byzet, maar uit zyne uitdrukking: „op deeze geschenken van den Bruidegom wordt zy tot huisvrouw ontvangen, en brengt op haare beurt eenig wapentuig aan den man.” — Dit hielden zy voor de grootste verbindtenis of de voornaamste plegtigheid, waar mee het Huwelyk gesloten wierd, — deeze waren de heilige Verborgenheden; deeze de Huwelyks-Goden, voor welke men by de *Romeinen* den Echt plagt te voltrekken. Men moet daar uit besluiten, dat wanneer de wederzydsche Ouders hunne toestemming gegeven hadden en de jonge lieden het eens geworden waren, op een bestemden dag beider geslagten wierden by een geroepen en de huwelyks-gaven naar elks vermogen aangebragt. Deeze wierden door de Ouders en Maagen beschouwd en na derzelve goedkeuring, wierd de Bruid

aan

aan den Bruidegom overgegeeven. — Haare aanbieding van eenige wapenen, als een vrywillig geschenk, was daar de leuze van. De Bruidegom namze daarop als zyne vrouw aan, en na deeze plegtige uitwisseling der Huwlyksgaven wierd de Echt geoordeeld voltrokken te zyn!

M. Deeze Plegtigheden hadden niet veel te beduiden?

E. Zy waren zeker naar hunne eenvoudige leevens- en denk-wyze geschikt, en ik kan niet zien, datze minder betekenen dan de hedendaagsche trouwplegtigheid, waar van zich de fatzochlyke lieden zomtyds bedienen, wanneer zy in hunne gewoone gewaaden, buiten iemands kennis, als ter sluiks ter trouw loopen of zich door het Gerecht een kort formulier laten voor-rabbelen. — Hier was de gansche Maagschap als getuige tegenwoordig. De welgekooze en veel betekenende Huwlyksgaven wierden uitgewisfeld, welke de Vrouw steeds herinneren konden — het redelyk Bestuur waaraan zy zich onderwierp, waar na zy te luisteren had, even als een getoomd Paard na zynen Beryder; — den Arbeid welke zy met haar Man tot onderhoud van het huisgezin te verrigten had, even als een koppel Osfen, die samen den ploeg trekken: en eindelyk — het Gevaar, dat zy zoo wel als de lusten met hem te deelen had,

zonder hem daar in te verlaaten. Den Man daar en tegen wierd door de wapenen herinnerd, tot wat post hy geroepen wierd en wat zyne Gezellinne, die zich aan hem overgaf en toevertrouwde, van hem eifchen en verwagten kon. De verdediging van vryheid en Vaderland was toch, gelyk ik voorheen getoond heb, het voornaamfte bedryf der Mannen, daar hadden zy zich vooral op toe te leggen, daar in uit te munten. En daar de zelfde Paerden en Ofsen, die de Bruidegom aan zyne Bruid aanbragt, maar een klein getal van Jaaren konden aan houden, en met andere moesten verwisfeld worden, moesten deeze wapenen met alle zorgvuldigheid worden bewaard en aan de Nakomelingfchap overhandigd. Zy waren dus den Man dierbaarer dan eenige andere, en moesten hem ten fterkten aanfpooeren, om dezelve kloekmoedig te gebruiken tot verdediging van haar, die ze van hem aangenomen of aan hem als een onderpand van Liefde en Huwlykstrouw gefchonken had. — Indien er al geene woorden en beloften door de Bruid en Bruidegom gewisfeld zyn, was het overgeeven en aanneemen van zulk een foort van zinnebeeldige Gaven eene ingewikkelde toefstemming en verbindtenis in tegenwoordigheid van alle de aanwezenden. — Byzondere Huwelyks-Goden kenden de oude *Germaanen* niet, maar ik verbeelde my,
dat

dat ten minsten de beide Vaders of de oudsten der geslagten als Hoofden en de plaats van Priesters in dit geval bekleedende, eenen plegtigen en hartelyken huwelykszegen over het jonge Paar hebben uitgesproken. — Hier op is de Bruidegom in het geslagt van zyne Bruid, en deeze in het geslagt van haaren Bruidegom aangenomen: — de blyde Bruiloft één of mischien meer dagen gevierd onder een volk, het welke zeer op vrolyke maaltyden gesteld was: en eindelyk de Bruid naar het huis van haaren Bruidegom, dat goede Vrienden en Buuren voor het jonge paar opgeslagen hadden, en naar het Huwelyksbedde geleid. Dunkt u nog MACHTILDE dat zulke plegtigheden niet veel te beduiden hadden?

D. Daar was weinig pragt en vertooning by, maar zy wilden niet te min veel zeggen, en ik wenschte alleen, dat onze hedendaagsche Mannen en Vrouwen zich zoo wel hielden aan Verbindtenisten en Beloften des Huwelyks, welke zy of met minder of met meerder plegtigheid, zoo als men het rekenen wil, onder het oog van den Alweertenden voltrokken hebben. Dit is toch de groote zaak, waar het op aan komt. . . .

Men vond het eten gereed. — ROOZEMOND verzogt haare Gasten plaats te nemen, onder betuiging, dat zy zich niet in staat

HUWELIJSPLEGTIGHEID DER BATAVIEREN.

staat bevond, om dezelve zoo wel te opt-
 haalen als BELHART hun reeds onthaald had.
 Men at met graagte en spoed om den vet-
 loopen tyd weer in te winnen. Nu wierd
 het eene dan het andere opgehaald tot lof
 der *Batavieren* en beslooten, met eene ver-
 gelyking by de tegenwoordige tyden en ze-
 den, en met eenen wensch, dat de jonge
 luiden zich naar het braave voorbeeld van
 zulke voorgangers mogten schikken, zoo veel
 met de veranderde omstandigheden der tyden
 overeenkwam. Alleen kon MACHTILDE het
 nog niet inschikken, dat de Vrouwen der
Batavieren die ook den Kryg volgden zoo veel
 werks moesten doen, dit gaf aanleiding aan DIE-
 DERIK om te vraagen, of men haar zoo veele
 agting toedroeg, als zy verdienden.

E. Ik heb myne Dogter voorheen al zoe-
 ken te beduiden, dat deeze arbeid gewillig
 opgenomen wierd, en dat zeer veele Vrou-
 wen thans geheel anders waren, dan zy
 behoorden te zyn, om aan haare bestemming
 en pligten te beantwoorden; — dat een nuttig
 en werkzaam leeven vry wat meer wezen-
 lyke geneugten oplevert, dan dat van een
 bedryveloos wezen, het welk enkel in de
 waereld meent gekomen te zyn, om zich op te
 cieren en te vermaaken: maar dit alles schynt
 nog niet in staat, om het heerschend denk-
 beeld te overwinnen, dat by de jonge

Deerns

Deerns meer en meer veld wint. — Men heeft aangemerkt, dat by zulke Natien, dieb het minste beschaafd waren, de Vrouwen het meeste werk wierd opgelegd, en teffens het minste deelden in de agting, welke de Mannen aan hunne Echtgenooten schuldig waren; men zou ook ligt in dit vermoeden omtrend de *Batavieren* kunnen vallen; maar de vrienden zullen het tegendeel reeds hebben kunnen opmaaken uit het geen wy van den invloed der Vrouwen op het hart der Mannen gezegd hebben, in zoo verre, dat zy ze niet alleen met een goeden uitflag konden aanvuuren tot dapperheid, maar ook menigmaalen de bezwykende slagordens hebben hersteld en aangevoedigd om den stryd aan te binden. — Dit voorondersteld eene wederzydsche liefde en agting; anders zouden de Mannen zich hier weinig aan gestoord; anders de Vrouwen, zoo zy alleen als werk-ezels of slaavinnen behandeld wierden, veel meerder onverschilligheid omtrend den uitflag van den stryd getoond hebben. Wat dunkt onze Vrouwen daar van?

R. MACHTILDE is anders onderrigt en anders voorgegaan door haare Moeder, dan dat zy zich zouden kunnen verbeelden, dat de Vrouwen niets behoeven te doen, dan den tyd met beuzelingen en uitspanningen
doer

door te brengen, welke niet te pas komen, dan na voorgaande inspanning en bezigheid. Ik kan ook niet vinden, dat Mannen zouden moeten verdagt gehouden worden van hunne Vrouwen niet te geeven, wat zy haar verschuldigd zyn, wanneer zyze niet enkel tot speelpoppen aanleggen. Hoe nuttiger wy ons maaken, hoe meer onze agting er by moet winnen. De deugdzaame huisvrouw in de Spreuken, was dag en nacht bezig en bezorgd, — en wat was ook het gevolg! — „ Haar man prees haar in de poorten en zeide: veele dogters hebben deugdelyk gehandeld, maar gy gaatze allen te boven.” Laaten wy ons hier naar schikken MACHTILDE. Welke grilligheden de *mode* ons ook voorschryft, — wy zullen te meer lof en agting verdienen, naar maate wy hier het naast nabykomen. Geen rang nog rykdommen kunnen ons van onzen plicht ontslaan.

Vr. Die Vrouw, welke ik my steeds als een model voorstelle, vertoont ons volgens de aanmerking van uwen Vader eene Vrouw van aanzien; dit blykt aan haar bedryf: zy had geen gebrek aan dienstknegten nog aan maagden en haar man was een van de geenen, die de bestiering van Land of Stad was aanbevolen. Maar MACHTILDE kan nog niet met de liefde en agting, die de *Batavieren* aan haare braave vrouwen verschuldigd waren, overeenbrengen, dat zy haar zulk een zwaar en lastig

werk lieten waarneemen in den Landbouw.

E. Ik zal dan hieromtrent ook alle verdenking uit den weg ruimen. — Behalven het geen wy uit TACITUS wegens den invloed der vrouwen aangevoerd hebben, vinden wy nog by hem de reden, waarom de vrouwen met het ontblooten van haare borsten (*) aan haare mannen de flaverny voorfelden, welke haar dreigde, „om dat zy die met veel meer ongeduldigheid van wegen haare vrouwen vreezen, en even daarom worden de gemoederen der Natien veel sterker verbonden, van welke men onder de Gyzelaars ook edele meisjes neemt”. En geen wonder, luister wel toe MACHTILDE, „zy meenen, dat in dezelve iets Heiligs en Voorzienigs, of het vermogen van Voorspelling verborgen is, waarom het er zoo ver van af is, dat zy haaren raad zouden veragten of haare antwoorden in den wind slaan, dat zy veelen derzelve als Godspraaken hebben geëerd en gevierd.”

D. Nu wat zeggen de vrouwtjes daar van? ik dagt, dat gy u alleen met eene gevolgtrekking zoudt moeten behelpen EELHART; maar nu hebt gy de eer der mannen

(*) TACITUS heeft *Objectu pecorum*, het geen HOOFD vertaalt door 't voorwerpen der borsten, maar wat betekent dit? Het slaan op de borsten zou minder met het *Latyn*, dan met de gewoonte in groote

ver-

nen volkomen gehandhaaft, en de Sexe teffens verheven.

E. Ik heb reden, om uit dit zeggen van TACITUS op te maaken, dat haar invloed niet minder by de *Germaanen* geweest is dan by de *Galliers*, die met de *Germaanen* uit de *Celten* gesprooten, naderhand onder dien naam meest bedoeld worden, by welken de Vrouwen menigmaal niet alleen byzondere, maar ook algemeene volks twisten hebben bygelegd, en door haare tusschenkomst het storten van burgerbloed verhinderd. PLUTARCHUS heeft er eenige byzonderheden van aangetekend. Ik zal dezelve mededeelen, om dat deeze beide volken, hoe nader men tot den oorsprong te rug treed, te grooter overeenkomst hadden met elkander, en ik ook van de tochten der *Galliers* te vooren gesproken hebbe. Volgens PLUTARCHUS en POLYÆNUS dan is er iets dergelyks voorgevallen onder de *Celten*, die over de *Alpen* in *Italien* stonden te trekken, als in de eerste tyden van *Romen* geschied is tusschen de *Romeinen* en *Albaneezen*. De tweedragt was zoo ver gekomen, dat dezelve niet dan door de wapenen konde geëindigd worden. De slagorden

verlegenheid overeenstemmen. Of zou het te kennen geeven, dat zy zich bloot gaven aan het gevaar, door in de slagorden in te dringen, om haare mannen aan te vuuren, en den vyand te belemmeren?

den stonden aan weerskanten reeds vaardig, om op elkander aan te vallen, wanneer de vrouwen tusfchen beide kwamen en door haare gebeden en traanen op de gemoederen zoo veel te wege bragten, dat de bitterheid in vrede en onderlinge genogenheid verkeerde, en elk naar zyn verblyf te rug trok. Hier nit, zegt PLUTARCHUS, is deeze gewoonte gefproten, dat wanneer zy over Vrede of Oorlog raadpleegden, de vrouwen daar by toegelaaten wierden. Wanneer er ook eenig gefchil tusfchen Bondgenooten ontftond, wierd het zelve volgens de uitspraak der Vrouwen bygelegd. Toen HANNIBAL de *Carthaginenzen* met huu een verbond floot, wierd onder anderen bedongen: „indien iemand der *Celten* meent, dat hy van een der *Carthaginenzen* verongelykt is, dat de *Magiftraaten* der *Carthaginenzers* of hunne Bevelhebbers, welke in *Spanjen* zyn, het gefchil belegten. Maar indien iemand der *Carthaginenzen* van een der *Celten* onrecht heeft moeten ondergaan, zullen de vrouwen der *Celten* over de zaak moeten oordeelen”.

Vr. Dan moeten de *Carthagers* wel overreed geweest zyn van het doorzigt en de regtveerdigheid der *Celtifche* Vrouwen.

D. En de agting waar in zy by haare mannen stonden, moet ook by Vreemden wel degelyk zyn bekend geweest: maar deeze bewyzen zyn overgenoeg EELHART. In dien

Men gy verder voortgaat zullen onze Vrouwen ligtelyk meenen, dat wy haar te kort doen, wanneer wy haar in de raadzaal en Staatsvergaderingen niet inleiden.

M. Wel ja Heer DIEDERIK, wat zou er aan haperen, dat wy daar ook de zaaken niet zouden kunnen beftuuren. Indien wy er toe opgelegd wierden, zouden wy er niet zoo gemakkelyk toe in ftaat gebragt kunnen worden, als veelen van onze Jonkers, die geen andere verdienften hebben, dan dat zy van aanzienlyke geboorte zyn?

D. Dagt ik het niet.

VR. SUS MACHTILDE! het is veel gemakelyker geregeerd te worden dan te regceeren: en indien wy ons huishouden wel in agt neemen, behoeven wy naar geen ander beftuur om te zien.

D. Indien de felling doorgaat EELHART, welke gy flraks te berde bragt, mogen wy in tegendeel befluiten, dat de *Batavieren* verre van een woeste wilde Natie onderscheiden zyn geweest. En wie kan dezelve in twyffel trekken, daar de verkeering met de Vrouwen best gefchikt is, om het hart der Mannen te leenigen, en alle ruwheid en wreedheid te doen afleggen. Het gaat inderdaad verre boven myne verwagting, dat de krygszugtige en dappere *Germaanen* en *Batavieren* met haare Vrouwen zoo veel op hadden en zich

door dezelve in verscheide gevallen lieten leiden. Waarlyk dit doet hun eer aan, en wy zyn in deezen opzigte van onze Voorzaaten geenzins afgeweeken, want wy hebben den naam en de daad ook, dat de Vrouwtjes by ons veel vermogen.

R. Onze Mannen maaken het wel met ons.

VR. Zoo is het ook ROEZEMOND. — Gy hebt my opgewekt om het voorbeeld der *Bataafsche* Vrouwen na te volgen, wanneer het op de verdediging van het Vaderland aankomt; laaten wy ons ook zoo wel als zy van den invloed op het hart van onze Mannen bedienen, en dat alle *Nederlandsche* Vrouwen er zich van bedienen mogten! om de heerschende oneenigheden, die ons Gemeenebest verscheuren by te leggen en het vuur van tweedragt uit te bluschen, op dat men zich te beter mogt vereenigen tegen een algemeenen vyand. — Zagtmoedigheid stemt toch meest met onzen aart en gesteldheid over een.

E. Dat God dit geeve! maar laat ik er dan ook nog voor een derde byvoegen, dat de Sexe van haare Outmoeders leeren mogt zich weinig met beuzelingen op te houden, met het opschikken van haare lighaamen minder tyd en geld te verspillen, waar door zy dikwerf de beurzen van haare Mannen plat, het hoofd berooid maaken, en van het opvolgen van hunne pligten terug

rug houden, of laagheden doen begaan om de leeggeputte bronnen te vullen, tot welke veelen anders niet zouden gekomen zyn. — Maar zoo wel te pas als gy aangemerkt hebt *DIEDERIK*, dat wy van onze *Batavieren* in dit geval niet ontaard zyn: zoo vreemd is het dat de *Duitschers* zich gansch anders omtrend hunne Vrouwen gedraagen, ten minsten onder een algemeen kwaad gerugt leggen, dat zy dezelve niet wel behandelen. — Wanneer men bedenkt, in hoe verre zy van hunne Vryheidlievende Voorvaders verschillen, dat zy zich aan het willekeurig gezag van hunne Vorsten en Vorstjes niet alleen onderwerpen, maar ook tot voldoening van deezer baatzugt en verkwistingen zich als Slaaven laten verkoopen en naar andere waereld-deelen vervoeren, wordt dit te waarfchynelyker. Men ziet toch doorgaans, dat zy, die zulk eene vernedering ondergaan, vooral wanneer zy den trotschen aart der *Duitschers* bezitten, op een anderen fcha-verhaaling zoeken; — de meerderen op hunne dienstboden en werklieden — de minderen op hunne Vrouwen. Dit is ten minsten zeker, dat nog onlangs een Hoogleeraar in *Hamburg* *GOTTFRIED SCHUTZE* zich om deeze reden genoopt gevonden heeft, om een loffchrift op de Vrouwen te ontwerpen, waarin hy vooral zyne Landgenooten onder het oog brengt de voortreffelykheid van hun-

ne Voormoederen, en de onredelykheid, dat zy in opzigt van de Sexe van het pryswaardig gedrag hunner Voorvaderen zouden afwyken. Het is goed, dat wy zulk eene vermaaning niet noodig hebben, volgens het getuigenis onzer Vrouwen. — Dog het word tyd, dat wy ons affcheid neemden VREDEGONDE, de dagen zyn thans kort.

R. De gesprekken hebben ons veel tyd weggenomen; — nooit is dezelve my korter gevallen. Ik dank u wel duizendwerf myn lieve EELHART, voor het vermaak, dat gy my gegeven hebt. — Ik zal veel aan de *Bataafsche* Vrouwen denken, en er elk een van vertellen, zoo veel ik onthouden heb. Mogt ik het geluk hebben, om haast weder uwe toehoorder te zyn.

E. Dit zal vooreerst niet kunnen gebeuren, terwyl gy voorneemens zyt eerlang naar de Stad te trekken. Wy danken u hartelyk voor uw gul onthaal en oplettende aandacht.

D. Wy zullen onze vergoeding zoeken in FREDERIK, die zal deezen winter eenige dagen by ons doorbrengen, en ons dan mededeelen het geen hy van zyn Vader gehoord heeft. Is dat niet goed FREDERIK?

Fr. Ik ben er uitneemend wel mee te vrede, het zal my dubbel oplettend maaken by de lesfen van mynen waarde Vader.

D. Doe zoo myn lieve Jonge, en maak

u het voorregt te nutte, dat u boven veele anderen gebeuren mag; maar zyn wy de vrienden te gemoet gegaan — laten wy hun ook een eindweegs brengen, — het is toch de laafte reize waarschynlyk, dat wy dit jaar elkander buiten zien. — Gaa maar voor uit myn ROOZEMOND met VREDEGONDE en haare kinderen. — Wy zullen u volgen.

R. Van harten gaarn, myn DIEDERIK, zoo veel te meer kunnen wy den tyd rekken.

D. Ik had u nog iets te vraagen, myn Vriend, schoon de bewyzen van agting en liefde, welke de *Batavieren* hunne Vrouwen toedroegen, my reeds voor een gedeelte van myn vermoeden te rug gebragt hebben. — Het zelve bestaat hierin, — of zy zich ook aan eene onnatuurlyke Liefde hebben schuldig gemaakt, welke al zeer vroeg het menscldom besinet heeft, en of men ook hier uit hunne zonderlinge onthoudendheid hebbe afteleiden, wyl dezelve doorgaans onverschilligheid voor de Vrouwen veroorzaakt, niet tegenstaande al de vryheid en gemeenzaamheid, welke tusfchen de Sexen plaats had.

E. Gy hebt zeker het regte denkbeeld nog niet, mynen Vriend van de meerdere aanlokselen tot onkuischheid, die by de *Batavieren* zouden gehad hebben, dan

by ons. Gy weet wat de gewoonte vermag: worden de lusten niet dikwerf meer door de verhitte verbeelding geprikkeld en opgewekt naar het geen, dat zorgvuldig voor het oog verborgen gehouden word? Gy moet ook de Naaktheid in zulk een volstrekten zin niet verstaan. — Dit woord wordt dikwerf gebruikt van iemand, die weinig dekfel of zoo veel kleeding niet aan heeft, als een ander. Hoe veele Volken worden nog in onze dagen gezegd naakt te loopen, die egter de schaamte gedekt hebben! — De *Germaanen* gebruikten, wanneer zy groot wierden nog meer dekfel. Voor het overige moet men haare onthoudendheid, aan eene oude en algemeene gewoonte, die by hun een wet was, aan de schande die aan de overtreeding der zelve gehegt wierd, en aan het naauwkeurig toezigt der Ouden tegen alle verbastering van de Nakomelingschap toefchryven. „Die liet langst zich onthouden hebben, zegt CÆSAR, draagen den grootsten lof onder de hunnen weg. Hier door meenen zy, dat de kloekte en kragten des lighaams bevorderd en de Zenuwen gesterkt worden. Dog binnen de twintig Jaaren met eene Vrouw gemeenschap geoeffend te hebben, wordt onder de schandelykste dingen gerekend”. Voor het overige geloof ik, dat zy van alle andere buitenspoorigheid, die tegen de orde

en

en voortplanting van het menschelyk geslacht geheel tegenstrydig is, kunnen vrygesproken worden. ARISTOTELES, DIODORUS, STRABO en ATHENÆUS, leggenze wel den *Gallen*, die onder den naam van *Celten* by hun bedoeld worden, te last; deezen hadden het buiten twyffel van de *Grieken*, die te *Marseille* eene volkplanting gevestigd hebben, overgenomen, maar van de oude *Germaanen* vinde ik het nergens. Men denkt zelfs, dat TACITUS zulke misdadigen bedoeld onder den naam van *corpore infames*, welke in de modder of in een moeras gesmoord wierden; eene straffe, die met de hedendaagsche zoo veel overeenkomt, als de *Latynsche* omschryving met den naam van Schandjongen. Dit is ten minsten zeker, dat het presen der Jongelingen door de *Romeinen* onder VITELLIUS, omze tot onkuischheid te misbruiken, een voornaame reden van den Opstand der *Batavieren* geweest is.

DIDERIK, over deeze oplossing zeer voldaan, nam met zyne ROOZEMOND, zoo dra zyze ingehaald hadden, een teder afscheid van EELHART en de zynen, na dat hy nog een verzoek gedaan en geredelyk toestemming op het zelve verworven had, dat EELHART ten zynen gevalle de Verhandeling over het Krygswezen der *Batavieren* mogt spaaren, tot dat zy weer by een kwamen.

TWAALF-

T W A A L F D E
ZAMENSPRAAK.

De Opvoeding der Kinderen by de Batavieren. De Moeders zoogden haare Kinderen zelve, en hielden de Huwlyksvrugtbaarheid voor een zegen. Wat men te denken hebbe van het beproeven der egte of onegte kinderen in den Rbyn. De voornaamste kundigheden, waarin de jeugd onderweezen wierd. Hun zedelyke opvoeding. Het onderscheid in jaaren en rangen in agt genomen. Wanneer de Vrouwen haaren taak af hadden, wierd dezelve by de Mannen overgenomen, die de Jongelingen vooral onderrigteden in het geen tot den Wapenhandel betrekking had.

VREDEGONDE. Gy hebt my gezegd, myn EELHART, dat er van de voorige Zamenpraak nog iets was overgebleeven, het geen u de kortheid des tyds niet toeliet af te handelen. Wat was dat?

E. De Opvoeding der Kinderen. Deeze is
eene

eene van de voornaamste redenen van de instelling des Huwelyks. — Hier toe moeten Man en Vrouw vereenigd blyven en hieraan hadden de *Bataafsche Vrouwen* een groot deel, waarom het zeker ROZEMOND en U niet onaangenaam zou geweest zyn van dit gewigtig oogmerk en gevolg van den Echt iets te hooren.

Vr. Het spyt my zeer, vooral om ROZEMOND. Ik ben al lang hier na begeerig geweest, zoo uw tyd het toelaat, myn EELHART, zoudt gy myne schade spoedig kunnen herstellen.

E. Het was my altyd een vermaak uwe begeerten voor te komen, myn Lief, maar er is thans eene zwaarigheid. FREDERIK is van huis.

M. Laat u dat niet ophouden, myn Vader, myn broeder heeft zoo veel voor my onthouden en my verteld, dat ik verblyd zal zyn, wanneer ik ook eens op myne beurt hem iets mag mededeelen. De stof zal toch zoo lang en zoo moeiljelyk niet zyn, en gy zult er Moeder plaizier mede doen.

E. Ik zal u dit genoegens verschaffen, MACHTILDE, in vertrouwen, dat gy niets zult verliezen van het geen gy uwen broeder behoort mede te deelen.

Vr. Uit het geen wy van te vooren gehoord

hoord hebben, vooronderstel ik dat de huisgezinnen der *Batavieren* doorgaans van een goed aantal kinderen voorzien waren.

E. Eene Leevenswyze overeenkomstig met de Natuur, een sterke en gezonde lighaamsgesteldheid daar uit voortvloeiende, gepaard met de beste schikkingen omtrend het Huwelyk maakten hetzelfde zeer vrugtbaar. En dewyl de Huwelyken algemeen waren, — de *Batavieren* zich in geene bedompte Steden opsloten, maar een zuivere vrye lucht op het veld inadenden, veele zickten, die uit weckheid en wellust voortspruiten geen plaats hadden, kan het niet anders zyn, of het moct steeds van kinderen overgevloed hebben, nog ruim zoo sterk als op onze Zee- en Landdorpen, welke doorgaans wel van kinderen voorzien zyn. Men kan dit opmaaken uit de geduurige volkplantingen en volks-verhuizingen door welke zich eerst de *Callen*, en naderhand de *Germaanen* wyd en zyd verspreidden, niettegenstaande de geduurige en bloedige Oorlogen, welke zy voerden. De Huwlyksvrugtbaarheid, en een talryk huisgezin wierd ook by de *Batavieren* als een Zegen aangemerkt. — „Hoe meer nabestaanden hoe grooter het getal van bloedverwanten, dies te aangenaamer was by hen de ouderdom, en de kinderloosheid wierd by hun geenzins als een voorrecht ge-

gerekend". De oude *Germaanen* bedienden zich daarom tegen de onvrugtbaarheid van alle middelen, welke de natuur en Godsdienst aan de hand gaven; niemand hunner bepaalde het aantal dat hy begeerde; — elke nieuwe Huisgenoot was hartelyk wellekom. — Door geene aanmoedigingen of belooningen behoefde de bevolking, als by de bedorve *Romeinen*, bevorderd te worden: zoo ver was het er van daan, dat zy een ongeboore vrugt door geneesmiddelen zouden hebben zoeken af te dryven, of een onnozel schaap, om dat het over de hand, of onder een ongunstig voorteken ter Waereld kwam, zouden hebben kunnen te vondeling leggen of vermoorden zoo als men by de *Romeinen* gewoon was. Dit wierd by hun een schelmstuk gerekend, by wien „de goede Zeden meer uit deeden, dan elders goede Wetten."

M. Waren er ook eenige plegtigheden by de geboorte der kinderen in gebruik by de *Batavieren*?

E. Men verhaalt, dat zy de Jonggeboornen op een schild in den *Rhyn* nederlagen, om te beproeven, of zy echt dan bastaard waren. Het laatste beslooten zy, wanneer het kind zonk, het eerste wanneer het dreef. Dan zulk een ongegrond wantrouwen der *Batavieren* omtrend de kuischheid hunner

Vrouw

Vrouwen kunnen wy bezwaarlyk gelooven. Het kan zyn, dat deeze dwaaze proef, by eene enkele Natie der *Germaanen*, die aan den *Rhyn* woonde, genomen, door verscheide Schryvers, waaronder TACITUS egter niet gerekend moet worden, te onrecht algemeen gemaakt wordt. Of dat de zaak verkeerd opgemerkt en berigt is. De *Germaanen*, en ook de *Batavieren* waren gewoon hunne kinderen, zoo dra zy geboren waren, in het water te dompelen en te waschen. Indien het mogelyk was, gebruikten zy hier toe het water van den *Rhyn*, eene rivier, voor welke zy een onderscheidende hoogagting hadden, schoon wy geensins gelooven, dat dezelve hier van zynen naam zou gekreegen hebben. Meermaalen wierd dit waschen door de Moeder zelve verrigt.

VR. Dan moeten zy ongemeen gelukkig in het voortbrengen van haare kinderen geweest zyn.

E. Dit is gemakkelyk uit het voorige afteelden, myn Lief! Moeijelyke en tegennatuurlyke geboorten zullen daar de Kunst van handige Vroedmeesters en wyze Vrouwen niet gevorderd; maar de ondervinding en hulp der nabuurinnen alles afgedaan hebben. Hoewel het eene fabel is, dat de Vrouwen der *Celten*, zoo dra zy verlost waren, den arbeid op het land hervatten, terwyl de Mannen
het

het kraamleger hielden, vindt men egter gevallen aangetekend, waar by de hoogzwangere vrouwen, tot aan het uiterste oogenblik in haaren arbeid hebben aangehouden, — voorts ter zyde gingen, voorspoedig verlost, haare vrugt afwieschen, en niet dezelve naar huis spoedden. — Maar om tot de gemelde proef over de nieuw geboore kinderen weder te keeren, ik meen dat een enkel berigt van Keizer JULIAAN, bygenaamd de *Afvallige*, die het nog maar by gertugte overgenomen had, tot dit vertelsel de eerste aanleiding heeft gegeven. Ondertuschen was het eene vry algemeene gewoonte, zelfs by de oude *Latynen* in gebruik, dat men de kinderkens op een schild plag te leggen en te waschen. Volgens de aanmerking van ARISTOTELES en GALENUS diende het koude water om de warmte naar 't hart te rug te dryven, ook om de kinderen van jongs af te doen harden, aan koude en ongemakken te gewennen. Waren 'er, en dit zal niet dikwerf gebeurd zyn, welke dit niet konden doorstaan, zy moesten het door hunne tederheid besterven, en het bleek daaruit, dat de Maatschappy niet veel by zulke kinderen verloor, wyl zy ongeschikt waren om het geslacht onverbasterd voort te planten, en in zoo verre kon dit als eene proef worden aangemerkt. Ik zou hier zoo lang niet by stil gestaan hebben, zoo ik niet op de gedagte was gevallen, of men dit ook voor eene Godsdienstige plegtigheid moest houden.

Vr. Eene Godsdienstige plegtigheid?

E. Ja, myne VREDEGONDE! verwondert gy u hier over? wat zult gy dan zeggen, wanneer ik u verhaal, dat de oude *Germaanen*, een soort van Doop aan hunne kinderen bedienden, welke in uiterlyke omstandigheden zo veele overeenkomst had met den *Christelyken*, hoewel in betekenis en oogmerken oneindig verschillende, dat de Heidenen, die door BONIFACIUS tot het Christendom bekeerd wierden, zich daarom verbeeldden, dat het niet noodig was, dat zy van nieuws gedoopt wierden, het welk hun door den opperbischof GREGORIUS anders moest onderrigt worden.

Vr. Wat bedoelden zy dan met dien zogenaaenden Doop?

E. Misfchien eene zuivering van ziel zoo wel als van lighaam, gelyk zommigen meenen. Dan voornamelyk verbeeldden zy zich daar door het geluk der kinderen, vooral in den oorlog te bevorderen, en hunne lighaamen voor wonden en een ontydigen dood te bevryden, waarom het hun niet evenveel was, door wien deeze plegtigheid en met welk soort van water dezelve in het werk gesteld wierd. De Edelen lieten deeze plegtigheid wel eens door aanzienlyke Mannen in hunne huizen verrigten, welke aan de Jonggebooren teffens eenen naam, en met denzelyen een geschenk gaven. Andersins kwam dit beide toe aan den Vader of aan den Grootvader, of die het kind zoude opvoeden. Men vindt van het

een

een en ander verscheide voorbeelden in de EDDA, een overoud gedenkschrift der Yrlanderen, waar in veele fabelen, maar ook veele oude gewoonten en gebeurtenissen bewaard zyn. (*)

VR. Dit komt my zeer aanmerkelyk voor. Maar dan wierd deeze Doop alleen aan Jonggebooren knegtkens bediend, om dezelve, zoo zy meenden, onkwetsbaar te maaken?

E. Meest altoos; hoewel de geleerde SPDR-LING, die over den doop der Heidenen eene byzondere verhandeling geschreeven heeft, bewyst, dat dezelve ook wel aan meisjes wierd verrigt.

M. Hadden 'er nog meer plegtigheden by de geboorte der kinderen plaats?

E. Ja, men zette het nieuw geboorne wigt op den schoot van den Vader, die hier mee te kennen gaf, dat hy het voor zijn kind erkende: zelfs was dit by anderen, die te vooren geen vaderlyke betrekking tot een kind hadden, een teken van aanneeming. (+) Dit geschiedde doorgaans by

(*) Zoo leest men in de EDDA. *Illud etiam novi, si puerum tenerum aspergam aqua, non in arvis occumbet.* en in Kon. Harald. Harfag. Sag. c. 40. *Erat eo tempore circa nobilium liberos ea consuetudo, ut honoratiores viri adhiberentur, qui aquam infunderent in eos, & nomen darent.* en cap. 7. *GUTTORMUS dux aquam affuderat in filium regis HARALDI natu maximum, & dederat ei nomen suum.*

(+) Men vindt ook van den evengemelden GUTTORMUS, die het Zoonje van Koning HARALD

by den zoogenaamden Doop en de Naamgeving. Voorts wierden de lotgevallen van den Zuigeling onderzocht, of gelyk men nu zou zeggen, deszelfs *horoscoop* wel eens geligt, en de plegtigheden met eene rykelyke en vrolyke maaltyd befloten. Ten minsten plagt men dit alles doorgaans by de *Noordsche Germaanen* in 't werk te stellen.

VR. Ik behoef niet te vraagen, of de *Bataafsche* moeders haare kinderen zelve zoogden?

E. Dit spreekt van zelf. Vrouwen die haaren plicht zoo wel kenden en aan haare bestemming zoo zeer beantwoorden, konden zich zelve in deezen hoofdtak niet ongelyk zyn, en haare zuigelingen, welke zy zoo lang onder haar hart gedraagen hadden, van het voedsel berooven, dat de natuur alleen voor hun geschikt had. Geene voorgewende of weezenlyke redenen van zwakheid in het zenuwgestel, of gebrek aan zog konden hier plaats vinden, veel min konden zy besluiten haare kinderen maar uit te schudden, om de zorge daar van gemaksof vermaakshalve aan anderen over te laten. Daarom zegt TACITUS, in wiens tyd deeze

gedoopt en eenen naam gegeven hadt. *Imponebat etiam puerum genibus & educabat secum, eum habens in Vikia Australi*, en in HAGON. ADALSTEINS *fostr. Sag. c. 10. Et assumpsit pro adoptione HARALDUM ERICI filium, eumque gremio inposuit, & educatus est in aula regis DANIAE.*

natuurlyke gewoonte onder de *Roomfche* vrouwen ook al de overhand genomen hadde: „elke moeder voedt haar kind met haare borsten, en geene slaavinnen of minncmoeders worden hier toe verkoren.”

VR. Hoe was het met de opvoeding der kinderen gelegen?

E. Wy zullen dit alleen moeten opmaaken uit het geen wy reeds van de *Batavieren* gezegd hebben, en nog zeggen moeten. De eenvoudigheid, die in het Godsdienstige, in het Burgerlyke en in het Zedelyke by dit volk heerschte, besloten de kundigheden, die by hun plaats hadden binnen een engen kring; — en, schoon ik aangetoond heb, dat 'er onderscheid van rang by de *Germaanen* plaats had, er wierd egter op denzelfen in het begin der opvoeding weinig of geen agt gellagen, en ten uiterlyken aanzien was 'er geen onderscheid tusfchen de kinderen der Heeren en der Lyfeigenen. Zy wiefchen met elkander op, terwyl de een niet meer gerak nog gemak genoot, dan de ander, tot dat de Edellingen en Vrygeboornen, in meerderen ouderdom afgefcheiden, door hun gedrag en dapperheid toonden, dat zy van hunnen oorsprong niet ontaarden. Dit was het beste middel, om hun door al te veel zorgvuldigheid, en malle liefde niet te bederven, — voor verbastering en verwyfdheid te bewaaren; — en hun al vroeg te doen begrypen, dat zy met de minften van eenen oorsprong waren, maar

dat hunne braafheid en bekwaamheden hen door den tyd moesten onderscheiden. Wy zullen naderhand onderzoeken, wat 'er van de Weetenschappen der *Batavieren* te denken zy; maar dit mogen wy gerust gelooven, dat het vormen der Jeugd meestal in het lichaamelyke, bestaan hebbe.

Vr. Op wat voet was dit dan toch ingerigt?

E. CÆSAR verhaalt van de *Gallen*, dat de kinderen in eene volkome vryheid zonder aan eenige tucht gebonden te zyn, opwiefchen, — niet gedwongen wierden iets te doen, het geen hun tegen den zin was, en dat dit nevens het voedsel en de lighaamelyke oeffening oorzaak was, dat zy tot zulk eene onmaatige grootte opgroeiden, en buitengemeene kragten bezaten. In hoe verre zullen wy dit op al de *Germaanen*, en byzonder op de *Batavieren*, toepassen? TACITUS zegt met weinig woorden (*), dat zy met weinig kleeding en handhaving in elke wooning, tot zulke leden tot zulke lichaamen, waar

(*) Over de zeden der *Germaanen*. *In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnosca.* Het is by my zeer klaar dat de woorden, *nudi ac sordidi* niet in den gewoonen onbepaalden zin kunnen opgevat worden. Tacitus verklaart het zelfs nader.

Over zy zich verwonderden, uitwiefchen. Wanneer men nu hier byvoegt, dat 'er geen onderscheid tusfchen de kinderen van Heeren en Lyfeygenen te befpeuren was, dat zy allen op denzelfden grond tusfchen hetzelfde vee zich ophielden, zouden wy uit dit alles, oppervlakkig befchouwd, kunnen opmaaken, dat hunne kinderen, aan zich zelven overgelaaten, in het wilde opwiefchen; en dat het zoo gewigtig ftuk der opvoeding by hun weinig ter harte genomen wierd. Maar laaten wy deeze gezegdens niet te ver trekken. Wat zou 'er van eene losbandige Jeugd in een gevorderden ouderdom te wagten zyn? zou dezelve zulk eene Natie — zulk eene maatschappy kunnen vormen als de *Batavieren* uitmaakten? — zouden zulke kinderen ooit eerbied en onderwerping aan hunne Ouderen, waar in zy egter uitmunteden, — ooit ondergefchiktheid aan hunne Overheden en Overften hebben willen betoonen, — zich immer tot den arbeid en eene geregelde leevenswyze hebben willen overgeeven? Ja zouden de lighaamen der *Germaanen* zulk een trap van fchoonheid, gezondheid en fterkte hebben kunnen bereiken, indien zy in hunne kindsheid zoo verwaarloofd waren, als men doorgaans uit het zeggen van TACITUS ten opzigt van hun lighaamelyke opvoeding besluit?

VR. Neen, dat geloof ik niet: maar hoe zullen wy dit dan verftaan?

E. In denzelfden zin als ROUSSEAU in zyne *EMILE* wil, dat de Jeugd nog heden zal opgevoed

voed worden, om derzelver lighaamlyken welstand en groei des te meer te bevorderen. Terwyl de *Germaanen* hier op by uitstek gezet waren, kunt ge ligt begrypen, dat zy hier aan byna alles opofferden: daarom wierden de vermogens van den geest weinig of niet in de Jeugd gevergd, en allen dwang zoo veel mogelijk vermyd. — De kinderen der *Germaanen* wierden aan het gestreng opzigt van meesters niet onderworpen nog in Schoolen opgesloten. — Het meest dat zy te leeren hadden, bestond in eenige oeffeningen en handgreepen, in het doorstaan van koude en ongemakken, en in het verduuren van den arbeid, om in alle behoeften te leeren voorzien, en zich zelf te kunnen redden zonder van een ander afhankelijk te zyn. — *CÆSAR* zegt uitdrukkelijk van de *Germaanen*, „dat zy van kindsbeen af aan het arbeiden en harde handen gewend waren.” Wy hebben gezien, dat de moeders in en by het huis veel te bezorgen hadden, en zullen in 't vervolg bevinden, dat haar zorg en arbeid zich hier by geenzins bepaalde, daar in waren de kinderen haar lang en mischien zoo lang behulpzaam tot dat zy volwassen waren, dit was het werk het welk zy voornamelyk verrigteden. Daarom behoefden de *Lyfseigenen* het huiswerk by hunne Heeren niet te doen, dit werd door de vrouwen en kinderen verrigt. En dit was genoeg om de Jeugd voor vadzigheid te bewaaren, en hunne leden eene genoegzaame leenigheid en sterk-

sterkte te bezorgen! — Men moet het groot onderscheid, dat 'er tuschen de *Romeinen* en *Germaanen* plaats had, nooit uit het oog verliezen. CÆSAR en TACITUS spraken meest in vergelyking, vooral de laatste, en het schynt zyn oogmerk geweest te zyn om zyne land- en tydgenooten te doen zien, hoe zy met al hunne beschaafdheid en kundigheden, met al het voordeel van eene kostbaare en moeijelyke opvoeding toch voor de *Germaanen* in braafheid van zeden moesten onderdoen. In het lighaamelyke stonden zy vooral in het beste begrip, tot het welke ons de *Engelschen* na verloop van zoo veel eeuwen een weinig te rug gebragt, en waaraan wy het voornaamelyk te wyten hebben, dat de kinderen van minderen rang, vooral ten platten lande, in gezondheid en sterkte uitmunten, wanneer zy met minder koestering meer aan de vorming der Natuur worden overgelaten.

VR. Waarin mag dan de zedelyke Opvoeding bestaan hebben?

E. In het mededeelen van de weinige en eenvoudige beginsels van Godsdienst en betamelykheid, welke zy hadden, of liever in de goede voorbeelden welke zy in hunne Ouderen opmerkten. Ik herdenk hier het veel betekenend zeggen van TACITUS, en het zal meer te pas komen: „goede zeden golden hier meer, dan elders goede wetten”. Volgens DIOGENES LAERTIUS hadden de *Germaanen* drie grondregels, welke zy de

Jeugd inscherpten. „De Goden te eeren, geen kwaad te bedryven, en zich op de Dapperheid toe te leggen.” — Met even zoo weinig voorschriften konden de *Batavieren* de opvoeding hunner Jeugd beter voltooijen, dan de *Romeinen*, wien het niet mogelijk zou geweest zyn de Jeugd by zulk eene vrye levenswyze in dat ontzag te houden, aan die orde en kuischheid te gewinnen, welke by de eersten plaats hadden. —

Vr. Het zou egter niet raadzaam zyn het hier mee thans af te zien.

E. Dit stem ik u ten hoogsten toe, myne VREDEGONDE, de tyden zyn merkelyk veranderd! — de voorbeelden, die de Jeugd thans dagelyks voorkomen zyn van een gansch anderen aart: — de verleiding maakt de zamenleving veel gevaarlyker, de behoefte is onbedenkelyk verniegnigvuldigd, schoon ons verblyf op aarde niet verlengd; wat moet 'er in onzen korten leeftyd niet by de hand genomen worden, om zich aangenaam en nuttig voor de maatschappy te maaken, — om eerlyk door de waereld te komen! vooral voor lieden die in een aanzienlyken rang geplaatst worden. — Hoe vroeg dient men, derhalven te beginnen, zal men een nuttig gebruik maaken van veelerleije kundigheden in het Burgerlyke en Godsdienstige, welke zich in onzen tyd hebben uitgebreid! — zal men eenige vorderingen doen in de beschaafde weetenschappen, zonder welke de Jeugd niet met eenigen luister in de openbaare waereld kan intreedden! — Dit alles heeft

heeft de beroemde wysgeer van *Geneve* niet in agt genomen, maar den mensch te veel in het afgetrokkene, in den staat der natuur beschouwt; en daarom hebben wy met onze kinderen een anderen weg moeten inslaan, schoon wy teffens zorg hebben gedraagen, dat zy dien met gemak en vermaak betreedten konden.

M. Maakten de Jaaren egter geen onderscheid in de wyze van opvoeding?

E. Gewis! Terwyl de Dogters verder opgeleid wierden om haare Moeders gaandeweg in den arbeid te verligten, en naderhand zich als bekwaame huishoudsters te kunnen gedraagen, wanneer zy trouwden: wierden de Zoonen der Vrygeboornen onderweezen in het loopen, zwemmen, te paard ryden en het behandelen der wapenen, het welk eens hunne voornaamste bezigheid zou uitmaaken. — De kinderen der *Lyfeygenen* daarentegen, terwyl ze hunne Ouderen bestendig de hand leenden in den landbouw en de veehoedery, leerden dit bedryf, als het voornaamste waartoe zy by de *Bartaxieren* geschikt werden, in de meeste volkomenheid.

M. En de kinderen der Edelen?

E. Deezen zyn onder de Vrygeboornen by uitneemenheid begreepen; alle de Edelen waren toech Vrygeboornen, schoon alle Vrygeboornen niet tot den Adel behoorden. Wyl het deezer zaak voorat was anderen in een vaardig en kloekmoedig gebruik der wapenen voor te gaan, moes-

moesten zy daarin ook van kindsbeen af onderweezen worden, en de anderen niets toegeeven. — Dit was te meer noodzaakelyk, wyl de Zoonen van Edelingen, die de meeste verdiensten hadden, het gevolg der Vorsten pleegen uit te maaken, en van tyd tot tyd gevoegd wierden by de zulken, die door gegeeve blyken van hunne bekwaamheid en trouw, getoond hadden, dat zy deeze eer niet onwaardig waren. Hierin bestond de grootheid en nayver — by de Vorsten, wie de meeste en wakkersten Jongelingen onder zyn gevolg telde; — en by de Jeugd, wie de eerste plaats by zynen Vorst zou hebben, waar toe zy niet dan by trappen, en door uitmuntendheid geraaken konden. Gy ziet dus dat alles medewerkte, om elk hunner tot de edelste bedrijven onder het oog van hunnen Vorsten en Voorgangeren aan te moedigen.

M. Zou menze dan niet als *Pages* kunnen aanmerken?

E. Nog meer als Lyfwagten van den Vorst, wien zy in vrede tot luister, maar in den oorlog tot eene bescherming verstrekten, en met wien zy leeven en sterven moesten. Dikwerf wierden zy in meerderen ouderdom, tot Gezantschappen by vreemde volken gebruikt en daar met geschenken vereerd. Ja zelfs gebeurde het, — van zoo veel belang konden zy worden door hun sterkte en invloed, dat zy door den roem van hunne Krygsdapperheid by de

de nabuuren het zwaard in de schede hielden, of den vrede bevorderden.

FR. Waar wierden de zoonen der Vrygeboornen toe gebruikt?

E. Deczen zoo wel als de Edelingen, zoo dra ze de vryheid hadden van de wapenen te draagen, droegen die voor hun Vaderland. Voor hetzelfde te sryden, hun leeven te waagen en dat van een vyand te bencemen was hun eerste uitzigt. — De meesten dedden eene gelofte, dat zy niet eer hun hair en baard zouden scheeren, voor en aler hun dit gelukt was. — Veelen droegen ten dien einde eenen yzeren ring, welke zy alleen by zulk eene blyde gelegenheid afleiden. Was het vrede, zy begaven zich in dienst by een of ander volk, dat in oorlog was, om roem te behaalen, waar het gevaar hun riep. Zelfs wierdt het beter geoordeeld nu en dan een stroop te doen op de grenzen der Nabuuren, dan zich aan een ledig en losbandig leeven over te geeven. Loffelyker was het egter, in de jagt eene nuttige oeffening en tydkorting te zoeken en ook daar in hun eere te stellen, wanneer zy de meeste blyken konden toonen, van groote en gevaarlyke dieren, opgespoord en overwonnen te hebben.

FR. Op dit alles konden zy door hunne Moeders niet asgerigt worden?

E. O neen! zoo dra deezen haaren taak verrigt hadden, was het de pligt der Vaderen, hunne

ne

ne zoonen die kundigheden mede te deelen, die zy zelf bezaten. Wel voorgaan deedt hier wel volgen. Maar wanneer de Jongelingen aan het opzigt der mannen door de moeders geheel wierden overgegeeven wordt niet uitdrukkelyk gezegd: dan ik heb reden om te besluiten, dat het veel later was, dan by ons plaats heeft. CÆSAR zegt van de *Galliers* „ dat zy hunne zoonen niet tot zich lieten komen dan wanneer zy volwasfen waren, en den Krygsdienst konden waarneemen; — dat het voor schande gerekend wierd, wanneer de kinderen voor dien tyd in het openbaar zich by hunne vaders bevonden.” Maar hy zegt ook: „ dat zy byna hierin van de overige volken verschilden.” Ik geloof egter, dat de Vaders der *Germaanen* zich ook niet vroeg met hunne kinderen bemoeiden, maar dezelve op eenen afstand hielden, tot zy geheel opgelegd wierden tot de hoofdbezigheden van vrye BATAVIËREN.

M. Dan kwamen zy 'er gemakkelyk af, en de Moeders hadden 'er het meeste en langste werk mee.

É. Zy hadden, wanneer zy wat grooter waren 'er den meesten dienst van, en teffens was het eene eer voor de moeders, wanneer de kinderen haar zoo lang betrouwd wierden. — By de *Germaanen* duurde de kindsheid zeer lang. Volgens TACITUS bragt het gebruik mede, dat niemand de wapenen aanvaardde, voor en alear de Staat, de Gemeente of Burgerschap, waaronder hy behoorde

de hem daar toe bekwaam oordeelde, dan vercierden of iemand der Vorsten, of de Vader, of een nabestaande den Jongeling met een schild en pfiem. Dit geschiedde derhalven, wanneer hy by de noodige kundigheden ook de verischte grootte en kragten had, om de wapenen in den kryg te kunnen voeren, dat by den eenen vroeger by den anderen laater valt: — en hy laat er op volgen: „deze is by hun de *tooge* der Jongelingen, deze de eerste waardigheid, waar mede zy bekleed worden.” Zoo veel wierd 'er in gesteld, de wapenen voor het Vaderland te mogen draagen! Eindelyk: — „voor deze gebeurtenis, wierden zy als een deel van het huis, nu van het Gemeenebest aangemerkt.” Wanneer wy nu de andere uitdrukkingen van TACITUS hier by vergelyken, „gy zoud geen Heer of Knecht door eenige tederheid van opvoeding kunnen onderkennen; zy verkeerden onder hetzelfde vee en op denzelfden grond, tot dat de ouderdom den eersten afscheid en de dapperheid hem doet uitmunten:” — en van DIONORUS SICULUS, „de jeugd, zoo lang zy de kindsheid niet te boven is, beide meisjes en knechtjes, dienen den Ouden;” dan wordt myne onderstelling vry zeker. — De moeders hadden zoo lang de hulp van hunne zoonen wel noodig: — de dienst aan dezelve in een vroege kindsheid beweezen, moest aan haar eerst vergolden worden. Niet vroeger wieden

den zy gewaagd , om hun leeven niet nutte-
loos te spillen : maar dan , wanneer zy door den
arbeid in staat gesteld waren , om de moeije-
lykheden van den kryg te kunnen doorstaan ;
dan eischte de algemeene moeder het VADER-
LAND hun op , en zy wierden aan hetzelfde af-
gestaan , zonder dat zich iemand der Edelin-
gen of Vrygeboornen van deezen eere- post
konde onttrekken. — Dan was het de reg-
te tyd voor de Vaders , om zich op het on-
derrigten van hunne zoonen toe te leggen ,
welke voortaan aan hunne zyde zouden moeten
vegten in den oorlog , en daarom in vrede al
hun aandacht ook tot zich moesten trekken , en
in hunne verkeerung als Medeburgers toegelaa-
ten worden.

M. Ik vinde het evenwel zeer vreemd , wan-
neer een Vader zyn kind op eenen afstand
houdt , en als een dienstbode gebruikt. Vindt
gy het ook zoo niet , Moeder?

Vr. Wanneer uwe Ouders niet in staat waren
om dienstboden te befoldigen , zoudt gy dan de
naaste niet zyn , MACHTILDE ! om hun werk te
verrigten ? erken dan uw voorrecht , zoo lang
u dit gebeuren mag , maar uwe verpligting tef-
fens. — Verlies die nimmer uit het oog , want wy
weeten niet , wat lot ons beschooren is. — En
tot het eerste zullen de oude *Batavieren* reden
gevonden hebben : — zy zullen dus te beter
hun

hun gezag hebben kunnen bewaaren, wanneer de kinderen door geduurigen ommevang met de moeders te gemeenzaam wierden.

E. Tot het geen de jeugd dan te vooren als een kinderspel volgens TACITUS by de hand nam, want dit kon niet anders zyn onder zulk een krygshaffig volk, kreegen zy nu een volkomen recht, en zy begonnen zich op den wapenhandel, waar van wy in 't vervolg opzettelyk zullen moeten spreken, met de borst toe te leggen: alleen of in gelederen, — te voet of te paard, — te land of te water.

V. Te water, — hoe moet ik dit verstaan?

E. De *Batavieren* waren 'er op afgerigt, om als ruiters of als voetknegten geheele breede wateren — zelfs rivieren in hunne gelederen over te zwemmen zonder in wanorde te geraaken: het was dus volstrekt noodig, dat zy hier in volleerd wierden. Wyl hun land niet alleen door rivieren, beeken en meiren overal bewaterd was, maar hooge vloedden het zelve dikwerf voor een gedeelte overstroomden, kwam het zwemmen hun dagelijks te pas. Zy leerden het ook, daar zy van kindsbeen af gewoon waren zich te baden, in de grootste volkomenheid en konden daardoor als *Amphibia* of tweeslagtige, byna zoo goed in het water, als op het drooge te regt. En het is inderdaad zeer af te keuren, dat men van dit algemeen gebruik zoo ver is afgeweeken, het welk

in duizend gevallen te pas komt, daar men van ons Land vooral mag zeggen „ dat het uit het water en in het water bestaat, ” — en zoo veele inwooners hun kost op het water moeten winnen. Het was van ouds een spreekwoord, zelfs by de *Latynen*, van iemand, die niets wist, „ hy „ kan nog leezen, nog zwemmen.”

VR. Leerden de Vaders aan hunne kinderen niets anders, dan de wapenhandel?

E. Uit alles, wat gy tot dus verre van de *Batavieren* gehoord hebt, kunt gy ligtelyk opmaken, dat dit de groote hoofdzaak was, waarop zy zich voornamelyk toeleiden, het Vaderland te beveiligen en deszelfs vyanden kloekmoedigen tegenstand te kunnen bieden. Daar het alles in de oorlogen der *Germaanen* op den moed, de standvastigheid der ziel, de sterkte en vaardigheid des lighaams aankwam, was zeker hier toe veel voorbereiding noodig. De Jeugd wierd daarom in het worstelen, het paardryden, het gebruik van schild en spies en zwaard, als hunne voornaamste wapenen, waar mede zy van verre en van naby vogten, den vyand afweerden en aanvielen, onderweezen; en in het doorstaan van koude en hitte, van honger en dorst, en allerlei ongemakken, die met den kryg verzeld gaan, gehard. Hier in was de grootste lof en nayver gelegen; hier door zelfs het hoogste geluk voor het tegenwoordig en toekomstend leeven, zoo zy meenden, te verkrygen: en daarom was het de eerste pligt van een Vader zyn Zoon daar toe naar vermogen

te bevorderen. Egter wierden de middelen, om van te bestaan niet vergeeten. De landbouw hadden zy reeds met de Moeders en de Grootvaders of andere ouden van dagen geoeffend: maar in al de kundigheden en handgreepen, die tot het opspooren, vangen en veilen van groot en klein wild, dat hun tot deksel en voedsel moest strekken, vereischt wierden, hebben de Vaders hunne kinderen voornamelyk onderweezen, schoon de Vrouwen zich ook niet geheel aan de Jagt onttrokken: en door deeze Jagt wierden zy teffens te wakkerder en vaardiger van lighaam, en te geschikter om het geweer te handelen. Het visfchen wierdt ook niet vergeeten, waar toe hier over al in zoet of zout water zoo veele gelegenheid was. — My valt een oud *Noordsch* gedigt te binnen, waar uit men kan opmaaken in welke kundigheden, vooral de kinderen der aanzienlyken, Vrygeboornen en Edelen plagten onderweezen te worden. Ik versta, zegt HARALD OF HARAUD HARDRAADE agt oeffeningen.

„Ik durf dapper vegten. Ik versta de Timmerkunst. Ik kan als een man een paard beryden. Nu en dan ben ik ook gewoon te zwemmen. Op houten zoolen kan ik loopen. Ik ben bedreeven in de kunst van met de spies te werpen en vaardig te roeijen. En nog wil het meisje my niet hebben.”

M. Dat waren zeker geene begaafdheden om te verfmajaan, waarop deeze vryer zich beroemde: egter kan ik van alle geen regt begrip

maaken. Behoorde hy tot de aanzienlyke Jongelingen, wat had hy met het timmeren te stellen?

E. Ik heb het dus vertaald, **MACHTILDE!** maar eigenlyk zal 'er eene hebbelykheid, een vermogen door moeten verstaan worden, om alles van hout, of koper of yzer te maaken, dat in het dagelyksche leeven te pas kwam, waar onder het timmeren in de eerste plaats in aanmerking komt, om dat het hout in overvloed, maar de metaalen zeer schaars wierden aangetroffen. Ik heb voorheen reeds aangemerkt, dat elk zyn eigen huis moest bouwen, en dus moest hy ook al zyn gereedschap tot den landbouw en andere einden, al zyne wapenen vervaardigen; dit behoorde ook zekerlyk tot de bezigheden der mannen. Zoo was elk zyn eigen werkman, timmerman, metselaar en smit; en hier kwam het onderwys van de Vaders ook te pas, schoon de Jongens van zelfs al vroeg uit navolging alles hadden beginnen te knutselen. Gy moet dit dan niet voor eene kostwinning, maar voor eene noodzaakelyke bezigheid houden, welke elk een behoorde te kennen, om zich zelfs te kunnen helpen, en niet afhanklyk te zyn van een ander. Het was daarom niet buiten reden, dat een zeker voornaam man wilde, dat alle kinderen, ook van vermogende lieden, een handwerk leerden naar hunne meeste verkiezing, om te beter voor verveeling bewaard te kunnen worden, en zich in nood mee te kunnen redden.

M. Wat beduid het loopen op houten zoolen?

E. Be-

E. Behalven de schoefels van hout, die men nog onder den naam van holblokken, klompen of holfters bezigt, en van beestenhuiden, heeft men zich buiten twyffel ook bediend van lange aan beide einden eenigzins omgeboge plankjes, in welker midden de voeten wierden vastgemaakt: deeze gebruikten zy op den vlakken grond, maar meest op sneeuw en ys, waarop zy met eene ongelooflyke vaardigheid de snelste honden wisten voorby te loopen, en het vlugste wild in te haalen. Dergelyke worden nog in *Lapland* gebezigt, en zyn waarfchynlyk in vroeger tyden ook hier gebruikt by gebrek van yzer, waar van men in laater tyden de fchaatzen gemaakt heeft, met welke veelen als met yzeren vleugels vooral in ons Land, door lucht en water kunnen reunen, gelyk de *Edda* der *Yslanderen* het noemt. In dezelve vindt men egter van deeze yzeren fchaatzen of fchoenen ook al gewag gemaakt.

Vr. Bleeven de kinderen altoos alleen onder het opzigt der Ouderen?

E. Ik twyffel niet, of de aanzienlyke *Batavieren* zullen zich zoo wel als alle andere volken van de zorg en bekwaamheden van kundige vrouwen en mannen bediend hebben, om hen in de opvoeding van hunne dogters en zoonen behulpzaam te zyn. Ten minften vinde ik in de alleroudste aantekeningen der *Germaansche* Volken, dat zy zich ook van zekere voedsters voor haare dogters bedienden, onder wier oog zy al-

leen of in een zeker aantal in daar toe afgezonderde vrouwen-vertrekken opgekweekt wierden, wanneer zy tot meerderen ouderdom gevorderd waren. Deezen volmaakten haar vooral in het geen tot het bereiden van kleederen vereischt wierdt, als eene voornaame bezigheid der Vrouwen. Deeze voedsters hadden een vry groot gezag, en bleeven steeds by de jonge dogters tot dat zy trouwden, of zelfs na dat zy in het huwelyk reeds getreden waren. — Insgelyks zonden zy hunne Zoonen wel eens by zoodanige mannen, welke zich in dapperheid en vaardigheid in de wapenen eenen naam gemaakt hadden, om door derzelve lesfen en voorbeeld onderrigt te worden; even als de *Druiden* der *Gallen*, de *Barden* en *Scaldren* der *Germaanen* hun werk maakten, om de Jeugd in de weetenschappen te onderwyzen. Onder de laater *Germaanen*, zelfs by hunne grootste Vorsten, werd dit nog in agt genomen. Ik kan niet voorby hier te melden, het geen ik van CAREL DE GROOTE heb aangetekend gevonden by zynen geschiedschryver EGINHARD. „ Hy liet zyne Zoonen, zoo dra de Jaaren het toelieten, naar de wyze der *Franken* te paard ryden, en zich oefnen in de wapenen en de Jagt: maar de dogters beval hy, dat zich aan het spinnen van wolfe en vlas zouden gewennen, en aan de spille en spinrok haare vlyt besteeden, op dat zy door ledigheid niet loom, maar tot alle eerbaare kundigheden opgeleid mogten worden.” — Dan met
wie

wie de Ouderen ook de opvoeding en het onderwys deelden, hun gezag, en vooral het gezag der Vaders over hunne kinderen, dat zeer groot en uitgestrekt was, bleef ongedeeld, welke daarom de huisfelyke Richter te recht geheeten wordt. Alle de huisgenooten waren daaraan onderworpen: dan of het zich ook over het leeven en den dood der kinderen uitgestrekt hebbe, gelyk by zommige oude Volken, durven wy niet bepaalen. By de *Gallen* hadden de Mannen dit recht volgens *CÆSAR*, niet alleen over de kinderen maar ook over de Vrouwen. De uitdrukking van *TACITUS*, is naar zyne gewoonte veel betekenend, wanneer hy zelfs van de Slaaven, die zomwylen in drift door hunne Heeren, ongestraft, van het leeven beroofd wierden, zegt: „ elk regcert in zyn huis en over zyne huisgenooten.” Indien de Vaders by de *Batavieren* over het leven van hunne kinderen ook beschikken mogten, durven wy gerustelyk uit al het voorgaande verzekeren, dat zy 'er geen misbruik van gemaakt hebben. Dit mag men ook uit het zeggen van *TACITUS* opmaaken. „ Het getal der kinderen te bepaalen, of iemand der aanverwandten om te brengen, wordt voor een schelmstuk gehouden. En goede zeden, voegt hy hier ter plaats by, gelden hier meer dan elders goede wetten, ” door welke dit misbruik by de *Romeiness* moest tegengegaan worden.

M. Het recht van leven en dood?

L 4

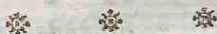
E. Ja

E. JA MACHTILDE ! Dit ſchynt zeer hard en egter is het juist overeenkomstig met het oorspronkelyk recht der natuur, volgens het welke niemand, zoo een ſchepfel over het leeven van zyn medeſchepfel beſchikken mag, daar toe nader is dan die geen, welke naast God de oorzaak is van dezelfs leeven en bestaan. Al het recht dat Overheden en Rigters in lyf en leevensstraffen oeffenen, is hier op gegrond en vlocit hier uit door een ſtilzwygende overgifte voort; voor zoo verre het, wanneer verſcheide huisgezinnen zich by den anderen hebben gevoegd, tot bevordering van het algemeen welzyn der maatschappij dienſtig is, dat de magt van lyf en leevensstraf aan eenige weinigen als hoofden en Vaders worde overgedraagen. Niet te min behielden de Vaders zelfs by de *Romeinen* nog veel van dit hun oorspronkelyk recht op hunne kinderen en hebben 'er zich in byzondere gevallen van bediend, waarom zy ook de eerſten of opperſten van het huisgezin geheeten wierden (*). En men meent, dat dit recht ook by de *Jooden* na dat zy een Volks-ſtaat geworden waren, zelfs onder hunne Koningen, plaats had uit *Spreuk. XIX: 18.* Dit is ten minſten zeker dat het gezag der Ouderen, en het ontzag en de eerbied der kinderen voor dezelve, onbegrypelyk grooter was by de

(*) *Principes familiae*, by *ULPIANUS*. Het verdiend ook opmerking dat de veel betekende naam van *Dominus* by de *Romeinen* van het woord *Donus* een huis, aſſamt.

oude Volken, dan by de hedendaagfche, waar uit zoo veele wanordens in de huisgezinnen voortvloeijen, die allerlei verdrietelykheden voor de Ouderen, en dikwerf de zwaarfte rampen voor de kinderen zelf baaren. — Vergeet daarom nimmer, myne MACHTILDE! wat het oorspronkelyk recht uwer Ouderen medebrenge en wat gy hun fchuldig zyt volgens Goddelyke en menfchelyke wetten, waar in geene tyden, nog zeden eene weezenlyke verandering kunnen maaken; en gy zult, hoe meer gy hier aan voldoet, te meer onze rust en uw eigen geluk bevorderen. Onze zaak is het toe te zien, dat wy nimmer onze magt misbruiken, nog u reden geeven om over een juk te klaagen, dat ten uwen beste op uwe fchouwers gelegd is.

M. Daar geeven myn Vader en Moeder my nimmer reden toe. God geeve, dat wy nog lang dat zagte juk mogen draagen, en nimmer onze lieve Ouders door ongehoorzaamheid eene zugt, eene traan afpersen, maar hun het leeven zoo aangenaam maaken als mogelyk is.

EELHART, omhelsde zyne Dogter: — zy zeeg met het hoofd op den boezem van haare Moeder neder. Beiden wierden zy met haar bewogen, en de redenen van EELHART door een diep filzwygen en nadenken voor eenigen tyd afgebroken.

D E R T I E N D E
ZAMENSPRAAK.

Onderzoek of de Batavieren zoo wel als de Germaanen in 't gemeen onkundig van de Letteren geweest zyn. Het oudste Schrift waarvan men zich in Germaniën bediend heeft, voor zoo verre ons bekend is. De wyze, op welke zy doorgaans de gebeurtenissen van hun volk bewaarden. De Dichtkunde der Batavieren. De Gezangen der Barden. De Natuurkennis. De Genees- en Heelkunde. De Voorzegkunde. De overige wetenschappen der Batavieren. Hunne Kunsten en Handwerken. Hun voornaame kunde en bezigheden bestond in de Krygs-oeffeningen.

EELHART. Zoo heeft MACHTILDE zich dan getrouwelyk van haar plicht en belofte gekweeten, myn Zoon!

FR. Ja Vader, zy heeft my een uitvoerig verslag gedaan van de opvoeding der kinderen by de *Batavieren*.

E.

E. Behaagde u dit onderwerp wat?

FR. Zeer veel, maar ik zou, wanneer ik 'er by tegenwoordig was geweest de vryheid gebruikt hebben, om nog het een en ander te vraagen.

E. Dat staat u nog vry.

FR. Ik heb myn Zuster in 't geheel van geene Schoolen en naauwlyks van eenige weetenschappen hooren spreken, waar in de *Bataafsche* Jeugd onderweezen wierd. Alles kwam byna volgens haar berigt op eene lighaamelyke oeffening uit.

E. Zy zal u evenwel gezegd hebben, dat veele Jongelingen by voornaame Mannen, die door dapperheid en bedreevenheid in de wapenen beroemd waren, wierden gezonden, en voorts opgevoed in het gevolg van Vorsten, en hoofden des Volks, waar zy opgeleid konden worden in alles, wat hun in oorlog en vrede van nut zou zyn. Maar eigenlyk gezegde Schoolen waar in de Jeugd van kindsbeen af gezonden en onderweezen wierd, gelyk by ons in gebruik zyn, heb ik by de *Germaanen* niet aangetroffen. Zy zouden, hoe weinig wy dezelve thans ontbeeren kunnen, met hunne heerschende denkwyze weinig overeengekomen zyn.

FR. Hoe zoo Vader?

E. Gy hebt ze immers leeren kennen, als een Volk het welk alles aanwendde, om van hunne kinderen zoo wel als van zich zelve kloeke rustige gezonde en schoone menschen te vormen, en ze vooral, door het verduuren van alle de

ongemakken des Oorlogs, tot dappere verdedigers van Vaderland en Vryheid op te voeden, het welk zy als de voornaamste bestemming van den mensch aanmerkten, gelyk ik u voorheen gezegd heb en daarom moest ook hier aan alles dienstbaar zyn. — Daar nu een langduurig verblyf van eene menigte kinderen in de Schoolen onder het opzigt van een Meester gewis niet dienftig is tot bevordering van de gezondheid of opwakkering van den moed, kon zulk een middel van onderwys en opvoeding nimmer in hun opkomen, schoon zy zich hetzelfde naderhand lieten welgevallen, wanneer het door de *Romeinen* by hun werd ingevoerd. Daar van daan komt het, dat TACITUS spreekt van de onagzaamheid, welke in de opvoeding der vroege Jeugd plaats had, die by de *Sueven*, volgens CÆSAR, in volkome vryheid werd gelaaten, gelyk wy ook zouden zeggen, als dezelve niet ter School ging, en naar onze verbeelding zonder rucht en leering opwiesch.

FR. Indien men by hen geene schoolmeesters of meesteressen aantrof, by wien leerden de kinderen dan leezen en schryven?

E. Uit het geen wy by TACITUS hebben aangetroffen, toen wy over de huwelyken van de *Batavieren* spraken, (*) hebben veelen beslooten,

(*) *Literarum Secreta viri pariter atque familie ignorau.*

ten, dat het gebruik van letteren in 't geheel by de *Germaanen* onbekend was. Zyne uitdrukking in 't afgetrokkene geeft zeker aanleiding, om dit te denken, maar in den zamenhang beschouwd zynde, kan ze onmogelyk dien zin hebben, want het luid zeer vreemd, wanneer men van de knisheid en huwelykstrouw van een volk wil spreken, 'er tusfchen in te laten vloeijen: — zy kunnen nog leezen nog fchryven. Men kan dit ten minften van *TACITUS* niet verwagten: fchoon het niet ontbreekt aan zulken, die zich verbeelden, dat de weetenschappen nadeelig voor de goede zeden zyn. Dit heeft de beroemde *ROUSSEAU* onder anderen zoeken te betoogen, en dit zou dan ook het gevoelen van onzen beroemden *Gefchiedfchryver* geweest zyn. Dan dit kunnen wy in 't geheel niet gelooven. Schoon het waar is, dat de Kunften en Weetenfchappen te gelyk met de weelde zich doorgaans vestigen by een volk, dat in welvaart en befchaafdheid toeneemt, is het eene nogthans geen natuurlyk onaffcheidelyk gevolg van het andere. Een volk kan onder een dikke duisternis van onkunde zich teffens in de fnoodfte misdaden en zinnelyke lusten vergrypen, zoo dat zy van de menschheid niets dan de gedaante overhouden, waar van ik u verfcheide voorbeelden onder de oude en hedendaagfche volken zou kunnen opnoemen. Dit bewys van *TACITUS*, het voornaamfte, waarop men zich verkeerdelyk grondt, valt dus in 't geheel weg.

De tegenwerping, die men uit AELIANUS maakt, is van geen meer belang, wanneer hy zegt, „ dat alle de *Barbaaren*, welke in *Europa* wonen, het fchandelyk oordeelen, letteren te gebruiken, ” want wy zullen ftraks zien, dat dit van allen onmogelyk waar kan zyn, en dat zyn berigt of een groote uitzondering vereischt, of volftrekt valsch is.

FR. Dit zou ook waarlyk onze Voorouderen niet veel eer aandoen.

E. Wy zullen zien, hoe verre wy het in deezzen opzigte brengen kunnen. Uit het zesde boek der Gedenkschriften van CAESAR blykt ontegenzeggelyk, dat het gebruik der Letteren by de *Galliërs* plaats had, anders had hy niet kunnen verhaalen, dat de *Druïden* niet wilden, dat de Jongelingen, welke door hun in de verborgenheden van den Godsdienst onderweezen wierden, dezelve zouden in gefchrift aantekenen, op dat zy niet in handen van 't gemeen mogten vallen, en hunne leerlingen zich meer op hun fchrift, dan op hun geheugen zouden verlaaten. TACITUS gewaagt in het tweede zyner Jaarboeken van brieven, welke de Germaanfche Vorften MAROBODUS en ADGUNDASTRIUS gefchreeven hadden. En fchoon de geheimeniffen van den Godsdienst niet aan het fchrift betrouwd wierden, was het wel mogelyk, dat de *Gallifche* Jongelingen al het geen, waarin zy in hun land en in *Brittannien* by de *Druïden* onderweezen wierden, zonder fchrift zouden hebben kunnen onthouden? — Dewyl niet
at

alleen de *Galliërs*, welke digst by *Italië* woonden, maar ook de *Belgische* (van welke CÆSAR getuigt, „dat zy de grootste schranderheid, en een vermogen bezaten om alles na te volgen, dat van iemand voorgedaan wierd,”) in onze nabuurschap in de letteren niet onbedreeven waren, gebruikte hy de voorzigtigheid om den brief, welken hy aan CICERO zond met eenen daar toe omgekogten *Gallier*, in het Grieksch te schryven, op dat, wanneer dezelve onderschept wierdt, zyn voorneemen van den vyand niet mogt ontdekt worden. Hy was de eerste *Romein*, welke in deeze oorden kwam, en het is daarom onwaarschynlyk, zoo zy te vooren geheel onkundig in de letteren geweest waren, dat zy dezelve zoo ras, in 't gewoel van den oorlog, eer zy nog overmeesterd waren, zouden aangeleerd hebben. Schoon nu de *Galliërs* en de *Germaanen* in veelen opzigt van elkander verschilden, waren zy egter van eenen oorspronk en hadden aan de grenzen, door wederzydsche strooperyen en volksverhuizingen veel met elkander te stellen; is het dan niet ongeloofbaar, dat de eenen boven de anderen zulk een onderscheidend voorrecht zouden bezeeten hebben, of dat hetzelfde niet ras zou bekend geworden en overgenomen zyn. Zou by niemand der Geschiedschryveren hierop eenige aanmerking gemaakt zyn?

FR. Van wat soort van letteren bedienden zy
zich,

zich, die zullen zekerlyk van de onzen veel verschild hebben?

E. Veelen meenen, dat zy zich van *Grieksche* letteren bediend hebben. CÆSAR verhaalt in zyne Gedenkschriften, dat 'er in de legerplaats der *Helvetiers* of *Zwitfers*, welke door hun inval in *Gallien* de eerste aanleiding tot zyn tocht herwaards gaven, een naauwkeurige optekening met *Grieksche letteren* gevonden en tot hem gebragt wierd, hoe veel 'er van elke natie waren uitgetoogen. TACITUS tekent ook aan, dat 'er op de grenzen van *Germanien* en *Rhetien*, zekere gedenktekenen en hoogten met *Grieksche letteren* beschreeven zouden gevonden zyn, maar hy geeft het als een bloot gerugt op. Voornamelyk heeft de plaats van CÆSAR, daar hy van de zorgvuldigheid der *Druïden* tegen het schryven spreekt, tot dit gevoelen aanleiding gegeven, wanneer hy 'er byvoegt, (*) in alle andere gevallen, zo in openbaare als byzondere aanlegenheden gebruiken zy *Grieksche* letteren.

FR. Hoe kon CÆSAR, zoo hy dit wist, dan besluiten aan CICERO in 't *Grieksch* te schryven, op dat men zyne brieven niet leezen zoude.

E. Zeer wel opgemerkt. Men heeft deeze strydigheid wel zoeken uit den weg te ruimen door te zeggen, dat zy wel *Grieksche* letteren gebruikten, maar de *Grieksche* taal niet verston-

den,

(*) B. 6. h. 14.

den, dan dit voldoet niet! Veel eer zou ik gelooven, met voornaame oordeelkundigen, dat het woord *Grieksche* in den text is ingesloopen, maar dat CÆSAR heeft willen zeggen, dat schoon zy voorbedagtelyk in het stuk van den Godsdienst niets schryven, dat zy het egter doen in alle andere gevallen. Men geeft voor dat de *Galliers* van de *Grieksche* Volkplanting, welke zich te *Marseille* had nedergezet, het gebruik deezer letteren geleerd hadden. Ik wil gaarn gelooven, dat deezen 'er zich ook van bediend hebben, maar dat zy teffens andere hadden, gelyk zy twee taalen spraaken, de *Grieksche* en de *Gallische*; of men moet vooronderstellen, zoo als zommigen zonder grond doen, dat zy voor de aankomst der *Grieken*, geene letteren gehad hebben. Ik heb wel eens gedacht, of niet de *Galliers* mischien zich van *Gottische* letteren bediend hebben, welke zeer veel overeenkomen met de *Grieksche* Hoofdletteren, en dat daaruit het vermoeden gesprooten is, dat zy *Grieksche* letteren gebruikten: zoo maar dit *Gothisch* schrift al van zulk een vroegen oorspronk, en voor den inval der *Gothen* ten tyde van CÆSAR in *Zwitzerland* en *Gallien* reeds ingevoerd was.

FR. Welke letteren zouden zy dan gebruikt hebben?

E. Eige oorspronkelyke letteren, welke zoo zy al niet dezelfde waren, nothans veele overeenkomst hadden, met de aloude *Runische* let-

teren, die meestal in eenvoudige merken bestaat en waarin men duidelyke spooren ontdekken kan van de *Oosterfche* letteren, waar mede zy in verscheide gevallen meer overeenkomst hebben, dan met het tegenwoordig loopend schrift. Met deze letteren zyn de alleroudste gedenkstukken geschreeven, welke hier en daar nog worden aangetroffen, en ik maak ook daar uit op, dat de *Germaanen* zoo wel als de *Galliers* de schryfkunst verstaan hebben, zonder dat zy dezelve eerst van de *Grieken* en *Romeinen* behoefden te leeren. Ik denk veel eer, dat de *Celtische* Volken dezelve met zich in *Europa* ingebracht hebben, schoon zy door den tyd veele veranderingen ondergaan heeft, gelyk men ook zeer veel onderscheid in het *Runisch* schrift aantreft. Voor zoo ver men op de overleveringen der *Grieken* en *Romeinen* aan kan, zyn zy zelve langen tyd zonder het gebruik der Letteren geweest, tot dat CADMUS dezelve voor het eerste Volk uit *Phoeniciën* ontleende, gelyk EVANDER die van de *Grieken* in *Italien* zou overgebracht hebben. Beiden maakten nogthans eene aanmerkelyke verandering en in de vorm der letteren, en in de manier van schryven, dat zy verkozen van de linke naar de regtehand te doen, het welk van al de *Europeefche* Volken wordt waargenomen. Anders kan men uit de naamen gemakkelyk den Oosterschen oorspronk der *Griekfche* letteren afleiden. De *Hebreën* noemen die *Aleph*, *Beth*, *Ghimel*, *Dalet*, enz.

De

De *Grieken Alpha, Betha, Gamma, Deltha*: maar die der *Runen* verschillen veel meer; zy werden aldus genoemd, *Fie, Ur, Duf, Oys, Ridbr, Kaun, Hagl, Naud, Jis, Aar, Sol, Tyr, Biarkan, Lagur, Madur, Yr*, welke naamen het een of ander betekenen, dat met de gedaante der letteren eenige overeenkomst heeft. Dus *Fie* is zoo veel, als een kudde beesten, vee, ook geld, gelyk ik voorheen aangemerkt heb, dat de voornaamste rykdom onzer Voorouderen in vee bestond. *Ur* betekent een geweldigen afloop van water. *Duf* een Spook, dat zich in eenzame plaatzen ophoudt. *Oys* een baai of zeehaven. *Hagl* hagel. *Tyr* een Stier, *Madur* een mensch. *Yr* een gespannen boog met een pyl. — Volgens de oudste en voornaamste kenners van het *Runisch* schrift heeft men by de uitvinding zich oogenschynlyk toegelegd, om de letters eenige overeenkomst te geven met de zaak, welke zy moesten uitdrukken, het welk egter niet anders dan onvolkomen en zoo men de tyden in agt neemt, niet anders dan ruw kon zyn. Niettemin ontdekt men hier in, zoo de opgave niet enkel op de verbeelding rust en eene uitvinding is van andere lieden, om de Jeugd het A. B. gemakkelyk te doen leeren, den natuurlyken oorsprong der letteren, overeenkomstig met die der taalen, waar in de zaken benoemd zyn met klanken, die de meeste overeenkomst hadden met de eerste denkbeelden, die in de ziel opkomen by het aanschouwen van

zekere voorwerpen of het hooren van geluiden.

Fr. Maar die letteren wierden evenwel gebruikt tot verscheide voorwerpen.

E. Zoo is het ook FREDRIK! zy waren daarin van de *Chineezen* onderscheiden, die voor elke zaak byna een onderscheide Letter hebben, dat het gebruik der letteren voor den gemeenen man byna zoo onnuttig maakt als of zy geen letteren in 't geheel hadden: maar zy konden egter zorg draagen, dat hunne zestien letteren, want meer hadden zy'er van ouds niet, in gedaante en benaaming overeenkwamen met voorwerpen, die zich het eerst en meest aan hunne oogen vertoonden; gelyk een Afloop van water, een Haven, een Koe, een Stier, een Mensch, de Zon des daags, een Spook des 's nagts, waarvan de hersenen der *Germaanen* vol waren, glad Ys, Hagel, en deeze zyn het onder andere, naar welke zy de letters van het A. B. benoemd hebben. Ondertusfchen hadden zy dit met de *Chineezen* eenigerwyze gemeen, dat zy hunne letteren met verscheide veranderingen schreeven, schoon het weezenlyke derzelve behouden wierd, dat egter het leezen ook vry moeijelyk maakt, gelyk zy zoo wel als de *Grieken* van de *Oosterlingen* de gewoonte ontleend hebben, om hunne schryfletteren ook in plaats van tal-letteren te gebruiken. Eene zwaarigheid blyft 'er nog over, indien de *Germaanen* hunne eige letteren hadden, onderscheiden van die der *Grieken* en *Romeinen*, vooral der laatsten, en daar aan ge-
woon

WOON waren, waarom dan CÆSAR zyne brieven aan Q. CICERO in 't *Grieksch* behoefde te schryven, schoon 'er teffens in zyn doen een bewys ligt, dat zy in het leezen niet onbedreven waren; of het moest geweest zyn, om dat 'er reeds verscheiden onder de *Galliers* waren, welke door den ommevang met de *Romeinen* de *Latynsche* taal hadden leeren leezen en verstaan, schoon hy nogthans redenen had, om zich niet veel op hun te verlaaten.

FR. Maar wy gebruiken immers in het drukken *Romeinsche* en in het schryven *Italiaansche* letters.

E. Wy hebben ook andere tot beide einden, met welke te vooren het *Duitsch* alleen plagt gedrukt en geschreeven te worden. Deeze hadden zeker veel meer overeenkomst met de oude oorspronkelyke, en ik kan geen reden vinden, waarom men in deezen van het gebruik zyner Vaderen zoo ver is afgeweeken, waarin de *Duitschers* zeker veel beter doen, welke zich nog doorgaans van hunne nationaale letters bedienen, die zeer weinig van de onze verschillen. Wat behoeft men van een ander iets te ontleenen, dat men zelf bezit?

FR. Waar aan is het toe te schryven, dat de oudste oorspronkelyke letters zoo in onbruik geraakt zyn; of zyn 'er nog Natiën, welke 'er zich van bedienen?

E. Zoo veel ik weet geene. Misschien zyn de *Yslanders* de laatsten geweest, die het

Runisch schrift gebezigd hebben. Wyl het zelve den Schryver ophieldt, heeft men 'er van tyd tot tyd een anderen vorm aangegeeven. De *Moefogottische*, *Anglofaxische* of *Franktheutsche* letteren hebben vervolgens de overhand genomen. Maar door den Invloed van de Roomsche heerschappy en naderhand door het gebruik van de *Latynsche* taal in den Christelyken Godsdienst zyn de *Romeinsche* letteren te gelyk overal doorgedrongen, zoo dat het zich eindelyk, op eene kleine uitzondering na, tot deeze en tot de *Duitsche* letter bepaald heeft.

FR. Ik ben zeer verlangende om deeze *Runische*, *Moefogottische* en *Anglofaxische* letteren te leeren kennen, en het onderscheid tusschen deeze en de hedendaagsche te zien. Zou Vader my daar toe geene gelegenheid kunnen geeven?

E. Zeer gaarn, myn Zoon, ik zal ze ten dien einde vooru opzoeken in een en anderwerk, waar gy dezelve by elkander zien kunt..... Hier zyn ze. Gy ziet, dat de *Runische* letteren in een andere orde staan dan de overige, het geen ook al een bewys voor derzelve oudheid en oorspronkelykheid oplevert. De *Gottische* zouden door ULPHILAS, een Bisshop in het midden van de vierde Eeuw uitgevonden zyn. Dat hy met dezelve zyne vertaaling der *Euan-gelien* uit het *Grieksch* geschreeven heeft, is zeker; maar dat hy, die de H: Schrift ten gemeenen nutte vertaalde, daar toe nieuw en on-

be-

bekend schrift zou gebruikt hebben, wederlegt zich zelve. Ik denk dat dezelve van veel vroeger oorsprong zyn, schoonze wel eens naar hem genoemd worden, wegens het oud en aanmerkelyk handschrift, dat van hem afkomstig is.

FR. Ik zou de *Runische* nimmer voor *Europeesche* letters aangezien hebben. Maar zouden de *Galliers* dezelve letters met de *Germanen* gebruikt hebben?

E. Ik heb zelfs van te vooren aangemerkt, toen wy over de bevolking van *Europa* spraken, dat het ook uit de overeenkomst der talen blykt, dat deszelfs inwooners van ouds éénen oorsprong hadden, maar dat dezelve, van tyd tot tyd van elkander verwyderd, zich gaande weg zoo wel in taal als in zeden en Charakters onderscheiden hebben, zoo dat de *Galliers*, die naar de hoofdverdeeling van dit talryk volk, drie onderscheidde *dialecten* hadden, ten tyde van CÆSAR de *Germanen* niet konden verstaan nog van dezelve verstaan worden, waar toe een ARIOVISTUS en weinige anderen, door een geduurigen omme-gang met de *Galliers* alleen in staat waren. Nu zou het zeer wel kunnen zyn, dat de schryfwyze der *Galliers* van die der *Germanen*, vooral van de noordelyke *Germanen* ook eenigzins verschillende geweest is, even als het *Hebreeuwsch*, het *Persisch*, het *Syrisch*, het *Arabisch*, alle wel *Oostersche* talen zyn, die denzelfden oorsprong hebben, maar nogtans met onderscheidde letteren geschreeven worden. Dan ik durf geenszins

zeggen, dat het met de *Gallen* en *Germaanen* ook zoo geweest is. Dit egter kan ik u verze-
 ren, dat de *Galliers* eene gantsch andere taal
 hebben gesproken, als die thans plaats heeft in
 het land, dat zy bewoonen, en dat 'er van
 ouds veel meer overeenkomst tussehen de taa-
 len der beide volken zal gevonden zyn, dan te-
 genwoordig.

FR. Hoe komt dat ?

E. Om dat zy zoo lang onder de heerschappy
 der *Romeinen* geweest zyn, even als de inwo-
 ners van *Italien* en *Spanjen*, waar door hun ou-
 de taal zoo wel als van deeze overwonne Vol-
 ken geheel veranderd, en voor het grootste
 gedeelte uit het *Latyn* overgenomen is. De *Ro-
 meinen* hebben in tegendeel de *Germaanen* nooit
 geheel onder het Juk kunnen krygen, waar door
 zy hun eige taal in meer zuiverheid behouden
 hebben. 'Er hebben wel geduurige strooperyen,
 overwinningen en volksveranderingen in *Duitsch-
 land*, ook in de *Nederlanden* plaats gehad, maar
 deeze zyn door het eene gedeelte der *Germaanen*
 over het andere uitgevoerd, waar door wy in de
 oudste overblyffels der taalen, welke de *Gothen*,
 de *Anglen*, de *Saxen*, de *Nooren*, de *Franken*
 of *Frank-Theutschen* gesproken hebben, de oor-
 spronkelyke bronnen vinden, waar uit onze *Ne-
 derduitsche* taal gesproten is. De *Batavieren*,
 wyl ze *Germaanen* van oorspronk waren, spra-
 ken zeker de taal deezer volken, maar in ver-
 volg van tyd heeft dezelve, daar ook onze
 Voor-

Voorouders door meer dan eene natie overweldigd wierden, eene aanmerkelyke verandering ondergaan, tot dat de Taal der *Nederlanden* zich eeniglyk in het oude *Nederduitsch* en het oude *Friesch* verdeeld heeft; waar van het eerste meer met het *Moesogottisch* en *Frank-Duitsch*, en het laatste meer met het *Anglofaxisch* overeenstemt. Hier door is tusſchen deeze taal en de *Engelsche* zoo groot eene overeenkomst, wyl de *Anglen* en *Saxen* een deel van *Groot-Brittanjen*, na dat het wel eer van de *Romeinen* overmeesterd was, ingenomen hebben. Van het oude *Nederduitsch* zyn nog aanmerkelyke overblyffels, van het *Friesch* veel minder. Daarentegen wordt dit nog van de boeren in *Friesland* gesproken, en kan dus met recht als de oudste der leevende taalen in ons land worden aangemerkt.

FR. Zyn 'er dan in deeze taal ook boeken beschreeven?

E. Meent gy in het boere *Friesch*, FREDERIK? Ja, maar zeer weinig; my valt nu niet meer in, dan de *Friesche* rymelary van GYSBERT JAPIKS door S. A. GABBEMA, historieschryver van *Friesland*, in de voorrige Eeuw uitgegeeven, en eene verzameling van geboorte-lyk- en huwlyks-dichten van den Predikant ALTHUIZEN in *Vricsland*, voor weinige Jaaren uitgekomen, benevens ecnige losse stukken. In die oude Taal zyn de *Friesche* wetten ook nog voor handen. Maar het is jammer dat tot nog geen een kundige en werkzaame *Fries* zoo veel agting voor zyne landtaal heeft

betoond, dat hy ons van dezelve een woordenboek en eene volledige spraakkunst heeft geleverd, waar van wy flegts een beginfel hebben.

Fr. Waar fchreeven zy op?

E. Zy graveerden meer, dan zy fchreeven op bafien van boomen, of andere ftoffen, waar van zy dunne taveltjes konden maaken, eer zy het papier hadden. Hier van daan, dat hunne letteren meest uit aan eengevoegde ftreepen beftonden, welke zich gevoeglyk lieten infnyden. De Platanus en Berk krygen alle jaar een nieuwe, maar zeer dunne baf. De Boekenschor was 'er het allergefchiktst toe, en het is meer dan waarfchynlyk dat het woord *bucher*, boeken, geen anderen oorspronk heeft, dan van beuken of boekenbafien, gelyk *liber* zoo wel een baf, als een boek betekent. Men heeft verfcheide overblyffelen met *Runifche* opfchriften op Steenen en Rotfen aangetroffen, maar men heeft ook oude handfchriften met deeze letteren op perkamenten vellen, waar van ik u een echt copy kan vertoonē.

Fr. Daar ben ik zeer nieuwsgierig na, maar dubbel aangenaam zal het my zyn, indien het oorspronkelyke op onzen grond gevonden is.

E. Dan was de zaak genoegzaam uitgemaakt, dat de *Batavieren* ook de fchryfkunst verftaan hadden: neen! het is van *Noordfchen* oorspronk, gelyk al de overblyffelen der *Runifche* letteren.

Fr. Hoe komt dat, myn Vader, indien dezelve ook in *Germanien* in zwang geweest zyn?

E. Uw bedenking is billyk, myn Zoon! men zou 'er alleen op kunnen antwoorden, dat wyl
de

de Romeinen zoo ver niet in het Noorden zyn doorgedrongen, en het Christendom zeer laat daar geplant is, zy het langst nevens hunne oude gewoonten ook hunne letteren en taal behouden hebben, welke door geduurige verwisfelingen veel eerder en veel grooter verandering in het overig Germanien hebben ondergaan. Daarentegen is het zeer onwaarfchynlyk, dat de Zweeden, Deenen, Nooren en Yslanders, die zoo veel verder en afgelegener oorden bewoonden, — het verst van alle verkeer met befchaafder volken verwyderd waren, de kunst van leezen en fchryven zouden bezeten hebben en de overige Germaanen niet. Ik heb ook niet gefeld, myn FREDRIK, dat deeze dezelfde Runifche letteren gebruikt hebben, maar oordeel alleenlyk, dat zy het zyn, welke als de oudfte oorfpronkelyke, die wy kennen, het naast in aanmerking komen. Zommigen denken, dat TACITUS dezelve bedoelt onder den naam van *secreta litterarum*, het welk eene omfchryving van de Runifche letteren zou zyn, welke ook veel tot geheimen, voorfpellingen en bezweeringen gebezigd wierden. Maar ik denk veel eer, dat 'er die geheime affpraaken door verftaan moeten worden, gelyk ik reeds gezegd heb, welke de gelieven in tegenwoordigheid van mannen of opzieners, met tekens of het trekken van letteren met wyn of andere vogten maakten, waarop OVIDIUS en TIBULLUS ook zinspeelen; ten zy men 'er geheime minnebrieven door verftaan wil, welke zy in eijeren,

ap-

appelen, stukken van gebroken, en weder aan een gelymd marmar wisten te verbergen en elkander toe te schikken. Den bekenden naspoorer der *Drenthifche* oudheden, PICART, was verhaald, dat zommige der grootfte steenen by de Hunnebedden weleer opschriften zouden gehad hebben, die door de lucht en andere oorzaaken verdweenen waren. Niemand, die oude gedenkstukken der *Grieken* en *Romeinen* opspoorde, heeft ooit grooter dienst gedaan, dan hy kan doen, wien het op zyn navorschen gelukte, zulke opschriften te ontdekken. Dit zou alles misfchien besliffen, en ik stel de zaak niet geheel hoopeloos. De tyd, die alles vernielt, ontdekt ook alles.

FR. Maar ik herinner my, toen ik over de woorden Leezen, Schryven, Letter, Ketting eene vraag deed, dat Vader my antwoordde: dat de weetenschappen en het gebruik der metaalen him vreemd waren.

E. Dit zal geweest zyn, toen wy over de bevolking van *Europa*, en den algemeenen oorsprong van deszelfs inwooners uit de *Celten* spraaken. Ik heb my dan te sterk uitgedrukt, en moest gezegd hebben, dat de weetenschappen zoo wel zeldzaam by hen waren, als de kennis en het gebruik van de metaalen. Wy hebben reeds gezien, dat zy de laatste niet geheel ontbeerden, zoo is het ook met de weetenschappen geweest. Een oorlogzugtig volk, vooral toen het nog aan het zwerven was, kon zich hier weinig mee ophouden,

den, schoon zy 'er daarom niet geheel van ontbloomt waren. En toen zy zich gevestigd hadden, zyn het buiten twyffel evenwel weinigen geweest, welke zich met het bewaaren en beoeffenen der letterkunde en wetenschappen bezig hielden. In latere eeuwen, toen het Christendom reeds was ingevoerd, wierden 'er ook maar enkelen gevonden, welke leezen en schryven konden; zelfs onder de eersten en aanzienlyksten wierden 'er aangetroffen, die hun eigen naam niet konden tekenen, maar de Geestelyken waren de eenigsten, door welke alles, wat het burgerlyke en kerkelyke betref, beschreeven wierd, en de overigen, die zich met hunne kostwinnigen of met den oorlog bezig hielden, lieten het op hun aankomen. Ik twyffel niet, of 'er zal iets dergelyks by de oude *Germaanen* plaats gegreepen hebben. Schoon nu de letteren de beste middelen zyn, om kundigheden te bewaaren en voort te planten, behoeft juist elk een, die in dezelve onbedreeven is, daarom niet voor Onweetend gehouden te worden, gelyk zy allen geene Geleerden zyn, die leezen en schryven kunnen. — Maar om nog iets van het *Schryven* te zeggen. Dat dit woord van geen vreemden oorspronk is, wyl het onder de ongelykvloeiende behoort, heeft TEN KATE beweezen in zyn voortreffelyk werk over het verheve deel van de *Nederduitsche* taal; dan moest het *Scribeeren* zyn. Het is van denzelfden oorspronk met de woorden graaven, schraapen, ryven, waar van gy nu ligt de reden bevatten zult.

FR. By wien zou de kennis en het gebruik der Letteren voornaamlyk plaats gevonden hebben?

E. By de Aanzienlyksten des volks, maar vooral by hun, die zich op den Godsdienst en de letterkunde geheel toelagen; de Priesters en de *Barden*.

FR. Wie waren de *Barden*?

E. De Dichters der *Germaanen*.

FR. Hadden de *Germaanen* ook Dichters?

E. Gewislyk; en wel zulke Dichters, die opzettelyk hun werk maakten van hunne natie te vermaaken en te leeren. Gy verwondert u hier over, myn FREDERIK, om dat ik u wel eens gezegd heb, dat de Dichtkunst een der edelste vermogens is, dat den mensch boven zyne medestervelingen verheft, en aan zeer weinigen vergund wordt: en daar wy nog zoo even bezig waren, om te onderzoeken of de *Batavieren* wel de eerste beginfelen der weetenschappen bezaten, zullen wy ze nu al tot Dichters verheffen? Ja myn Zoon, iemand die nog leezen nog schryven kon, zou een geboren Dichter kunnen zyn; en schoon hy zonder de beschaaving der kunst geen volkomen dichter zou kunnen worden, zou hy het egter verder brengen, dan iemand die zonder Dichtader zich volgens de beste lessen der kunst op het Dichten wilde toelleggen. Ondertusfchen wil ik hier dit woord niet alleen in den strengsten zin hebben opgevat. Dan! zouden 'er onder de *Batavieren* geene waare Dichters

ters hebben kunnen zyn? — denk eens hoe ver het onze POOT, een geboore Landman van het hoofd tot de voeten, door de natuur gebragt heeft; en wil men tot de Rymers nederdaalen, men kan zonder eenige kunde, met een zeer gering verstand, onder die clasfe geraaken.

FR. Had POOT evenwel niet eenig onderrigt door het leezen van boeken en verkeering met kundige mannen verkreegen?

E. Ik beken het, POOT heeft hier door veel geleerd; maar heeft 'er ook veel van de zuiverheid zyns oorspronkelyken dichtaders zoo wel als van de eenvoudige onschuld zyner zeden by verloren. Om u alle bedenking hier omtrend te beneemen, myn FREDERIK, moet ik u zeggen, dat schoon ik niet geloof, dat de oudste menschen in de uchtendstond des waerelds altoos gezongen, en nimmer gelyk wy, gesproken hebben, egter deeze aanmerking zeer veel grond heeft, dat 'er veel eer Dichters, dan Geschiedschryvers, dan Redenaars geweest zyn, en dat al de oudste opstellen in Dichtmaat zyn vervat geweest, zoo dat gy de Dichtkunde wel niet als de gewoone spraak der menschen onder elkander, echter als de oudste taal der menschelyke geleerdheid moet aanmerken.

FR. Dit verwondert my zeer, en het strekt, dunkt my, eenigzins tot vernedering der Dichtkunde?

E. Hoe zoo, myn FREDERIK? gy denkt mischien, dat de kunst te gemeen was, toen elk
Schry-

Schryver of elk Geleerde een Dichter was, maar 'er waren 'er toen veel minder, die zich tot algemeene leermeesters van het menschedom opwierpen, dan nu, en dus moet gy u geenzins zulk een groot aantal van Dichters voorstellen. Evenwel bragten eene leevenswys, nader aan den oorspronkelyken natuurstaat, — een meer onbezorgd bestaan, waarin men minder belemmerd wierd door noodelooze of onvermydelyke afleidingen, — minder drukkende bezigheden, — en eene grootere vryheid, — toen meer helderheid en opgewektheid van Geest, en daar door misfehien meer oorspronkelyke Dichters voort, dan wy nu aantreffen: hoewel zy, die met een geest van DAVID, VAN HOMERUS, VAN FINDARUS, VAN VIRGILIUS, VAN HORATIUS, VAN VONDEL, VAN HOOFT en POOT bezielde waren, altoos zeldzaam zullen geweest zyn. — Ondertusfchen blykt het niet alleen uit den onderscheidende naam, met welke men de Dichters vereerde, die als een byzondere *Classe* van menschen uitmaakte, welk eene agting men de Dichtkunst toedroeg: maar het is ook zeker, dat de Vorften en Hoofden des volks altoos een zeker aantal van *Barden* of Dichters by zich hadden, welke door hun of door den Staat onderhouden wierden, en schoon men dezelve van de *Druiden* en priesters onderscheiden moet, schoon zy geene Godsdienstige plegtigheden verrigteden, stonden zy echter naast dezelve in het hoogste aanzien. En gy kunt hier uit van zelfs opmaaken, dat dit alles

zeer

zeer veel tot aanmoediging van de Dichtkunst moet toegebracht hebben by een volk, dat zoo gevoelig was voor de eer.

FR. Waar toe wierden zy dan gebezigd?

E. Men moette nevens de Priesters als Geleerden en openbaare Onderwyzers van het volk aanmerken, welke zich op deeze en geene kundigheden toeleiden, waar toe zy de meeste neiging hadden, en welke tot algemeen nut of vermaak strekken konden volgens de heerschende denkwyze en de omstandigheden, waarin de Volken geplaatst waren.

FR. Ik meen wel geleezen te hebben, dat de Dichters zelden onder de Geleerden konden gerekend worden. En het geen Vader omtrend poot aangemerkt heeft schynt dit te bevestigen.

E. Gy trekt dit te verre, myn FREDERIK! Het geen ik u omtrend poot gezegd heb, zag meest op het onderwys in de regelen der Dichtkunst. Het is buiten alle tegenspraak, dat de natuur oneindig beter Dichter kan maaken zonder regelen, dan deeze hem kunnen vormen zonder en in weerwil van de natuur; HOMERUS, HESIODUS en zoo veele andere, waren groote Dichters eer 'er eenige regelen door ARISTOTELES, HORATIUS, BOILEAU ontworpen waren, welke deezen zelf van de oorspronkelyke Dichters ontleend hebben. Eene gelukkige genie, eene levendige verbeelding doet onbeden-

kelyk veel uit (*). Maar kan egter deeze genie nog fchooner vrugten teelen, wanneer ze door goede regelen of voorbeelden zich laat leiden, niet dwingen: hoe veel te meer zal ze dit doen, wanneer ze verrykt wordt met eene kennis van veele zaaken, die gewigtige stoffen, treffende toonneelen, gelukkige vindingen en gepaste zinnebeelden voor de Dichtkunst opleveren. HOMERUS, HESIODUS, EURIPIDES onder de *Grieken*: de Dichters van de Geschiedenis van JOB en van het Hooglied onder de *Oosterlingen*: HOOFD, VONDEL, VOLLENHOVEN, en MOONEN onder de *Nederlanders*: VOLTAIRE en ROUSSEAU onder de *Franschen*: HALLER, KLOPSTOK en WIELAND onder de *Duitschers* zouden het nimmer zonder een zekeren trap van geleerdheid zoo ver gebracht hebben: hoe zeer geleerdheid weder niet genoeg is, om een Dichter te vormen, en de vlugheid van geest, welke in elk Dichter vereischt wordt, hem dikwerf ongeschikt maakt om een letterblokker te zyn. Dan, by de *Germaanen* en *Batavieren*, diende elk Geleerde, gy begrypt wel, dat men dit woord naar evenredigheid van tyden en Volken moet opvatten, een Dichter te zyn, zou zyne geleerdheid van nut weezen.

FR. Hoe zoo, Vader!

E. Wyl de ondervinding leert, dat de voorstellen niet alleen meer ingang vinden op het ge-

moed

(*) „*Arte natura potentior omni*”.

moed van den zinnelyken mensch, wanneer de Dichtkunst dezelve onder gepaste uitdrukkingen in eene juiste maat begreepen heeft, maar ook beter in het geheugen worden ingeprent en langer onthouden; daarom moest alles, wat de *Barden* als *Barden* opfelden in gedichten en gezangen bestaan, het geen vooral van het uiterste nut was voor die geenen, die niet leezen konden. Want wanneer men de gesteldheid der *Germaanen* in aanmerking neemt, is ligt te begrypen, dat de letteren, schoon zy dezelve hadden, gelyk ik u meen beweezen te hebben, geenszins zoo algemeen waren als nu; en dat zy zelf, die ze kenden, geen tyd of lust hadden, omdat alles uit te schryven, of uit geschreeven zich magtig te maaken, het geen de *Barden*, van tyd tot tyd, voortbragten. Welk eene moeite en omslag zou dit veroorzaakt hebben, daar men zich nog met basten van boomen en schryftafeltjes behelpen moest, om de letters in te graaven. Wanneer men dit alles in aanmerking neemt, blykt het, hoe ongegrond het bewys tegen de kennis en het gebruik der letteren by de Oude *Germaanen* is, het welke men van de *Barden* en hunne gedichten ontleend: want dit zelfde bewys zou dan tegen allerleye volken gelden, beide *Oostersche* en *Westersche*, by welke de oudste gedenkstukken in dichtmaat begreepen wierden, schoonze onbetwistbaar het gebruik der letteren kenden. Dus heb ik aangetekend gevonden, dat *PHEROCYDES* van *Seyrus*, omtrend

duizend jaaren na CADMUS de eerste Schryver by de Grieken in *prosa* geweest is. Ik durf op deeze rekening niet aan, maar dit is intuschen zeker, dat de eerste Schryvers der Grieken Dichters waren en dat HOMERUS en HESIODUS honderden jaaren ouder zyn, dan de oudste *Grieksche* Schryvers in ongebonden styl, welke ons bekend zyn.

FR. Welke stoffen behandelden zy in hunne gedigten.

E. Allerleye Stoffen. Maar voornamelyk was het werk der *Barden* de Geschiedenissen van hun land en volk, den lof en de daaden van hunne Goden en Helden in huane gedichten te ver-
 eeuwigen, want dit was, volgens TACITUS, by hun het eenigste middel van geheugenis, en het eenigste soort van jaarboeken. Schoon onder deeze oude zoo wel als onder de hedendaagsche Dichters zich eenige vleyers zullen bevonden hebben, welke den lof der Vorsten boven verdiensten uitmaaten, was 'er egter overvloedige stof aan de hand, om uitteweiden in de heldhaftige bedryven van dappere voorgangeren aan 't hoofd van onbezweeke legerbenden, die de vyanden van hun Vaderland hadden overwonnen, of roemrugtig het leeven daar voor opgezet. Zulke gedichten waren buitengemeen geschikt, om elk een tot navolging van zulke dappere daaden aan te moedigen, den heldenmoed in het harte der Jeugd te ontvonken, opdat het hun eens gebeuren mogt ook het
 on-

onderwerp van zulke nationaale gedichten te zyn en door het gansche volk toegejuicht te worden. Zoo zietge, myn FREDERIK! hoe wysfelyk alles ingerigt was, om dat geen, het welk zy voor de grootfte verdienften van een sterveling hielden, in aller harten te bevorderen. De Dichtkunst was by hun dan geen loutere uitspanning nog nutteloos tydverdryf, gelykze wordt, wanneer ze enkel aan de wyn en de liefde wordt toegewyd, — zich enkel met huwelyksverzen, met geboorte- en lykdigten van verdiensteloozen of met kwinkflagen bezig houdt.

FR. Zouden zich dan de *Batavifche* Dichters hier nimmer mee opgehouden hebben?

E. Schoon ik u van de kuischheid van dit volk zoo veel gezegd heb, dat gy licht begrypen kunt, dat zy zich geenszins zullen gewaagd hebben aan dartele minnezangen of andere gedichten, waar by het Huwelyk veragt, de ongebonde liefde en schennis van den Echt gepreezen, en andere ondeugden aangemoedigd wierden is 'er geen twyffel aan, of zy zullen by voorkomende treffende gelegenheden in de zamenleving ook wel hunnen dichtgeest te werk gesteld; — de Vriendfchap, de Liefde vooral in eene vrolyke onschuldige luim hun dikwerf aan 't zingen geholpen hebben. Maar deeze byzondere Dichtoeffeningen moet men van de eerstgemelde onderscheiden, welke van zulken, die door openbaar gezag daar toe geroepen wierden, opgesteld en aan de gansche Natie toe-

gewyd waren : deeze zullen steeds deftig en verheven geweest zyn naar den aart der stoffen , welke zy behandelden.

FR. Ik worde hoe langer hoe nieuwigieriger , om iets meer van de gedichten der *Barden* te wooten . Waren zy in rym of onrym ?

E. Ik kan 'er tot myn leedweezen maar al te weinig van zeggen , myn FREDERIK . Zy zullen ten deeie in losse stukken bestaan hebben , waar in byzondere daaden en gevallen behandeld wierden , welke zeker de verhevenste zyn geweest ; — ten deeie in aaneengeschakelde verhaalen of ryddichten , en deeze , wylze ingerigt waren om gemakkelyk van buiten geleerd en onthouden te kunnen worden , zyn waarfchynlyk alle in rym opgesteld , waar toe hetzelfde zeer behulpzaam is . Maar van deezen kan men teffens niet gelooven , dat zy niet veel dichterlyke cieraaden voorzien waren .

FR. Indien de *Batavieren* het gebruik der letteren kenden , schoon het niet zeer algemeen was , zullen gewis de *Barden* hunne gedichten opgeschreeven hebben .

E. Schoon zommigen het tegendeel uit de woorden van TACITUS willen opmaaken , die wy zoo even (*) aanhaalden , ligt het 'er geenszins in opgesloten . Het was niet wel mogelijk

(*) *Celebrant Carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae & annalium genus est, &c.*

lyk, dat de *Barden* uitgestrekte gebeurtenissen in een aaneengeschakelde orde in Dichtmaat konden vervatten, op dat deeze de plaats van gedenk-schriften zouden vervullen en van een ieder van buiten geleerd worden, zonder datze beschreeven waren.

FR. Dan is 'er hoop, dat nog hier en daar een overblyffel van deeze gedichten zal gevonden zyn!

E. Die hoop is zeer krank. EGINHARD verhaalt in het leeven van CAREL de GROOTE, dat deeze worst de zeer oude gedichten der *Barbaaren*, in welke de daaden der oude Koningen, de bedryven en oorlogen, opgezongen wierden, heeft beschreeven en aan de geheugenis overgeleverd, maar het is niet klaar van welke gedichten hy spreekt of der *Gothen*, of der oude *Gallen* en *Germaanen*. Ten minsten is het my niet bekend.

FR. Indien ze van de *Gallen* of *Germaanen* waren, zoudenze dan niet schynen alleen by monde overgeleverd te zyn en eerst door CAREL de GROOTE in schrift gesteld?

E. Dit gaat niet door. CAREL kan de overblyffelen der oude handschriften, die gebrekke-lyk, zeldzaam en verstrooid waren hebben opgezameld, en uitgeschreeven of laten uitschryven. Zy kunnen ook ten tyde van CAREL na zooveele wisselvalligheden van oorlogen volksverhuizingen en verwoestingen, in den omme- loop van eenige eeuwen, die nog veel *Barbaar-*

scher en ongelukkiger voor de weetenschappen waren, dan van welke wy nu spreken, verlooren zyn geraakt, of door den blinden yver van bygeloovigheid vernietigd; maar het weinige, dat by overlevering van Vader tot Zoon in oude, maar zeer verminkte liederen, bewaard was, door hem zyn te boek gesteld. CAREL bloeide in het laatste van de agste en in het begin van de negende Eeuw.

Fr. Wierden die gedichten alle gezongen?

E. Gy weet dat het woord *Canere* by de *Latynen* niet altoos zingen, maar ook het opstellen en opsnijden van gedichten betekende. Ondertusfchen is deeze betekenis van dit woord van het oudste gebruik, dat men van de gedichten by de *Oosterlingen*, *Grieken* en oude *Latynen* maakte, oorspronkelyk. Ja zy wierden gezongen, ook by de *Germaanen*, in vrede en in oorlog met of zonder instrumenten. *TACITUS* spreekt meermaalen van dit gezang, het geen hy naar de *Barden Barditus* noemt.

Fr. Dan wisten zy ook van de Muziek. Hoevel ik herinner my, dat Vader hier van by de uitspanningen der *Batavieren* reeds eenige melding gemaakt heeft. Wie stelde den toon voor deeze Liederden?

E. Waarschynlyk de *Barden*; zy waren 'er zeker de geschikstten toe, om de meest gepaste wyzen voor hun eigen opstel nit te denken. Ondertusfchen kan ik u van hunne *melodie* zoo min, als van hunne muziek instrumenten thans eeni-

eenige nadere beschryving geeven. Dat dezelve hun niet onbekend geweest zyn, is niet alleen daaruit op te maaken, dat ze by alle volken op den aardbodem zyn aangetroffen, maar dat de *Scythen* en *Thraciers*, de voorouders der *Celten*, van onheuchelyke tyden kennis van de Muziek gehad, en de *Grieken* dezelve, volgens de gedagte van veelen, van hun ontleend hebben. Niettemin moeten wy van dezelve een zeer eenvoudig denkbeeld maaken. — Deeze Liederen hebben zy op het veld, in hunne huizen, by hunne maaltyden en plegtige vergaderingen, maar vooral ook dan opgedeund, wanneer zy ten stryde uittrokken, en den aanval zouden doen op hunne vyanden.

FR. Al zingende den dood te gemoet gaan!

E. Ja myn **FREDERIK**, zoo dagten, zoo deden de *Germaanen*. **TACITUS** zegt onder anderen, „ dat zy van hunnen **HERCULES**, den eersten van alle dappere mannen zingen, wanneer zy in den stryd zullen gaan”. Wy hebben te vooren ook iets dergelyks van de *Cimbren* en *Teutonen* ontmoet, ik twyffel ook niet of zy hebben, vooral by die gelegenheid, eenen dans by het gezang gepaard. Krygsliederen en Oorlogsdansen waren van ouds niet ongemeen, en zyn nog by de onlangs ontdekte inwoners van een nieuw vyfde waerelddeel in gebruik. Het is der moeite waard de beschryving van **COOK** te leezen van de vlugge en ongemeene *pasfen* en gebaerden, welke daar by verschil-

Iende natiën op de maat gemaakt wierden. Gy hebt 'er de fraaije afbeeldingen van gezien. Maar wy zullen al het geen tot den kryg eenige betrekking heeft staaken tot eene nadere gelegenheid.

FR. Het spyt my maar, dat Vader my niet ten minsten iets van de oude gedichten of gezangen der *Barden* kan mededeelen, dan zou ik ten hoogsten voldaan zyn.

E. Men zou in dezelve niet alleen den aart der gedichten kunnen zien, maar veele gedenkwaardige gebeurtenissen ontdekken, schoon naar den styl der Dichteren wat opgecierd, welke ons nu geheel onbekend zyn. TACITUS zegt onder anderen in het slot van zyn tweede Jaarboek van ARMINIUS, het beroemde legerhoofd der *Cheruscen*: — „Hy, die in de tydschriften der *Grieken*, welke alleen het hunne bewonderen, geheel onbekend, en by de *Romeinen* weinig beroemd is, dewyl wy de oude dingen verheffen, en ons aan het onlangs gebeurde weinig laaten gelegen leggen; hy wordt nog bezongen by de *Barbaarsche* volken.” Behalven ARMINIUS, op wien de *Duitschers* nog met regt in hunne gedichten boogen, zyn 'er zeer veelen, van welken wy niets weeten, of alleen geringe of eenzijdige berigten van de *Romeinsche* geschiedschryvers ontvangen hebben. Ik herinner my by deeze uwe angstvallige nieuwsgierigheid, dat CICERO zich ergens beklagt, dat de gedichten der oude *Latynen*, welke hun ook tot Jaarboeken

ken verstreken, waren verlooren gegaan: daar hy nog zoo veele eeuwen nader by leefde, hoe veel minder zou het te verwonderen zyn, zoo 'er niets tot ons gekomen was. — Evenwel zyn 'er in die afgelege hoeken van Europa, die het minst voor de aanvallen en overstromingen der vreemde Volken blootstonden, nog eenige denkstukken opgespoord. Men vind dus oude Dichtstukken uit *Deenemarken*, *Noorwegen* en *Island* in de schriften van SAXO GRAMMATICUS, BARTHOLINUS en anderen. Maar veel beter zullen u de gezangen behaagen, welke voor ruim vyf en twintig jaaren in het noorder gedeelte van *Schotland* ontdekt, en voor 't eerst uit de *Wallische* of *Iersche* taal in het *Engelsch* vertaald en in 't Jaar 1760. tot eene proeve uitgegeeven zyn door Mr. MACPHERSON (*).

Fr. Laat my toch iets nader van dit geval weeten, myn Vader!

E. Zeer gaarn! ik zal u het berigt mededeelen het geen deeze ontdekking te aanmerkelyker maakt en te gelyk meer geloofwaardigheid byzet. Dezelve is geschied by gelegenheid, dat men deeze *Hooglanders*, welke dus ver onvermengd volgens hunne oude gebruiken in hunne gebergten geleefd, en zich op eene eige byzondere wyze gekleed hadden, zocht te beschaaven, en meer

(*) Onder den titel *Fragment of ancient poetry, collected in the Highlands of Scotland, and translated from the Gaelic or Erse language. Edinb.*

overeenkomstig met de hedendaagsche zeden te vormen. Men hoorde eenigen deezer volken zomwylen een soort van verzen opzeggen, welke allen, die hunne taal verstonden in verrukking bragten. Men ging hierop aan 't naspooren, en vond eenige stukken, welke de Heer MACPHERSON in het *Engelsch* overzette, en met zoo veele goedkeuring van zyne landgenooten ontvangen wierden, dat eenige aanzienlyke en kundige mannen met MACPHERSON eene reis ondernamen, om nog meer ontdekkingen van dien aart te doen, het geen hun ook gelukt is. Deeze Gezangen zyn meerendeels oorspronkelyk van OSSIAN, teffens een beroemd oorlogsheld en Dichter, een zoon van FINGAL, van wien nog verscheide overleveringen tot op deezen dag bewaard worden onder de *Hooglanders*, die by uitstek op het voorouderlyke gesteld zyn. In het oorspronkelyke treft men eene eenvoudige maat aan, welke zeer aangenaam en zagt is. De rymklanken zyn niet altoos gebruikt: de *Cadence* en lengte der regels verschillen, naar maate het best met den zinn uitkomt (*). Volgens den bekenden HUGO BLAIR, Hoogleeraar in de fraaie letteren te *Edinburg*, zyn tederheid en verhevenheid twee hoofdeigenschappen van de gedichten van OSSIAN. Zy vertoonen niets van het lugtige en vrolykschersfende; een plegtige en ernstige welvoeglykheid

breidt

(*) Nieuwe bydragen I. D. 2de. Stuk.

breidt zich geheel over dezelve uit. Veelligt is OSSIAN de eenige dichter die nimmer tot het ligtvaardige en berispelyke nederzank. — Hy treedt altoos in de hooge gewesten van het grootfche en *pathetifche*. Hy zet zyn toon in den beginne en behoudt hem tot aan het einde. Geene verciering wordt 'er ingevlogten, die niet volkomen instemt met de algemeene *melodie*. De voorvallen, welke hy bezingt, zyn alle ernstig en gewigtig. De toonneelen hebben doorgaans veel van het woeste en *romaneske*. — Wy treffen in OSSIAN geene verbeeldingskracht aan, die met zich zelve scherst, en lustige kleinigheden opciert, om de verbeelding te vermaaken. Zyne poëzy verdient veel meer, dan die van een ander Schryver, de poëzy des harten genaamd te worden. Zyn hart is doordrongen van edele gevoelens, van verheve en tedere hartstochten; een hart dat gloeit en de *Fantafie* aanneemt, — dat vol is en overvlocit. Om alles in een woord met den Heer *Feith* te zeggen — „Ik ken geen uitmuntender Dichter dan OSSIAN. Men tast in zyne gedichten altyd de natuur zelve; maar die oorspronkelyke, die edele natuur, die de ziel onwederstaanbaar aan zich kluistert, en door haare woeste grootheid boven den kring van tyden en menschen verheft. Waar OSSIAN treurt, treurt overal alles met hem. Waar OSSIAN Vaderlandsche grootheid bezingt, ziet overal elk waare Helden voor zyne oogen, en de geringste van zyne toonen, wordt volmaakt door

door den eigen toon van elk gevoelig hart, dat hem leest, beantwoord. Hy heft aan, en geen menschelyke ziel, die niet met hem instemt". — Zie daar wel het kenmerk van egte Dichterlyke genie.

FR. Twee getuigenissen van zulke bevoegde Richters doen myne nieuwsgierigheid hoe langer hoe meer ontbranden.

E. Ik zou u eene vertaaling van een brok uit deze Gezangen, door dezelve vriendelyke hand van onzen treffelyken dichter mede gedeeld, kunnen laten zien; maar ik moet u van te vooren herinnèren, dat OSSIAN een *Schat* of gelyk men toen zeide een *Caledonier*, en van laater tyden was, namelyk van de derde of het begin van de vierde Eeuw onzer Jaartelling.

FR. Hy was egter zeker van een *Celtischers* oorspronk, een *Bard*.

E. Ja dat was hy. Ik zal u dan niet langer ophouden. Hier is het stukje. — Om hetzelfde wel te verstaan, moet gy wecten FREDERIK! dat de verschyning van geesten, volgens de begrippen van dien tyd, een verheven gedeelte van de gedichten van OSSIAN uitmaaken. In den Slag van CAROS verkondigt FREN MOR aan OSCAR den Zoon van OSSIAN, met wien de stam van FINGAL onderging, deszelfs vast aannaderenden dood.

„ OSCAR begaf zich langzaam van den heu-
 „ vel naar beneden. De schrikbeelden des
 „ 's nagts waarden voor zyne treden over den
 „ grond.

„ grond. Hy hoorde het matte gemurmél eener
 „ afgelegene beek. In honderd jaarige eiken
 „ bruischt slegts de wind. Treurig roodagtig
 „ verschool zich de halve maan beneden agter
 „ den heuvel. Gebroken stemmen treffen uit
 „ de velden zyn oor. Daar trok de Jongeling
 „ het staal.”

„ Geesten der geenen, die my opkweekten,
 „ zoo klonk zyn uitroep, die de krygsbedry-
 „ ven van 't voor geslacht voor de beheerschers
 „ der aarde te rug riept; komt en geeft my
 „ bericht van de daaden der toekomenheid; den
 „ inhoud van uw vertrouwelyk gesprek, als
 „ gy het gedrag uwes zoons, in het veld der
 „ Sterken, uit uwe helen aanschouwt. —
 „ TRENOR hoorde de stemme des dapperen
 „ Zoons. Van zynen heuvel zweefde hy tot
 „ hem. Wolken droegen hem opwaards in de
 „ gedaante van lucht. Zyn kleed was nevel
 „ van *Lano*, den volkeren een bode des
 „ doods. De kling scheen een verdwynende
 „ streep van groene dampen. Zyn verdonkerd
 „ gelaat bleef onkenbaar. Zweevend naderde
 „ hy den Held, zuchtte driemaal, en driemaal
 „ verhief zich het luid gebrul van den nacht-
 „ wind in den omtrek. Veel sprak hy tot os-
 „ CAR, maar zyne gesprekken kwamen verward
 „ tot ons, onverstaanbaar en donker als de ge-
 „ beurtenissen van verschoove jaaren, eer zich
 „ de schemering des gezangs verhief. Nu
 „ verdween hy en verdween hy langzaam als

„ ne-

„ nevel, wanneer hem de treffende zonneftaal
 „ op de heuvelen verteert.

„ Toen ontdekten wy aan mynen zoon den
 „ eerften kommer, o Dochter van OSCAR: hem
 „ was de ondergang van zyn geflagt verkon-
 „ digd, en diepe nadenkendheid misverwde
 „ telkens zyn aangezigt. Zoo bewandelt een
 „ wolkje het gelaat der Zon, egter fchouwt
 „ zy weer van agter de donkerheid op *Conaas*
 „ groenende bergen.”

FR. Dit is inderdaad verheven!

E. In het tedere en aandoenlyke munten dee-
 ze gezaugen niet minder uit.

FR. O mogt ik daar ook een staaltje van hoo-
 ren! heeft Vader niet nog iets aan de hand?

E. Het zou dan de proeve eener vertaaling
 moeten zyn van de Liederer van *Selma*, die ook
 onder de gedichten van OSSIAN worden gevon-
 den, maar als een beurt-gezag van eenige *Bar-*
den voorkomen, welke volgens eene gewoonte,
 in het noorden van *Schotland* en *Ierland* op
 eenen plegtigen dag, daar toe van den koning of
 het opperhoofd beftemd, Jaarlyks hunne gezan-
 gen ophieven, waar van de beste bewaard, en
 aan de geheugenis aanbevolen wierden, men
 magze by de wedftryden vergelyken, die
 men ook in de *Griekfche* en *Latynfche* her-
 ders-zangen aantreft. De eerfte, dien OSSIAN in-
 voerd, is eene Dichteres, waar uit wy kunnen
 opmaaken, dat de fchoone Sexe ook onder de
Barden gerekend wierd, wanneer de natuur haar
 de

de vereischte hoedanigheden geschonken had.
 „ In haare schoonheid trad MINONA voor aan
 „ met nedergeslage en traanende oogen. Heur
 „ hair vloog langzaam, op den adem des winds,
 „ welke by buijen van den heuvel afruischt.
 „ De zielen der Helden waren treurig, als zy
 „ haare zoetluidende stemme verhief. — Dik-
 „ wils hadden zy SALGARS graf gezien, de som-
 „ bere wooning van de wit geboezemde COLMA.
 „ COLMA alleen op den heuvel verlaaten, met
 „ al haar zangvermogen! — SALGAR beloofde
 „ tot haar te zullen komen: maar de nagt over-
 „ viel haar van rondsom. Hoort COLMA's stem,
 „ daar zy alleen op den heuvel gezeten is.

COLMA.

„ Het is nagt; ik ben alleen, verlaaten op den
 „ stormheuvel; — in het gebergte hoort men
 „ den wind; de bergstroom stort van de rotzen
 „ af. Geene hutte bergt my voor den regen,
 „ verlaaten op den windrigen heuvel.....

„ o Maan! kom van agter uwe wolken te
 „ voorschyn; verhef u o Nachtgefernte! dat
 „ een eenige licht-sfraal my leide tot de plaats,
 „ waar myn Lieffte van de jagt alleen uitrust!
 „ zyn boog ongespannen aan zyne zyde, zyne
 „ honden hygend rondsom hem. Maar hier
 „ moet ik alleen zitten by den rots van den be-
 „ kroosden stroom. — De stroom en de wind
 „ bruifchen luid, maar de stem mynes Geliefden
 „ hoor ik niet! — Waarom toeft myn SALGAR;
 „ waarom houdt de Heer des heuvels zyn woord

II. DEEL.

O

„ niet?

„ niet? Hier is de rots, hier is de boom en hier
 „ het ruischend water! gy beloofde my met den
 „ nacht hier te zyn. Ach! waarheen is myn
 „ Salgar gegaan? met u zal ik vlieden van my-
 „ nen Vader; met u van mynen hoogmoedigen
 „ broeder. Lang hebben onze stammen in vy-
 „ andschap geleefd, maar wy zyn geen vyan-
 „ den, o SALGAR!

„ Houdt u een weinig in, o wind! zyt een
 „ weinig stil, o gy stroom! myne stemme wor-
 „ de rondom gehoord; — laat myn zwerver
 „ my hooren! o SALGAR! het is COLMA, die
 „ roept. — Hier is de boom en de rots; SAL-
 „ GAR, — myn Lief hier ben ik! — Waarom
 „ vertoeft gy te komen? — Zie de stille maan
 „ komt te voorschyn; de vloed glinstert in het
 „ dal! — de hellende steenklompen van den heu-
 „ vel zyn graauw; hem zie ik niet op den kruin.
 „ — Zyne honden loopen niet voor hem
 „ uit; zy kondigen zyn naderende komste
 „ niet! — Hier moet ik alleen zitten.....

„ Wie zyn zy, die daar nevens my uit op
 „ de heide liggen? is het niet myne Liefste en
 „ myn Broeder?..... Spreekt maar myne
 „ Vrienden! — zy antwoorden COLMA niet;
 „ — spreekt maar, ik ben alleen! — — —
 „ myne ziel wordt gepynigd door vrees!.....
 „ Ach! — — Zy zyn dood! hunne zwaarden
 „ zyn rood van den tweestryd. — — Ach myn
 „ broeder, myn broeder! waarom hebt gy my-
 „ nen

„nen SALGAR gedood? waarom hebt gy o
 „SALGAR mynen broeder nedergelegd? gy
 „waart my beiden dierbaar! wat zal ik zeggen
 „tot uwen lof? Gy waart schoon op den heu-
 „vel in het midden van duizenden! Hy was
 „verschriklyk in den stryd. — Spreekt nu,
 „hoort myne stemme; hooret my, gy Zoo-
 „nen myner liefde! — Zy zwygen, zwygen
 „voor eeuwig stil! koud, koud zyn hunne bor-
 „sten van stof! — Ach! spreekt van den rots
 „des heuvels; — uit den stormenden afgrond;
 „— spreekt, gy geesten der dooden! spreekt
 „vry, ik zal niet schrikken! waar heen zyn zy
 „gegaan om te rusten? In welk een hol des
 „heuvels zal ik de Geesten der Verscheidenen
 „vinden? — geen zachte stem glydt op den
 „adem des winds! geen antwoord, half verlo-
 „ren in den storm!”

„Ik zit in myne smerte! in myne traanen
 „verwagt ik den morgen! gy Vrienden der
 „Dooden, maakt het graf gereed! maar sluit het
 „niet voor dat COLMA komt. — Myn leeven
 „vliegt voort gelyk een droom: waarom zou
 „ik te rug blyven? Hier wil ik rusten by myne
 „vrienden, by den stroom van den geluidmaa-
 „kenden rots. — Wanneer de nagt op den
 „hemel nederdaalt: wanneer de ruischende
 „winden zich verheffen, zal myn geest op hun-
 „nen adem zweeven, en den dood myner vrien-
 „den beklagen. De Jager zal my uit zyne
 „hutte verneemen; hy zal vreezen, maar myne

„ stemme zal hy beminnen: want myne stemme
 „ zal aan myne Vrienden gevallen: — aange-
 „ naam waren zy aan COLMA!”

FR. Dit doet my aan myn Vader! — te regt
 mogt de Heer FEITH zeggen, wanneer *Ossian*
 treurt, treurt alles met hem, maar ik onder-
 vinde ook, dat myn ziel aan zyne gedichten als
 gekluisterd wordt.

E. Zyn verhaalende dichtstyl is niet minder,
 vooral wanneer hy de woede van een bloedig
 gevegt tusfchen twee Helden of vyandelyke Le-
 gers met de treffendste woorden affchildert. Dit
 was toch het hoofd-onderwerp van de gezan-
 gen der *Barden*; hier van kon *Ossian*, als Held
 en als Dichter het beste verflag doen.

FR. o Mogt ik daarvan nog een staaltje hoo-
 ren!

E. Het zou ons nu te lang ophouden; in 't
 vervolg zal 'er wel eens gelegenheid toe gevon-
 den worden.

FR. Ik beklaag hoe langer hoe meer het ver-
 lies van zoo veele treffelyke dichtflukken. Maar
 wie weet, of 'er door den tyd niet meer ont-
 dekkingen van dien aart gefchieden zullen.

E. Het moest dan by een volk zyn, dat even
 onvermengd, onveranderd zich hier of daar in
 een onbekenden of min bekenden oort van *Eu-
 ropa* ophoudt; maar waar zullen wy dit aan-
 treffen? En al troffen wy het zelve aan, moeten wy
 ons niet voorstellen, dat wy juist gedichten van
 zulk een voortreffelyk foort byeen zouden vin-
 den.

den. Neen wy moeten OSSIAN, als de HOMERUS der *Germaansche* Dichters aanmerken, en hoe weinig HOMERUSSEN hebben de eeuwen en wolken der waereld opgeleverd? —

Fr. Welke Nationaale stoffen wierden 'er meer in de gedichten behandeld?

F. Die betrekking op den Godsdienst hadden. TACITUS verhaalt, dat zy in hunne aloude gedichten den God TUISCÒ vereeren, die uit de aarde gesprooten was, en zyn zoon MANNUS, als den eersten oorsprong en stichters van hun geslagt. — Dit had ook wel betrekking op hunne staatkundige geschiedenis, egter twyffel ik niet, of zy hebben ook de voornaamste hoofdstukken van hunnen Godsdienst in verzen begreepen, ter eere van hunne Godheden gezongen, en hunne godsdienstige byeenkomsten en offerhanden door hun feestmuziek luister en vrolykheid bygezet. Hier is te minder aan te twyffelen, wanneer wy bevinden, dat hunne pligten, die zy aan het Opperwezen en aan het Vaderland betoonden zeer na vereenigd waren, zoo dat voor hetzelfde te sryden en te sterven als de verhevenste daad van Godsdienst en Deugd, en teffens als de zekerste weg tot waare Gelukzaligheid wierd aangemerkt. Schoon nu de dienst der *Barden* in het opstellen van gedichten van een meer godsdienstigen inhoud te passe kwam, zal egter het besluur en de uitvoering den Priesteren aanbevoeden zyn, zoo zy zelve, voor zoo ver het Dichtvermogen hun daar toe niet bekwaam maakte, 'er

de opstellers niet van waren. De *Druïden* der *Gallen*, welke de geheimen van den Godsdienst niet beschreeven wilden hebben voor den gemeenen man, lieten ze hunne leerlingen, volgens *CÆSAR*, in eene menigte verzen van buiten leeren. En uit *STRABO* blykt, dat zy en de *Barden* eene zeer groote betrekking op elkander hadden, wanneer hy de *Druïden* in drie clasfen verdeelt, de waarzeggers, de eigenlyk gezegde *Druïden* en de *Barden*. *CÆSAR* heeft ze daarom buiten twyffel onder den algemeenen naam van *Druïden* begreepen, wanneer hy de *Gallen* verdeelt in Ridders of Edellieden, *Druïden* en het gemeene Volk. Zommigen hebben gemeend, dat zy als de priesteren en de *Leviten* moesten aangemerkt worden onder de *Jooden*, waarvan de een den ander niet alleen behulpzaam was in de plegtigheden van den Godsdienst, maar de laatste ook als Dichters, Zangers en Speellieden denzelven allen luister gaven. Ik heb hier niets tegen, zoo men maar de Dichtgeest niet alleen aan de priesterorde verbindt, want *OSSIAN* en veele andere *Barden* behoorden hier geenszins toe.

FR. Ik begin nu veel gunstiger denkbeeld van de kundigheden der *Batavieren* te krygen. Was men in dien tyd bekwaam, om zulke gedichten voort te brengen, men was ook zeker niet onvatbaar voor de weetenschappen.

E. Dit begrypt gy te regt, myn Zoon, en daarom heb ik te eer u een en ander staaltje uit de gezangen van *OSSIAN* medegegeeld. Het eerste,
dat

dat wy by deeze gelegenheid moeten opmerken, is, dat niemand het met mogelykheid in de Dichtkunde ver zou kunnen brengen, ten zy hy eene zekere maate van Natuurkennis bezat. Deeze verschaft den Dichter niet alleen een onuitputbaare stof, maar stelt hem ook in staat, om eene verscheidenheid van gepaste beelden en gelykenissen by te brengen, zonder welke eene verveelende eentoonigheid in zyne stukken heerschen zou. Elk mensch van gezond verstand is toch in staat, om eenige vorderingen te doen in deeze eerste, aangenaamste en allernuttigste kennis door naauwkeurige opmerking van de gevallen, welke de Natuur dagelyks oplevert, zonder dat hy zich daar van een zeker stelsel behoeft eigen te maaken. Vooral stelt de Dichterlyke *genie* iemand in staat, om met het regte oog de groote werken van den Schepper te beschouwen en de wonderen te ontdekken, welke in dezelve verborgen liggen. Maar het is hier uit niet alleen, dat wy gunstig besluiten mogen omtrend de natuurkunde der *Germaanen*: zonder die in een zekeren trap te bezitten zouden zy in de Genees- en Heelkunde weinig vordering hebben kunnen maaken.

Fr. Waren zy dan hier ook in bedreeven?

E. Daar het menschelyk lighaam niettegenstaande alle voorzorg aan allerlei kwaalen onderhevig is, en de *Batavieren* veele ongemakken in hunne veldtochten moesten doorstaan, — zich alle gevaaren en ellenden van den oorlog getroosten, zouden zy rampzalig geweest zyn

zonder deeze kundigheden. Wy behoeven niet alleen op te maaken, dat zy dezelve bezaten uit vergelyking van alle, zelfs de allerwoeste volken, maar de oudheid levert ons menigvuldige en sterke getuigenissen van de bedrevenheid der *Germaanen* in deeze noodzaakelyke weetenfchappen. Heeft de goede Voorzionigheid zorg gedraagen, dat elk land zyne middelen oplevert tegen de kwaalen, welke in het zelve heerfchen, gelyk kundige en edelmoedige Geneesheeren, onder anderen de beroemde BARTHOLINUS en HORMAN voor my, reeds hebben aangemerkt, en was opper- en neder-*Germanien* hier van vooral rykelyk voorzien, deszelfs inwooners hebben ook zorg gedraagen, dat zy zich deeze onwaardelyke giften ten nutte maakten, het welk zy niet doen konden zonder menigvuldige proeven en onderzoekingen omtrend de geneezende en heelende kragten der kruiden, die het aardryk uit deszelfs milden fchoot overal van zelfs voortbragt. — En niet alleen de mannen, of onder de mannen de Priesters waren het, welke zich hierop met ernst toeleiden, neen! de vrouwen munteden hier voornaamelyk in uit. Wy hebben van te vooren uit TACITUS gezien, dat de ftrydende mannen en zoonen hunne wonden bragten tot hunne vrouwen en moeders, welke ook tot dat einde het leger volgden, om ze te laaten uitzuigen en geneezen. MELA getuigt, dat hunne vrouwen beroemd waren, dat zy geneezen konden, het geen door anderen voor on-

ge-

geneeslyk gehouden wierd, waarom men ook gedenktekenen, opschriften, altaaren zelfs, heeft opgerigt gevonden voor vrouwen, welke hier in uitgemunt hadden. Zelfs in latere tyden hebben veelen in *Duitschland* zich hier door verdienstelyk gemaakt aan de maatschappy, schoon 'er meer en meer bedrog en kwakzalvery begon onder te loopen, naarmaate men ook van deeze kunst een kostwinning maakte, welke de oude *Germaanen* en *Germaaninnen* alleen uit menschen-liefde oeffenden. De Genees- en Heelkunde der oude *Germaanen* en *Batavieren* verdienen te meer lof, dewyl enkel medelyden en zuivere menschenliefde hun aanzette, om zich met alle vlyt toe te leggen en dezelve te oeffenen.

FR. Dit is dan al weder een paerel aan de kroon der *Batavische* vrouwen. Waren 'er nog meer takken van weetenschap, welke onze Voorouders beoeffenden?

E. Ja. Zy oeffenden nog eene weetenschap, welke min nuttig voor het menschdom, egter by hun niet minder van belang gerekend wierd: — de Voorzegkunde van toekomende gebeurtenissen en van den uitflag van gewigtige ondernemingen. Gy zult in de H. Schriften meermaalen opgemerkt, — gy zult ook in de *Grieksche* en *Romeinsche* geschiedenissen bevestigd gezien hebben, dat het menschdom niet te vrede met het voorledene te onthouden en het zelve zich tot een richtsnoer te stellen, om zoo veel te meer voorzigtigheid in het tegenwoordige

aan te wenden, op allerlei wyze in den Raad van het Weezen, dat alles bestierd, heeft zoeken in te dringen, of den uitflag van het Noodlot, gelyk zommigen spraaken, van te vooren ontwaar te worden. Zeer veele wegen, welke daar toe by de *Oosterlingen*, by de *Grieken* en *Romeinern* wierden ingellagen, waren ook by de *Germanen* bekend, maar zy hadden ook nog hunne byzondere soorten van Waarzeggingen en Wicelaaryen.

FR. Waarin bestonden dezelve?

E. Het zoude ons te lang ophouden, zoo wy ons in alle dezelve zouden inlaaten: — nu zal ik alleen aanmerken, dat toen, gelyk in latere tyden de Vrouwen zich hier voor al mee ophielden; en zommigen zulk een trap van agting en vertrouwen verwierven, niet alleen by haare Landsgenooten, maar ook by Vreemden, dat zelfs de grootste Vorsten zich van haare Voorspellingen bedienden. De *Germanen* meenden, dat aan de Sexe boven de mannen door de Goden een onderscheidend vermogen van vooruitzicht en voorgevoel verleend wierd: zommigen van haar wierden daarom als Godspraakken gehoord, ja als Godheden geëerbiedigd. Het is verbaazend, welk eene rol *AURINIA*, *VELLEDA*, en naderhand *JANNA* gespeeld hebben. Zy hielden zich ongenaakbaar, behalven voor eenige weinigen; — in alle zaaken van belang wierden zy gekend, en de rykste geschenken als offerhanden aan haar toegebracht.

Schoon

Schoon hier nu al in menigvuldige gevallen een wel overlegd bedrog heeft plaats gegrepen, is het egter niet mogelyk, dat zulke Waarzegsters en Waarzeggers zoo lang haare agting en gezag by in- en uitheemschen zouden hebben kunnen staande houden, zonder dat de uitkomst dikwerf op eene zonderlinge wyze aan de voorzeggingen beantwoordde. De aantekeningen niet alleen der *Noordsche* volken, die zekerlyk zeer bygeloovig waren; maar zelfs der geschiedschryvers, welke de *Romeinsche* historien in het *Grieksch* en *Latyn* te boek gesteld hebben, geven ons verscheelde verbaazende voorbeelden aan de hand, waar door de Waarzeggerijen der *Germanen* boven allen beroemd waren en ingang vonden. Zonder tot de list des *Zatans* den toevlugt te neemen, kan men liever zeggen, dat hier uit ontegenzeggelyk is op te maaken, dat zy eene meer dan gemeene schrandtheid bezaten, welke hun in staat stelde, om, door geduurige opmerking en vergelyking in de geheimen der Natuur, omtrend den toevalligen uitkomst der gebeurtenissen de meest waarschynlyke gissingen te maaken; maar het teffens altoos zoo te beleggen, dat, hoe de uitkomst ook zyn mogt, hun *crediet* op de minst mogelyke wyze in de waagschaal geraakte.

FR. Deeze voorspellingen zullen dan ook een gevolg van hunne Natuurkennis geweest zyn.

E. Zoo is het. CICERO getuigd daarom van

DIVITIACUS, een voornaam priester en waarzegger, en teffens een der Overften onder de *Gallen*, een vertrouweling van CÆSAR, dat hy volgens zyn eigen belydenis en het bewys, dat hy 'er van gaf, door zyne kennis der natuur, (*Psychologie*,) zich in staat bevond, om meer dan anderen te voorzien. CÆSAR getuigt ook van de *Druïden* of priesters der *Gallen*, dat zy hunne leerlingen onderrigt gaven over den loop der Sterren, — over de grootheid van het heelal en van deeze waereld, — over den aart der diagen, — over de kragt en het vermogen der onsterflyke Goden, waar over zy hen zomtyds wel twintig Jaaren onderhielden. Dat deeze weetenschappen zich niet alleen tot de *Gallien* bepaalden, schoon de *Druïden* zoo daar als in *Brittanjen* in oude tyden uitmuntteden, is daar uit op te maaken, wyl de *Schythen* en de *Thraciers*, waar uit al de *Celtische* volken gesprooten zyn, de beroemdste wysgeeren, zoo wel als *Griekenland* en *Italien*, hebben uitgeleverd. *Orpheus*, die reeds ten tyde der Rechteren, byna een halve Eeuw voor den *Trojaanschen* oorlog bloeide, de grootfte Dichter en Toonkunstenaar niet alleen, maar ook een uitmuntend Wetgeever, was een *Thracier*.

FR. Die ORPHEUS, welke ooren aan het woud gaf, en de woeste dieren door zyne lier wist te temmen.

E. Die zelfde, van wien de Dichters om ftryd met den grootften ophef gewaagen, die zyne wy-

wyze lesfen en voorschriften door zyn zang en speelkunst het volk wist aangenaam te maaken, en ze daar door te beschaaven. — ANACHARSIS een wysgeer en een wetgeever, die zedert zyn bezoek en inwooning by SOLON, omtrend zes eeuwen voor de geboorte van CHRISTUS, onder de *Grieken* met de grootste agting bekend was, van wien zy veele treffelyke Spreuken vertellen, was een *Schyth*. XAMOLXIS, die zich een weinig laater beroemd maakte en DICENEUS, beiden beroemde Priesters, Wysgeeren en Wetgeevers der *Ceten*, welke den eersten byna Goddelyke eer beweezen, waren ook van *Schytschen* afkomst. DIONYSIUS de *Sicilier* geeft ook in 't gemeen dit gunstig getuigenis van de *Germaanen*, dat zy schrandter van begrip en tot de weetenschappen geenszins ongeschikt waren.

FR. Waren 'er ook Godsgelerden en Rechtsgeelerden onder de *Batavieren*?

E. Over de begrippen, die zy van het Opperweezen hadden, over den eerdienst en gehoorzaamheid, die hetzelfde vanden mensch moest toegebracht worden, en over de belooningen en straffen die 'er na dit leeven te wagten waren, zullen wy opzettelyk handelen, myn FREDERIK! en wy zullen bevinden, dat deeze begrippen veel betaamelyker waren, dan die van de verlichte *Grieken* en *Romeinen*. En schoon zy zeer weinig Wetten hadden, schoon zy meest

naar

naar oude gebruiken, en voor het overige naar de algemeene rechten van billykheid te werk gingen, ontbrak het hun niet aan zulken, die volgens deeze regelen richteden tuschen den man en zynen naasten. Maar Voorspraaken en Zaakvoerers, welke hun voordeel zoo wel uit het verwarren en verduisteren als uit het ontwikkelen van rechten en rechtszaaken hebben, waren by hun onbekend: maar ook hier over zal ik u nader onderhouden; voor het tegenwoordige heb ik u niets meer over de weetenschappen der *Batavieren* te zeggen, en het wordt tyd, dat wy afbreeken.

FR. Nog eene vraag, Vader! oeffenden zy ook konsten en handwerken?

E. Eigenlyk gezegde Konsten, die alleen tot cieraad en verlustiging der zinnen konden strekken, weet ik niet dat onder de *Batavieren* zyn bekend geweest, ten zy men hier onder tellen wille het bereiden, versieren en verwen van hunne kleeding, maar dit zou ik liever onder de Handwerken of Fabrieken tellen.

FR. Waren 'er dan geene Schilders of Beeldhouwers.

E. Geenen, welke dien naam verdienden, en dit was een natuurlyk gevolg van hunne Godsdienstige begrippen.

FR. Was dit dan door hunnen Godsdienst verboden.

E. Neen, maar het kwam by denzelfen niet te pas. Wy zullen in 't vervolg zien, dat zy
nog

nog tempelen nog beelden van Afgoden hadden. Het grootste nut, dat de eerste, en het eenigste, dat de laatste voortgebracht hebben, is, dat zy het zaad van vernuft en konst voor den mensch het weeligst hebben doen uitspruiten en hem om stryd hebben aangemoedigd, om heerlyke geslachten, volgens de beste regelen van evenredigheid cieraad en sterkte op te haalen, en dezelve met alles wat de beitel of het penceel vermogt op te luisteren. Nooit hadden de *Grieken* en *Romeinen* zulke groote Bouwkunstenaars, Beeldhouwers en Schilders geweest, indien hunne zinnelyke afgoden dienst hun geene gelegenheid tot het oeffenen van de konsten gegeven hadde. Ja even daar aan, aan de herstelde overblyffelen van een zinnelyken eerdienst, hebben wy het herstel der konsten in *Italien* te danken, welke daar nimmer dien sterken opgang zouden gemaakt hebben, indien men by de eenvoudige voorschriften van het Christendom niet veele bygeloovige gebruiken gevoegd had.

FR. Hoe bereidden zy hunne kleeding?

E. Uit het geen ik daar over tot u gezegd heb, weet gy, dat dezelve bestonden of uit boombasten, of uit linnen, of voornaamelyk uit huiden van beesten. De eerste mogen voor de geringsten gediend hebben: meer vermogenden, vooral de vrouwen gebruikten linnen tot onderkleeding en hoofddeckfels, het welk zy of inruilden. en dit zal het fynste geweest zyn, of zelfs maak-

maakten, gelyk *PLINIUS* van de *Morinen* of *Vlaamingen* getuigt (*).

FR. Hebben zy dit zoo geweeven, gelyk nog in gebruik is?

E. Dit geloof ik niet; veel eer zal hun werk ingerigt zyn op een gansch eenvoudiger wys, zoo als men het by *Montfaucon* (†) vindt afgebeeld. Het geheele getouw staat daar overeind, en eene vrouw beeft den draad door de gespanne scheering met een dun stokje, dit veroorzaakte ondertuschen nog zulk een spoedigen nog zulk een netten arbeid. — De huiden van allerlei beesten hebben zy niet alleen wel weeten te bereiden om 'er fraaije wambuizen en mantels van te maaken, maar zy wisten ze ook zoo wel als het linnen te kleuren, en met allerlei verschillend bont zoo cierlyk af te zetten, dat de *Romeinen* wel eens de lust bekroop, om zich daar mee op te cieren.

FR. En waarin bestonden hunne eigenlyk gezegde handwerken?

E. Indien gy hier door zulke handwerken verstaat, waar in iemand zyn leeven voorname-lyk sleet, en zyn onderhoud vondt, hadden zy 'er geene; en egter leeden zy geen gebrek aan het geen zy tot de gerieflykheden hunnes leevens in hun eenvoudige omstandigheden noodig hadden.

FR. Hoe

(*) *L. 19. C. 1.*

(†) *Antiq. Expl. Tom. 3. fol. 358.*

FR. Hoe moet ik dat begrypen?

E. De ambachten of handwerken waren by hun niet onder een zeker foort van menschen verdeeld, neen maar zy waren allen Landbouwers, en gelyk ik uwe Zuster reeds gezegd hebbe, elk zyn eigen timmerman, zyn eigen kleermaaker en zoo voorts. Elk hunner had min of meer kennis van de vischery, waar op de *Batavieren* zich ongetwyffeld sterck toegelegd en — van de jagt, waarin de *Germaanen* in 't algemeen uitgemunt hebben. — Een ieder vervaardigde ook niet alleen zyn huis en huisgeraaden, maat ook zyne schuit, zyn vischtuig, en al zyne gereedschappen, welke hy tot de jagt en den landbouw noodig had. Zy konden dus het zoo ver in elk deezer zaaken geenszins brengen, als iemand, die zich maar op een derzelve toelegt, maar zy waren ook te minder van elkander afhankelyk; zy betrachtten hierin eene der drie voornaame regelen van huishouwkunde; het geen zy zelfs konden doen, lieten zy door geen ander verrigten. Dit gaf hun een nuttig handgebaar, en kwam volmaakt overeen met de schaarsheid van geld en rykdommen, die onder hen plaats had. Waren 'er meer vermogenden, die zich hier mee niet wilden ophouden, 'er waren ook altoos, die anderen voor vee of graanen konden geryven van het geen zy over hadden. — Evenwel was 'er nog een Ambacht, het welk door allen van hooger en laager rang algemeen verkooren en geoeffend wierd,

ſchoon 'er meer ſlagen, dan voordeelen by te behaalen waren.

FR. Wat was dat?

E. De Oorlog. Deeze, gelyk ik u reeds gezegd heb, was de algemeene hoofdbezigheid der *Batavieren*. Hier aan moest alles gewyd worden, hier voor alles agterſtaan. Dit hoofdbedryf der *Batavieren* zal ook daarom byzonder van ons beſchouwd worden, zoo dra Heer DIDERIK naar buiten gekeerd is. Ik zal maar alleen zeggen, dat zy aan het vervaardigen van hunne krygswapenen vooral hunne konst en vlyt zullen beſteed hebben, waar in de een den ander den loef zocht af te ſteeken, even als gy in de wapentuigen der inwooners van de Zuidzee-Eilanden gezien, en u te regt daar over verwonderd hebt.

FR. Ik ben al verlangende, om ook de wapenen der *Batavieren* te leeren kennen, maar daar de te rugkomst van Heer DIDERIK nog wel wat uitgeſteld zal worden, waar zal Vader intuſſchen over handelen.

E. Het leeven van de *Germaanen* was een geduurige kryg: in den oorlog lieten zy zich vooral gelden, daarom had ik alles, wat tot deeze ſtof behoort op hunne weetſchappen en handwerken willen laaten volgen: maar nu zullen wy zien in onze naaſte byeenkomst, hoe hunne maatſchappy, vooral in vrede, is beſtierd geworden, en dit verdient ook inderdaad den voorrang te hebben. Maar heb ik uw Zuster een

Noordsch

Noordsch gedichtje medegedeeld, waar in een voornaam minnaar al zyne konsten opnoemt, ik zal met een dergelyk besluiten, waar uit gy zult kunnen opmaaken, welke de voornaame oefeningen in een weinig laater tyd by de Noordsche *Germaanen* waren. „Ik ken, zegt de *Orcadische* Graaf RONGWALD KOLSON, negen oefeningen. — Ik versta my op het spel; — ik kan *Runische* letteren schryven. Ik gewen my, om den tyd beurtelings door te brengen met een boek en met de timmerkunst. Ik kan op houten zoolen loopen. Ik kan behoorlyk met de werpspies en de riemen omgaan en ben bedreeven beide in het speelen op snaaren en het zamenstellen van een gedicht.”

Fr. Myne zuster heeft my het zaakelyke van het ander gedicht medegedeeld, maar van de weetenschappen, de dicht- en speeldkunde wierd daar in geen gewag gemaakt.

E. Wy kunnen allen niet alles. — Daar wierd ook van zaaken gesproken, waar dit gedicht van zwygt. Het een en ander, nog in de tyden opgesteld, wanneer de Godsdienst en oude zeden der *Germaanen* overig waren, kan tot opheldering dienen van het geen ik in de voorige en deeze zamenpraak gezegd heb.

ZAMENSPRAAK.

De oorspronkelyke gelykheid van den mensch in eene groote maatschappy niet bestaanbaar. De eerste regeeringsvormen zyn eindelyk tot drie soorten gebragt, de *Alleenheersching*, de *regering der Edelen* en de *Volksregering*. De tweede had by de *Galliers*, de eerste en laatste by de *Germaanen* plaats. In hoe verre zich de magt der koningen by de *Germaanen* uitstreckte. Hunne lyfswagt. De voorzorg der *Germaanen* tegen het onderdrukken der vryheid. Hoe de *Gemeenebesten* waren ingerigt. Op welk eene wyze de *Batavieren* zyn bestuurd geworden. De Raads en *Volks-vergaderingen* der *Batavieren*. Hunne *Staatkundige* huishouding onder elkander en met hunne nabuuren. Hunne wetten. De misdaden en derzelver straffen.

VREDEGONDE. Gy hebt my beloofd myn *EELHART*, dat gy van daag onze *Zamenspraaken* over de *Batavieren* hervatten zoudt, ik hoop dat gy het van uwe bezigheden zult kunnen wagten.

MACHTILDE. **F**REDERIK, wy verlangen 'er ook al na.

E. Ik

E. Ik zal aan uw verlangen voldoen; ik heb er myne zaaken naar geschikt, want wy zullen het stuk zoo ras niet kunnen afdoen, waar toe wy gevorderd zyn.

M. FREDERIK heeft my verbaalt, dat Vader van de regeeringswyze der *Batavieren* handelen zal, maar ik dagt, dat hier weinig over zou te zeggen vallen.

E. De eenvoudige levenswyze, de groote gelykheid, de geringe zucht tot rykdommen, de heerschende tot vryheid, maakten zeker de regeering der Volken in dien tyd van veel minder omslag dan tegenwoordig. Egter, hoedanig dezelve ook zyn mogt, meerderheid en minderheid, beveelen en gehoorzaamen, waren altoos de noodzaakelyke vereischten, zonder welke geene Maatschappy van menschen in eene goede orde en in stand kan blyven, hoe klein dezelve ook zyn moge. Het is zoo, alle menschen zyn van naturen gelyk en van elkander onafhanke-lyk, ten minsten zy, welke tot een ander huisgezin behooren: want in dit gezin heeft men reeds in den Vader een hoofd, welke by zyn afweezen door de Moeder, — door den oudsten Zoon, — of andere kinderen in hunnen rang vervangen wordt, gelyk het zoo by de Aardsvaderen, en Vorstelyke herders plaatze vond. Maar zoo dra eenige huisgezinnen zich by elkanderen voegen, zoo dra deeze een volk beginnen uit te maaken, wordt het noodig, dat het gezag en de behartiging van het algemeen belang of aan

alle de hoofden der huisgezinnen; of aan eenige weinigen, die in wysheid en vermogen uitmuntten, worde opgedraagen, of dat één tot opperhoofd en voorganger worde verkoren. En zoo is het by onderscheide Volken, die zich tot een Staat gevestigd hebben ook begreepen; zommigen hebben eene regeering aangenomen, waar aan het gansche lighaam deel had, eenige weinigen hebben by verkiezing of by verrassing het gezag aan vermogenden onder hun afgestaan, maar de meesten, hoe ver dit ook van de oorspronkelyke gelykheid en vryheid van den mensch schynt af te wyken, hebben zich onder eene eenhoofdige regeering begeeven.

VR. Men zou het regendeel vermoeden.

E. De ondervinding leerde het evenwel onder de oude en hedendaagsche volken. De heerschezugt heeft langs duizend listige wegen vrye volken onder het Juk weeten te brengen, en de gewoonte heeft hun teindelyk het zelve draagelyk, ten laatsten noodzaakelyk gemaakt.

FR. Welke regeeringsvorm is de beste?

E. Men zou in 't algemeen kunnen zeggen, die met den aart van het Volk en het Land meest overeenkomt, en het meest ingerigt is tot bevordering van deszelfs waare grootheid en geluk: maar dan blyft de vraag, door welk van driën geschied dit op de beste wyze. Men heeft veel hier over getwist en wy zullen ons niet ophouden met eene vraag te beslissen, die nooit regt kan beslist worden. Elk is natuurlyker

ker wyze ingenomen met die regeering, die in zyn land plaats heeft: elke regeering heeft haare voordeelen, maar ook haare gebreken, welke voordeelen en gebreken egter van geene algemeene toepasfing zyn, wyl de uitgeftektheid van het gebied, de menigte en heerschende neigingen van een volk hier in een groot onderscheid maaken.

M. Welke regeeringsvorm had 'er by de *Batavieren* plaats? ik denk niet, dat zy of iemand der *Germaanen* zich onder de magt der koningen zullen begeeven hebben.

E. Dan zal het buiten uw gisfen gaan, **MACHTILDE**. Maar het wierd ook by de *Germaanen* niet op eenerleije wyze begreepen. Wy zullen hier over eerst in 't algemeen handelen, wanneer wy daar uit van zelfs kunnen afleiden, hoe het by de *Batavieren* toegegaan is. — By de *Galliers* had volgens **CÆSAR** eene volftrekte *Aristocratie* of zoogenaamde regeering der Besten plaats, maar de gebreken derzelve wierden 'er insgelyks gevonden, ceuwigduurende partyfchappen en verdeeldheden, wyl elk boven den ander een aanhang zocht te maaken, — en onderdrukking van het volk, waar toe de *Druiden* met de Edelen de handen in een floegen, wyl de laaftten de eerften noodig hadden, om door hun invloed het volk in toom te houden, en ze aan hun gezag te onderwerpen. Maar dit kon by de *Germaanen* in 't gemeen geenszins doorgaan, by welken alle Vrygeboornen een weezenlyk en aanmerkelyk

gedeelte van het Volk uitmaakten. Zelfs by zulke natiën, die door Koningen geregeerd wierden, maakten zy niet alleen het grootste getal, maar ook het grootste gezag uit!

M. Hoe kan het volk het grootste gezag in handen hebben onder eene koninglyke regering?

E. Zeer wel, en zonder dit betekende de vryheid der *Germaanen*, waar van wy zoo dikwerf gewag gemaakt hebben, niet veel.

Fr. Hoe ver strekte zich dan de magt der Koningen uit?

E. Zoo ver en niet verder dan deeze door het volk aan hun was opgedragen, en zy van hunne oorspronkelyke rechten hadden afstand willen doen, en hier in had een aanmerkelyk verschil tusfchen de onderscheide natiën der *Germaanen* plaats. Dus waren in het Noorden van *Germanien* de *Gothonen*, die inwooners waren van de landfchappen, welke thans *Pruiffen* en *Pomeren* geheeten worden, veel onderdaaniger aan hunne Vorften: zoo nogthans, dat zy nog niet over de vryheid heen waren, gelyk *TACITUS* zich uitdrukt; (*) welke vryheid geheel verloren was by de *Suionen* of *Sweedeen*, want by hun was eene volftrekte alleenheersching, aan welke elk een zich zonder cenige uitzondering moest onderwerpen, en niet als of het gebied uit gunst verkreegen was en behouden wierd.

(*) *Nondum tamen supra libertatem.*

wierd. De *Sitonen* hunne nabuuren, waren alleenlyk hier van onderscheiden, zoo in verlies van vryheid, als in slaverny, dat zy door Vrouwen geregeerd wierden. Maar by de overige en wel by de meeste *Germaanen* was het gansch anders gelegen. De Koninglyke magt heeft zich niet veel verder uitgestrekt, dan dat zy de volksvergaderingen konden by een roepen; — daar de zaaken voorstellen; — met de voornaamsten over zaaken van minder belang de noodige bestelling maaken, en in den oorlog het oppergezag voeren, het geen zich dan, uit hoofde van noodzaakelykheid, een weinig verder schynt uitgestrekt te hebben, gelyk aan hunne uitvoering ook dat geen zal aanbevolen zyn, wat in de Volksvergaderingen besloten was. Daarom mogt TACITUS te regt zeggen, „ dat zy door hunne koningen geregeerd wierden, voor zoo verre de *Germaanen* zich lieten regeeren, en — dat dezelve geen onbepaalde magt, nog eigen goeddunkelyk gezag konden oeffenen. ”

VR. Dan waren het ook geen eigenlyk gezegde koningen, aan welke deeze *Germaanen* onderworpen waren.

E. TACITUS en andere *Romeinsche* geschiedschryvers gebruiken het woord *Rex*, koning, als het meest met de denkbeelden van een opperhoofdig gezag overeenkomende, in navolging van de *Grieken* en van zyn eigen volk, by wien de koningen in den beginne niet veel meer gezag hadden, dan by de *Germaanen*. Dan of de

Germaanen zelfs in dien tyd hunne voorgangers of oppergezaghebbers benoemd hebben met den naam van Koning, dat van konnen vermogen of weten kan afgeleid worden, is onzeker. TACITUS noemt ze ook wel *Principes*, Vorsten, voorsten of eersten, het geen men van elk een, die in een zeker geval de eerste in rang en gezag is, zeggen kan. Nogthans waren alle *principes* geene koningen, want hy benoemt dus meermaalen de Hoofden of Magistraats perzoonen der *Germaansche* volken. In laater tyden heeft men van dit Latynsch woord *princeps* en het Duitfche voorsten, Princen en Vorsten gemaakt. Maar de naam doet 'er weinig toe: iemand zou met een Koninglyken titel zeer weinig kunnen te zeggen hebben, en onder een min schitterenden naam een eigen goeddunkelyk gezag kunnen oeffenen, gelyk men, niet geheel zonder reden, WILLEM de DERDE by omkeering Stadhouder van *Engeland* en Koning der *vereenigde Nederlanden* noemde, schoon hy daar Koning en hier alleen Stadhouder was.

VR. De titel van Opperhoofd, of hoedanig dezelfde ook mag geweest zyn, was egter verleiddende, om naar meer gezag te staan, en dus gevaarlyk voor de vryheid.

E. Ik beken het, myn Waarde, de begeerte naar vermeerdering begint nooit heftiger te werken, dan wanneer iemand eenig vermogen of gezag verkreegen heeft. De glans, waar door hy boven anderen uitmunt en de zoetheid van
te

te gebieden, benevcht ligtelyk zyn verstand, en doet hem dikwerf vergeeten, tot wat einde hy alleen op zulk eene luisterryke plaats gesteld is, niet om zich zelve groot, maar het volk gelukkig te maaken. Maar alles wel doorgedagt zynde, was evenwel het staan naar meerder gezag ten kosten van de nationaale vryheid, het regte middel om eerst het volk door verlies van vryheden en voorregten en daarna zich zelf ongelukkig te maaken, want 'er is in der daad geen grooter eer nog zaligheid voor een Vorst, dan het voorwerp der Liefde van een vry volk te zyn: maar wanneer hy deeze verliest, is alles verloren.

Vr. Dit wordt zelden regt ingezien. Maar had men tegen de toeneemende magt der Vorsten behoorlyke voorzorgen gedraagen?

E. Men kan wel niet ontkennen, dat de *Germaansche* Vorsten aan de eene zyde gelegenheid hadden, om zich, wanneer zy het zogten, eenen aanhang te maaken uit de Jongelingen, welke door de aanzienlyksten hun wierden toegevoegd en een geruimen tyd zich by hen ophielden, om hen in vrede tot luister en in den slyd tot lyfwagten te verstrekken. Wanneer zy deezen wel behandelden, en bestuurden, konden zy op derzelve aankleeving en genegenheid veel vertrouwen stellen, zoo lang zy nog onder hun opzigt stonden.

Vr. Het verwondert my, dat de *Germaanen* hunne kinderen en hunne vryheid hier aan
waag-

waagden, daar 'er voor de Jeugd dog geen ongeschikter plaats is dan het Hof.

E. Dat is in 't gemcen zoo, vooral in deeze dagen; maar tusfchen Vorften en Vorften is groot onderscheid. By deeze *Germaansche* Vorften of Koningskens was min gelegenheid, om in weelde uit te spatten en in zeden te verbasteren; de bepaaldheid van hun gezag en bekrompenheid van inkomsten leden dit niet. Het groote oogmerk der ouderen fchynt geweest te zyn om hunne kinderen, nevens de behoorlyke onderwerping, door onderlinge nayver onder het oog van den Vorst den wapenhandel, waarvan zy de beginfelen reeds geleerd hadden, des te beter magtig te doen worden. Vreemde oogen dwingen toch best. En wyl zy zoo veel als de eenige fttaande krygsbenden van den Staat uitmaakten, waren zy het best gefchikt, om het land tegen een onverhoedfchen ftroop te dekken. Hun aantal en geoeffendheid hield dikwerf het zweerd der nabuuren in de fchee, of bevorderde den vrede. En dus hadden zy de beste gelegenheid om zich te oefnen, en het Gemeenebest voordeel toe te brengen; de ouderen waren ook zoo lang van de zorg en het voornaamfte onderhoud hunner kinderen ontlast, want „ de milddaadigheid der vorften, onder wien zy dienden, bezorgde hen een paerd tot den oorlog gefchikt en krygswapenen, terwyl zyne ravel, wel niet met keur van lekkernyen opgevuld,

vuld, echter rykelyk van spys voorzien, hun tot befolding verftrekte." Maar het is wel der moeite waard u de gansche aantekening van TACITUS, die over dit onderwerp vry breed is voor te leezen. Men vindt in het dertiende en veertiende Hoofdstuk van de zeden der *Germaanen* het volgende: „ een uitstekende adel- dom, of groote voorouderlyke verdiensten, verzekeren de jongelingen ook van de hoog- agting van den Vorst." Van te vooren had TA- CITUS gesproken van de plegtigheid, waarby de Jongelingfchap, even als de Jeugd by de *Romei- nen* met de manlyke tabbaerd, zoo ook by de *Germaanen* met het eerste bewys van eer opent- lyk verwaardigd wierd, wanneer een der Vorsten, of de Vader, of een nabestaande haar met een schild en spies vercierde. — „ Zy wor- den dan by de overigen gevoegd, die, reeds kloeker en sterker, preuven van hunne dapper- heid gegeven hebben, en het wordt geenszins voor fchande gerekend onder de volgeren van den Vorst gezien te worden. Hier in hebben ook zekere trappen plaats volgens het oordeel van hem, wien zy verzellen. En 'er is een groo- te nayver onder deeze medgezellen, wie de eer- ste plaats by zyn Vorst zal bekleeden; — en by de Vorsten, wie het grootfte en vaardigfte ge- volg mag hebben. Dit is de waardigheid, hier in bestaat de magt van den Vorst. Altoos met een uitgeleecen troep van Jongelingen omringd te zyn, die hem in vrede tot luister en in

oorlog tot bescherming verstreken. En het verstrekt iemand niet alleen by zyn volk, maar ook by nabuurige natiën tot eenen naam en eene eer, zoo hy uitsteekt in het getal en dapperheid zynrer Volgeren. Zy worden ook tot Gezandschappen begeerd, en niet giften beschonken. Zelfs beletten zy door hunnen roem te meermaalen het uitbreken van den oorlog. Wanneer het tot een gevegt gekomen is, is het schandelyk voor een Vorst door dapperheid overwonnen te worden, schandelyk voor zyn gezelschap de dapperheid van den Vorst niet te evenaaren. Zelfs is iemand oneerlyk voor het geheele leeven en het strekt hem tot een eeuwigduurend verwyte, zoo hy zyn Vorst heeft overleefd en uit den slag behouden ontkomen is. Hem te beschermen, te bewaaren en hunne eigene dappere bedryven op zyne rekening te stellen is de voornaamste plicht, waar toe zy door Krygseed verbonden zyn. De Vorsten sryden om de overwinning en zyne medgezellen voor den Vorst. — Zoo het volk, waar uit zy gesprooten zyn, door eenen langen vrede en rust vadzig wordt, begeeven de meeste edele Jongelingen zich tot zulke Natiën, welke dan oorlog voeren en om dat de rust aan hun onaangenaam is, en omdat zy door gevaarlyke onderneemingen het meest vermaard worden.” —

Vr. Zy waren dan regte *Guardes du Corps* van den Vorst, op welken hy staat kon maaken, die met hem leeven en sterven moesten

en

en ik denk niet, dat een enig thans leevend Vorst zich op zulk eene lysgarde zou kunnen beroemen: maar waren zy dan niet zoo veel te meer te duchten, wanneer hy iets tegen de vryheid in zyn schild voerde.

E. Zy zetteden zeker het koninglyke aanzien, gelyk TACITUS erkent, luister en gewigt by; maar de eer en het voordeel, dat de Staat zelve daar by genoot, waren veel grooter, dan het gevaar, het welk 'er uit kon voortvloeyen, terwyl de gesteldheid der *Germaansche* gemeenebesten, want zoo waren zy inderdaad, aan de andere zyde een tegenwigt in zich zelve hadden, het welk altoos den invloed der Koninglyke Regceering, en de onderneemingen zynes afhangelingen rykelyk kon ophaalen.

FR. Waarin bestondt dat?

E. In de Hoofden en Aanzienlyken des volks, wier belang het was tegen het toeneemend gezag van den Koning te waaken, waar by het hunne zoo wel als de algemeene vryheid lyden moest.

VR. Maar kon de Vorst ook deezen niet aan zich verbinden.

E. Hier was weinig gelegenheid toe, zoo lang de Staatsbedieningen wel aanzien, maar weinig of geene voordeelen opleverden, en deeze daarenboven niet door den Vorst, maar door het volk begeeven wierden. In deeze Volksvergaderingen, waarin elk zyne belangen kon inbrengen, en buiten welke geene zaaken
van

van eenig belang gefchieden konden, was nog zwaarder tegenwigt gelegen; maar het allerswaardfte in de algemeene wapenoeffeningen van het ganfche volk. Elk Edelling, elk Vrygebooren burger was een Krygsman, die van jongs af in de wapenen voor zyn Vaderland en voor de Vryheid was opgewiegd. Zulk een gedugt lighaam kon alles opweegen, waar tegen een Vorst met zyne aanhangelingen, die onder dit gewapend lighaam nog hunne Ouderen, Broeders en Vrienden hadden, niets van belang kon uitvoeren.

M. Zyn 'er egter geene voorbeelden, dat de Vorften der oude *Germaanen*, de vryheid van hun volk belaagd hebben.

E. O Ja, wy hebben daar even gefproken van de *Suionen*. Het is waarfchylyk, dat zy van ouds even vry geweest zyn als de overige *Germaanen*, maar dat listige en geweldige aanslagen hen tot onderdaanen gemaakt hebben. *Tacitus* geeft niet onduidelyk te kennen, dat de rykdommen, waar zy veel mee op hadden; hiertoe wel de meeste aanleiding gaven. Hy verhaalt ook, dat de wapenen, niet gelyk by de andere *Germaanen* onder de bewaaring van elk burger, maar in eene algemeene vergaderplaats opgefloten waren, onder het opzigt van een slaaf. Eenen Edelling of Vrygeboren dorst men dezelve niet betrouwen. Men borgze onder voorwendfel, dat hunne legging aan de Zee hen voor een onverwagten overval van

Van vyanden genoegzaam beveiligde; — dat een gewapende bende, die niets had uit te voeren, ligtelyk baldadigheden pleegde; en eenen Edelling, eenen Vrygebooren of zelfs eenen Vrygelaaten de zelve te vertrouwen, bragt het Koninglyk belang niet mee." Zoo droeg men zorg, dat het voornaamste schild, waar door de vryheid kon bewaard of hersteld worden, tot dat einde geheel onnut wierd. Niettemin hebben de *Suionen* naderhand de magt van hunne Koningen weeten paal en perk te zetten, en al de pogingen hunner onderdrukkers te verydelen.

VR. Dit kon tot een baken in zee verstrekken voor de andere *Germaanen*, en bevestigt verscheide van uwe aanmerkingen.

E. Maar 'er zyn ook andere voorbeelden van het mislukken van zulke onderneemingen, gelyk zy mislukken moesten, zoo lang de *Germaanen* by hun stelsel bleeven. Wanneer MAROBODUUS, welke zich door zyn beleid en dapperheid tot opperhoofd van verscheide volken had weeten te verheffen, dezelve begon te onderdrukken, wierd hy door *Catualda*, een *Gothisch* Edelman; en deeze, wanneer hy in de voetstappen van MAROBODUUS wilde treden, van JUBILLIUS een legerhoofd der *Hermonduuren*, die onder MAROBODUUS gediend had, verdreeven. VANNIUS, een vorst der *Quaden* en der *Sueven*, na dat hy dertig jaaren geregeerd, en eerst by zyn volk zich aangenaam gemaakt had, verviel in 't laatst

door zyne trotsheid in den algemeenen haat en wierd van al zyn gezag beroofd. Zelfs ARMI-
NIUS, de beroemde overwinnaar der *Romeinen*,
die zyne landsgenooten voor de overheersching
van MAROBODUUS had bewaard, en vervolgens de
Marcomannen, *Hermionduuren* en andere volken
in vryheid helpen stellen, wanneer hy einde-
lyk, gelyk meer gebeurd, opgeblazen door den
verkreegen roem, — zelfs naar de opperheer-
schappy over de *Cheruscen* stond, moest ras voor
den algemeenen tegenstand, ook van zyne bloed-
vrienden zwigten, en dat vooral opmerking ver-
dient, zyne heerschzugt met zyn leeven boeten.
ITALUS, zyn opvolger, wierd om dezelfde re-
den by hetzelfde volk verdreeven. En ik heb een
heimelyk vermoeden, dat CIVILIS ook by de *Bata-
vieren* verdagt wierd, of dat ten minsten zyn al te
zeer toeneemend gezag de hoofden des volks tot
een vrede met de *Romeinen* heeft doen overhellen.

FR. Was het koninglyk gezag erflyk of ver-
kieslyk by de *Germaanen*?

E. Het laatste was zeker meest overeenkom-
stig met de rechten van een vry volk; en TACT-
RUS geeft ons ook meermaalen aanleiding, om te
denken, dat dit by hun plaats had. Van de Vor-
sten zoo wel, als van de Legerhoofden, of Her-
togen zegt hy, dat zy verkoren of genomen wier-
den; en in de korte optelling van het geen in
de volksvergaderingen voorviel, wordt het raad-
pleegen over het aanstellen en verkiezen van

Vor-

Vorsten geenszins vergeeten. Zoo kon elk Vorst zich te meer by zyne aanstelling herinneren, dat hy, die alles aan de gunst en vrye verkiezing van een vry Volk te danken had, ook wel had te zorgen, dat hy zich de gunst en agting van dit Volk waardig maakte: te meer, daar zy dan ook het recht hadden, om zulke Vorsten, die aan de verwagting niet voldeeden, die zich door trotsheid by den Volke gehaat, en door het uitbreiden van hun gezag gevaarlyk maakten, van hetzelfde te berooven, waar van wy de spreekende bewyzen in MAROBODUUS, CATUALDA, VANNIUS, ARMINIUS en ITALUS zoo even bygebragt hebben.

M. Maar gaf dit geene aanleiding tot geduurigen twist en burgerlyke oorlogen?

E. Om dezelve voor te komen, bepaalden zy zich, zoo lang het eenigszins met het belang van het Vaderland schikken kon, by het geslagt hunner Vorsten, zelfs wanneer deezen hun gezag en het vertrouwen des Volks verloren hadden. Dit blykt in de opvolging van MAROBODUUS, VANNIUS en ARMINIUS, by de *Marcomannen*, *Quaden* en *Cheruscers*: schoon zy zich niet aan den Zoon en erfgenaam van den overleden Vorst bepaalden, wanneer zy deezen onbekwaam of gevaarlyk oordeelden. Zoo wierd de eige zoon van *Arminius* niet geschikt tot de Regeering geoordeeld, om dat hy met zyne moeder gevangen naar *Romen* gevoerd en daar opgevoed was, maar zyn Zusters zoon verkoren. — Zoo wierden

den de Koningen verplicht, om zich wel te gedragen, en hunne kinderen eene goede opvoeding te geeven, op dat zy hunne vaderen eenmaal in de regeering mogten opvolgen. Dat het koninglyk geslagt ook by hun in eere gehouden wierd, blykt uit de melding by CÆSAR en TACITUS, van CLASSICUS, CIVILIS en anderen, — dat zy van koninglyken bloede waren. Maar zoo deezen ontbraken, wierden de Koningen verkoren uit de edelsten en aanzienlyksten des volks, doorgaans die in kloekheid van lighaam en van geest uitmuntten en zich door hunne dapperheid het meest beroemd gemaakt hadden. Deezen stond men van zelfs den rang in de Vergaderingen en aan de Maaltyden af. De *Germaanen* begreepen te regt, dat een luisterryke geboorte het meest geschikt was, om den Vorst voor de jaloersheid der Voornaamen en de veragting van de Gemeente te bewaaren.

M. Wie zou zoo veel overleg by de *Germaanen* verwacht hebben! maar waarin bestonden toch de inkomsten van deeze Vorsten of Koningen?

E. Wy hebben meermaalen gezien, dat deezen, die van zommigen als Wilden worden aangezien, in wysheid en voorzigtigheid beschaafde natien tot voorbeelden kunnen dienen, en dat wy in veelen opzigten gelukkiger zouden zyn in het huisfelyke en het burgerlyke, indien wy ons wat meer aan hun voetspoor gehouden hadden. Maar wat de inkomsten der koningen betreft, ook deeze wierden meerendeels op de minst be-

zwaa-

zwaarende wyze voor den Staat ingezameld. Zy hadden zeker, hoe ver zy af waren van die pragt en weelde, welke nu zomtyds het cenig uitstekend Karakter der Vorsten uitmaakt, zy hadden vry wat noodig, wyl zy niet alleen voor zich zelve en hunne huishouding op eene onbekrompe wyze behoorden te leeven, en met eenigen luister in het openbaar te verschynen; maar om dat zy een aanzienlyk getal van Jongelingen hadden te onderhouden, en de vrye tafel te bezorgen. — Behalven hun eige bezittingen, die, voor zoo ver zy uit Koninglyk geslagt of uit de Edelen oorspronkelyk waren ook aanzienlyk zullen geweest zyn, — hunne slaaven, en hunne beesten konden zy staat maaken op de toelagen van hunne medeburgers. „Het is eene gewoonte (geene wet, maar een standvastig gebruik) by de Gemeenten, dat zy van zelfs en hoofd voor hoofd iets van hun vee of vrugten aan de Vorsten brengen, en het geen als een eeregift aangemerkt wordt, komt tussens in hunne behoeften te gemoet.” Hoe veel beter was zulk eene vrywillige schartering, dan een opgelegde last, waar aan elk een willig of onwillig zich onderwerpen moest! Geen *Germaan*, die zoo gastvry was, zoo veel voor een ander, — een vreemdeling over had, zou het van zich verkrygen kunnen, iemand, die voor het algemeen welzyn zorgde, gebrek te laten lyden: maar aan de andere zyde wierden de Vorsten, zoo zy voor dankbaarheid vatbaar waren, te ster-

ker aan hun Volk verbonden, en tevens verplicht, om hunne genegenheid aan te kweeken, op dat de bron van hun bestaan niet mogt uitdroogen. — By de Jaarlykſche verdeeling der landen, welke naar de wyken en een ieders waardigheid geſchiedde, is den Vorst derhalven, als de eerſte in waardigheid, een aanzienlyk gedeelte toegelegd, waar uit hy door zyne ſlaaven des te grooter inkomſten trekken kon. Ook hadden zy hun aandeel van de boeten, welke in een of ander geval, als eene verdiende ſtraf opgelegd wierden, en in rundvee of ſchaapen beſtonden. — Uingeleeze paerden, met hunne tuigen, wapenruſtingen, zilveren vaten en cieraadien kreegen zy meest ten geſchenke van buiten, vooral wanneer zy elders in gezandſchap gingen. VERRITUS en MALORIX, twee vorſten of gelyk anderen hen noemen willen *Potestaaten der Vriezen*; — MASIUS en VALLOMAR, Koningen der *Marcomannen* vindt men dus te *Rome* en elders. De *Romeinen*, om ze te ſterker aan hunne belangen te verbinden, leerdenze ook de waarde van het geld kennen, waarvan zy voorheen, gelyk wy zagen, weinig wisten. Eindelyk bezorgden hen de Jongelingen, behalven dat zy hunne Vorſten in alle gevallen ten dienſte ſtonden, zelfs veel, zoo door de jagt, welke hunne geduurige uitſpanning en bezigheid was, als door den buit, welke zy op deeze en geene volken behaalden. Daarom begaven zich de Edellieden van den Vorst dikwerf in vredeſtyden in vreemden dienſt by oorlogende volken, om dat het
moei.

moeijelyk viel een groot gevolg buiten den oorlog te onderhouden, wyl deeze door den roof een voornaame bron van de vorstelyke milddaadigheid moest verftrekken, waarom zy ook dikwerf op den *Gallifchen* bodem ftroopten. En by deeze gelegenheid is het, dat TACITUS aanmerkt in het slot van het veertiende hoofdstuk, met opzigt op deeze Jongelingen of koninglyke lyfwagt, het geen anderen algemeen en te verre getrokken hebben: „ Gy zult hen niet zo ligt overreeden, om het land te bebouwen en een gunstigen oogst af te wagten, als den vyand te tergen en wonden te behaalen, want het fchynt hen traagheid en vadzigheid door zyn zweet te verkrygen, het geen men zich voor zyn bloed bezorgen kan.” — Bragten zy intusfchen deezen roof tot den Vorst, het is buiten twyffel dat hy, wanneer de gansche Natic in oorlog was, wanneer 'er buit behaald en slaaven gemaakt wierden een aanzienlyk gedeelte voor zich zal gekreegen hebben.

M. Dan hadden de *Germaansche* Vorsten veel meer bronnen van bestaan, dan ik gedacht had.

E. Zy hadden, naar die tyden gerekend over genoeg: maar teffens bragt het onderhoud van zoo veele Jongelingen, welke zy niet ontbeeren konden, ook nog dit niet te weeg, dat de koningen niet te veel in rykdom en vermogen konden toeneemen.

FR. Wierden die Koningen evenwel niet voor hun leeven verkoren; — voor elk volk maar één?

E. Schoon wy uit STRABO leeren, dat by de

pen en Wyken alle geschillen beflisten en recht oeffenden; maar daar toe wierden hun ook eenige mannen, aan elk honderd toegevoegd, als Medgezellen of Byzitters. TACITUS noemt ze ook *Comites*, even als de Lyfwagten der Koningen, van welken zy egter in jaaren, in gezag en ambtsbediening geheel onderscheiden waren. Naderhand is deeze naam van *Comes* in een onderscheidenden eernaam van *Graaf* veranderd. De benaaming van honderdmannen, welke oorspronkelyk de grootheid van hun getal aanduidde, heeft daarna eene waardigheid betekend. Men zou ze in 't Hoogduitsch *Zent-Graaven* noemen, by ons Schepenen of welgeboore mannen, die nevens den Drosfaerd, Schuldheis, Scholtes, Schout of Dykgraaf den Rechtbank uitmaaken.

M. Door wie wierden alle deeze Staaten, Overheden en Regters aangesteld?

E. Allen door het Volk. Van de eersten, die ook Vorsten genaamd worden zegt TACITUS het uitdrukkelyk, „ in dezelfde Volksvergaderingen worden ook de Vorsten verkozen, welke in de Ambten en Gehugten recht oeffenen: maar van de anderen zegt hy alleen, ” by elk zyn honderd Gezellen uit de gemeente. „ Deezen moesten hun wel, zoo als TACITUS 'er by voegt, tot raad en gezag dienen, maar teffens zorg draagen, dat de Vorsten niet eigen goeddunkelyk nog eenzydig handelden, en hier voor kon niet beter gezorgd worden, dan wanneer het volk hun eige Vertegen-

genwoordigers en Richters, zoo wel in het een als in het ander geval verkoos, waar door hunne vryheid te meer verzekerd wierd tegen alle onrecht en geweld. Wanneer men opmerkt, dat deeze burgers tot het gericht uit de Gemeente genomen wierden, buiten twyffel van de Oudsten en Voornaamsten uit de Welgeboornen, die de Gemeente of het lighaam des volks uitmaakten, wordt dit te meer waarschynlyk, dat het Volk dezelve ook aangesteld hebbe.

FR. En waaruit wierden die Oppersten of Vorsten verkooren?

E. Ik besluit uit het algemeene zeggen van TACITUS, dat deezen doorgaans uit het zelfde lighaam wierden genomen, waar uit zy de Koningen plagten te verkiezen, namenlyk uit de Edelen, op dat zy te meer aanzien ook aan deezen eerenpost mogten byzetten. Wanneer gy u herinnert, het geen ik van deeze Edelen gezegd hebbe, kunt gy opnaaken, dat zy 'er wel generhande recht, evenwel de meeste aanpryzing toe hadden, en terwyl zy door het volk moesten worden aangesteld en zulk een ralyk gezelschap uit het Volk by zich kreegen, was 'er weinig gevaar, dat zy door trotsheid en onderdrukking hunne magt zouden misbruiken. By de Volken, die door Koningen willekeurig geregeerd wierden, hadden, gelyk doorgaans, de grootste gunstelingen en Voorstanders van afhankelijkheid den meesten ingang. De *Vrygelaa-*
zenen, om dat zy het laagst bukken konden, het
minst

pen en Wyken alle geschillen beslisten en recht oeffenden; maar daar toe wierden hun ook eenige mannen, aan elk honderd toegevoegd, als Medgezellen of Byzitters. TACITUS noemt ze ook *Comites*, even als de Lyfwagten der Koningen, van welken zy egter in jaaren, in gezag en ambtsbediening geheel onderscheiden waren. Naderhand is deeze naam van *Comes* in een onderscheidenden eernaam van *Graaf* veranderd. De benaaming van honderdmannen, welke oorspronkelyk de grootheid van hun getal aanduidde, heeft daarna eene waardigheid betekend. Men zou ze in 't Hoogduitsch *Zent-Graaven* noemen, by ons Schepenen of welgeboore mannen, die nevens den Drossaerd, Schuldheis, Scholtes, Schout of Dykgraaf den Rechtbank uitmaaken.

M. Door wie wierden alle deeze Staaten, Overheden en Regters aangesteld?

E. Allen door het Volk. Van de eersten, die ook Vorsten genaamd worden zegt TACITUS het uitdrukkelyk, „ in dezelfde Volksvergaderingen worden ook de Vorsten verkozen, welke in de Ambten en Gehugten recht oeffenen: maar van de anderen zegt hy alleen, ” by elk zyn honderd Gezellen uit de gemeente. „ Deezen moesten hun wel, zoo als TACITUS 'er by voegt, tot raad en gezag dienen, maar teffens zorg draagen, dat de Vorsten niet eigen goeddunkelyk nog eenzydig handelden, en hier voor kon niet beter gezorgd worden, dan wanneer het volk hun eige Verte-

gen

genwoordigers en Richters, zoo wel in het een als in het ander geval verkoos, waar door hunne vryheid te meer verzekerd wierd tegen alle onrecht en geweld. Wanneer men opmerkt, dat deeze burgers tot het gericht uit de Gemeente genomen wierden, buiten twyffel van de Oudsten en Voornaamsten uit de Welgeboornen, die de Gemeente of het lighaam des volks uitmaakten, wordt dit te meer waarschynlyk, dat het Volk dezelve ook aangesteld hebbe.

FR. En waaruit wierden die Oppersten of Vorsten verkooren?

E. Ik besluit uit het algemeene zeggen van TACITUS, dat deezen doorgaans uit het zelfde lighaam wierden genomen, waar uit zy de Koningen plagten te verkiezen, namenlyk uit de Edelen, op dat zy te meer aanzien ook aan deezen eerenpost mogten byzetten. Wanneer gy u herinnert, het geen ik van deeze Edelen gezegd hebbe, kunt gy opmaaken, dat zy 'er wel geenerhande recht, evenwel de meeste aanpryzing toe hadden, en terwyl zy door het volk moesten worden aangesteld en zulk een ralyk gezelschap uit het Volk by zich kreegen, was 'er weinig gevaar, dat zy door trotsheid en onderdrukking hunne magt zouden misbruiken. By de Volken, die door Koningen willekeurig geregeerd wierden, hadden, gelyk doorgaans, de grootste gunstelingen en Voorstanders van afhankelijkheid den meesten ingang. De *Vrygelaa-*
venen, om dat zy het laagst bukken konden, het
minst

minst wegens overgebleeve gevoelens van vryheid te dugten waren, schoon anders by de vrye *Germaanen* weinig gezien, wierden daar zoo wel als by de *Romeinen* onder de CÆSARS boven de Vrygeborenen en Edelen dikwerf verheven.

M. Waar trokken deezen hunne inkomsten van?

E. Het is onzeker, of zy, die geene buitengewoone onkosten ambtshalven behoefden te doen, ook het hunne hadden van de toelagen, welke een ieder, hoofd voor hoofd, vrywillig opbragt, waarvan TACITUS zegt, dat het voor de Vorsten geschikt was. Het is onzeker zeg ik, of in deeze toelagen de Koningen alleen bedoeld worden, dan of dit ook moet worden uitgestrekt tot Vorsten van den tweeden rang, de Gezaghebbers in elk rechtsgebied. Het was deezen zeker voorrecht genoeg, wanneer zy met de eer en het vertrouwen tot het waarneemen van dergelyke posten, waar aan weinig omslag, weinig hoofdbreeken vast was, door de geheele Natie vereerd wierden. Het kan egter zyn, dat 'er anders gehandeld wierd in zulke Staaten, welke als zuivere Gemeenebesten zonder een opperhoofd bestuurd wierden: hoewel de baatzucht geenszins tot het karakter der *Germaanen* behoorde, zoo lang zy zich by hunne oorspronkelyke eenvoudige zeden en levenswyze hielden. Met een Koning was het anders gelegen: hy moest in zyn persoon en gevolg den luister van den Staat ophouden. Dit egter kunnen wy veilig vaststellen, dat 'er in de jaarlyk-

lyksche verdeeling der landen naar elks waardigheid, op die der Overheden wel degelyk zal agt geslagen zyn.

FR. Hoe wierden de zuivere Gemeenebesten bestierd, waar van Vader zoo even sprak?

E. In allen opzigte als de voorige Staaten, waarvan zy in de vorm van regeering meer in schyn, dan in het weezen verschilden: uitgezonderd, dat zy geen Opperhoofd, geen Koning hadden, en dat de byzondere bestierders der Ambagten, en voorzitters van de vierfchaaren als Vorsten van een minderen rang onmiddelyk in zyne plaats traden, en met elkander de Hoofden des volks uitmaakten: zomwylen een aanzienlyk lighaam. Ten tyde van CIVILIS waren 'er niet minder dan hondert en dertien Raadsheeren by de *Trevieren*, die met CLASSICUS en TUTOR over den *Rhyn* gingen.

M. Dit kon gaan in vrede, maar wie voerde dan het opperbevel in den oorlog?

E. Het kon zeer wel gaan in Vrede, vooral by Volken, die niet zeer talryk waren, en maar een algemeen belang kenden: dan in eenen oorlog, waar mede zy dikwerf en op 't onverwagtfte overvallen wierden; — vooral in een veldslag, waar een spoedig en kloek beraad in onvoorziene gevallen veel maal alles afdoet, moest het oppergezag aan één persoon betrouwd worden; en zoo deden de *Germaanen* ook. Indien zy geen Koning hadden, welke aan de spits van hunne heirle-
gers

gers kon ten ftryde trekken, verkoren zy daartoe een buitengewoon bevelhebber, welke hun als Hertog aanvoerde en gebod, zoo lang die oorlog duurde, welke naam van Hertog, *Dux* of leidsman van een heir, naderhand ook een naam van altoosduurende zelfs erfelyke waardigheid, gelyk die van Graaf geworden is. Daar zyn 'er wel, die meenen, dat de *Germaanen* geen Hoofd boven zich geduld hebben, dan alleen in den Oorlog uit het zeggen van *CÆSAR*: „ in vredes tyd hebben de *Germaanen* geene gemeene Magiftraatsregeering, maar de Opperften der landfchappen en dorpen fpreeken het recht uit onder de hunnen en ruimen de verfchillen uit den weg.” Na dat hy had laaten voorafgaan: „ wanneer een Staat, met den oorlog aangevallen zich verdedigen moet, of denzelven een anderen aandoen, verkiest men opperhoofden, welke in den oorlog het gezag voeren, en de magt van dood en leeven hebben.” — Maar deezen, die *TACITUS* van de Koningen, wel degelyk onderscheidt, noemt hy uitdrukkelyk *Duces*, Heirvoerers of Hertogen. De Koningen, fchoon hy ze ook Vorften, *Principes*, noemt, onderscheidt hy duidelyk van de andere hoofden des Volks, die ook wel *principes* maar geen Koningen waren, en hy bepaalt ook, by welke Volken de Koningen al of niet eigengoeddunkelyk regeerden, gelyk wy gezien hebben. Schoon dan by zommige *Germaanen* en wel de meesten van die geenen, welke aan *CÆSAR* bekend waren, alleen in den oorlog een Opperhoofd

hoofd verkoren wierdt, was het dus niet met al de anderen gelegen. Zy waren in de tyden van TACITUS veel meer en beter aan de *Romeinen* bekend geworden, en daarom moet men de aantekeningen van CÆSAR uit dien naauwkeurigen Geschiedschryver aanvullen of verbeteren.

M. Deeze Hertogen zullen denkelyk ook uit den Adel verkoren zyn.

E. TACITUS zegt uit de Dappersten, (*ex virtute*). Hy wil 'er mee te kennen geeven, dat men zonder onderscheid van geboorte daar toe verkoos, welke in krygskunde en dapperheid boven anderen uitmunten, het zy uit den Adel het zy uit het Gemeen. (*) Dat zy ook hieruit hunne Hertogen verkooren, moet u zoo vreemd niet voorkomen. Indien zy een Koning hadden, wien zy by ondervinding het opperbevel des Legers niet dorften vertrouwen, en dat zal wel eens gebeurd zyn, vorderde de eer en het belang van het Vaderland om het aan een ander op te draagen, wien zy om het evenwigt te beter te bewaaren ook wel uit het Volk verkoren: maar hoe veel te meer moest dit in zuivere Gemeenebesten in het oog gehouden worden, op dat de Regeering door den invloed van iemand uit den Adel, wien zoo veel

ge-

(*) Schoon men naderhand door de woorden *Plebs* en *Vulgus* den geringsten en armsten hoop, de smalle gemeente bedoeld heeft, moet het hier geenszins in dien zin begreepen, maar de tweede rang, die eigenlyk het lighaam des Volks uitmaakte, hier door verstaan worden, de overigen waren Lyfeigenen of Vrygelaatenen.

gezag wierd aanvertrouwd, vooral wanneer hy gelukkig slaagde in het overwinnen van den vyand en het verlossen van zyn Vaderland, te minder in eene *Aristocratische* of *Monarchaale* ontaarden mogte. En waarom zouden de Vrygeboornen, die ver het talrykst waren, die zoo wel als de Edelen hun hand- en hoofdwerk van den wapenhandel maakten, niet zoo wel als deezen iemand hebben kunnen opleveren, welke geschikt was, om het gansche volk ten stryde aan te voeren? —

VR. Mogen wy nu vraagen, hoedaanig een soort van regeering de *Batavieren* gehad hebben?

E. Ik moet hier met onderscheid op antwoorden. In vroeger tyden schynen zy ook een opperhoofd gehad te hebben met een Koninglyken of Vorstelyken titel. Zonder op de vertelling van BATO en anderen agt te geeven, mogen wy dit opmaaken uit het zeggen van TACITUS, „dat JULIUS PAULUS en zyn broeder CIVILIS, uit Koninglyken stamme gesproten, boven de overigen veel uitmunteden.” Egter leezen wy van geen Vorst of Koning by de *Batavieren*, sedert dat zy by de *Romeinen* bekend, en in het verbond ingelyfd zyn geworden. De naam van *Koning* was by de *Romeinen* een eeuwige afgryzing, hoe weinig zy van de zaak zelve, de overheersching langer vry waren, en daarenboven was het altoos gevaarlyk het gebied aan éenen te betrouwen over verafgelege volken, welke men aan zich verknogt of min en meer afhankelyk wilde hou-

houden. De *Romeinen* schynen daarom sedert CÆSARS komst in deeze landen, aan de linker zyde van den *Rhyn* gelegen, de Vorsten aan de *Belgische Germaanen* van tyd tot tyd afhandig gemaakt te hebben, onder voorwendfel misfchien van hun grooter maate van vryheid te bezorgen, wanneer zy als Gemeenebesten beftuurd wierden.

Vr. Ik meende, dat CIVILIS het opperhoofd, de Vorst der *Batavieren* geweest was.

E. O neen! hy was bevelhebber van een *Bataafsche* bende in het leger der *Romeinen*, tot dat hy zich openlyk tegen dezelve begon te verzetten. Wanneer de opftand uitbrak, verkozen de *Batavieren* met hunne bondgenooten en naaste buuren de *Caninefaaten* een aanvoerer, wyl zy geen opperhoofd hadden, waar toe niet CIVILIS, die de eerste aanlegger was, maar BRITNIO, een edele en onderneemende *Caninefaat* verkoren wierd. Schoon CIVILIS wel den meesten invloed behield op zyne landsgenooten, en misfchien heimelyke oogmerken voedde, wanneer hy de *Romeinen* geheel van den hals hadde, de voorvaderlyke regeering te herftellen, wilde hy zich nog niet bloot geeven, maar in fchyn de zyde der *Romeinen* houden.

Vr. 'Er valt my nog eene bedenking in, EELHART! wie riep de Volksvergaderingen in vrede en in oorlog te zamen, wanneer 'er geen Vorst was?

E. Deeze uwe bedenkinge geeft ons regt ty-

II. DEEL.

R

dig

dig aanleiding, om van de Volksvergadering, eene van de allergewigtigste stukken van hunne regering, waarop hunne vryheid rustte, waarby de Hoogheid van het Gemeenebest, de Majesteit van den Staat huisvestte, eindelyk te spreken. Wie dezelve beleide in de Gemeenebesten, die geen Opperhoofd hadden? buiten twyffel de Eersten des volks en de Overheden der landschappen, welken volgens TACITUS niet alleen over zaaken van minder belang raadpleegden, maar ook dat geen, het welk door het Volk moest beflist en afgedaan worden, van te vooren met elkander behandelden en gereed maakten. Men zal dus onderscheid moeten maaken tusschen kleine of byzondere en groote of algemeene Volksvergaderingen. De kleine wierden by voorvallen- de gelegendheden, maar altoos dan gehouden, wanneer de omstandigheden vorderden, dat 'er eene buitengewoone Landdag moest uitgeschreeven worden, of de tyd tot de gewoone Volksvergaderingen bestemd, naderde. Men moest weten, waar over de eerste belegd wierd, en in de andere zou gehandeld worden: het was noodig dat deeze onderwerpen van raadspieging in order gesteld, en van te vooren door gedacht wierden, op dat men het voor en tegen aan de groote Vergadering mogt kunnen voorstellen, waarin het anders niet mogelyk was veele en gewigtige zaaken spoedig en behoorlyk af te doen. Dit alles wil TACITUS te kennen geeven, wanneer hy zegt; „ Over minder zaaken raad-
plee-

pleegen de Vorsten, over grootere allen, zoo nogtans, dat ook die dingen, over welke de beslissing aan het Volk staat eerst by de Vorsten met alle naauwkeurigheid overwogen en behandeld worden." (*) Ik heb van zoodanig eene Raadsvergadering der oude *Germaanen*, schoon in laater dagen gehouden, eene schets gemaakt naar eene passage uit de gedenkzuil van Keizer *MARCUS AURELIUS ANTONINUS*, waar op de overwinningen (†) zyn afgebeeld, welke die Vorst omtrent 't jaar 174 van onze tydrekening op de *Markomannen* en andere *Germaansche* volken behaald heeft. Ik gisse, dat er zulk eene byzondere vergadering der Voornamesten en niet een algemeene van het Volk bedoeld wordt, niet zoo zeer omdat 'er maar weinigen in getale zyn, want 'er kunnen door dat halfverheven beitelwerf (*basrelief*) maar weinigen by elkander uitgedrukt worden, maar om dat zy allen even deftig gekleed en ongewapend zyn.

M.

(*) *Pertractentur*, het geen veel meer zegt, dan *Pratractentur*, en dus geen verkeerde leezing is.

(†) In denzelfden gewigtigen oorlog, waarin een Legioen van *Christen* Krygsknegten, in den uitersten nood, den regen en de overwinning van den Hemel zou afgebeden hebben. Men vindt van dit geval nog een gedenkteken op deeze colom in een beeld, het geen van zyne wederzyds uitgestrekte armen den regen doet nederdaalen, door het welke men egter *JUPITER PLUVIUS* schynt te hebben willen aanwyzen.

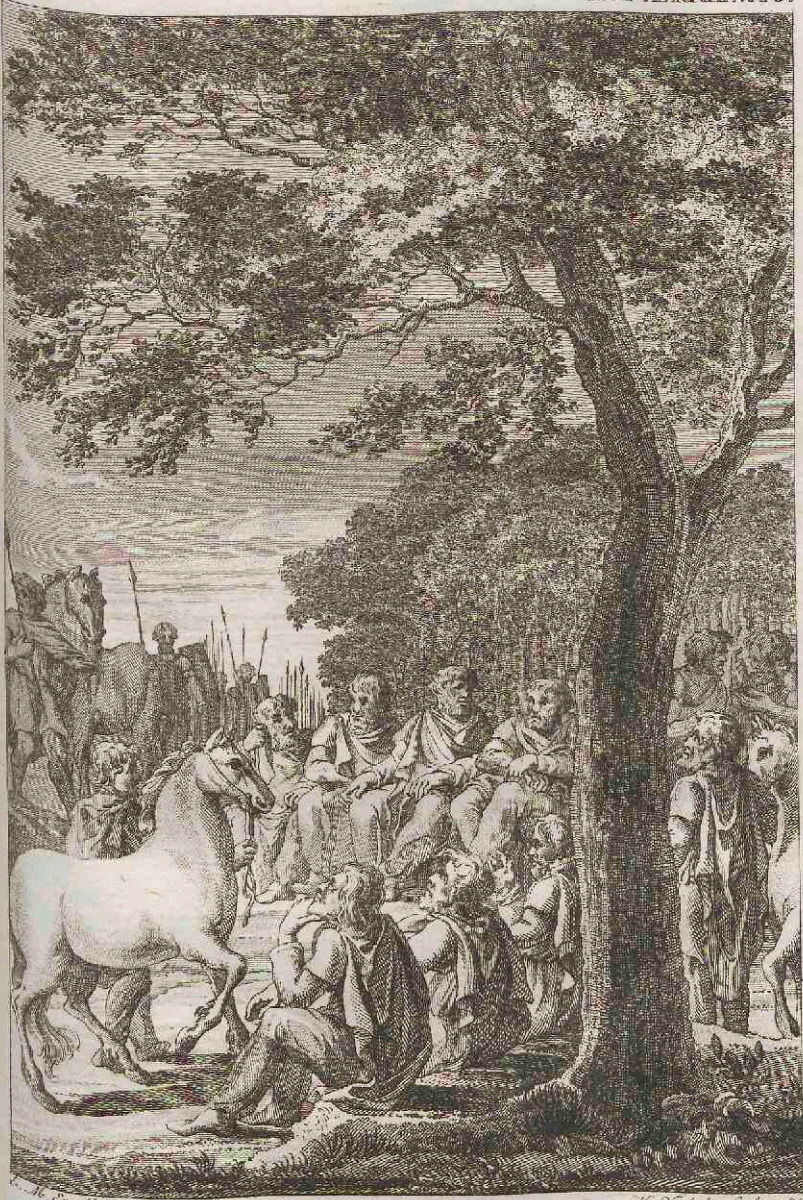
M. En deftiger, als ik my de *Germaansche* Raadsheeren zou voorgesteld hebben.

E. Men zou kunnen zeggen, dat zy verbeeld worden in een tyd, waarin de *Germaanen* reeds gemeenschap met andere volken, vooral met de *Romeinen* hadden en zich naar dezelve min of meer begonnen te schikken: evenwel zien 'er hunne huizen op die gedenkzuil nog even zoo uit, als ik ze u beschreeven heb, en men zou hier uit kunnen bevestigen, het geen ik meermaalen heb aangemerkt, dat de *Germaanen* over 't algemeen niet zoo naakt nog zoo slegt gekleed gingen, als men zich doorgaans verbeeldt. En dit zou nog sterker spreken, indien hier eene ganfche Volksvergadering gemeend was.

FR. Maar wat betekenen die Paarden in den kring der Raadsheeren?

E. Deeze wierden daar als Godfpraaken gebracht en gebezigt in alle twyffelagtige zaaken van gewigt. Gy ziet met welk een aandagt zy op de beweegingen, het briefchen en hinniken deezer Dieren agt geeven, terwyl zy dezelve als meewustigen van de besluiten der Godheid hielden, juist zoo als TACITUS dit verhaalt in de zeden der *Germaanen*. Wanneer zy dan geen genoegzaam doorzigt hadden, kon het volk, hier van berigt, volgens de aangenome begrippen van den goeden of kwaaden uitslag oordeelen en de onderneeming daarna vaststellen of daar van afzien.

VR. De Algemeene Volksvergaderingen wierden

H. Vogelstein delin.

H. V. Vogelstein sculp. 1780.

RAADSVERGADERING DER GERMAANEN.

den dan ook op zekere gezette tyden gehouden?

E. Gewisfelyk, dit bragt de goede Orde en de handhaaving der Vryheid mede. Het mogt niet enkel van het goeddunken der Oversten afhangen, wanneer zy het volk wilden byeenroepen, schoon het aan hun vergund was buitengewoone zamenroepingen te doen, als het de nood vereischte, zoo als CIVILIS deed, toen hy de gelegenheid gunstig oordéelde om het juk der *Romeinen* af te schudden. De tyd, wanneer zy gewoonlyk vergaderden was volgens TACITUS by de Nieuwe of Volle Maan, ten zy 'er iets onverwagts en dat geen niftel veelen kon, is tusschen gekomen.

Vr. Juist by de Nieuwe of Volle Maan.

E. Dit baart billyk by u eenige opmerking myne *Vredegonde*; verscheide volken en onder deeze de Oosterlingen hadden met deeze dagen iets meer dan gemeen op. Men moet het daar aan niet alleen toeschryven, dat zy dan bet'er 's nagts konden zien, en heen en weder trekken; maar „om dat zy deeze dagen allergunstigst rekenden, om iets op aan te vangen” even als de *Romeinen* hunne gelukkige en ongelukkige dagen hadden. Dan dat zy daarom op elke Nieuwe of Volle Maan zouden vergaderd hebben, is niet geloofbaar; zy zouden dan hun tyd met heen en weder trekken hebben versleeten, en 's Lands belangen eischten altoos zulke drukke zamenkomsten niet. Mischien waren dezelve tweemaal en viermaal 's jaars vastgesteld, behalven de buit-

tengewoone Volksvergaderingen. Intusschen waren zy niet allen even naauwkeurig in het waarnemen van den bepaalden tyd; „Dit is een gebrek, uit de Vryheid voortspruitende, zegt TACITUS te recht, dat zy niet allen te gelyk te zamen komen, nog als opontboden zynde, maar de tweede en der derde dag verloopt dikwerf met het talmen der geenen, die tot de Vergadering opkomen.” Maar ik zou hier nog vergeten hebben, dat zy niet het getal der dagen, gelyk wy, maar der Nagten gewoon waren te tellen; „zoo bepaalen, zoo dadighen zy. De Nagt schynt by hen den dag te leiden.” Hier in stemden zy volmaakt met de *Jooden* en andere *Oosterlingen* overeen, welke den dag eindigden en begonden te rekenen met den ondergang der zon; waar van men de reden zoeken moet in de geschiedenis van de eerste wording deezer waereld, waar de duisternis het licht voorging. Zoo verhaalt mozes; „het was avond geweest; — het was morgen geweest de eerste dag” enz. TACITUS heeft zeker de reden van deeze orde zoo min geweten als CÆSAR; maar hy wagt zich van te zeggen, gelyk CÆSAR van de *Galliers*, dat dezelve hier in bestond, om dat zy hunnen afkomst van PLUTO rekenden. By de *Grieken* schynt het ook niet geheel vreemd geweest te zyn, van den nagt de rekening aan te vangen; ten minsten word in het woord *νυκθημερον* de nagt voor den dag genoemd. In de oude *Duitsche* wetten vindt men nog meer dan

dan tien eeuwen na de geboorte van CHRISTUS een bepaalden tyd niet by Dagen, maar by Nagten berekend.

FR. Wie mogten 'er al op deeze Volksvergaderingen verschynen?

E. Uwe vraag brengt het antwoord mede, myn FREDERIK. Allen, die tot het vrye lighaam des Volks behoorden, en de wapenen voor het Vaderland droegen, hadden 'er regt toe, het zy Edelen het zy Vrygeboornen; maar de Lyfëigenen, en naast denkelyk ook de Vrygelaatenen, die maar weinig boven de Lyfëigenen bevoorregt waren, hadden 'er geene zitting nog Stem. TACITUS zegt van dezelve. „De Vrygelaatenen zyn niet veel boven de Lyfëigenen; zelden zynze van eenig gewigt in het huis, nimmer in den Staat, uitgezonderd alleen by die volken, welke eigengoeddunkelyk geregeerd worden; want daar klimmen zy en de Vrygeboornen, en de Edelen boven het hoofd. By de overigen zyn de Vrygelaatenen, door een veel minder vermogen, een bewys van de Vryheid.” Anderen meenen, dat, schoon zy van weinig invloed in den Staat waren, zy egter tot den Staat en het Volk behoorden, zoo dra zy op vrye voeten gesteld waren, vooral, zoo dit met eenige plegtigheid in het openbaar geschied is; maar hier is geen bewys van. Omtrend de kinderen der Vrygelaatenen is minder bedenking, vooral terwyl iemand door een ongelukkigen zamenloop zyne vryheid zoo roekeloos verliezen kon.

Fr. Dit maakte evenwel, wanneer het volk talryk was, eene magtig groote Vergadering uit; in wat plaats kon die gehouden worden?

E. Niet talryker, als 'er te *Romen* menigmaalen op de markt vergaderde, wanneer het volk by eengeroepen wierd, om over gewigtige zaaken geraadpleegd te worden. Ik beken, dat de menigte zeer groot zou zyn geweest, wanneer elk weerbaar man telkens was opgekomen, maar dit zou tot veele ongelegenheden veel verzuim en veel gevaar, wanneer het Land met een oorlog bedreigd wierd, aanleiding hebben kunnen geeven. Wy moeten ons vooreerst bepaalen by de Hoofden der huisgezinnen, vervolgens by de Oudsten der geslagten en eindelyk by zulken, die als de Kundigsten en de Geschikften tot het bywoonen der Volksvergadering het meeste vertrouwen hadden, waar door 'er uit elke Buurschap, uit de eene meer uit de andere minder, ter dagvaart gingen, welke als *Repräsentanten* van den gantschen hoop konden worden aangemerkt. In allen gevalle, zoo lang de zaaken goed gaan, bedient een ieder zich niet altoos van het recht, dat hem toekomt, en de eerbied, welke in vroeger tyden aan de oude van dagen, wegens meer ondervinding en rypheid van oordeel billyk toegerekend wierd, deedt veelen oordeelen, dat zy wel konden gemist worden. — Immers *CIVILIS* liet, wanneer hy den opstand tegen de *Romeinen* in 't hoofd had, de aanzienlyksten der *Batavieren* en de vaardigsten van het Volk byeenkomen. 'Er
zul-

zullen egter gevallen geweest zyn, dat elk wierd opgeroepen. Men ziet dit onder anderen, wanneer INDUCIOMAR zynen Schoonzoon CINGETORIX tot een vyand van het Vaderland wilde verklaard hebben: hy beriep eene Volksvergadering, „ waar volgens een algemeene wet, elk die manbaar was, gewapend verschynen moest.” De *Trevieren* woonden wel in *Belgisch Gallien*, maar waren nevens de meeste *Belgen* van *Germaanschen* oorsprong. Men zou wel kunnen tegenwerpen, dat CÆSAR alleen heeft willen te kennen geeven, dat elk die kwam, gewapend moest zyn; maar dit blyft in allen opzichte onbetwistbaar, schoon het veiligst is in zeer groote Staa-ten, dat de zaaken doorgaans door Gevolmagtigden en *Repräsentanten* afgedaan worden, dat zy allen het recht hadden om ter dagvaart te gaan, het welk van zommigen om bovengemelde zwaarigheden wordt in twyffel getrokken. Dan, TACITUS spreekt telkens onbepaald van het gansche Volk, en zegt dat de groote zaaken door *allen* moesten beslist worden.

VR. Zy konden dan allen komen, en dus moest 'er eene groote ruimte zyn, om ze te kunnen bevatten.

E. Deeze was 'er ook, want zy vergaderden in de open lucht, zoo wel als te *Romen*, op een veld, of liever in een Bosch, het welk daar toe bestemd en aan de gansche Natie bekend was. Zoo beriep CIVILIS de Volksvergadering in het heilig Bosch. Daar zaten zy op aarden zooden

of op den grond neder naar het viel, gelyk zy op de *Colom* van ANTONIUS ook fchynen te zitten, of zy ftonden rondom. Men zegt, dat er in het landfchap *Drenthe* nog bewyzen zyn van de verheve en een weinig uitgeholde zitplaatsen van aarde, waar de Volksvergaderingen van onds plagten gehouden te worden. Terwyl zy veel eerbied voor de Bosfchen hadden, en dezelve een aangenaamen lommer en befchutting tegen wind en regen gaven, kan men ligt begrypen, waarom zy daar meer dan elders verkoren by een te komen.

M. Het moet in zulk eene groote Vergadering, die uit allerleye menfchen beftond, dikwerf verward toegegaan hebben.

E. Veel minder, dan gy meent. De deftigheid der *Batavieren*, het ontzag voor de ouden van dagen, de eerbied voor de verdienften van uitmuntende mannen in wysheid en dapperheid, hieldt de driften in toom, en belette hen niet te gelyk, niet voor hunne beurt te fpreeken; en of dit alles niet genoeg was, wierd de ganfche menigte door de tegenwoordigheid der Priesteren in toom gehouden, op dat alles in goede orde mogt aanvangen en afloopen. TACITUS zegt 'er dit van. „ Zy gaan gewapend nederzitten zoo als het de vergaderde menigte gevalt. Door de Priesters, by wien dan ook het recht van te bedwingen is, wordt ftilzwygen bevolen. Straks wordt de Koning of een der Overften, elk na dat hy in jaaren, — in adel-

adeldom, in oorlogsroem, in welspreekendheid uitmunt, gehoord, meer wegens hunne agtbaarheid om raad te geeven, dan eene magt van te gebiedēn." Verbeeldt u dan geene Vergadering, waar elk, om dat hy meende even veel recht van spreken te hebben als een ander, het hoogste woord voert, en zyn gevoelen als het beste zoekt door te dringen. Zulk eene misbruikte vryheid zou de oorzaak van de grootste verwarring geworden en nimmer zou het tot een geregeld besluit gekomen zyn. Neen, de *Batavieren*, op dat alles met te meer deftigheid en orde geschieden mogt, riepen den Godsdienst te hulp. Zy beleden hunne Vergaderingen in een heilige plaats als onder het oog der Godheid: en of dit nog niet genoeg was, stonden zy het bestuur af aan de aanzienlykste Priesteren, om dat zy als eerste Staatsdienaaren der Godheid, uit naam derzelve het meeste ontzag by de menigte hadden, en haar als onzydige personen in toom konden houden, wanneer 'er eenig wantrouwen tuschen de Hoofden, en het Volk begon plaats te grypen, of de driften der verschillende partyen te hoog liepen, het welk dikwerf, wyl zy allen gewapend waren, van zeer gevaarlyke gevolgen zou hebben kunnen zyn. In laater tyd hebben onze vaders onder het Christendom dit nagevolgd, wanneer zy hunne byeenkomsten in de Kerken hielden, hoewel by zommigen de overoude gewoonte van onder den blooten hemel, — onder een grooten boom te ver-

gaderen lang is overgebleeven. Zelfs heeft men het voegzaam geoordeeld voor de Landschaps Vergaderingen en Verkiezingen van Regenten de plegtigheid door kerkelyke redenvoering in te wyden, op dat elk te meer indruk gevoelen mogt van zyne verpligting onder het oog van het Opperweezen, wiens zegen eerbiedig wierd afgebeden. Het geen van den besten invloed kan zyn, zoo lang de Godsdienst op prys gesteld, en de vrees voor een Wezen, dat alles ziet en alles bestuurt niet geheel uit de harten verbannen wordt, maar wanneer deeze verdweenen is worden de Godsdienstige plegtigheden eene bloote vertooning, en de duurste eeden kunnen de verkragting der wetten niet voorkoomen.

M. Waarom kwamen zy gewapend by een? In eene Raadsvergadering komen de wapens, zoo my dunkt weinig te pas, of men moest alles met geweld willen doorzetten.

E. Dat is niet te verwonderen, dat een Volk het welk niets ongewapend verrigtte, ook in zulk eene plegtige omstandigheid gewapend te voorschyn kwam. Van de wapenen verwagteden zy alles, — deeze waren het voornaamste cie-raad van een vryen Germaan. TACITUS zegt niet alleen, dat zy het deden, maar CÆSAR geeft niet onduidelyk te kennen in de boven aangehaalde plaats, dat zy het, volgens de algemeene wet, moesten doen. Zy moesten zich altoos gereed houden voor het Vaderland, en by zulke gelegenheid daar

daar ook blyken van geeven, anders waren zy de eer van Stemgeregtigden te zyn onwaardig. De wapenen waren het voornaamste livrey van hunne Godheid, in wier heiligdommen zy byeenvergaderden, en aan wier bevelen zy de grootfte getrouwheid moesten betoonen door een bestendig en regt gebruik van dezelve. Maar ik vermoede ook, dat de wapenen eigenlyk het beslissend kenteken waren of iemand tot de Volksvergadering behoorde, dan niet, om dat niemand dezelve draagen mogt, dan die daar toe door eene Volksvergadering gewettigd was, waarom ik ook geoordeeld heb, dat Lyfëigenen geene wapenen tot verdediging van het Vaderland mogten voeren, — geene Volksvergaderingen mogten bywoonen. Het een vloeit uit het ander voort. TACITUS zegt in het begin van zyn dertiende Hoofdstuk: „ de *Germaanen* doen geen openbaare nog byzondere zaak, dan gewapend. Maar het is geen gewoonte, dat iemand de wapenen aanneemt voor en alear de Staat hem daar toe genoegzaam gekeurd heeft. ” — By de *Romeinen*, waar men nimmer in de Raadsvergaderingen en zelden elders gewapend verscheen, dan wanneer men ten slyde trok, — waar de wapenen van den Krygsknegt zelfs, behalven zyn zwaerd, in den oorlog dikwerf opgeborgen wierden, was de gewoonte der *Germaanen* zeer vreemd. Maar by de hedendaagsche bewooners van *Europa* heeft men het gebruik

bruik, om byna overal met zydgeweer te verschynen, hier van af te leiden.

FR. Hoe lang duurden deeze Vergaderingen?

E. Die tyd zal zeer onderscheiden geweest zyn. Zy duurden te langer, om dat zy, die tot de Volksvergadering behoorden, gelyk wy uit TACITUS gezien hebben, niet allen te gelyk op den bepaalden tyd opkwamen. Men wagtte dan, zoo 'er nog Leden uit deeze en geene Dorpen en Gehugten ontbraken, tot den tweeden of tot den derden dag: maar dan denk ik, dat de zaaken spoedig wierden afgedaan, wyl dezelve van zulk een onderscheiden en ingewikkelden aart niet waren, als 'er thans in de Staatsvergaderingen te verhandelen vallen.

FR. Alles moest egter afgedaan, en wyl de een vroeger, de ander later kwam, moesten zy nog al eenigen tyd by elkander blyven.

E. Wat wilt gy hier mee zeggen, FREDERIK?

FR. Wat deeze menigte intusfchen verrigte? wie dezelve eeten en drinken bezorgde?

E. Dan kwamen die openbaare en plegtige maaltyden te pas, van welke wy te vooren gesproken hebben, waar toe elk naar zyn vermogen, als een *Collation* iets toebragt, of waartoe de kosten van Staatswege gedraagen wierden. Onder deeze maaltyden wierden de zaaken, die overwogen moesten worden en door de Opperhoofden van te vooren voorbereid waren, opengelegd en gemeen-

meenzaam behandeld. Hetzelfde, dat in de Volksvergaderingen te berde kwam, wierd daarom volgens TACITUS ook op de Volksmaaltijden onder het omgaan van den beker ter tafel gebragt, „terwyl de ziel nooit meer geschikt is om onbewimpelde gedagten te uiten of aan te hooren, nooit vuuriger om groote besluiten te vormen. Een volk, dat nog listig nog Staatkundig is, opent dan door de vryheid der plaatze onbewimpeld de geheimen van het hart.” Het is aanmerkelyk dat deeze zelfde gewoonte by de *Perfaanen* plaats vond. Voorts zal men den tyd doorgebragt hebben met onderlinge gesprekken, — met een verhaal van het geen intuschen in de onderscheide Ambagten was voorgevallen, met het zingen van Volksliederen en beurtgezangen, of met andere uitspanningen. Dan kwam ook vooral dat eenigste soort van schouwspel te pas, het eenigste, dat de *Germaanen* hadden, waarin de Jeugd haare vaerdigheid en bekwaamheid toonde, — dezelve Jongelingen, welke hun geduurende de maaltijden bedienden, waar over ik van te vooren reeds gesproken heb (*).

VR. Wyl de *Germaanen* niet afkeerig waren van eene roes, komt het my evenwel wat gevaarlyk voor, het belang van Volk en Land op zulk een tyd in de weegschaal te leggen.

(*) Zie I. D. bl. 415. en II. D. bl. 71.

E. Gy hebt my niet wel begreepen, myn Lief! op zulke maaltyden wierden de zaaken geenszins afgedaan, maar gulhartig op eene plaats, daar elk een even veel te zeggen had, overgepraat. Een ieder liet zyn geest vry uit en de hoofden des volks, die zich onder de gasten by elke waardschap bevonden, konden best opmaaken, waartoe de genegenheid des Volks overhelde, om hunne maatregelen daarna te neemen of zy hadden gelegenheid, wanneer dezelve in een verkeerd begrip stonden om hun op eene zachte wyze daar van aftebrengen. Zoo hadden deeze maaltyden een veelvoudig nut; de band van broederlyke betrekking wierd ook op dezelve versterkt, en de koele geaardheid van den *Batavier* angevuurd tot groote onderneemingen; nadeel was 'er niet van te wagten. „Alles wierd toch op den volgenden dag weer overgehandeld, na dat het gevoelen van ieder een opengelegd en ontdekt was. Elke tydsgelegenheid had dus zyn byzondere reden. Zy overleggen, zegt TACITUS, wanneer zy niet weeten te veinzen; en maaken het besluit op, wanneer zy niet dwaalen kunnen.” Zoo deden ook de *Persiaanen* volgens ATHENÆUS. „Onder het drinken beraadflagen zy over de gewigtigste zaaken. Dit besluit, dat dan aan de menigte behaagd heeft, wordt door den Heer van het huis, waar de raadslag genomen is, daags daaraan weder aan hun voorgesteld, terwyl zy nug-

ter

ter zyn. Indien zy het dan goedkeuren wordt het uitgevoerd, zoo niet, verworpen."

M. Werden 'er geene Vrouwen tot deeze Volksvergaderingen geroepen?

VR. Paste het haar gewapend te gaan, gelyk elk daar verschynen moest? was het voegzaam, dat zy zich mengden onder zulk eene talryke menigte van mannen, en bevonden op maaltyden, die tot laat in den nacht duurden, en waarop het niet altoos zoo ordenlyk kon toegaan, — waarna elk, zoo hy best kon naar een goed heenkomen moest ommezien?

E. Geenszins. Ik heb ook reeds aangemerkt, dat de vrouwen by zulke openbaare gastmaalen niet verscheenen: maar teffens, dat zommigen haarer in gewigtige gevallen gekend en geraadpleegd wierden, wyl de *Batavieren* en al de *Germaansche* volken niet min agting voor de vrouwen en derzelve doorzigt hadden, dan de oude *Galiers*; maar zy behoefden zich daarom in de openbaare Volksvergaderingen niet te laten hooren.

FR. Dan zou 'er nog meer volk, en meer te stellen zyn geweest. Ik kan evenwel nog niet begrypen, hoe het in zulke talryke vergaderingen is toegegaan; — hoe de spreekers daar van elk een heeft kunnen gehoord en verstaan worden. Ik heb laatst by eene plegtige overgifte van burgervaardels opgemerkt, hoe moeijelyk dit valt in de open lucht. — En op wat wyze heeft men daar de stemmen kunnen opneemen?

II. DEEL. S. 100. E. Ik

E. Ik kan u dit zeer gemakkelyk doen begrypen, FREDERIK. Nu de zaaken van te voren door de Vorsten en Magiftraaten gereed gemaakt en op de maaltyden verhandeld waren, was 'er weinig tyd en werk noodig, om het goedvinden van eene talryke vergadering in te neemen. Ik verbeelde my, dat het dus is toegegaan. Wanneer de derde of vierde dag daar was, begaf men zich naar de algemeene vergaderplaats.

„ Als elk was gaan zitten, naar het hem goeddagt, wierd 'er stilte bevolen door de Priesters. Straks begon de Koning, zoo zy 'er een hadden; of een der Vorsten, na dat hy in ouderdom, of in aanzien, of in verkreegen oorlogstroem of door bekende welspreekendheid uitmuntte, het woord te doen, en poogde meer door zyne agtbaarheid in het raadgeeven, dan door magt van gebieden de menigte tot zyn gevoelen over te haalen.” Hy wierd met lydzaamheid gehoord, en na hem een ander, die by het voorstel iets had by te voegen of van een ander begrip was. Daarop wierden de stemmen opgenomen, maar in het algemeen.

„ Zoo het voorstel mishagde, wierd het met een luid gemompel afgekeurd; maar zoo het behagde rammelde men met de spicsfen; en er was geen zekerer en teffens eerlyker teken van goedkeuring, dan het geen zy dus met de wapenen gaven.” Zoo luidt het kort verflag, dat TACITUS ons gegeeven heeft van den voet, op welke deeze Vergaderingen gehouden wierden. Wanneer de stemmen eenpaarig waren

ren of de meesten tot één gevoelen overhielden, konden zy het zeer gemakkelyk door het gehoor of door het gezigt onderscheiden.

Vr. Maar wanneer de gevoelens merkelyk verdeeld waren? — Reezen niet wel eens de verschillen by zulk eene gelegenheid tot eene aanmerkelyke hoogte, het geen zulk een vry volk en eene gewapende menigte tot schadelyke uitersten kon doen vervallen, en van menige vergadering een Poolfche Ryksdag doen worden?

E. Zoo de eerbied, welke zy voor jaaren en verdiensten hadden, al zoo veel niet kon te weeg brengen op het hart van een volk, dat wel vry, maar by het welke het ouderlyk gezag nog in zyn geheel gelaaten was, bragt de invloed der Priesteren te weeg, dat alles in orde bleef en de verwarring wierd voorgekomen. „Zy hadden dan het recht van elk stilzwygen op te leggen en te bedwingen.” Hier door kreeg men gelegenheid, om alles op nieuw met bedaardheid voor te stellen, tot dat eene groote meerderheid de zaak beslisse. Daar zy hunne Vergaderingen meest al in plaatzen hielden, die door hoog geboomte besloten waren, kon dit ook veel toebrengen, om het geluid by een te houden en tot elk luisterenden *Batavies* te doen reiken. Mischien waren zy ook sneller van gehoor dan wy. Dit gaat ten minsten door, dat de Natien, welke men Wilden gewoon is te noemen, veel scherper van zintuigen zyn, dan

de *Europeefche*. Hier doet de Wildheid niets toe, maar eene opvoeding en levenswyze nader aan de oorfpronkelyke dan de onze, waarby de lighaamelyke vermogens, welke de Schepper ons gegeven heeft, min gekrenkt worden, — meer in hun geheel blyven. Hoe ligt kan men de Reuk verftompen, het Gezigt verkorten en verminderen, het Gehoor verzwakken, al was het alleen maar door de flegte gewoonte om het Oor tegen het hoofd te drukken en deszelfs groei te verminderen. Indien men het laafte in een fcheppenden vorm liet blyven en uitwasfen, zou het veel gefchikter zyn om het geluid te vangen. Zommige volken hebben buiten twyffel ook om deeze reden de gewoonte, om de ooren alle mogelyke grootte te doen erlangen, en het kan zyn, dat iets dergelyks by de *Batavieren*, fchoon geen Wilden, plaats had, waaruit het *Batavifch* oor van JUVENALIS ook aanleiding kan genomen hebben, waarvan ik by de gefalte der *Batavieren* reeds gehandeld hebbe. In elke vergadering was dus geen STENTOR van HOMERUS noodig, om zich te doen verftaan, fchoon wy ons verbeelden, dat de groote en fterke *Batavier* doorgaans van een forsch en fterk geluid is voorzien geweest. (*)

VR.

(*) Ik heb my hier over een weinig breeder uitgelaaten, om de bedenkingen wegtencemen, die er inderdaad tegen de algemeene Volksvergaderingen der *Germaanen* gemaakt zyn, even of het onmogelyk

wa-

VR. Ik kan nu begrypen, dat zulke Volksvergaderingen met zulke voorbehoedfels zeer wel in orde konden afloopen, maar omtrend de Volks-maaltyden heb ik zulk een gunstig denkbeeld niet, daar grooter vryheid heerschte, het ontzag door den wyn verminderd, de driften gaande gemaakt wierden en elk de wapenen voor handen had. Liep het daar ook altoos zoo vreedzaam af, wanneer er slydige gevoelens waren?

E. Het is byzonder op deeze maaltyden, van welke TACITUS zegt, dat er dikwils, gelyk meer gebeurt by zulken, die te veel wyn genuttigd hebben, kyvagien ontfonden, waarby zy elkander zeldzaam scheldwoorden, maar doorgaans wonden toebagten, en zelfs van het leeven beroofden. Zy lieten zich niet lang tergen, maar wierden ras handgemeen, tot dat eene zwaare wonde, of de dood een einde van het gevegt maakte. Zy waren dus niet min dan onze hedendaagfche krygsluiden op het punt van eer gezet, en vaerdig om het geschil met de wapenen te beslegten. Voorwaar eene allerverfoeijelykste gewoonte, die de beschaa-ving zoo min als de liefdenryke voorschriften van den Christelyken Godsdienst, geduurende zoo veele eeuwen niet heeft kunnen te boven
ko-

ware geweest dezelve in orde te houden, daar gehoord te worden en de stemmen op te neemen, indien alle Vrygeboornen tot dezelve geregtigd waren.

komen, die egter nog veel meer intefchikken was in de *Batavieren*, welke het recht van zelfsverdediging tot het uiterfte dreeven en in dapperheid het hoogfte toppunt van alle deugd fteden. — Daar en tegen wierden ook „menig verouderde vyandschap by gelegenheid van die maaltyden uit den weg geruimd, onderlinge verbindteniffen gemaakt en door verzwageringen gefterkt;” — ten blyke, dat de inderdaad goedhartige *Batavier* zich meer door drift en een ydele eer, dan door een onverzoenlyken wrok liet vervoeren, welke by andere volken van de ouders tot de kinderen overerfde en niet dan door den dood kon eindigen. TACITUS had wel een weinig te vooren gezegd „men is verbonden, om zoo wel de vyandschappen het zy van den vader het zy van den nabestaanden als de vriendschapsverbindteniffen over te neemen:” maar hy voegt eraanftonds by. „En deeze vyandschappen zyn geenszins onverzoenlyk en altoosduurende. Een manslag zelfs, (welke elders niet dan met het bloed van den doodflager kon geboed worden,) wordt gezoend door een bepaald getal van groot en klein vee, en het geheele Geflagt ontvangt de voldoening, het geen zeer nuttig is voor den Staat, om dat de Vyandschappen te gevaarlyker worden, naar maate de Vryheid by een volk grooter is.”

M. Wat wierd er nog meer op deeze maaltyden en Volksvergaderingen behandeld?

E. Alle voorkomende zaaken, welke den Staat en

en dus het volk in het algemeen aangingen, als het verkiesen van een Koning — of van een Veldheer; — het aanstellen van Overheden Richters en Byzitters over de onderscheiden Rechtsgebieden of Ambten; het verdeelen der landeryen; — het maaken van Vrede of het beraamen van eenen Oorlog en het uitschryven van een Heirvaart, om denzelven te voeren.

Fr. Om welke redenen wierden de Oorlogen by de *Germaanen* gevoerd, die met weinig te vrede, ook zulke staatzugtige oogmerken niet kunnen gehad hebben, welke de Vorsten thans maar al te schielyk in het harnasch jaagen?

E. Er waren buiten dat redenen genoeg, om den dapperen *Germaan*, die naar roem en oorlogsbuit haakte, de wapenen te doen opvatten: wanneer zy meer land noodig hadden en hetzelve niet dan met het zwaerd van hunne Nabtuuren te haalen was: — of wanneer deezen hunne landpaalen wilden uitbreiden: — wanneer er een inval was geschied en eene zwaare hoon en verongelyking aan de Natie of een gedeelte van dezelve was aangedaan: — wanneer hunne Bondgenooten wierden overvallen, of deezen niet beantwoordden aan de verbindtenissen. Het gebeurde ook meermaalen, dat het gansche Volk in oorlog ingewikkeld werd door eenige weinigen, welke een stroop over de grenzen ondernamen, gelyk wy dit van de Vorfelyke volgingen gezien hebben, schoon deeze strooperyen doorgaansch geschieden op den *Gallischen*

bodem, wyl de *Germaanen* met deeze Natie in eene eeuwighduurende vyandschap leefden.

FR. Met welke plegtigheden wierd de Oorlog aangekondigd?

E. Ik geloof met geen andere plegtigheden, dan thans ook by de Christenen in gebruik geraaken: — met geen andere, dan de *Engelschen* omtrent ons ook in agt genomen hebben; — dat is met den slag te waarschuwen, wanneer eene verklaring of opgave van eenige redenen, waaraan het nimmer ontbreekt, weinig baaten kan. En deeze waren ook nog minder noodig in een tyd, waarin elk gewapend, elk op zyne hoede was. — Mischien hebben er by het sluiten van den Vrede eenige plegtigheden plaats gegrepen, het zy dezelve door de Vorsten of *Repräsentanten* der wederzydsche volken, het zy dan datze door Gezanten getroffen wierd. By deeze gelegenheid wierd 'er alleen eene verzoening gesloten, waar by zomtyds bepaald wierd, dat men elkander in den nood zou byspringen; dan wierden de onderlinge partyen Bondgenooten: — of er wierd daarenboven een beding gemaakt, dat de onderliggende party aan de andere eenige schatting zou betaalen en een zeker getal van manschap in den oorlog byzetten, waardoor zy *Vasallen* wierden van den overwinnaar. Zoo waren de *Eburonen* en *Condruzen* volgens *CÆsar* afhangelingen van de *Treviren*, de *Centronen* en andere onbekende volken van de *Nerviërs*. De *Aduatiken*, de *Sueven* en *Oberuscen*

voor-

vooral hadden verscheide volken op zulk eene wyze aan zich verbonden, en CÆSAR maakt wel degelyk onderscheid in het vyfde boek van zyne gedenkschriften tusschen Bondgenooten en Afhangelingen (*). Dergelyk eene verbindtenis had er tusschen de *Romeinen* en sommige *Belgische* volken plaats. Die der *Batavieren* en *Romeinen* was zeker de eerlykste en voordeeligste van deezen aart, welke er tusschen eene magtige en zwakke party kon gefloten worden. Zy wierden van alle schatting ontslagen, moesten alleen wapenen en manschap aan de *Romeinen* leveren, welke hen daarentegen onder hunne bescherming namen, en niet als *Vasallen* (*clientes*) veel min als *Overwonnelingen* van het *Roomsche* volk, maar als *Vrienden* en *Bondgenooten* van hetzelfde aanmerkten. By het sluiten van zulke *Verdragen* kwamen vooral de *Gyzelaars* te pas, welke van de mindere party tot een verzekering van haare getrouwheid, naar genoegen van den meerderen moesten gegeven worden, waartoe niet alleen eenige van de voornaamste mannen of jongelingen, maar ook jonge dogters gekozen wierden.

M. Jonge Dogters?

E. Ja *Machtilde*, dit doet eer aan de *Sexe* en aan hun, die dezelve in behoorlyke agting hielden.

(*) *Magna manu Eburones, Aduaticci, Nervii atque horum omnium Soci & Clientes legionem oppugnare incipiunt.*

den. Herrinner u de plaats, welke ik uit TACITUS voorheen aanvoerde: „zy vreezen met veel meer ongeduld de gevangenis van wegen hunne vrouwen, in zoo verre, dat de gemoederen van die Natiën veel kragtiger verbonden worden, welke men oplegt onder de Gyzelaars ook edele Maagden te bezorgen.” Uit de geschiedenis van CLELIA blykt, dat zulks in Italiën ook niet ongewoon was. Anders was men zeer op de Zusters Kinderen der Vorsten, meer dan op hun eigen kinderen, tot Gyzelaars gesteld, om dat zy oordeelden, „dat deeze band van bloedverwandschap heiliger en naauwer was, en de gemoederen der geslagten daardoor sterker en in grootere uitgestrektheid verbonden wierden.” — Andere verbindtenissen en betrekkingen van koophandel of dergelyke hebben er tusfchen de *Germaansche* volken geen plaats gehad, wier staatkunde zeer eenvoudig was, en welke zich, wanneer ze onderling niet in oorlog waren, of geen algemeenen vyand te bestryden hadden, weinig met elkander bemoeiden.

VR. Buiten twyffel heeft men in de Volksvergaderingen ook de Schattingen geregeld en algemeene Wetten gemaakt.

E. Dit behoort zeker tot de vryheid van een volk, dat het geene Lasten draagt, dan waarin het toegestemd heeft; — en dat het oordeelt over de dugtigheid der Wetten, waarnaar het moet bestierd worden, en zyn eigen gedrag regelen. De Volksvergadering moest er daarom de verbindende kragt aan geeven. Maar wat de

de Schattingen betreft, deeze zullen buiten de vrywillige toelagen tot onderhoud der Vorsten weinig of geene geweest zyn. Een volk, waar by geene versterkte vestingen of andere openbaare werken gevonden wierden, — waar elk voor zich de lasten en kosten des oorlogs droeg, had geen algemeene schatkist noodig en waar zouden zy dezelve uit aangevuld hebben, die geen geld, en weinig goud en zilver hadden. Wierd er iets ten dienste van den Staat vereischt in buitengewoone gevallen, wanneer zy by voorbeeld eenige schatting aan andere volken moesten opbrengen, of eenigen arbeid ten algemeenen nutte verrigten, dan moest er eene rieheling naar een ieders vermogen gemaakt, en de noodige manschap door elke Wyk op zyn beurt tot het werk geleverd worden. Hoe zy het reddeden, wanneer zy te veld moesten trekken, zullen wy nader onderzoeken. — Wat de Wetten betreft, het spreekt van zelfs, dat geene Maatschappij, zelfs geen Genootschap zonder dezelve bestaan kan, maar dat teffens dat Volk het gelukkigste is, het welk met de minste wetten overladen, in allen gevalle weet, waar het zich naar te schikken heeft. Terwyl de *Batavieren* in de grootste eenvoudigheid leefden en deugdzaam waren, hadden zy in de meeste gevallen genoeg aan de algemeene en onveranderlyke voorschriften van recht en billykheid, welke de Opperste Wergeever het menschedom by deszelfs plaatzing op deeze wereld

reld heeft medegegeeven (*): deeze konden zy op byzondere gevallen toepassen, en zich voorts schikken naar volksgebruiken. Dit is het geen TACITUS wil zeggen: „goede Zeden gelden daar, meer dan elders goede Wetten.” In de verzameling der Wetten door LINDENBROG uitgegeeven, in welke de aloude wetten der *Alemanen*, der *Saxers*, der *Friesen*, der *Longobarden*, der *Gotken*, der *Anglen*, en van meer andere volken vervat zyn, bevinden zich zeker veel *Germaansche* wetten: maar het is bezwaarlyk te onderscheiden, welke oorspronkelyk en welke er in laater tyd bygevoegd zyn. Dit is inderdaad te beklagen, wyl men uit de Wetten zeer veel oordeelen kan over de zeden, de wysheid

en

(*) Het geen W. RICHARDSON in zyne belangryke aantekeningen van *Rusland* verhaalt, verdient hier aangemerkt te worden. De Afgevaardigden der *Samojeden* tot het opstellen van het algemeene Wetboek voor de uitgestrekte heerschappy van *Rusland* ontboden, wanneer zy gevraagd wierden naar de opgave van zulke wetten, welke, naar hun inzien, dienstig zouden wezen voor hun Volk, antwoordden aan CATHARINA, dat zy zeer weinige wetten hadden, en geen meer bekeerden. Gevraagd zynde of zy geene misdaden hadden — van Overspel, dievery of moord; antwoordden zy, indien iemand een ander op eene onwettige wyze ter dood brengt, moet hy ook sterven: — maar wanneer hy dievery of overspel bedryft? — dan rekenen wy de ontdekking strafs genoeg.

en de billykheid van een Volk. Ondertusfchen behelzen de meeste van die Wetten, vooral van de *Friefche* Wetten, welke de naaste betrekking op ons Land zouden hebben, vastftellingen van de Boeten en Straffen op zekere overtredingen en misdaaden, en hier op heeft ook een gedeelte van het geen TACITUS ons heeft overhandigd, byzonder opzigt. Uit het weinige, dat tot ons gekomen is blykt genoegzaam, dat de *Batavieren*, niet tegenftaande eene groote maate van burgerlyke vryheid zeer verre af waren van eene toomellooze losbandigheid.

FR. Zal Vader ons die Wetten, niet mededeelen?

E. TACITUS bevat ze naar zyn gewoonte in weinig woorden, wier opgave dus gemakkelyk is, maar wier verklaring nog al eenigen tyd zal vorderen. — Maar ik zal my des getroosten, daar ik u zelf het belang dier oude Wetten heb doen begrypen. „ Het onderscheid der straffen, zoo begint TACITUS, is naar de misdaad. Verraaders en overloopers hangen zy aan de boomen op. De vadzigen en lafhartigen en die hunne lighaamen hebben laaten ontteeren dompelen zy in den flyk of in een moeras, en werpen er een horde op. Het verschild van straf ziet daarop, dat de openbaare schelmstukken behooren ten toongesteld te worden in het straffen, maar dat de schenddaaden behooren verborgen te worden. Maar zy, die overtuigd zyn van mindere misdaaden, worden naar gelang van het misdryf voor een zeker aantal

van

van paerden of beesten in de boete beflagen. Welke boete men voor een gedeelte aan den Koning of aan den Staat, voor een gedeelte aan hem betaald; die gewroken wordt, of aan zyne nabestaanden." Laaten wy vooreerst by deeze algemeene Wetten, waarin de hoofdverdeeling der misdaden en derzelver straffen begrepen wordt, stilstaan.

Vr. Ik weet wel, wat men door Verraaders en Overloopers verstaat, maar van de volgenden kan ik in 't geheel geen begrip maaken, vooral niet, wanneer dezelve als zulken beschouwd worden, welken het leeven verbeurd hadden.

E. Dat wil ik gaarn gelooven. Evenwel is het naar het *Politiek Systema*, by de *Germaanen* aangenomen, ligt op te maaken, dat zy onder hunne maatschappy niet konden dulden, welken *TACITUS* bedoeld onder Vadzigen en Lafhartigen, waar door men alle de zulken verstaan moet, die door traagheid of bloohartigheid onwillig en onbekwaam waren, om de algemeene lasten des Oorlogs te draagen, en hun leeven voor het Vaderland te waagen, in onderscheiding van hun, die door ouderdom of ziekte daar toe buiten staat gesteld wierden. Deeze straffoeffening, hoewel ze naar onze begrippen zeer gestreng moet voorkoomen, laat zich wel beredeneeren: maar met het volgende staa ik verlegen.

Vr. Hoe zoo myn *BELHART*?

E. Om dat de uitdrukking van *TACITUS* zoo
vec-

veele letterkundige geschillen heeft opgeleverd, van welke ik niet wel voorby kan tot bevestiging van myne opvatting iets te zeggen, het geen u niet aangenaam zal zyn; — en om dat de zaak zelve, welke door TACITUS bedoeld wordt, zoo teer is, dat zy u mischien niet als een geschikt onderwerp voor onze verhandelingen zal voorkomen. Ik heb my daarom over dit stuk tegen EELHART in onze laatste zamenkomst, toen wy alleen agter aan kwamen, in 't byzonder uitgelaaten: maar is het wel onnuttig, dat onze kinderen, tot zulk een ouderdom gevorderd, gewaarſchuwde worden tegen een kwaad, het geen al lang in de waereld plaats had en nog geenszins uitgeroeid is? — Volgens myne gedagten bedoeld TACITUS niet anders dan de hoofdmisdaad, waaraan zich de inwooneren van *Sodom* en *Gomorra* in de oude waereld hadden schuldig gemaakt, gelyk uit de geschiedenis der Engelen, die tot *Loth* kwamen, overvloedig blykt: eene misdaad welke PAULUS bedoeld, wanneer hy in den brief aan de *Romeinen* schryft, dat „wyl het de Heidenen niet goed gedagt heeft God in erkentnisse te houden, hy hun aan de begeerlykheden hunner harten had overgegeeven tot onreinheid, waardoor mannen met mannen schandelykheid bedreeven en hunne lighaamen op eene onnatuurlyke wyze onteerden.” PAULUS legt dit aan de Heidensche waereld, ten tyde van de komst van CHRISTUS vooral, te last en niet te onregt. De voornaamste en beschaafdfte volken

ken hadden zich aan dit euvel schuldig gemaakt. De *Grieken*, die mischien eerst door de *Phoeniciers* aangestoken wierden, waren er van berugt; (*) deezzen hadden de *Romeinen* er mee besmet, en met de uitbreiding der heerschappyen van deeze beide volken had het zelve zich door de bekende waereld grootelyks verspreid. De *Galliers*, onder welken zich eene *Grieksche* volkplanting te *Marseille* had nedergezet, bedreeven het op eene schaamtelooze wyze, en egter waren de *Germaanen* en *Batavieren* hier vry van, zelfs na dat zy al een geruimen tyd omgang met de *Romeinen* gehad hadden. Dit blykt uit eene aanmerking van *FABIUS QUINCTILIANUS*, wanneer hy spreekt over het bedryf van een *Cimberschen* soldaat, welke zyn hopman, die hem oneerlyk aanzogt, voor het front van het *Romeinsche* leger, daar hy niet van hem ontslagen kon worden, van het leeven beroofde. Hy voegt 'er by: „ de *Germaanen* kennen niets dergelyks, en er wordt heiliger aan den *Oceaan*, waar door men vooral den *Cimbri-schen* oceaan — de Noordzee verstaan moest, ge-

(*) Volgens *PLUTARCHUS* hadden de *Grieksche* vrouwen, hoe beminlyk oók wegens haare schoone gestalte, hoe uitmuntend in zeden, geen deel aan de liefde, maar alleen aan de vriendschap van haare mannen. Het zelfde vindt men van de *Galliers*. Dit was het gevolg eener schandelyke *Paderastie*, en bevestigt het zeggen van *PAULUS Rom. I: 27.* volkomen.

geleefd." — En de *Batavieren* greepen ook daarom de wapenen tegen de *Romeinen* op, om dat zy hunne jongelingen poogden te misbruiken. Zommigen willen hier met *Lipsius* leezen, „die door vadzigheid zich sehandvlecken, worden gesmoord:” om dat dit onnatuurlyk kwaad, volgens het gezegde van *QUINCTILIAAN*, in 't geheel onbekend was by de *Germaanen*. (*) Maar schoon *QUINCTILIAAN* als een Redenaar zich zoo stellig heeft uitgedrukt, is het toch meer dan waarschyntlyk, daar hetzelfde zoo openlyk en onbeschaamd by veele *Galliers* bedreeven wierd, met welken de *Germaanen* als met hunne nabuuren in vrede of oorlog meer te stellen hadden, dan met andere volken, dat ook deeze of geene hunner er mede is besmet geworden. Het is genoeg ter hunner verdediging, dat zy dit kwaad niet ongemerkt onder zich hebben geduld, maar naar vermogen tegengegaan, en op zoodanig eene wyze gestraft, dat men van de Natie zeggen kon, dergelyk is by hen niet bekend en men leeft kuischer aan den *Oceaan*. *TACITUS* zou anders twee maalen hetzelfde gezegd hebben, want van de *Laffen* en *Bloohar-*
ti-

(*) *LIPSIUS* leest hier *torpore infames*, en zommigen keuren dit daarom af, om dat zy den *Germaan* verdenken, dat hy een vadzig en luy leeven leidde. Wy hebben hem reeds van dien blaam gezuiverd, en zullen er nog straks nader van spreken. Er zyn andere dugtige redenen, om by de gewoone leezing te blyven.

tigen had hy reeds gesproken; dit zou tegen zyne zinryke korthed geheel slyden. Anderen willen daarom, dat hy geschreeven zou hebben, mismaakten van lighaam, *corpore informes*. Het is zoo, dat men welcer te *Romen* de Barbaarsheid pleegde, van de zulken om te brengen, maar moet TACITUS daarom hetzelfde van de *Germaanen* berigten? kan men zulk eene lighaamelyke mismaaktheid onder de schenddaaden, *flagitia* (*) of lyfstraffelyke misdaden, *delicta* rekenen? ten zy iemand zich moetwillig verminkt had, waar van *Rome* ten tyde van AUGUSTUS (†) een voorbeeld heeft opgeleverd, maar kan TACITUS dat hier bedoeld hebben? wat reden is 'er om eene schryffout, waar toe men niet dan by nood komen mag, in den text te vooronderstellen, daar de zaak geene ongerymdheid, nog de woorden eenige afwyking van den slyk van TACITUS opleveren. In het eerste zyner Jaarboeken, het 73^e hoofdst. en het vyftiende, het 49^e hoofdstuk vindt men dezelfde uitdrukking van

(*) *Flagitium* betekent wel ook eene misflag, eene dwaaling, maar wordt doorgaans van zwaare misdaden, vooral zulke, gebruikt waar onkuischheid mee vermengdis, b. v. van het schenden van eene maagd.

(†) Een Roomsche Ridder verminkte moedwillig de beide regterhanden van zyne zoonen door hen de duimen af te kappen, omze onbekwaam tot den krygsdienst te maaken, waarom hy tot slaaf verkogt en al zyne goederen verbeurd verklaard wierden.

van dezelfde misdaad. (*) De *Germaanen* en *Batavieren* straffen dit kwaad te regt op zulk eene gestrengte wyze, daar het zelve tegen de oogmerken van het Opperweezen, de voortplanting van het geslagt, de instelling van het huwelyk, en de kuisheid der Jeugd, waarop zy zoo zeer gezet waren, regelregt aanliep. Anders kon TACITUS zoo volmondig niet gezegd hebben: „ De Jongelingen begeeven zich niet vroeg in den Echt, en hunne Jeugd is derhalven niet uitgeput.” Om niet te spreken van de verwyftheid en het verval in moed en dapperheid, welke daardoor moesten veroorzaakt worden, waar om zy de zulken, als niet waardig dat de Zon hun bescheen of de aarde hen droeg, onder dezelve verbergden. — Maar het wordt tyd, dat wy van dit onaangenaam, hoewel noodig onderwerp aftsappen. Ik vraage verschooning myne VREDEGONDE, dat ik u daar mee wat lang heb opgehouden. De volledige onderrigting van FREDERIK, welke ik vooral onder het oog moet houden, en de eer van onze *Batavieren*, hebben my hier over wat breed doen uitweiden.

VR. Het is zeer dienstig, dat onze kinderen;
— dat

(*) Ann. Lib. I. c. 73. FALANIO *objiciebat accusator, quod inter cultores AUGUSTI CASSIUM quendam minimum, corpore infamem aascivisset.*, Lib. 15. c. 49. „ QUINCTIANUS *mollitie corporis infamis, & a NERONE probroso carmine diffamatus, contumeliasultumibat.*”

— dat byzonder onze Zoon, eer hy van onder ons onmiddelyk opzigt weggaat, weete, voor wat kwaad hy zich in de waereld te wagten hebbe, op dat hy, zoo kuisch en eerbaar als een jonge *Batavier*, zich wagte van alles wat hem zou kunnen bezoetelen, en te eeniger tyd onwaardig maaken om onder het oog van eene deugdzaame Jongvrouw te verschynen. Dan hoe duidelyk gy my betoond hebt, dat het alles zoo moet begrepen worden, kan ik het nog niet inschikken, dat men de Vadzigen en Weerloozen op eene ry met zulke misdadigen gesteld en aan dezelfde straf onderworpen heeft. Indien men dus met allen handelde, die voor het Vaderland zoo min leeven willen, als zy voor hetzelfde begeeren te sterven, waar zou het heen? hoe veele bedryvelooze mannen zouden dan het leeven verbeurd hebben!

E. Wanneer gy u herinnert, dat de Oorlogsdapperheid de grootste deugd en het opofferen van zyn leeven voor het Vaderland de hoogste pligt by de *Germaanen* gerekend wierd, moet van zelfs volgen, dat alle Lafhartigheid, Blooheid en Onweerbaarheid in een man, die zoo wel als anderen alles aan het Vaderland verschuldigd was, als de grootste schennis en misdaad tegen hetzelfde wierd aangemerkt en als zoodanig by hun moest gestraft worden: maar met dat onderscheid, dat de Verraaders en Overloopers, die een openlyke misdaad tegen den Staat hadden bedreeven, en zich daar door ook by andere

dere volken bekend gemaakt hadden , openlyk wierden geftraft , en tot een affchrik van anderen ten toon gefeld : maar de anderen , die door eene perfoonlyke ongefchiktheid , zich onwaardig gemaakt hadden de voordeelen van de maatschappy te genieten , daar zy de Vryheid van dezelve niet wilden handhaavenen , wierden uit dezelve verbannen en hunne nagedagtenis zoo veel mogelyk gefmoord , op dat zy de andere Leden niet tot fchande verftrekken mogt. By de *Romeinen* wierden wel eer volgens *ARRIUS MENANDER* , zulken , die zich aan den krygsdienft onttrokken , als verraaders van de Vryheid tot flaa ven gemaakt. — En kunt gy het nog niet infchikken *VREDEGONDE* , dat zy zulk eene geftrengheid gebruikten tegen zoodanigen , die voor de algemeene Rechten en Vryheden , — die voor het Vaderland niets dorften ondernemen en tot alles ongefchikt waren , — die men als ballasten van den aardbodem kon aanmerken : het kan ten minften de *Germaanen* van de verdenking ontheffen , dat zy buiten den Oorlog en de jagt hun leeven in ledigheid en vadzigheid doorbragten. En het was geenszins om deeze reden , dat wy de verbetering van *LIPSIUS* niet wilden aanneemen , om dat dit namelyk by hen een algemeen — een nationaal gebrek zou geweest zyn , het welk zy daarom als geen hoofdmisdaad in eenigen van hunne Leden konden ftraffen , gelyk veelen willen. Neen!

de *Germaanen* begreepen te regt, dat een lui en vadzig leven het lighaam ontzenuwd, de sterkte van de ziel verzwakt, den mensch tot alle kloekmoedige onderneemingen onbekwaam, en daaren tegen tot alle laagheden geschikt maakt, gelyk ik van te vooren reeds aangemerkt hebbe. — Er is nog eene plaats in het zesenvceertigste hoofdstuk van de zeden der *Germaanen*, waaruit men hun egter deezen blaam wil opleggen, welke ik by deeze gelegenheid zal aanhaalen; wyl het tegendeel blykt, wanneer men TACITUS behoorlyk nalceest.

„ Ik twyffel, zegt hy, of men de natien der *Peucinen*, *Veneden* en *Fennen* tot de *Germaanen* of tot de *Sarmaaten* moet brengen. Hoewel de *Peucinen*, welke zommigen *Bastarnen* noemen, in spraak, zeden, woonplaatzen, huizingen aan de *Germaanen* gelyk zyn. ” Om deeze vier redenen zou hy ze onder deeze volken rekenen. Maar nu vervolgt hy, en noemt dat geen op, waarin zy van dezelve verschilden: „ morszigheid en vadzigheid is hun allen gemeen. Door de gemengde huwelyken der Oppersten worden zy eenigszins door de zeden der *Sarmaaten* bevekt. „ Deeze laatste zyn de oorzaken waarom men ze als *Sarmaaten* moet aanmerken. Zoo geeft hy insgelyks op, waar in de *Veneden* naar de *Germaanen* en waarin naar de *Sarmaaten* zweemden. En eindelyk zegt hy van de *Fennen*: „ by deezen is eene wonderbaare woestheid, eene vuyge armoede, geene wapenen, geene paerden, geene wooningen. — Zy hebben geen ander toevlugt, zelfs voor de kinderen, tegen de wilde die-

dieren en de slagregens, dan dat zy door eenig zamenweeffel van takken en bladen gedekt worden. De Jongelingen begeeven zich derwaards, — hier is de toevlugt der Ouden. Dit houden zy voor gelukzaliger, dan op de akkers te zwoegen, in de huizen te arbeiden, en wegens het onzeker lot van hun en anderen tusschen hoop en vrees te verkeeren. Gerust wegens de Goden, gerust wegens de menschen, hebben zy de moeilykste van alle zaaken verkreegen, dat zy zelfs niet noodig hebben iets te wenschen.”

M. Ik zou zulk eene gelukzaligheid geenszins begeeren. Zulk eene natie moet zeker onder de Wilden geteld worden: maar waar woonden de *Fennen*!

E. Zy behooren ook meer tot de *Sarmaaten* dan tot de *Germaanen*, daarom telt TACITUS deeze byzonderheden op, welke ik in 't voobygaan u medegedeeld heb, op dat gy het groote onderscheid zoudt kunnen zien tusschen volk en volk. Hoe verkeerd is het dan, wanneer men dit byzondere aan de *Germaanen* zou willen toeschryven! Deeze drie volken, met welke TACITUS zyne berigten over de *Germaanen* besluit, woonden in de noordelykste deelen van *Europa* op de grenzen van *Zweeden* en *Rusland* en aan den mond van den *Donau*. De *Fennen* zyn de zelfde, die nog heden *Finnen* genaamd worden. Maar laat ons na deezen uitstap tot onze *Germaanen* en *Batavieren* wederkeeren, onder welken wy tot dus ver eene geregelde maatschappy en zamenleving aan-

trossen, welke door zulk een *Contrast* te schooner afsteeken. Wy zullen nu tot hunne andere wetten overgaan, van welke *TACITUS* met een woord in 't algemeen aanmerkt: „ dat mindere misdaden, naar maate van de straf, welke zy verdienen, met een zeker getal van paerden, groot of klein vee geboet worden.” Zoo gestreng als de *Germaanen* in de voorige gevallen waren, zoo spaarzaam schynen zy geweest te zyn in hunne *Medeburgeren* aan den lyve te straffen. Daarom wierd alles, wat tegen de veiligheid en de goede orde streed, met eene zekere boete gestraft, waarop gewis eenige algemeene bepalingen gemaakt waren, waar van men nog de sporen in de overblyffels dier oude wetten vinden kan, van welke ik tegen u gesproken heb. (*)

Fr. Indien de dieftal dus ook gestraft wierd kwamen de *Germaansche* wetten daarin meer met de *Joodsche* overeen, dan de onze.

E. Zoo

(*) Onder de Wetten der *Bajuvriers* vinden wy ook deeze algemeene by *LINDENBROG*; „ *Nullus BAJUVARIUS Alodem aut vitam sine capitali crimine perdat, contra vero quicumque commiserit peccata, quousque habet substantiam, componat secundum legem. Capitalia crimina* of hoofdmisdaden waren, wanneer iemand tegen het leeven van den Hertog of Vorst had zamengezwooren, of de vyanden in het land gelokt of zich toegelegd om eene Stad door den vyand te laten inneemen. Wanneer hy hier van overtuigd wierd, dan waren zyn leeven, zyn vaderlyk erfdeel en al zyne bezittingen aan den Hertog verbeurd.

E. Zoo is het ook FREDERIK. Wy hebben al meer overeenkomsten aangetroffen, welke bevestigen, dat 'er onder de *Germaanen* veel van de oorspronkelyke Natuurwetten overig was, welke ook in het *Oosten*, vooral by de *Nomadiſche* volken plaats vonden, en voor zoo verre zy op de billykheid en den aart van land en volk gegrond waren, door den grooten Wetgeever der *Jooden* behouden en gestaafd zyn. By deezen en ook by de *Batavieren* had elk zyne bezittingen, waar van hy zyn onderhoud had in mindere of meerdere maate, welke niet in geld maar in vee bestonden en daarom moest ook hier uit de vergoeding gedaan worden. Dit had ook zelfs by de oude *Romeinen* plaats.

FR. Aan wien moest de vergoeding geschieden?

E. Wyl de overtreeders tegen den Staat en tegen hunne Naasten misdaan hadden, moesten zy ook aan die beiden betaalen. Gy hebt reeds de boeten voor een gedeelte onder de inkomsten van den Koning gevonden: zoo deeze 'er niet was, wierden zy aan den Staat in 't gemeen, of dat Rechtsgebied in 't byzonder betaald, waaronder de misdaad begaan was, want het woord *Civitas*, dat TACITUS hier bezigt, betekent dan het een en dan het ander. Een ander gedeelte wierd aan hem betaald, die beledigd was of aan zyne bloedverwanten. Dit was, volgens de aanmerking van onzen HUGO DE GROOT overeenkomstig met de beginselen van wysheid en billykheid, van welke men naderhand in zoo verre is afgewee-

ken, dat de meeste boeten alleen voor den *Fiscus* blyven, en de beledigde niets ter voldoening ontvangt, buiten het geen in enkele gevallen voor geleede schade en finerte aan hem wordt toegeveezen.

VR. Maar het verwondert my EELHART, dat ik u van geene straffen op den Doodslag, of op het toebrengen van zwaare Wonden heb hooren spreken; die kunnen immers onder de lichtere misdaden niet begreepen worden: of wierd de straf daarover aan de eige wraak van byzondere personen overgelaaten, gelyk ik meen, dat by verscheide oude volken plaats had?

E. Gy hebt dit regt myne VREDEGONDE. Zelfs by de *Israëlitén* kan men daar van de bewyzen vinden in het recht en de vervolging des Bloedwreekers, maar gelyk daar, bemoeide zich ook hier de opperste Magt er mede, op dat alle buitenspoorigheden mogten voorgekomen worden. Dit zal u meer bevreemden, dat ook een Doodslag door een zeker getal van groot en klein vee kon geboet worden. Buiten twyffel heeft TACITUS ook inderdaad hier op het oog gehad, wanneer hy zeide, dat men een gedeelte van de boete betalen moest aan hem, die gewroken wierd of aan zyne bloedverwandten. Maar hier in het eenëntwintigste Hoofdstuk, spreekt hy 'er opzettelyk van, na dat hy in het voorige het stuk van de Erffstelling had afgehandeld. „Men is verplicht zoo wel de vyandschappen het zy van een Vader, het zy van een Bloedverwant op- en
over

over te neemen. Evenwel blyven zy niet on-
verzoenlyk voortduuren. Want ook de doodslag
word met een zeker getal van groot en klein vee
geboet, en het geheele gezin krygt deel in de
voldoening, het geen zeer nuttig voor den Staat
is, wyl de vyandschappen te gevaarlyker zyn,
waar de vryheid te grooter is." Volgens eene
uitdrukkelyke wet der *Anglen* en der *Weynen*
moest hy, die erfgenaam was van iemand, ook
zyn dood wreken, zoo hy gesneuveld was.

VR. Deeze voldoening stemde evenwel niet met
de oorspronkelyke Wetten overeen.

E. Geenszins. „Die's menschen bloed vergiet,
zyn bloed zal door den mensch vergooten worden.”
Maar ik denk, dat dit een gevolg is van eene
gemaatigde zelfswraak, die zoo wel als de zelfs-
verdediging met den natuurlyken staat van den
mensch overeenstemt. Men heeft het, wyl vee-
len als een LAMECH de wraak te ver uitstrekten,
zoo geschikt, dat de bezadigheid der Rechtbank
tuschen beiden kwam, en de onderlinge par-
tyen bevredigde. Wanneer de beledigden zich
vergenoegden met eene boete over eene doodslag,
die zonder toeleg by overyling, in twist of dron-
kenschap geschiedde, en van dat soort waren de
meeste by de *Germaanen*, hield zich de Staat
hier ook mee te vrede, om een nuttig lid te be-
houden. Maar wanneer de doodslag opzettelyk
en verraaderlyk geschied was, dat egter zeld-
zaam voorviel, zal het zoo ligt niet af te maa-
ken zyn geweest. Men kan toch het zeggen van

TACITUS: „de vyandschappen zyn niet onverzoenlyk nog altoosduurend, want ook de doodslag werdt met een zeker getal van groot en klein vee geboet,“ niet wel tot alle gevallen en alle Doodslagen uitstrekken. Hy wil alleen een bewys bybrengen, dat de *Germanen* niet onverzoenlyk waren. By andere oude volken kon de wraak niet, dan met het leeven van den doodslager voldaan worden, by hun lieten zich de bloedverwanten van den gesneuvelden meermaalen met eene betaaling van eene boete te vrede stellen. Dat dit evenwel niet altoos gebeurde, kan men zelfs uit het begin van het twaalfde Hoofdstuk besluiten, waar TACITUS eigenlyk een aanvang maakt van de gerichts- en strafoeffeningen: men mag ook, zegt hy, by de Volksvergadering iemand beschuldigen en hem om het leeven aanspreken. Dit kwam zeker voor byzondere personen het meest te pasfe, wanneer iemand van de hunnen van kant gemaakt was. By veele latere *Germanen* moest een Moord, die wel degelyk van een Doodslag onderscheiden was negenvoudig, en zoo dezelve aan een vrouwsperzoon was gepleegd, die geheel weerloos was, agtienvoudig vergolden en de kleederen, welke zy aan gehad hadden nog daarenboven te rug gegeeuen worden.

FR. Moest de algemeene Volksvergadering hier ook over oordeelen? ik meende dat de Edelen en Honderdmannen, die het recht in elk distrikt beffenden, alles afmaakten.

E. Wy

E. Wy leeren hier het tegendeel en het blykt niet duister uit TACITUS, dat er ten minsten een vierderlei soort van gerigt by de *Germaanen* geoëffend wierd; — in de Volksvergaderingen; — in de gewoone Vierfchaaren van elk Rechtsgebied; — in het huis van elk vrygebooren *Germaan*; — en in den Oorlog, wanneer zy te velde getrokken waren. Van het laatste zullen wy by de Krygsoeffeningen der *Batavieren* spreken, maar de drie andere nu afhandelen. De magt en invloed der byzondere Richteren en Vierfchaaren schynen zich meest bepaald te hebben by het beslissen en afmaaken van onderlinge geschillen en het handhaven van de openbaare rust en goede orde. Of zy zich ook uitgestrekt hebben tot het straffen van lichtere misdaden, zelfs van den doodslag, indien dit tot genoegen van de naastbestaanden van den overledenen kon afgemaakt worden, staat tusfchen beiden. TACITUS begint eerst van het geen in de groote Volksvergaderingen verhandeld wierd, en na dat hy zoo wel van de lichtere als van de zwaare misdaden gesproken had, maakt hy eindelyk gewag van de Rechters die in elk Ambt wierden aangesteld. In allen gevalle schynt men zich op deeze Vergaderingen beroepen, en het oeffenen van doodstraf dezelve voorbehouden te hebben. Het eerste blykt daaruit, dat op deeze Vergaderingen, voor al onder de maalyden dikwerf geschillen wierden beslegt en vyandschappen verzoend: het andere wil TACITUS niet ondui-

duidelyk te kennen geeven, wanneer hy van de lyfstraffelyke misdaden handelt, alleen by gelegenheid van deeze Volkvergaderingen, hoewel daar ook over mindere misdaden en derzelver straffen geoordeeld wierd. Hier uit blykt nog nader, hoe wantrouwend men was in het bewaaren der rechten van elk Vrygebooren, — hoe zeer men heeft willen waaken tegen elke inbreuk van de Edelen en Aanzienlyken. En dit was te noodzaakelyker, om dat de wetten zeer weinig en zeer algemeen waren, in wier toepassing op byzondere gevallen dus zeer ligt vergissing of partydigheid kon plaats vinden. Elk die meende te kort gedaan te zyn, kon daar zyn beklag doen, en de zaak van belang kon nader onderzocht en hersteld worden. Maar wanneer iemand aan het leeven onregtvaardig gestraft werd, was het onherstelbaar, daarom wilden zy de magt der Rechtbanken zoo ver niet uitstrekken, maar zelf oordeelen, of iemand het leeven had verbeurd, en als een schadelyk of onwaardig lid behoorde uitgeroeid te worden uit de Maatschappy.

Vr. Zoo wierden de byzondere Richters niet alleen bepaald, maar ook verplicht, om hun post met alle naauwkeurigheid en regtvaardigheid te bekleeden. Maar op welk eene wyze wierden de Rechtsgedingen toch by hun gehouden?

E. Ik heb u reeds gezegd, zoo ik meen, dat zy geene eigenlyke loontrekkende Zaakvoerers nog Pleit-bezorgers, *Advocaaten* nog *Procureurs* kenden. Een volk, dat in allen opzigte eenvoudig

dig leefde, dat weinig Wetten had, en zich met geene vitteryen nog streeken ophieldt, had dezelve zoo min noodig, als ze nu by ons door tegenovergestelde omstandigheden in verscheide gevallen, onontbeerlyk zyn geworden. De *Germaanen* waren zoo verbitterd tegen de Zaakvoerers, welke de *Romeinen* ten tyde van VARUS hadden ingevoerd, dat zy na de bekende nederlaag, dezelve de oogen uitfraaken en de tong uitsneeden. — Elk stelde dus in het gerigte, waar onder hy behoorde, of in de Volksvergadering zyn eige zaak, zyne klagte of beschuldiging voor, en elk bragt zyne verdediging in. Voorts wierden de bewyzen aangevoerd, de getuigen gehoord en naar bevind van zaaken vonnis geveld: egter niet eer, dan na dat de beschuldigten *overtuigd* waren. TACITUS merkt dit aan by de ligtere misdaden en straffen, hoeveel te meer zal dit by de doodstraffen plaats gevonden hebben. Tot uitvinding van schuld of onschuld zyn naderhand by de *Germaansche* volken de Vuur- en Water-proef nevens het Kampgevegt ingevoerd, waarvan men zich ook nog lang onder het Christendom bediend heeft. Misschien vergenoegden de oude *Germaanen* zich in twyffelagtige gevallen alleen met den eed, toen de eerbied voor denzelfen en voor den Godsdienst nog in volle kracht was.

Vr. Waarin bestond toch het huislyk Rechtsgebied?

E. In de overblyffelen van dat natuurlyk oorspron-

spronkelyk Recht, het geen eik hoofd des huisgezins toebehoorde, voor zoo ver hetzelfde aan de Maatschappy niet was opgedraagen: — in het gezag over de Lyfeigenen, — over de Kinderen en over de Vrouwen. Het eerste ging zoo ver, dat zyze zomtyds in drift van het leeven beroofden, zonder daar voor, zoo het schynt, aanspraakelyk te zyn. Het tweede strekte zich uit tot zoodanige bestraffingen en tuchttoeffeningen, als by de opvoeding der Jeugd noodzaakelyk waren.

M. Maar deeze mogten de Moeders zoo wel oeffenen, als de Vaders.

E. Zoo is het ook. Wy hebben zelfs gezien, dat de moeders het meeste deel hadden aan de vroegste opvoeding der Jeugd: maar de Vaders wierden eigenlyk als de hoofden des huisgezins aangemerkt, van welken de moeders haar gezag, haar aanzien en ook haare bescherming ontleenden. By de *Nomaden* wierden zy elk als zoo veele Vorsten beschouwd. SARA noemt daarom ABRAHAM ook haaren *Heer*, en het moet u dus niet verwonderen, dat by de *Batavieren* de vrouwen ook in zeker opzigt aan het rechtsgebied van hunne mannen onderworpen waren, niet tegenstaande al de agting en liefde, welke zy haar toedroegen. By de oude *Romeinen* had zulk eene huisselyke Rechtbank insgelyks plaats, maar in zaaken van belang, wanneer de vrouw haaren pligt aanmerkelyk was te buiten gegaan, wierden de Nabestaanden 'er by geroepen. Dan in het zwaarste geval, moest de tusschenkomst van den

Bur-

burgerlyken Richter te baat genomen worden. Daar in tegendeel in hetzelfde geval by de *Germananen* de Richterlyke uitspraak en de straf-oeffening aan den man zelf overgelaaten wierd.

M. Wat was dat toch voor een geval?

E. Kan er zwaarer tusfchen een man en zyne vrouw plaats hebben, dan wanneer zy haar Hoofd, Befchermer en Echtgenoot ontrouw wordt, de tederfte banden verbreekt en haar huwlyksbedde fchendt. „Schoon de overspelen onder zulk een talryk volk zeldzaamer voorvallen, word egter, zegt TACITUS, wanneer zy gebeuren de straf op heeter daad geoeffend en aan den man toegelaaten. Hy jaagt zyne huisvrouw, nadat zy in tegenwoordigheid van haare Nabestaanden van heur hair en kleeding ontbloot is, naakt ten huize uit en dryftze al geesfelende door al de wyken voort. Want voor eene gemeengemaakte kuisheid valt geene vergiffenis.”

Vr. Wat wierd er voords van zulk eene?

E. Verlaaten en veragt van elk een, moest zy het overige van haar leeven de fchande van haare misdaad draagen; want, en dit behoort zoo wel tot de getrouwde als ongetrouwde vrouwsperzoonen, „nog fchoonheid nog Jeugd, nog bezittingen konden haar eenen Echtgenoot bezorgen: niemand lacht daar om zulke feilen, en men verfchoont het bederf van zeden niet, om dat het gebruik dit medebrengt.” TACITUS wil er mee te kennen geeven, dat men dit geenzins, als in zynen tyd te *Romen*, als eene

galantery aanmerkte: — dat men zich by zulk eene onbedorve natie, geenszins op de *mode* kon beroepen, welke, schoonze niemand van zyne verbindtenissen kan ontslaan of het onderscheid tusfchen zedelyk goed en kwaad kan wegneemen; maar al te veel geweld oeffent op zwakke harten en harsenen, en eindelyk een gansch volk als een aanwassende stroom medesleept en in een zeker verderf stort.

VR. Zy die eens het huwlyksbedde had kunnen oenteeren, verdiende niet tot eene tweede verbindtenis toegelaaten te worden; maar ik heb er egter deeze bedenking tegen, dat eene vrouw dus geheel en al van den man afhankelijk gemaakt wierd, die zich onder zulk een voorwendfel van zyne vrouw kon ontslaan, of aan eene ongegronde yverzucht voldoening geeven. Ik vinde het daarom beter by de oude *Romeinen* geschikt.

E. Wyl de *Bataafsche* vrouwen zich zoo beminlyk als noodzaakelyk maakten, en de mannen haar de verschuldigde agting en liefde niet onttrokken, liepen de vrouwen weinig gevaar, dat de mannen hunne magt zouden misbruiken. De zeldzaamheid der overspelen benam hen alle reden om agterdogtig te zyn. Voorts oeffende de man geen recht tegen zyne overspeelige Vrouw, dan in het byweezen van haare Nabestaanden, in wier tegenwoordigheid de bewyzen aan den dag gelegd en de straf na voorgaande overtuiging uitgeoeffend wierd. Van deeze Nabestaanden kon men immers niet verwagten, dat zy

haa-

haare Bloedverwante en zich zelve zonder wettige reden door den Man zouden laaten onteeren. Ik wil niet ontveinzen, dat er iets zonderlings in de straffoeffening fchynt plaats te hebben, om dat dezelve zoo zeer van onze gebruiken afwykt, maar als men het wel inzielt, was hier ook eene juiste overeenkomst tusfchen de misdaad en de straf. Het voornaamfte cieraad der *Bataafche* mannen en vrouwen, bestond in het *Haïr*: — dit wierd haar ontnomen, wyl zy de kroon van haar hoofd ter aarde geworpen en met voeten vertreeden had. Zy had haar lighaam, dat allcen haaren man toebehoorde, gemeen gemaakt en de eerbaarheid gefchonden: daarom moest zy ook voor elk en een ieder naakt ten toon gefield en te fchande gemaakt worden. Eindelyk, had zy niemand zwaarer, dan haaren man beleidigd, hy had ook het recht om zich zelf voldoening te bezorgen. Hy dreef haar ten huize uit, dat zy onteerd had, en tuchtigde het dartzel vleesch met geesfelflagen. (*) In laater tyden handelde men met nog meer geftrengheid, ten minften by de oude *Saxifche Germaanen*. Volgens een brief van Bifchop *BONIFACIUS* aan Koning *ETHEL-*

(*) By de *Vifigothen* en oude *Saxen* wierden verfcheide misdaaden *to hud unde to hare*, dat is, aan den huid met geesfeling en met de affnyding van het hair geftraft. Het affnyden van iemands hair wierd hoog opgenomen en zoo ftreng geftraft, als wanneer men iemand het oog had uitgefteken.

ETHELBALD, ,, wierd eene maagd, die in haar on-
 derlyk huis hoerery, of eene gehuwde vrouw, die
 daar zy onder den man stond, overspel bedreef,
 met eige hand geworgd en verbrand. Of eenige
 eerbaare vrouwen, geesfelden haar, na dat zy haar
 de kleederen tot aan den gordel afgesneeden had-
 den. Dus wierdt zy van huis tot huis gedreeven,
 daar haar telkens nieuwe geesfelaarfsters ontmoet-
 ten, welke haar ook met mesjes griefden, tot
 dat zy den geest gaf". Hoewel dit niet
 van wreedheid vry te spreken was, ziet gy er
 ten duidelyksten uit, hoe hoog het Overspel by
 deeze volken wierd opgenomen, en hoe zwaar
 gestraft. In de zaak kwamen zy, schoon zy de
 voorschriften der Openbaaring misten, met den
 grooten Wetgeever der *Jooden* over een, die
 het Overspel ook met den dood liet straffen.
 Der *Gothen* Koning THEODORIC merkte te regt
 in laater tyden aan, dat elke Echtverbindtenis
 onzeker wierd, indien men in zulk eene heilige
 en eerbiedeniswaardige zaak zonder schroom kon
 zondigen. In hoe ver is dit maar al te zeer
 bewaarheid, zedert men by de *Christenen*
 zelfs dit kwaad ongestraft heeft door de vin-
 geren gezien, en het vermogen der schaamte in
 zoo verre vernietigd, dat men zich niet ontziet
 om openlyk roem te draagen op de schandely-
 ke zegenpraalen, welke men op de eer van jonge
 dogters of de trouw van gehuwde vrouwen be-
 haald heeft! Met al het Godlyk licht dat ons be-
 schynt, zyn wy juist zoo verre gevorderd, als
 de

de verbasterde Heidenen in het bedorve Rome. De grootste misdaad is eene *galanterie* geworden, en de algemeenheid der overtreading, waar door de heiligste beloften verbroken en duizenden ongelukkig worden, maaktze verschoonlyk in de oogen van hun, die voor de heerschende gebruiken der Eeuwe waarin zy leeven, oneindig grooter eerbied betoonen, dan voor de heilige wyze en goede wetten, die de menschlievende Godheid ons ter bevordering van onzen tydelyken en eeuwigen vrede heeft ter hand gesteld. — Ik hoop, dat zulke voorbeelden, hoe menigvuldig zy ook mogen worden, onze Dogters nimmer zullen afleiden van het spoor, waar in haare Moeder, haar is voorgegaan!.....

VR. — En dat onze Zoonen nimmer de lessen van haaren waarden Vader vergeeten! al zouden zy zich schoon blootstellen aan de verguizing van jonge luiden, die zelf reeds bedorven, er eene eer in stellen, eene pligt van maaken, om anderen te bederven. Ik wensch, dat onze kinderen zich nimmer naar de *mode* zullen schikken, dan in zoo verre dezelve onverschillige gebruiken invoert, en tegen onze zedelyke verplichtingen, of het algemeen en byzonder belang niet strydt. — De straoeffening der *Batavieren* tegen de overspelige vrouwen, hebt gy ten volen gewettigd myn EELHART. De zeldzaamheid moet des te dieper indruk gemaakt hebben, en zulk eene vrouw, die zich zelve dus ont-eerd had en openlyk te schande gemaakt was,

stierf, schoon zy zoo wreedelyk niet behandeld wierd, als by de Saxen, waar toe ik onze sexe niet in staat zou keuren, dan in de uiterste verbittering, wegens de onteering, die haar was aangedaan; — zy stierf egter een langzaam burgerlyken dood.

E. Zoo is het ook myne VREDEGONDE. Maar hebt gy ook wel opgemerkt, dat ook hier bevestigd wordt, het geen wy over de kleeding der *Batavieren* gezegd hebben, dat zy namelyk zoo naakt niet gingen, als men zich verbeelt.

Vr. Gewis, dan zou het geene straf voor de vrouw verstrekt hebben, haar de kleederen voor een gedeelte af te neemen, en half naakt door de wyken te jaagen. Maar ik heb nog eene bedenking op dit onderwerp; wat straf wierd de Jongelingen of Mannen aangedaan, welke zich aan overspel hadden schuldig gemaakt?

E. Men is doorgaans gewoon om redenen, die gy wel bevroeden kunt, deeze zaak hooger op te neemen in de vrouwen, dan in de mannen; niettemin verdient hy gestraft, die aanleiding gegeven heeft, dat eene maagd of getrouwde vrouw haar grootste cieraad, de eerbaarheid en kuisheid heeft laten schenden, vooral om dat hy met de laatste de sterkste banden verscheurt, door welke zy aan een ander verbonden was. Volgens de beste burgerlyke wetten moest zoo wel de Overspeeler als de Overspeelersse met den dood gestraft worden, maar wat de gevolgen voor den eersten by de *Bata-*

vieren waren, vinde ik niet aangetekend. Hy, die eene vrouw voor al haar leeven ongelukkig gemaakt had, kon niet dan met den nek aangezien worden by een volk, by het welke om om de ondeugden niet gelagchen en het bederven zoo min, als bedorven te worden als een heerschend gebruik der eeuwe aangemerkt en verschoond wierd; zoo hy al niet daarenboven aan de yverzuchtige wraak van den beledigden man wierd overgelaaten. (*)

VR. Hadden de *Batavieren* geene wetten over de Erfstellingen, waar over by ons zoo veele verschillen voorvallen?

E. Geene wetten, maar alleen gebruiken, waarna elk zich volgens de natuurlyke regelen van billykheid schikte in de erfopvolging van het weinige, dat de *Batavier* gemeenlyk als zyn eigendom naliet. TACITUS, nadat hy reden gegeeven had, waarom de zusters kinderen in hetzelfde aanzien zyn by den Oom als zy by den Vader stonden, omdat zommigen deezen band van bloedverwantschap heiliger en naauwer agten, en daarom dezelve liever tot gyzelaars hebben; gaat dus voort.

(*) By de *Noordsche Germaanen* bleeven de Overspelers althans niet ongestraft. Volgens de wet van FROTHO Koning der *Deenen*, moesten zy door de mannen, wier bed geschonden was, van zekere Leden beroofd worden. By de *Saxen* wierd de Verleider boven de knuil waarin de gestrafte boeleerster begraven was, opgehangen.

voort. „De kinderen zyn egtër de erfgenaamen en opvolgers van elk en een ieder.” Op dat men niet meenen mogte, dat de zusters kinderen ook de eige zoons en dogters wierden voortgetrokken.

FR. Ik meen geleezen te hebben, dat dit in de ryksopvolging by zommige Indiaanfche Volken plaats vindt.

E. Dat is regt, FREDERIK. Wy hebben iets dergelyks ook gezien in de opvolging van ARMINIUS, schoon 'er eene byzondere reden van opgegeeven wierd.

VR. Ik kan toch geen reden vinden, waarom de zusters kinderen neffens of boven eigen kinderen gesteld wierden.

E. Dan alleen, dat eigen kinderen uit eene vreemde moeder, en de zusters kinderen onfeilbaar en onmiddelyk uit het bloed zelfs voortspruiten: maar dit onderscheid vervalt, wanneer men man en vrouw, in een wettigen echt verbonden, als een vleesch en bloed aanmerkt. Voorts zou het uit TACITUS schynen, dat de kinderen in gelyke aanmerking kwamen. Die keurige Schryver bedient zich van een woord dat beide op Zoonen en Dogteren toepasselyk is. (*) Anders gebeurde het wel, dat men de Zoonen alleen liet erven, om dat de Dogters door de bruidfchat bezorgd wierden, en dat onder de Zoonen de eerstgeboorene bevoorregt

wierd.

(*) *Liberi.*

wierd. Van de *Tenctren*, de bondgenooten der *Ufipeeten*, merkt *TACITUS* aan, dat de oudste der zoónen, alle de Vaderlyke bezittingen; maar hy het paerd van zyn overleden Vader erfde, welke de dapperste en geschikste was, om er zich behoorlyk van te bedienen. De erfchikking der *Batavieren* met die der andere *Germaanen* was zeker de natuurlykste.

M. Wanneer er nu geene kinderen waren?

E. „ Evenwel maakte men geen Testament. Indien er geene kinderen waren, hadden de Broeders, — de Oomen van Vaders of Moeders zyde, — de Zwaerd- en Spille-maagen, gelyk menze van ouds by de *Duitschers* noemt, elk naar de betrekking waarin hy tot den Overledenen stond, het naaste recht tot de bezitting. Hoe meer Nabestaanden, hoe grooter getal van Bloedverwanten, des te aangenaamer de ouderdom. En, voegt *TACITUS* er by, „ de kinderloosheid heeft daar geene de minste voorregten” of is er van geene waarde. Dit is alles wat men van hunne erfstelling weet.

Vr. Men kan dan hier uit alle gevallen niet oplossen. Weet men ook of de Ouders in de plaats van kinderen traden, wanneer hunne zoonen of dogteren zonder aftammelingen stierven, dan of de broeders en zusters voorgingen? — of deezen alles erfd en zoo deezen ontbraken of de Oomen eerst van Vaders-, dan van Moeders- zyde, dan of ze gelyker hand toetasteden?

E. Men zou deeze vraagen by wettigen ge-

volge uit het voorgaande kunnen beantwoorden; maar zonder alles naauwkeurig te willen uitpluizen, zullen wy veilig mogen vooronderstellen, dat zy zich in allen gevalle naar de meeste billykheid zullen geschikt hebben. Dus was het by voorbeeld behoorlyk, wanneer de kinderen gehuwd waren, dat alles aan den overblyvenden man of aan de weduwe gelaaten wierd, en dat er dus gemeenschap van bloed en van goed tusfchen de Echtgenooten plaats greep. Zoo wierd de zaak van zelfs beflist, wanneer het huwelyk fchoon met geene kinderen gezegend was, dat egter zeldzaam gebeurde, wanneer zy reeds eenigen tyd by elkander geweest waren. En waren de kinderen nog ongehuwd, zy waren en bleeven onder het opzigt van hunne Ouderen, tot dat zy in den Echt aan de Wet der Natuur voldeeden; maar zoo lang hadden zy ook geen byzonder eigendom; — alles hoorde de ouderen toe.

Fr. Er was dan eigenlyk geene erfstelling. Dit verwondert my, zy hadden daar door veel verschillen, wanneer er geene naaste erfgenaamen waren, kunnen voorkomen.

E. Het zou nog te bezien staan, of er niet meer *processen* door duistere, verwarde, of met opzet dubbelzinnig gestelde Testamenten zyn in de waereld gekomen, en door woelzugtigen harrewarrige menschen voorgezegt, dan er plaats gehad zouden hebben zonder uiterste Willen. De erfgenisten der *Batavieren* waren van geen groot

belang, en zy met hun deel, hoengering, beter te vrede, dan veelen van onze rykaarts, die nooit genoeg hebben. Niemand had belang, wyl zy geene Notarissen of Rechtsgeleerden hadden, om een knoop in eene sieze te zoeken. Waren er verschillen of gevallen waarin voorbeelden te kort schonten, men kon zich by goede mannen, by de Rechters van de Wyk en het Ambt vervoegen, welke het geschil op de beste wyze konden afdoen; of by de Volksvergadering: maar zelden zal de zaak van zoo veel belang, en zoo sterk gedreeven geweest zyn. — Het verwondere u intuschen niet FREDERIK! dat er geen Testament by de *Germanen* en *Batavieren* gemaakt wierd. Volgens THOMASIUS, GUNDLING en andere voornaame Rechtsgeleerden, zyn de uiterste willen eene uitvinding van het Bingerlyk Recht, geheel onbekend aan die volken, welke alleen volgens de wet der natuur en zekere huisfelyke instellingen leefden. Zy begrepen, dat de mensch, zoo lang hy leefde de bezitter was van zyn wettig verkreegen eigendom; maar zoo dra hy overleed, dat hy geen wil nog bestelling had over goederen die hy moest agterlaaten; dat deeze van zelfs vervielen aan zyne naastbestaanden, die door een eigengoeddunkelyke bestelling, vooral niet in de laatste oogenblikken, wanneer iemand nog leevend nog dood en zyns vermogens niet meer magtig is, van dat recht en die verwagting niet mogen ontzet worden. Ik geloof egter dat de Testamenten, wan-

wanneer ze met billykheid en voorzigtigheid gemaakt worden, in veele gevallen by ons noodzaakelyk zyn.

M. Wat zyn Zwaerd- en Spille- maagen?

E. De eersten zyn bloedverwandten van Vaders, de anderen van Moederszyde. Wyl al de Vrygeboorne Mannen gewapend gingen, en al de Vrouwen de Spille tot haar voornaamste handteering bezigden, om wolle en vlas te bereiden, kunt ge de reden van deeze benaaming zeer ligt begrypen, MACHTILDE! maar gy ziet er teffens uit, dat dezelve toen zoo gepast was, als ze nu door de verandering van zeden verouderd en byna onverstaanbaar geworden is. Hoe gering is nu, nu zelf, daar men de betaamelykheid, om voor het Vaderland de Wapenen te draagen, zoo duidelyk betoogd heeft, het getal van Mannen, welke daar toe hart en lust hebben, en nog geringer is het getal van vrouwen, welke men in- en buiten huis met de Spille in de hand of aan het Spinnewiel vindt. Maar dit in het voorbygaan. Wy hebben deeze zaak voorheen reeds behandeld.

Vr. Mag ik u ook nog eene vraag doen, myn EELHART; — wat wil TACITUS toch daar mee zeggen, „de Kinderloosheid heeft daar geen de minste voorregten?” My dunkt dit spreekt van zelfs. By alle Natiën wierd immers de vrugt des huwelyks als een zegen, en Kinderloosheid daar en tegen als eene ramp, als eene onvolmaaktheid, ten minsten in het huisfelyk geluk

van

van twee Echtgenooten aangemerkt, en vooral moest het zoo zyn, by de *Batavieren*, die, volgens uwe aanmerking zoo weinig noodig, en dus weinig kommer hadden voor het onderhoud en het bestaan hunner kinderen.

E. By alle Natiën was deeze denkwyze wel de oorspronkelyke; zy is een gevolg van het natuurlyk *instinct*, waardoor wy eene heerschende neiging hebben, om ons zelfs te vereeuwigen, ons bestaan voort te planten en in de vrugten van onze liefde ons te verkwikken. Daarom is dit eene eigenschap, die alle menschen gemeen is, — die men in de redelooze dieren zelfs aantreft, maar die in den mensch zoo veel te sterker behoort te werken, als hy in de gelegenheid is, om aan een oneindig voortreffelyker weezen het bestaan te geeven, en de Maatschappy, waar van hy een lid is, daardoor in stand te houden. En niet tegenstaande dit alles, kan de mensch in zoo verre ontaarden, zich zoo ver beneden de dieren des velds vernederen, dat hy deeze neiging geheel verdoofd, ja zelfs verfoeijelyke middelen by de hand neemt, om de beste oogmerken van den schepper te verydelen, en niertemin aan zyne dierlyke lusten alle voldoening te bezorgen. Ik heb meer dan eens aangemerkt, dat *TACITUS* niet alles, maar vooral zulke Zeden der *Germaanen* opgehaald heeft, waarin zy van de *Romeinen* verschilden, — of minder of beter waren dan deezen. Het laatste vindt wel den meesten tyd, schoon niet

altoos plaats, en daarom is het onwaar, dat wy dit gulden kleinoot van TACITUS alleen als een schimpfchrift tegen zyne Natie zouden moeten aanmerken: dan had hy liever eene denkbeeldige beschryving van een *Platonisch* gemeenebest moeten opstellen. Neen wy gelooven, dat hy naar waarheid, immers naar zyn beste weten alles heeft beschreeven, wat hy van de *Germanen* wist. Dat men zelfs, daar zy de bestendige tegenstreevers der *Romeinsche* grootheid waren en onder de *Barbaarsche* volken by de hoog gevoelende *Romeinen* geteld wierden, geenszins vermoeden kan, dat hy voor hun was vooringenomen. Het is een getuigenis van een natuurlyken vyand, maar een doorschranderen en teffens edelmoedigen vyand, welke zich verheft boven de heerschende begrippen der Natie tot welke hy behoort, en wel verre van door haar verbastering aangestoken te zyn, de grootheid van het verval door eene treffende vergelyking nu en dan zyne tydgenooten doet gevoelen, terwyl zy bezig zyn om het welgetroffen tafereel van deezen uitmuntenden historiefchryver te beschouwen. Weet dan, myn Beste, dat de weelde in zoo verre de overhand by de *Romeinen* genomen had, dat niet alleen jonge lieden, terwyl zy den echt schuwden, eene wettelooze gemeenschap met elkander oeffenden: niet alleen veele ryke mannen ongetrouwd bleeven, om des te meer en te langer gevierd en geëerd te worden, wanneerze in hun ouderdom

met

met geene kinderen en wettige erfgenaamen bezwaard waren, waarom men zich verplicht vond, tegen dit kwaad, zoo nadeelig voor de bevolking, door wetten te voorzien: (*) maar dat ook de vrouwen zo wel als de mannen elkander schielijk zat wierden, en verlieten om met anderen te huwen. — Dat de laatste, om dit spel te langer te kunnen speelen, om haare schoonheid te beter te bewaaren, om zich aan de smerten en gevaaren der zwangerheid niet bloot te stellen, om aan haare verkwistingen en lusten ruimer bot te vieren, om met geene huiszorgen, in een woord, met geene kinderen belemmerd te zyn, — zich zoo veel in haar was door

(*) PERIPLECTOMENES begreep dit reeds zoo by PLAUTUS, in milite Glorioso. *Quando habeo multos Cognatos, quid opus sit mihi liberis?*

Nunc bene vivo & fortunate atque ut volo atque animo ut lubet.

Mea bona mea morte cognatis dicam, inter eos partiam.

Illi apud me edunt, me curant, visunt quid agant ecquid velim.

Prius quam lucet, adsunt: rogitant noctu, ut somnum ceperim.

Eos pro liberis habeo, quin mihi mittunt munera.

Sacrificant; dant inde partem majorem mihi quam sibi.

Abducunt ad extra: me ad se, ad prandium ad coenam vocant, &c.

door eene ongeregelde levenswyze, onbekwaam maakten of de vrugt poogden af te dryven. „Zy is zeldzaam in deezen tyd, zingt daarom *oviparus*, welke moeder begeert te worden.” (*) —

(*) *SENECA* zegt daarom tot lof van zyne Moeder: „nooit hebt gy u over uwe vrugtbaarheid, als of zy uwen onderdom verweet, geschaamd; — nimmer hebt gy naar de wys van andere vrouwen, welke al haare aanbeveeling van haare uiterlyke gedaante ontleenen, den zwellenden buik als een onbetaamelyken last verborgen, nog de ontvange hoop van kinderen binnen uwe ingewanden te leur gesteld.” — Ik laat het aan de Geneeskundigen over te beslissen, of de vrugt kan afgedreeven worden dan niet, maar dat de *Romeinsche* vrouwen zoo wel als de hedendaagsche in het eerste begrip stonden, is zeker. Nadrukkelyk zyn de aanmerkingen tegen zulke onderneemingen van den Wysgeer *FAVORINUS* by gelegenheid dat hy een man van aanzien overreedde, om zyn jonggebooren kind de moederlyke melk niet te onthouden, by *GELLIUS* in zyne *Noctes Atticae* L. 12. c. 1. „De meeste van die onnatuurlyke (*prodigiosae*) vrouwen leggen zich toe, om die allerheiligste bron ter opkweeking van het menschdom geschikt, in haar lighaam op te droogen en te vernietigen, schoon met gevaar dat er nit het stuiten en bederven van de vogten, tot de melkwording dienstig, te wagten is, als of daar door de tekenen van haare schoonheid zouden uitgewischt worden. Dit doen zy met dezelfde onverstandigheid, waar door zy poogen, op zekere bedriegelyke middelen zich verlaatende, om ook zelfs de ontvange vrugt in haar lighaam te doen mislukken, op dat de veerkracht

van

Tot zulke ysfelyke buitenspoorigheden kan een Volk door het misbruik van overvloed, — door de weelde vervallen, het geen in zynen oorsprong onder de braafste en deugdzaamste mogt geteld worden, zoo lang het van de rykdommen ontzet en maatig was. — Een Volk, by het welke de aanzienlykste vrouwen haare kinderen, als haar dierbaarste kleinodien en beste vereierfelen plagten aantemerken. Nu kunt ge begrypen, myne VREDEGONDE, welke de ingebeelde voorregten of voordeelen, zoo menze dus noemen mag, der kinderloosheid by de wellustige *Romeinen* en vooral by de *Romeininnen* waren, en wat TACITUS met die veel betekenende woorden (*nulla orbitatis pretia*) heeft willen te kennen geeven; maar het is hier alleen niet, daar hy dit schroomelyk

van het lighaam door de zwaarte van den last en de moeijelykheid der baaring niet verslappe, en de buik met rimpels samentrekke. Daar dit een openbaar afgryzen en eene algemeene haat waardig is, een mensch in zyne eerste uitkieming, terwyl hy geformeerd, terwyl hy bezielde wordt, onder de handen van den Werkmeester der Natuur zelfs te gaan ombrengen: hoe weinig minder is het dien mensch reeds voltooid, reeds geboren, reeds een kind geworden, van het voedsel van zyn eigen bloed, waar aan het gewoon, waar mede het bekleed was, te berooven!"

lyk misbruik tegengaat. — Wanneer hy de huwlyksplegtigheden der *Germaanen* uitleide; — wanneer hy schreef, dat de huwelyken by die Natien het allerbest ingerigt waren, by welke alleen de maagden huwen, en de hoop en wensch om vrouw te zyn met eens afloopt: daar zy dus maar één man zoo wel als maar één lighaam, één leeven ontvangen, en de gedagten en begeerten zich niet verder uitsprekken, dan tot dien eenen, op dat haare liefde zich niet alleen tot den man als man, maar tot het huwelyk bepaale, dat zy met hem heeft aangegaan: — wanneer hy 'er eindelyk byvoegde: „het wordt voor een schelmstuk gerekend, niet meer dan een bepaald getal van kinderen te willen hebben, of iemand der zynen om te brengen, en de goede zeden gelden daar (by de *Germaanen*) meer dan elders, (te *Rome*) de goede wetten; — had hy het oog op deeze zelfde misbruiken.

VR. Ik bedank u voor uwe uitvoerige oplossing, myn *EELHART*; ik dagt niet, dat 'er zoo veel agter school. Het spyt my, dat ik u aanleiding gaf, om met verontwaardiging iets te melden, dat de menschelijkheid onteert, maar laat het ons tot waarschouwing strekken, op dat wy niet meer en meer van onze waardige voorouders ontaarden en aan de losbandige *Romeinen* ons eindelyk gelyk stellen, waar

waar toe veelen , helaas ! reeds verre gevorderd zyn. Ik kan niet ontveinzen , dat dit beroemde volk , het welk ik altoos zoo veel agting heb toegedraagen , meer en meer by my begint te daalen , naar maate de *Batavieren* in agting ryzen.

E. Dat is my lief, VREDEGONDE ! ik vertrouw dat onze MACHTILDE en FREDERIK 'er op dezelfde wyze over denken , dan zal ik myne moeite dubbel beloond rekenen.

M. FR. O ja, Vader!

VR. Ik wenschte zelfs , dat myn EELHART zich de moeite getrooste om een *Contrast* van deeze beide volken ; ten minsten eene vergelyking tusfchen de oude en hedendaagfche *Batavieren* te maaken ; gelyk TACITUS dikwerf tusfchen de *Germaanen* en *Romeinen* van zynen tyd gemaakt heeft.

E. Deeze vergelyking zou gewis voor de Christen nakomelingen van deeze voorouderen , die Heidenen waren , niet gunstig afloopen : maar kon het eenig nut doen , ik zou 'er my gaarn toe verledigen ; laat ik nu deeze zamenfpraak besluiten , welke veel langer uitgelooopen is , dan gy en ik zelf verwagten. Maar wy hebben gelegenheid gehad , om de burgerlyke Maatschappyyen der *Germaanen* , en wel vooral der *Batavieren* in haar geheel te befchouwen , en by hen eene inrigting en regeeringswyze gevonden , welke het meest

overeenkomstig met de oorspronkelyke rechten van den mensch aan de eene zyde elk Vrygebooren liet behouden het geen hem toekwam, en aan de andere zyde eene al te verregaande gelykheid verbande. — Waarby het onderscheid tuschen mensch en mensch, overeenkomstig met de inrigting van den Schepper, wierd in het oog gehouden; maar teffens zorg gedraagen, dat niemand overheerscht, en buiten den oorlog of buiten zyn eige moedwilligheid van zyne vryheid beroofd wierdt. Daar de Oppermagt en de Majesteit van den Staat aan alle de Leden, die tot denzelven behoorden, gemeen was, en nogthans eene noodige ondergeschiktheid plaats vond. Waarby de eensgezindheid en spoed in de uitvoering in vredes tyden door een Opperhoofd, die met den naam en rang van Koning bekleed was; — ten minsten in den oorlog door een Hertog en Opperbevelhebber bevorderd wierden, maar niet minder zorg gedraagen was, dat niemant zyne magt en invloed kon misbruiken of eenige aanslagen tegen de vryheid en onafhankelykheid kon maaken. — Waarby Vorsten en Edelen aan de eene, en de Vrygeboornen aan de andere zyde elkander opwoegen, wyl de eersten zich door hun bestier en dapperen voorgang noodzaakelyk maakten; maar zonder de laaften tot geen rang of eere-post konden bevorderd of daarin gehandhaafd worden. —

Waar

Waarin de Volksvergaderingen en de algemeene Wapening, de onwrikbaare en de beste zuilen van vryheid en onafhankelykheid, gevonden wierden. — Waar men weinig wetten en weinig overtredingen kende, maar zich schikte naar wettige gebruiken en algemeene regelen van recht en billykheid. — Ik heb u dan niet te veel gezegd, dat de vryheid hier haaren throon en zetel had opgericht. Hoe zeer is het te beklagen, hoe jammer is het voor het menschdom, dat zulk eene voortreffelyke Regeeringsvorm niet langer bestaan heeft, — niet nog bestaat; maar dat de verdeeldheid en het onderlinge wantrouwen der *Germaansche* volken, in verscheide kleine stammen en takken verdeeld, de onderneemingen van magtige geweldenaars al te vroeg begunstigd hebben, om hen een voor een onder hunne opperheerschappy te doen bukken, waar door de Vryheid eens verkracht, meermaalen verloren, zich nimmer weer algemeen en in haar eersten bloei heeft kunnen herstellen, zoo als ze voorheen in *Opper- en Neder-Germanien* wierd aangetroffen.

VR. Als ze dan maar in ons Land mogt plaats hebben!

E. Wy genieten zeker dezelve in ruimer maate, dan in eenig gedeelte van *Duitschland*, waar men reeds zoo zeer aan het jok van willekeurige overheersching gewoon is, dat

men het niet langer voelt, dat men de leer van eene lydelyke gehoorzaamheid tot in den hoogsten trap uitstrekt: — dat men de Jeugd, die tot bebouwing van den Vaderlandschen akker en verdediging van eigen Vaderland moest strekken, als slaaven onverhinderd laat verkopen en naar vergelege landen verzenden, om daar de oogmerken van onderdrukking en geweldenaary te helpen bevorderen: — dat men zelfs de minste poogingen wraakt en bespot, welke tot handhaaving van de vryheid, tot herstelling van de rechten des volks elders worden aangewend, en dus reeds in zoo verre van het oude *systema* zyner braave Voorvaderen is afgeweeken, dat men waant, dat al het geluk en het belang der ingezetenen aan de groothed en magt van één Vorst, van een eenigen sterfeling moet dienstbaar zyn. —

Wy zyn tot die laagte niet verzonken, wy hebben veele vryheden en voorregten; in sommige Gewesten van ons Nederland is egter, wanneer men het wel beschouwt, niet meer dan een gering overblyffel van een vry Gemeenebest, daar de invloed des Volks op de Regeering van het Land, geheel opgeheeven, en al het gezag aan eenige *Aristocraten*, onder een Opperhoofd, overgegaan is.

VR. Men is immers wakker in de weer om dit alles te veranderen en te herstellen; dan moest men maar tot de oorspron-

fronkelyke Regeeringsvorm van ons Land te rug keeren, die toch zoo voortrefflijk was.

E. Dit is gemakkelyker te zeggen, dan ten uitvoer te brengen. Wy moesten dan ook *Batavieren* worden, zouden wy als *Batavieren* regeeren en geregeerd worden. Maar dit is onmogelyk. Het geen toen voegzaam geschieden kon, zou nu by de aanmerkelyke verandering van omstandigheden, zeden en leevenswyze ondoenlyk zyn. Indien wy alleen hunne grondbeginselen, hunne zngt en zorg voor de vryheid mogten overneemen; — de heerschende misbruiken, tegen de *constitutie* strydende affchaffen, en de voorregten herstellen, die de burgeren zelfs onder de Hertogen en Graaven genooten hebben, en dus nu onder eene vrye Staatsregeering, schoon met een Stadhouderlyk bewind gepaart, vooral behoorden te genieten — die nimmer mogten vervreemd zyn! Maar dan zullen eige grootheid en eigen belang moeten wyken voor de welvaard van het Vaderland: Dan zal de invloed van vleijers, die het oor en hart der Grooten bederven, om door derzelve vermogen des te meer de voordeeligste en aanzienlykste posten voor zich en hunne kinderen te verzekeren, moeten ophouden: — dan zullen de bedoelingen van allen, die zich tegen deeze inbreuken aankantten, welmeenende moeten zijn: — dan zal het volk met eenpaarigheid en bedaardheid

moeten handelen, zonder de gelykheid te verre te trekken en zyne Regenten van alle gezag en luister te berooven. Dan zal het zich ook op de beoeffening der oude zeden, zoo wel als op de herstelling der voorregten zyner Voorvaderen moeten toelleggen, en gelooven dat elk van zich zelve behoort te beginnen. Dan zal met een woord eene waare zuivere belangelooze Vaderlandsliefde aller harten, van den grootsten af tot den geringsten toe — maar de eersten vooral moeten bezielen. Maar wie zal dit beleeven? Laaten wy hier van afftappen en Hem, die alle harten in zyne hand heeft, vuuriglyk bidden, dat hy dezelve daar toe neige.

VYFTIENDE ZAMENSPRAAK.

De Krygsoeffeningen maakten de voornaamste bezigheid der Batavieren uit. — De Wapenen, die zy gebruikten, zoo om den vyand aan te vallen, als om zich te bedekken; veelerleye soorten van Spiessen en Speeren, Zwaarden en de zoogenaamde Donderbeitels; hunne Har- nasen, Helmen en Schilden. Elk Vrygebooren was een soldaat. Het Voetvolk. Hunne Ruitery. Of zy ook Strydwagens gebruikten. De verdeeling der benden, elk onder zyne Veldtekenen en volgens de Wyken.

De Opper- en Onder-bevelhebbers, der- zelve verkiezing en inhuldiging. De Veldtogt en Legerplaatsen. Voorbereid- selen tot een geregelden Veldslag. De Slagordening. De Aanval onder het zingen van Krygsliedereren en het ge- klank der Bazuinen. De gevolgen van den Veldslag. — Strooperijen. De dapperheid der Batavieren moest het gebrek van krygskunde ver- goeden. Zy hielden zich weinig met het verdedigen en belegeren van Vastigheden op. Besluit.

EELHART. Zoo zyt gy dan voldaan myn
DIEDERIK OVERTONZEN FREDERIK.

DIEDERIK. Hy heeft my ten uiterften verpligt door eene uitvoerige mededeeling volgens zyne aantekeningen van het geen gy gedurende ons afwezen verhandeld hebt. Ik wenschte niet te min van harten alles uit uwen mond te hebben mogen hooren, vooral het geen de staatsgesteldheid en regceringswyze der *Bata-vieren* betreft, welke my alleropmerkelykst is voorgekomen. Nooit had ik zulk een goede orde en noodwendige ondergeschiktheid by dit vrye volk verwacht, maar veel eer verwarring en ongeregeldheid. Ik heb ongemeen veel hoogagting gekreegen voor eene Natie, welke men steeds onder de Wilden heeft durven rekenen, maar voorzeker te onregt. Dit heeft my des te meer nieuwsgierig gemaakt naar hunne Krygsoeffeningen.

E. Wy vonden by hun het sterkste bewys, dat eene goede orde en ondergeschiktheid met eene volksvryheid volkomen bestaanbaar is, en zulken, die de vryheid en gelykheid verder willen trekken, dan met de rust en het geluk der maatschappy bestaanbaar is, kunnen door zulk een voorbeeld overtuigd worden.

D. Dat is zoo! alles overreedt den opmerkenden, dat de ondergeschiktheid van den eenen mensch onder den anderen volmaakt beantwoord aan de oogmerken der wyze Voorzienigheid, die den mensch aan de eene zyde eene onwederstaanbare neiging tot gezellig-

ligheid, — tot de zamenleving, zoo noodzaaklyk tot volmaking van het menschdom heeft ingeboezemd, maar aan de andere zyde zulk een magtige verscheidendheid, zoo veel *nuances* in de ziels- en lighaams vermogens — in de uiterlyke omstandigheden van mensch en mensch heeft gelegd, dat daaruit van zelf de uitmuntendheid en het gezag van den eenen boven den anderen, zoo noodig tot in standhouding der maatschappy, voortvloeit. Alleen schynt my de Slaverny met de opmerken der Voorzienigheid niet in te stemmen, en daarom heeft het my zeer verwondert, dat ik dezelve in het staatkundig *systema* van zulke vrye volkeren als gedoogd en geoeffend heb aangetroffen.

E. Niet geheel buiten reden myn vriend! Het strydt volkomen met onze hedendaagsche denkwyke, maar gy zoudt de *Batavieren* te kort doen, wanneer gy dezelve ook in dit geval naar dezelve beoordeelde. Laat ik nog eens hun voorspraak zyn. — Gy hebt te regt uit het groot verschil tuschen mensch en mensch de schikkingen der Voorzienigheid tot gebieden en gehoorzaamen afgeleid. Ik ben hier zoo sterk van overreed myn *DIEDERIK*, dat ik het niet ongerymd zou oordeelen dergelyke trappen van opklimming, als in 't geschapene in 't algemeen plaats vinden, onder de menschen in het byzonder te vooronderstellen,

len, waar door dezelve van den laagsten rang, die zommigen byna tot de clasfe der *Ourang-Outangs* doet nederdaalen, zich verheffen tot dien der Engelen, indien 'er al geen tusfchenfoort van fchepfelen tusfchen den mensch en deeze zuivere Geesten gevonden wordt. Wat volgt hier anders uit, dan dat het eene gedeelte van het menschdom gefchikt fehynt om het andere te dienen, waarom men ook in de alleroudfte gefchiedenissen van het zelve het onderscheid tusfchen dienstbaaren en vryen aantreft? Geen wonder dan, dat hetzelfde ook by de *Germaanen* en *Batavieren* plaats vond: — dat deezen zich ook van Lyfeigenen bedienden, welke in hun dienst waren geboren, ten dien einde gekogt of volgens het recht des oorlogs, de vryheid en zelfs het leeven verbeurd hadden. — Veel beter was het, dat zy hun dit lieten behouden en in staat fielden, om voor hen en voor zichzelve nuttig te zyn. Het fcheelt toch veel hoe de Slaverny is ingerigt. Wanneer men een Slaaf boven vermogen vergt — zyn nooddruft onthoudt, van alle rechten berooft, om 't minfte misdryf, en zelfs zonder rede onmenfchelyk mishandelt, dan is de Slaverny eene verfoeijelyke wreedheid, een fchandvlek voor het menschdom, die nooit kan verdedigd worden; maar die mag by ontaarde *Christenen* in de volkplantingen dikwerf, by de

de *Turken* zomtyds plaats vinden; men mag veilig vooronderstellen, dat deeze barbaarschheid by de *Batavieren*, volgens TACITUS, zeer zelden gepleegd wierd. Wierden de Lyfeigenen, want als zulken moet men ze eigenlyk aanmerken, in een enkel geval door hunne meesters van 't leeven beroofd, het was in drift, en zy stonden daarin gelyk met elk Vrygebooren, wien in een geschil hetzelfde lot had kunnen treffen, alleen met dit onderscheid, dat de dood van den laaften gewroken wierd, maar van den eersten niet, wyl hy het eigendom van zynen meester uitmaakte, die in zyn verlies zich zelyen straffe. — Men treft immers de slaaverny in de best ingerigte maatschappy, in de *Theocratie* der Jooden aan, en nergens vindt gy in de schriften des Nieuwen Testaments, zoo veel ik weet, dat de Slaaven verboden is aan hunne Heeren en Vrouwen, al waren het schoon Heidenen, dienst en trouwe te betoonen; of aan de Christen Heeren opgelegd wordt om hunne Lyfeigenen te ontilaan. PAULUS verzoekt in dien schoonen brief zynen vriend en medeleeraar PHILEMON op de verpligtendste wyze alleen, dat hy zynen weggelooopen slaaf, intusfchen door hem bekeerd, weder in genade gelieve aanteneemen. Naderhand heeft men evenwel in de *Christen* waereld geoordeeld, dat het met den inhoud van 't Euangelium, het

het welk de Menschheid zoo veel eer aandoet, onbessaanbaar is, dat de eene *Christen* den ander als Slaaf zou dienen.

D. Ik ben voldaan, myn vriend en vraag verschooning voor dezze myne, mischien ontydige, bedenking, welke voortvloeyde uit het akelig denkbeeld, dat wy aan de Slaverny gewoonlyk hegten: — uit het lot, dat onze geloofsgenooten aan de *Africaansche* kust, ten veel meer uit het geen de Zwartten in Oost- en West-Indiën te ondergaan hebben. Maar wanneer zal myn ERLHART nu zyne beloften volbrengen?

E. Als gy maar wilt, myn DIEDERIK.

D. Wanneer ik U dan eens op het woord vatte en verzogt, om maar terstond te beginnen, want ik heb 'er om de waarheid te zeggen myne te rugkomst naar buiten om verhaast? Maar ik durf zoo sterk niet dringen. Ons gezelschap is ook niet voltallig.

E. Terwyl myne VREDEGONDE met MACHTILDE druk bezig is, om uwe ROOZEMOND alles te helpen in orde brengen, zouden wy gevoegelyk dit stuk kunnen afhandelen. Het onderwerp is toch zoo *interesseerende* niet voor vrouwen als wel voor mannen.

D. Gy zult my ten uitersten verplichten. FREDERIK en ik zullen het voornaamste aan de afwezenden mededeelen. Waar zullen wy mede beginnen?

E. Met

E. Met hunne Wapenen. Maar ik moet u van te vooren waarschuwen, myn DIEDERIK, dat gy u geen te groot denkbeeld van het een nog van het ander maaken moet. Niettegenstaande de *Batavieren* door een oorlogzugtigen geest bezielde waren en de Wapenoeffening hun voornaamste Handwerk uitmaakte, konden zy het daar niet zeer ver in brengen, zoo lang zy met geene andere Natien dan met de *Germaanen* en de *Galliers* te stryden hadden.

— Gy weet, dat 'er niet veel noodig is een werktuig uit te denken, dat geschikt is, om een ander te beschadigen. Een enkele scherp gemaakte stok, aan het vuur gehard, *Sudes*; — eene Knods, gelyk *HERCULES* droeg, *Cateja* geheeten, waren hier reeds geschikt toe: deeze Knodzen waren van taai en hard hout gemaakt en wierden niet alleen gebruikt, om zwaare slagen van naby toe te brengen, maar ook om 'er meê te werpen, waarin zommigen van onze landluy nog niet onbedreeven zyn. Wegens schaarsheid van yzer moesten zy zich volgens *TACITUS* dus veeltyds behelpen, schoon zy het egter niet geheel ontbeerden. Gemeenlyk bedienden zy zich van een soort van Spiessen, welke met een smal en scherp driekant vierkant yzer van vooren voorzien waren, welke zy *Pfriemen* of *Priemen* noemden; van deeze had elke krygsknegt doorgaans twee, waar mede zy ook van naby en van verre

vog-

vogten, het zy dat zy daar toe een genoegzaame lengte hadden, of met een wisse hand op den vyand wierden uitgeworpen. Tot dit laatste gebruik hadden zy ook een soort van Werpspiesfen, die veel korter van steel waren, en tot het eerste Lansfen en Speeren, welke wapentuigen onder deeze aloude benaamingen, (*lancea* en *sparus*) die de Romeinen van de Germaanen ontleend hadden, nog in de laatste tyden, zelfs na de uitvinding van het buskruid, bekend en in 't gebruik waren. Zy bedienden zich ook van een geweer, dat met een gevlamd of scherp toeloopend yzer ter breedte van vyf vingeren of twee palmen, en ter lengte van meer dan een elleboog voorzien was, volgens de beschryving van DIODORUS, het geen met onze *Sponions* en hellebaarden veel overeenkomst moet gehad hebben. Voorts worden 'er nog andere soorten van wapenen door *Grieksche* en *Latynsche* schryvers opgenoemd, welke met de reeds genoemde volkomen overeenstemmen of in hun gedaante zeer onzeker zyn (*). Zy bedienden

(*) Dus leezen wy van de *Matara* of *Mater*, een soort van een *Persische* werp spies, volgens STRABO, welke ter plaatze, daar zy vastgehouden wierd, met leder bekleed was, om des te meer kragt te doen, hoewel men soortgelijke handvatfels, *amentata*, aan de meeste werpgeweeren vond. Hier van
be.

den zich ook van een soort van enkele of dubbele heirbylen, niet alleen om mede te kappen, maar ook om onder den vyand te werpen.

D. Gebruikten zy geene zwaarden?

E. Ja. Edog, wyl ze moeijelyk te krygen waren, vond men die zelden by den gemeenen krygsknecht. Volgens POLYBIUS was 'er onder-

bedienden zich vooral de *Galliers*. *Saunium* was een korte spies, waarvan DIODORUS drie soorten optelt. Wij vinden ook gewag gemaakt van de *Bebra* of *Brebra* en *Casus* by VEGETIUS, POLYBIUS en PLUTARCHUS. De *Angon* van PROCOPHIUS en AGATHIAS was een spies, meest van yzer, met weerhaaken, welke in de schilden gestoken niet ligt kon uitgetrokken of afgekapt worden, en daar door veel belemmering veroorzaakte. De naam schynt van het *Duitsche* woord *angel* ontleend. — Eindelijk vindt men de *Grosphus* by POLYBIUS en het *Verriculum* of *Verutum* by VEGETIUS. Deeze maakten alle een soort van korter en langer pieken en spiesen uit, welke door CLUVERIUS uitvoerig behandeld zyn. Het geen VEGETIUS van het *Verutum* aantekent, past zeer wel op de *Framea* van TACITUS: het had een driekant yzer van vyf duimen, gehegt aan een steel van drie en een halve voet. De *Grosphus* had eene lengte van vyf en een half voet, behalven het yzer, dat ook driekant en negen duim lang was.

derfcheid tusschen de zwaarden der oude *Celten* die in *Spanjen*, en die in *Gallien* woonden; de eerste waren teffens geschikt, om mede te slooten en te houwen; de andere, wyl ze geen punt hadden, dienden alleen tot het laatste einde. Zy waren of kort of zeer lang, zommige aan beide zyden scherp. VEGETIUS noemt de zwaarden der *Gallen* en *Germaanen* *Spathæ* en *Zemispathæ*: buiten twyffel zyn dit woorden van een *Duitschen* oorsprong, waarvan wy nog *Spade* en *Spatel* overig hebben. De heele *Spathen* zullen mischien veel overeenkomst gehad hebben met de oude overgroote zwaarden, welke nog hier en daar te vinden zyn, en niet dan met beide handen kunnen gebruikt worden. Van zulke groote *Pallasfen* bedienden zich de *Cimbren* reeds. Intusschen waren dezelve van slegt maaksel, wyl men de kunst niet verstont om het staal te harden. POLYBIUS tekent aan, dat de zwaarden der *Galliers*, zoo dra 'er een houw mee geschied was, terstond omlagen en krom boogen in de lengte en in de breedte, zoo dat de krygsknecht 'er geen tweede slag mee doen kon, ten zy hy ze eerst op den grond met zyn voet te regt gebragt had. Die der *Germaanen* zullen vooral niet beter geweest zyn, want het is waarfchyndlyk, dat zy dezelve meest van buiten tot geschenk gekreegen, of van de *Galliers* veroverd heb-

hebben. Deezen droegen volgens DIODORUS den *Sicilïer* hunne lange zwaarden aan ketenen van yzer of koper ter regter zyde; anderen aan een band over den regter fchouder, ten minften veel hooger, dan wy het zydgeweer gewoon zyn te draagen, wanneer het aan de linker zyde ahangt. Op de *Colom* van ANTONINUS worden de *Germaanen* met korte regte Zwaarden verbeeld, maar ook hier en daar met kromme, welke de gedaante van onze Sabels hebben. Jammer is het, dat wy geen meer egte afbeeldingen van hunne wapentuigen hebben, of, dat nog beter was, oorspronkelyke overblyffels. Behalven met hunne zwaarden verweeren zich de *Germaanen* op het even gemeld gedenkftuk met korte Pieken of Pfiemen, waar van buiten twyffel de yzers waren, die, volgens den laaftten oudheidkundigen brief van Mr. VAN LIER, in een oude begraafplaats in het Landfchap *Drenthe* gevonden zyn. De grootfte yzeren fpits had de lengte van 6 duimen, het welk na genoeg overeenkomt met de opgave van VEGETIUS *de re militari*, en aan het dikfte eind was eene holte, ten blyke, dat 'er een houten fteel in geftoken had. Ik houde ze om gegeeve rede liever voor overblyffels van zulke *Germaanfche*, dan van *Romeinfche* wapenen, fchoon ik niet wil tegenspreken, dat zy van laater tyd zyn; want de oorspronkelyke

lyke oorlogsgereedfchappen, die ook in menigte hier en daar in *Germanien*, en byzonder in het landfchap *Drenthe* gevonden zyn, zagen 'er doorgaans nog geheel anders uit.

FR. Hoe waren dezze dan gefchape?

E. TACITUS verhaalt ons, dat zy gewoon waren by de lyken, of met de as van elk doorlugtig man, ook zyne wapenen te begraven. Nu vindt men in de ongeroerde grafheuvels en onder de zoogenaamde Hunnebedden eene menigte van fteenen, van een byzonder maakfel, welke men in voorige tyden in 't gemeen voor Donder-hamers of Beitel en Blixemfteenen (*Ceraunia* en *Belemnites*) heeft aangezien, maar welke inderdaad van Key-, Vuur- of een ruw foort van Agaat-fteenen, door menfchen handen tot een zeker einde gevormd zyn.

D. Waarom wierden zy met zulke vreemde naamen benoemd?

E. Om dat de onkunde en bygeloovigheid altoos gaern wonderen en geheimeniften zoekt, darze niet te vinden zyn. Zommigen willen ze dus genoemd hebben, om dat de *Germanen* zouden gewoon geweest zyn met dezelve, in navolging van hunnen opperften God, den Donderaer, op planken te ftaan, wanneer het onweerde. Maar de meesten dachten, dat het fteenen waren, welke in de lucht gevormd en uit de opeengepakte wolken

ken onder het donderen en blikzemen uitgeschoten wierden. Het sterkste bewys, dat men hier voor bybragt, was, dat ze somtyds in stammen van boomen, niet alleen hier, maar ook in *America* gevonden wierden.

D. Hoe zien 'er die steenen toch uit?

E. De gedaante is verschillende. Daar zyn 'er die byna rond zyn, welke men in dien zin donderklooten kan noemen, maar deeze zyn niet anders, dan versteende (*Echini*) of Zee-egels, welke hier in geene aanmerking komen; andere hebben meest de gedaante van een wig, en deeze zyn zonder — of van een langwerpig hart, en deeze zyn met ronde, volmaakt ronde, net geboorde gaten. Aan de boven of stompe zyde waren zy doorgaans meer of min glad bearbeid, maar alle van onderen scherp toeloopende. Ik vond 'er verscheide in *Drenthe*, welke in meest alle bekende gedaanten afgebeeld zyn in de oudheidkundige brieven van Mr. J. VAN LIER. Het eerste soort was het kleinste, drie en vier, zeldzaam vyf duimen lang, ruim een duim aan het dikste eind, en twee of drie duimen breed. Het andere soort was van de dikte van vyf tot negen vierendeel van een duim, en had de lengte van drie en een half tot zes duimen, *Amsterdamsche* maat. De oorsprong en het gebruik van deeze steenen is gemakkelyk na

te gaan. Enkel in het vuur geharde spiesfen en houten knodfen waren voor allen niet voldoende; het yzer kwam niet zoo ruim om, dat alle man 'er van kon voorzien worden; het waren maar de voorfte gelederen, welke volgens de aanmerking van GERMANICUS by onzen gefchiedfchryver in het tweede zyner Jaarboeken, met de Speeren en Spiessfen gewapend waren, en TACITUS merkt zelfs aan, dat het gebrek aan yzer uit hunne werpspiesfen was op te maaken, — dat de minften zwaarden of grootere lansfen gebruikten; zy namen daarom hunne toevlugt tot allerleye stoffen, welke wonden veroorzaaken en schade toebrengen konden; — tot vischbeenen of graaten voor hunne ligtere wapentuigen, — tot beenen en schonken van viervoetige dieren; — tot osfenhoornen, welke ik daar ook zag, aan het dikfte eind doorboord en aan het dunfte fcherp gemaakt, en eindelyk bedienden zy zich van zeer harde steenen, vooral van vuursteenen, welke by allerleye volken, om de plaats van metaalen te vervullen, tot wapentuigen en gereedschappen gebruikt wierden en hier ook in menigte in den grond gevonden worden: zy gebruikten dezelve — tot wiggen, beitels en bylen, waar door ze zomwylen, aan den steel afgebroken, in de stammen van boomen worden aangetroffen, zonder door den bliksem daarin gefchooten te zyn,

zyn, want het is onmogelyk, dat zulke steenen in de lucht zouden gevormd zyn, gelyk gy ligt begrypen kunt, of — tot wapentui- gen in den oorlog. Hier van daan, dat dezelve in de graven van Krygshelden worden aangetroffen, waar men geen andere overblyfielen vindt, welke tot dat einde hebben kunnen dienen.

D. Ik kan nog niet begrypen, op welk een wyze zy daarvan eigenlyk in den oorlog ge- bruik gemaakt hebben.

E. Dit is ook inderdaad twyffelagtig, te meer, om dat het hout, waarin of waaraan deeze steenen gehegt waren, door langheid van tyd in den grond vergaan is. Wat het kleinste foort betreft, het is geen onwaar- schynlyke gissing van den schryver der ge- melde oudheidkundige brieven, dat dezelve in wasfende stronken wierden ingelaaten om daarin vast te groeijen, en zoo in plaats van yzeren pennen aan de knodsen, of, ge- lyk men ze ook wel genoemd heeft, Morgen- starren te verftrekken. Ik zag 'er een van bruin Agaat, welke aan het boveneinde aan weerskanten een weinig ingekeept was, buiten twyffel om zoo veel te vaster in het hout ge- woeld te kunnen worden. En dit vond te meer ingang by my, nadat ik dergelyk eene bewerking en wapening by de inwooners van de Zuidzee-eilanden heb aangetroffen. — Lie-

ver geloof ik dit, dan dat zy zich daarvan zouden bediend hebben, om mede te flingeren, want daartoe is de zwaarte en de vorm zeer ongeschikt: gladde keifteenjes, die men in overvloed aantreft, zouden daar toe beter ge- diend hebben. — Het grootste foort, dat met ronde gaten van genoegzaam eenerleye wydte doorboord is, en dus buiten twyffel met een steel voorzien wierd, heeft kunnen dienen tot Strydhamers, of ook, zoo zommigen willen, tot Veldtekens, even als de *Spontons* voor de Bevelhebberen, wyl ze spaarzaam, alleen in zommige graven worden aangetroffen. In het eerste geval kon 'er zeker een gewis- se slag, wanneerze aan een lange en taaije steel gehegt waren, door een sterke hand mee worden aangebragt. Hier toe waren zy al- thans beter geschikt, dan om mee te werpen.

D. Meest alle de wapenen, welke wy tot hier toe beschouwd hebben, konden op geen verren afstand werken; bedienden zy zich ook niet gelyk de meeste volken, die geen vuur- wapenen kennen van boog en pylon, waar mee men zynen vyand van verre een groot nadeel kon toebrengen?

E. Nergens maaken *TACITUS* noch *CAESAR* van dit gewoon kryggereedschap, in opzigt van de *Germaanen*, gewag, en ik heb het- zelve ook niet op de Colom van *ANTONINUS* aangetroffen, dan by zulke volken, welke daar
als

als hulpbenden van de Romeinen verschynen, en schoonze veel overeenkomst met de Germaanen hebben, nogthans ook, vooral in hunne mutzen, van dezelve verschillen. De Germaan wilde zich van geen andere wapentui- gen, zoo het schynt, bedienen, dan waar by het op zyne behendigheid en lighaams- sterkte geheel aankwam. TACITUS spreekt wel van *tela*, maar hy verstaat 'er alles door, wat in de plaats van pylen gebruikt wierd (*); — gelyk eene kuods, waar mee men wierp, elders onder dien naam voorkomt. Naderhand spreekt hy in 't algemeen van *Missilia*, maar nergens van boogen. „De voet- knechten verspreiden ook wyd en zyd hun- ne werpgeweeren, elk hunner in aantal, en zy smytentez onbegrypelyk ver.” Men kan hier

(*) *Clavae pro telo erant.* CURTIUS. *Telum* bete- kent doorgaans een werpspies, maar wordt ook van allerley wapentuig gebruikt. Het woord *Sagitta* ge- bruikten de *Larynen* eigenlyk van pylen, die met den boog geschooten wierden; maar deeze schryft TACITUS in zyn werk van de Germaanen alleen aan de Fennen toe, die dezelve met beenen in plaats van met yzer scherp maakten. Deeze opgave van een volk, dat meer van de *Sarmaaten*, dan van de Germaanen had, bevestigt te meer, dat de laatsten geen boogen en pylen gebruikten, van welke de *Franken* volgens AGATHIAS in laater tyd zich nog niet bedien- den.

hier door de Werpfpiesfen verstaan, maar ook Slingersteenen, en andere geschikte zaaken om te werpen. Ik heb toch op dat voortreffelyk gedenkstuk der Oudheid ook Slingeraars hier en daar aangetroffen, en deezen belloegen al zeer vroeg geen onaanmerkelyke plaats in de Legers. — Behalven dit, heeft men in de grafheuvels onzer Nederlandsche Helden ronde schyven gevonden, van kley gebakken, ter grootte in den diameter van vyf duimen, en ter dikte van twee duimen, in 't midden met een gat van omtrent twee duimen. Zy waren gemerkt met kruisjes in de rondte, welke 'er zichtbaar ingedrukt waren, het zy dan tot cieraad, het zy tot onderscheiding, welke noodig zou geweest zyn, indienze even als de (*Discus*) of schyf by de *Grieken* en *Romeinen* gebruikt waren in srydspelen, op dat elk den zynen zou onderkennen. Mischien is hier niets anders agter, want men kon zich even voegzaam van dit, als van een ander merk bedienen, hoewel het zeker is, dat de *Heidensche* volken by byzondere gelegenheden, evenwel geheel van die der Christenen onderscheiden, van het teken des kruices nu en dan gebruik gemaakt hebben. — Dit in 't voorbygaan. Ik geloof nog liefst, dat deeze gebakken schyven, zoo uit de hand of met een stuk hout 'er aan, voornamelyk gediend hebben, om onder den vyand te werpen: — dat zy daarom
ook

ook onder andere wapenen in de grafsteden geborgen zyn en onder de *Misilla* van TACITUS wel degelyk behoorden.

D. Hadden zy nog andere wapenen?

E. Andere zyn my niet bekend, dan die zy gebruikten om zich te bedekken. Daar toe behooren de Pantzers, de Helmen en de Schilden. De Pantzers of Pantzieren waren een soort van Kolders, wanneerze van leder; of een soort van Harnasfen, wanneer ze van yzer gemaakt waren. Beide foorten waren by de *Germaanen* en *Batavieren* bekend, egter zeer zeldzaam. „Weinigen hebben Pantzers,” zegt TACITUS, en deeze weinigen zullen de voornaamsten, de Legerhoofden en Bevelhebbers geweest zyn, welke de lederen Kolders van zwaare beestenhuiden hadden laten bereiden, of de yzeren harnasfen van de *Galliers* en andere volken ten geschenk gekreegen. By de *Galliers* zyn toch de yzeren rokken al vroeg in plaats van de lederen kolders, volgens VARRO ingevoerd, gelyk ze volgens PLUTARCHUS by de *Cimbren* reeds gevonden wierden. Ondertusfchen had de gemeene hoop niets dan hunne gewoone bedekking aan het lighaam, wyl zy het alles op de vaardigheid en sterkte lieten aankomen. Zy worden daarom dikwerf gezegt naakt te vegten, het geen men egter in vergelyking met de *Romeinen* verstaan moet. Zoo zegt

CÆSAR by DIO CASSIUS, wanneer hy zyne soldaaten voor den stryd met ARIOVISTUS een hart in 't lyf sprak: „Wie weet niet, dat wy geheel gewapend zyn; zy in tegendeel den meesten tyd naakt.” Daarom schryft TACITUS van het voetvolk: „dat het ook zyn werpgeweer op een zeer verren afstand verspreidt, — naakt of met een kleine mantel ligt gekleed, zonder dat zy eenig werk van opschik maaken;” waarop de *Romeinsche* krygsknecht zeer tuk was: en zoo worden de *Germaanen* op de oude gedenkstukken ook in den stryd aangetroffen. Schoon men van gevallen leest, waarin de *Galliers*, zoo wel als de *Germaanen* zich roekeloos van hunne bovenklederen ontdaan, en enkel in hunne broeken, of zonder broeken zich in den stryd gemengd hebben, om nergens door belemmerd te worden.

D. Zy vogten dan, gelyk de *Engelsche* vuistvegters onder het gemeene volk. — Maar hunne Helmetten?

E. Ook van deeze maakten zy weinig gebruik. Naauwlyks had de een en de ander een Helm, zegt TACITUS van de *Germaanen*. Zy worden ook meestal bloods hoofd veggende op de oude *basrelieven* aangetroffen. In plaats van Helmen, bedienden zich veelen van de koppen van wilde dieren, Leeuwen, Beeren of Wolven, ook wel van Stieren of Buffels,

fels, welke koppen, ten minsten het bovenste gedeelte zonder of met de snuit en boven-tanden aan de huid vast gelaaten, en met dezelve bereid waren; dit wierd op het hoofd geplaatst, meest om eene te schrikkelyker ver-tooning te maaken, terwyl de huid in plaats van een krygsmantel langs rug en schouders neder hing.

FR. Dan zagen zy 'er even zo uit gelyk HERCULES doorgaans verbeeld wordt.

E. In de gedaante van HERCULES met zyne knods en Icuwenhuid kunt gy u een juist denkbeeld maaken van een strydhastigen *Batavier*. Anders bedienden zy zich ook van Stormhoeden van leer, of van Helmetten van yzer of van koper, welk met de gedaante van een of ander dier, en daarenboven met pluimen of met afhangende hairen van paerden of van andere beesten versierd waren. Zulke Helmen worden de *Cimbren* toegeschreeven, en men vindt ze ook op de *trophæen* of zegetekens, welke van de wapenen der *Germaanen* opgerigt waren. Maar gelyk ik reeds aangemerkt heb, zy bedienden 'er zich zeldzaam van. De meesten vergenoegden zich met het hair, in navolging der *Sueven*, agter op het hoofd zamen te binden, op dat zy zo veel te langer en te ontzachelyker zouden schynen in de oogen hunner vyanden.

D. Dan

D. Dan geleeken zy volkomen naar de afbeelding der *Zuidlander*en, welke ik onlangs in de reizen van cook gezien heb. — Dit is zeer opmerkelyk. Hoewel ik meen, dat deeze gewoonte by verscheide Volken in *Asia* en *America* ook plaats vindt.

E. Laat ons tot de Schilden overgaan, welke in zoo veel te grooter menigte by de *Batavieren* gevonden wierden. Elk was 'er van voorzien, en elk stelde 'er den hoogsten prys op, waarom zy ook van derzelve verciering hun meeste werk maakten. „De schilden alleen, zegt TACITUS, zetten zy met uitgeleete koleuren af.” Na dat hy vooraf had laten gaan, dat de *Germaansche* krygsknecht door opschik zynen makker den loef niet zocht af te winnen. — By gebrek van yzer en koper, waren zy of van gevlogte tinnen of van breede houten berden of van enkele boombasten gemaakt, dus zeer ligt en handig, maar niet zoo wel geschikt, om het lighaam schootvry te houden als de metaalen schilden der *Grieken* en *Romeinen*: zy waren egter veel grooter dan deeze, van een langwerpige vierkante gedaante, en bedekten het gansche lighaam, uitgezonderd het hoofd: zy vertoonden zich daarom smal in evenredigheid van de lengte, hoewel breed genoeg om in elkander te sluiten en eene borstweering uit te maaken, agter welken

ken de ftryders zich beveiligden. GERMANICUS fchryft daarom aan de benden van ARMINIUS by TACITUS „ (*immensa Scuta*) verbaazend groote fchilden toe, welke egter alleen van tienenvogelgten, of van dunne planken zamengefeld en met coleuren geverwd waren, zonder dat ze door yzer, peezen of huiden van dieren ondoordringbaarder waren gemaakt.” Die uit boombasten beftonden, waren natuurlyk hol, de andere flegts vlak. Zommige *Germaanfche* Volken hadden ook ronde fchilden, volgens het berigt van TACITUS, en volgens de afbeelding op de *Romeinfche* gedenkfstukken. Zy droegen deeze fchilden aan den linker arm en bewaarden dezelve zoo zorgvuldig, dat veelen liever het leeuen met den frop hebben willen eindigen, dan zonder fchild tot de hunnen weder keeren. En geen wonder! dit wierd als een zeer groote fchanddaad aangemerkt, waarom zulk een noch by de heilige plegtigheden mogt tegenwoordig zyn, noch in de volksvergaderingen verfchynen. „ Hy wierd dus als 't ware uit zyn volk uitgeroeid, of, zod als men nu zegt, voor *infaam* gehouden. Het is dan geen wonder, dat zy zulk een agtbaar pand om ftryd opcierden, niet alleen met kleuren, waar van TACITUS meldt, maar met allerleye figuren en afbeeldingen. Bekend is het, wat de Dichters van de fchilden hunner Helden ver-

verteld hebben, maar even zoo vertellen de *Noordsche* Jaarboeken, dat hunne Krygsoversten hunne voornaamste bedryven op hunne Schilden gefneeden hadden. De ruimte was zeker vry kleiner in het een en in het ander geval, dan het ruime veld der Dichterlyke verbeelding. Maar veilig zullen wy mogen vaststellen, dat de voornaamsten door zekere merken en afbeeldingen hunne schilden verciert en onderscheiden hebben, waaruit ook naderhand de flamwapens der Edelen kunnen gesprooten zyn, wyl een ieder zich aan het teken van zyne flam hield. De *Galliërs* vercierten en verzekerden teffens hunne Schilden met koperen afbeeldingen van dieren, of onderscheidden ze elk op eene byzondere uitsteekende wys, volgens DIODORUS den *Siciliër*. Zie daar, myn vriend! de volle wapenrusting der *Batavieren*, voor zoo veel ik dezelve heb kunnen opspooeren.

D. In dezelve is wel grooter verscheidenheid dan ik verwagt had, maar teffens eene groote eenvoudigheid, en zulke wapenen zouden weinig voldoende zyn voor onze tyden. Toen egter kon een sterk lighaam en een dappere vuist met een gering geweer veel verrigten. Maar wie moesten deeze wapenen voeren?

E. Elk vrygebooren *Batavier* was een gebooren soldaat, met veel meer recht, dan een *Duitsch* Vorst de kinderen zyner onderzaaten

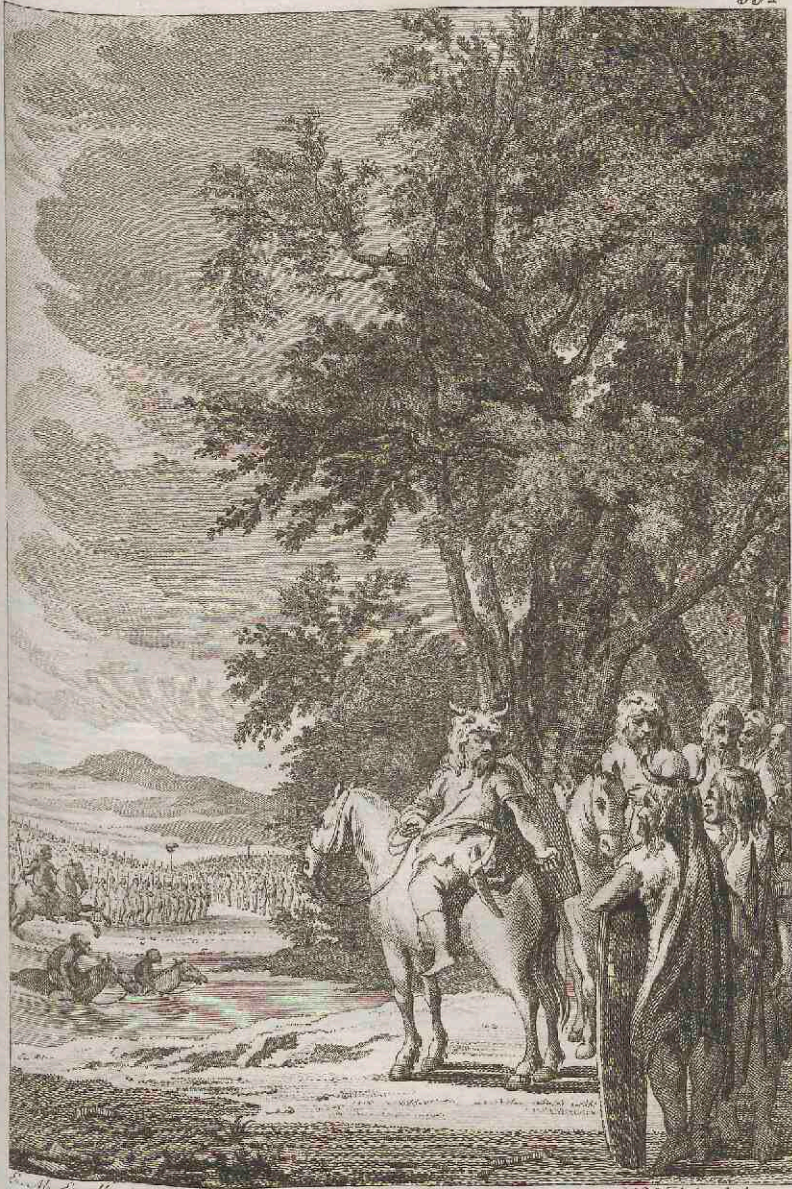
als

als zulken kan aanmerken. Het geen deezen door dwang doorgaans wordt opgelegd, deden de eersten vrywillig. Voor het Vaderland en voor de Vryheid te stryden, wierd als eene algemeene verpligting aangemerkt, waar aan niemand zich kon of wilde onttrekken. Wyl dit het algemeen heerschend gevoelen der *Germaanen* was, en ook hieraan de grootste eer en voorregten verknogt waren, gaven de Vaders en Moeders hunne Zoonen hieraan over en deezen volgden gewillig het voetspoor, dat zy door oud en jong zagen betreeden. Er behoefde dus nimmer eene werving, veel min eene geweldige presing tot den Dienst, by hun nimmer als een dienst aangemerkt, plaats te grypen. Elk was ten allen tyde gereed om de wapenen aan te vatten, of liever, elk was ten allen tyde en by alle gelegenheden gewapend, en elk bezat voor zyn hoofd ook eene genoegzaame ervarenheid of om te gebieden of om de bevelen van zyn Overste vaerdig ter uitvoer te brengen. Ik heb, toen ik in uw afweezen over de opvoeding der *Bataafsche* Jeugd sprak, reeds aangemerkt, dat dit de voornaame taak der Vaders was, zoo draa hunne Zoonen onder hun opzigt kwamen, en dat deezen vervolgens by hunne Vorsten of Opperhoofden in den wapenhandel volleerd wierden; en MACH.

TILDE heeft haaren Broeder daar van volgens zyne verzekering ook verflag gedaan.

FR. Zy heeft my berigt, dat de Zoonen der Edelen en Vrygeboornen, wannecr zy de kindsheid te boven waren, door hunne Vaders vooral in de wapenen geoëffend wierden, alleen of in gelederen, te voet of te paerd, te land of te water.....

E. Het geen TACITUS van de *Tenctren* schryft, mag men op al de *Germaanen* gerustelyk toepassen: „zoo hebben het de Voorouders ingesteld, zoo worden zy van de Nakomelingen nagevolgd. Dit is het spel der Kinderen, deeze de nayver der Jongelingen, waarin de Ouden volharden.” „Al hun leeven, zegt daarom CAESAR, bestaat in de Jagt en in de beoëffening van den Kryg.” — Ik heb u gezegd, dat niemand tot den Krygsdienst behoefde geworven of geprest te worden, — dat elk een gebooren Soldaat was, maar ik moet u teffens herinneren, dat niemand evenwel de wapenen voor het Vaderland mogt draagen, ten zy hy daar toe openlyk gewettigd was. In een openbaare vergadering kreegen de Jongelingen, welke het Volk des waerdig gekeurd had, daar toe een plechtig verlosf. De Vader, zyn Nabestaande, of wel een der Vorsten, vercierde hem met een Schild en een Pfriem. Zy wierden dan
als

Ab. Engelberts, inv. et delin.

J. Vinkles sculp. 1787

KRIJGS OEFFENINGEN DER BATAVIËREN.

als in den Schutters eed genomen en te sterker aangespoord om aan de verwagting der ganfche Natie te beantwoorden. Tot dus ver wierden zy als een deel van het ouderlyk huis, maar nu van den Staat gerekend en in de Natie openlyk ingelyft. Zy wierden zedert dien tyd ook buiten twyffel als Leden der Volksvergaderingen aangemerkt tot dewelke hun de wapenen toegang verleenden: fchoon zy daar in den beginne maar als toehoorders verfcheenen, en zich uit eerbied voor de jaaren en ondervinding der Ouden, naar deezen voegden.

D. Hoe oud waren zy, wanneer dit gefchiedde, en hoe lang dienden zy?

E. Wanneer men het een met het ander vergelykt, dat by CÆSAR EN TACITUS voorkomt, gefchiedde deeze plegtigheid, wanneer zy volwasfen waren geworden. By de *Romeinen* wierd iemand, die den ouderdom van zeventien jaaren bereikt had, tot den Kryg opgefchreeven; maar by de *Israëlitén* was daartoe het twintigfte bepaald. En ik denk niet, dat het by de *Batavieren*, by welke de kindsheid en jeugd, volgens MELA, lang duurden, vroeger gefchied is. Dan, wyl de een vroeger zyn wasdom en kragten heeft, dan de ander, zal dit ook mifchien aan de goedkeuring der Volksvergadering geftaan hebben, en daarom de ouderdom niet uitdrukke-

lyk door TACITUS gemeld zyn, gelyk hy ook niet spreekt van den leeftyd, waarin zy gewoon waren de wapenen neder te leggen, waar toe het zesenvēertigste jaar by de *Romeinen* vryheid gaf. Wyl zy het krygsleeven niet als een last, maar als eene lust aanmerkten, was hier geene bepaaling noodig. Men mag daarom gelooven, dat by hen zoo wel, als by de *Catten* en *Tenēren*, elk hier in zoo lang aanhield, tot dat hem bloed en kragten door den ouderdom begaven, en hy genoodzaakt was tot de bezigheid, welke hy in zyn eerste kindsheid had by de hand gehad, weder te keeren, de Landbouw name-lyk, of daarover ten minsten het oog te laten gaan, waar mede zy zich minder bemoeiden, wanneer zy in den bloei des levens zich gereed hielden, om de wapens voor het Vaderland te voeren, of hetzelfde daadelyk tegen den Vyand verdedigden.

D. Maar waren het alleen de Zoonen der Edelen en Vrygeboornen, die tot den krygsdienst opgelegd wierden? waarom ook niet der Lyfeigenen?

E. Gy kent immers de gevolgen van een gewapend ligbaam van Slaaven uit de *Spartaansche* en *Romeinsche* geschiedenissen.

D. MONTESQUIEU heeft in zyn onsterfelyk werk, *de Geest der Wetten*, aangemerkt, dat de oude *Duitschers*, op hun eigen krag-

kragten vertrouwende, zich altyd toelagen om hunne Slaaven onderneemend te maaken; dat zy dezelve nimmer vreesden, wyl zy altyd gewapend waren; — dat de Slaaven de uitvoerers waren van hunne strooperijen en de bewerkers van hunnen roem.”

E. Dezelfde beroemde Schryver had een weinig te vooren gezegd: „in eene Monarchie kan een krygszugtig Volk, een lighaam van den Adel, de gewapende Slaaven genoegzaam in teugel houden; maar in Republieken, waar de menschen niet dan Burgers zyn, kunnen zy geen volk bedwingen, 't welk, zo dra het de wapenen in de hand heeft, zich gelyk aan den Burger zou rekenen. „Deeze laatste reden, al was de vrees voor gewapende Slaaven by de *Germaanen* overboodig geweest, is alleen voldoende om myne vooronderstelling te wettigen, dat de Lyfeigenen tot den krygsdienst niet gebruikt wierden. De *Germaanen* merkten het niet alleen als een pligt, maar als eene eer aan, de wapenen voor het Vaderland te mogen draagen. TACITUS vergelykt het daarom by het aandoen van den mannelyken tabbaart, dat alleen kinderen van Romcinsche Burgereu, Ridders of *Patricen* te beurt viel. Hy noemt het de eerste Eer die de Jongelingen in de Volkvergaderingen openlyk wierd aangedaan, waar van hunne ouderen en bloedverwanten

Leden waren. — Van te vooren wierden zy wel op denzelfden grond en onder hetzelfde vee op dezelfde wys met de kinderen der Lyfeigenen opgevoed; maar nu de jaaren en de dappere aart hunne geboorte begonnen te ontdekken, wierden zy afgezonderd en tot hooger zaaken opgelegd. — Tot dus ver wierden zy als een gedeelte van het huis, nu van den Staat aangemerkt, wyl de wapens hun het genot van alle voorregten verleenden, waar de Lyfeigenen zeker van uitgeslooten waren. Of zoudt gy u immer verbeelden kunnen, myn DIEDERIK, dat hunne meesters dezelfde rechten, die zy bezaten, aan hun zouden hebben afgestaan, om Wetten te maken, Vorsten en Richters te verkiezen, en alles in vrede en oorlog in den Staat te regelen? — Het geen MONTESQUIEU tot slot 'er byvoegd, is vooral nimmer te bewyzen. De Slaaven waren geen uitvoerers van de Strooperyen der *Germaanen*, veel minder bewerkers van hunnen roem. Door hun eigen Zoonen, en wel door de aanzienlykste Jongelingen, die zich in den dienst van een of ander Opperhoofd begeeven hadden, wierden de Strooperyen doorgaans ondernomen, of elk een in de Volkvergaderingen daartoe, volgens CAESAR, door een dier Opperhoofden uitgenoodigd. En op den Oorlogsroem waren zy allen te veel verzot, dan dat zy het behaalen en handz-

venen van denzelven aan hunne Slaaven zouden overgelaaten hebben.

D. Gy hebt redenen bygebragt, myn EELHART, die my uw gevoelen geredelyk doen aanneemen. Ik herinner my ook, dat MONTESQUIEU zelf van de *Gothen* verhaalt, „ dat zy, die zich na het overmeesteren en bevolken van *Spanjen* merkelyk verzwakt zagen, bepaalden, dat alle de *Vasallen*, welke vrygelaate Slaaven waren, ten oorlog moesten trekken, onder bedreiging van anders wederom in hunne slaaverny te zullen vervallen, en dat ieder *Goth* het tiende deel van zyne Slaaven moest wapenen en ten oorlog opvoeren.” Deeze nieuwe wet, uit de noodzaakelykheid geboren, maakt het gestelde van MONTESQUIEU, althans by deeze *Germananen*, te onwaarschylyker.

E. Ik wil niet tegenspreken, dat 'er eene uitzondering by deeze of die Natie heeft plaats gehad, gelyk wy reeds een merkelyk verschil in de staatkundige huishouding tuschen Volk en Volk hebben aangetroffen, in zoo verre, dat de Vrygelaatenen boven de Edelen en Vrygeboornen verheven en den Slaaven het bewaaren der wapenen wierd aanbetrouwd by zulke Volken, die zich eene *monarchaale* regeering lieten welgevallen, maar ik houde my verzekerd, dat by alle de *Germananen*, die hunne oorspronkelyke Vryheid gehandhaafd hebben, waaronder de *Batavie-*

ren behoorden, het onderscheid tusfchen Vryen en Lyfeigenen in deezen opzigte wel degelyk wierd in het oog gehouden. En wie toch, zoo ook deezen ten ftryde moesten trekken, zoo zy zich daartoe bekwaam moesten maaken, zou den Landbouw waargenomen hebben, waarin zy het voornaamfte en zwaarfte werk moesten doen? daar hunne meesters zich zeer weinig met den Landbouw bemoeiden, wanneer zy met hunne krygsoeffeningen onledig waren: vooral de Edelen en Aanzienlyken niet. — Hoe zouden zy tyd en gelegenheid gehad hebben, om aan deeze hunne meesters 's jaarlyks de opgelegde menigte graan, beesten en kleeden te bezorgen?

D. Moesten dan alle de Edelen en Vrygeboorenen te veld trekken, wanneer 'er oorlog was?

E. Zy moesten zich wel allen in de wapenen oefenen en tot den ftryd gereed houden: maar buiten een algemeene Heirvaard in den uiterften nood, of eene Verhuizing naar andere Landen, denk ik, dat doorgaans maar een bepaald gedeelte verpligt was, om op het eerfte krygsrnoer op te trekken en op den vyand los te gaan. Immers zoo was het by de *Suaven*, volgens *CÆSAR* het grootste en oorlogszugtigfte Volk der *Germaanen*. Uit hunne rechtsgebieden gingen 's jaarlyks eenige duizenden gewapende Mannen, welke naar de
gren.

grenzen trokken om kryg te voeren, de overigen bleeven te huis en bouwden het land voor zich en voor hen. Maar in een volgend jaar trokken deezen op hun beurt te Veld en de eerften bleeven te huis, zoo wierdt noch de landbouw noch het krygsweezen verwaarloosd (*). En deezen, die op de wagt lagen, maakten voor dien tyd het leger uit, en bemoeiden zich nergens meê, dan met het verdedigen van het Vaderland en het afweeren van den vyand, terwyl niet alleen hunne oude mannen, die tocht- en wagtvyr waren, niet alleen hunne Slaaven, maar ook hunne te huisblyvende Buuren voor hunne agtergelaate huizen, en bezittingen zorgden, hun vee gadesloegen, hun land bezaaiden en

(*). TACITUS schryft dergelyk eene handelwys aan al de *Germaanen* toe, wanneer hy zegt, dat het getal der geenen, die ten sryde trekken, bepaald word, *honderd* uit elk Rechtsgebied; maar daar het eene Rechtsgebied meer, het andere min kon opleveren, wierd dit meer een benaaming van eer, als een getal; ten zy men dit enkel bepaalde tot de Jongelingen, die voor de slagorde onder de Ruiters sreedden, waar van hy zoo even sprak. Dan uit het verhaal van CAESAR blykt, dat ARIOVISTUS dezelve uit zyn gansche heir uitzogt, en TACITUS noemt deezen ook uitgelezenen uit de gansche Jeugd.

den oogst hielpen inzamelen. Dit was van te grooter noodzaakelykheid, om dat de vrouwen zelfs haare mannen in den kryg niet verlieten, en 'er ook altoos gewapende manschap behoorde over te blyven, om het land tegen onverwagte invallen in zekerheid te stellen. — CIVILIS begon ook eerst den aanval met eenige weinigen, die daar toe gereed waren: maar naderhand, wanneer de oorlog openlyk was uitgebroken en met alle magt moest worden doorgezet, wierd het gansche volk der *Batavieren* en alle Bondgenooten opgeroepen.

D. Men zouze dan eenigzins by onze hendaagsche Landmilitie kunnen vergelyken. Deeze schikking was zeker de beste, om altoos in staat te blyven, en den oorlog met geringe kosten te voeren. — Maar volgens het geen wy tot dus ver hoorden, zou het wel schynen als of de *Germaansche* krygsheiren enkel in voetvolk bestaan hebben; zy bedienden zich immers ook van paerdevolk.

E. De voornaamste sterkte van hunne Legers bestond inderdaad in het Voetvolk, egter hadden zy ook Ruitery, maar wyl hunne paerden noch in gestalte en kloekheid, noch in snelheid uitflaken, schoonzee vry sterk en tegen den arbeid gehard waren, munteden zy hier in geenszins uit: ten zy men de *Tentiren* uitzonderd, die de beste Ruiters uitleverden, gelyk

lyk de *Catten* het beste Voetvolk. Hunne paerden wierden niet geleerd, gelyk de *Romeinsche*, zich in een kleinen kring op veelerleye wyze te wenden, maar alleen regt uit of met een ruime bogt zoo in een cirkel te ryden, dat niemand de laatste was. De wapenrusting der Ruiteren bestond alleen in een Schild en eene Framee, volgens TACITUS. Met een zadel te ryden, wierd by hun als eene schande aangemerkt, veel min bedienden zy zich derhalven van Stiefbeugels, eene zeer eenvoudige uitvinding, die zelfs de *Romeinen* lang onkundig was, waarom 'er op hunne openbaare wegen ook gezorgd was voor de Reizigers, die op hunne paerden begeerden te stygen. Dekken en sierlyke Paerdetuigen, welke zy dikwerf ten geschenk ontvingen, waren hun egter geenszins onaangenaam. Men kan intusfchen hier uit opmaaken, dat de *Batavische* Ruiters zeer vast te paerd moest zitten. — „Maar zy gebruikten niet altoos, zegt TACITUS, de Ruitery en het Voetvolk elk in byzondere benden, maar onder elkander gemengd, zoo dat de snelheid der Voetknechten die der Ruitery in al haare *evolutien* evenaarde, waar toe uit al de Jongelingschap eenigen uitgekoozen en aan de spits van het leger gesteld waren.” En dit ontvond CÆSAR in zyne gevegten met den kryghaftigen ARIOVISTUS, den Vorst der *Marco-*

mannen. Ja hy befloot, om dit na te volgen, en ten dien einde zich van zulk eene *Germaansche* uitvinding tegen de *Galliers* te bedienen, zo dra hy Bondgenooten onder de *Germaanen* had, waar hy op vertrouwen kon, onder welke wy de *Batavieren* zullen moeten tellen. Deeze Jongelingen streedden dus tusfchen de Ruiterbenden in, en hielden zich aan de maanen der paerden op, wanneer deeze aan 't rennen gingen en een langen weg hadden af te leggen, of zy sprongen elk agter den Ruiters, dien hy verzelde. Zy bedienden zich ook, volgens *CÆSAR*, van zulken, die te paerd en te voet vogten, en in het laatste geval de paerden geleerd hadden, zoo lang op hunnen hoefslag te blyven, tot dat zy zich weer spoedig tot dezelve begaven.

D. Ik wist niet, dat de *Dragonders* op zulk een vroege instelling konden roemen. Maar bedienden zy zich ook van Strydwagenen, die by verscheide oude volken wierden aangetroffen?

E. *CÆSAR* trof ze ook in *Brittannien* aan, en dezelve waren zeer geschikt, om de gelederen te breeken, en door de gewapende manschap, welke zich op deeze slydwagens bevond, eene groote slagting te veroorzaken; maar schoon de *Britten* van denzelfden oorsprong zyn met de *Gallen* en *Ger-*
maa-

maanen, meen ik wel te weten, dat deezē, vooral de laatsten, 'er zich niet van bediend hebben. — Zy waren min overeenkomstig met de heerschende denkwys van een volk, dat alles van zyn eighen kragten verwagte, en daarom dikwerf de middelen van tegenweer versmaadde, waar van de vyand zich tegen hetzelfde met vrugt bediende.

FR. Op welk eene Soldy dienden deeze Ruiters en Voetknechten?

E. Is deeze uwe vraag wel bedagt, myn FREDERIK? wat Soldy zoude men betaalen by een volk, dat naauwlyks geld kende en geen schatkist had? Ik heb u reeds gezegd, dat elk voor zich de lasten en kosten des oorlogs droeg. Zy kreegen geene Bezolding en konden daarom eighenlyk niet gezegd worden, het Land te dienen, gelyk men thans met recht kan zeggen van alle loontrekkende en staande krygsmagten. Dit is een uitvinding van laater tyd, eene Vorstelyke staatkunde, waar door men den Burger van den wapenhandel ontlast, maar in der daad gaande weg van zyne vryheid en onafhankelykheid beroofd, en naar zyn hand gezet heeft. Eene zugt tot navolging en zelf eindelyk de noodzakelykheid heeft dit algemeen in *Europa*, ook in *Gemeenebesten* ingevoerd, uitgezonderd in *Zwitserland*. De vrye *Batavier*, die in de wapenen zyn grootste cieraad en in het draagen van de-

zel.

zelve zyne eer, zyn voorrecht stelde, begeerde niets meer. Elk hunner was een Vrywillige, die de veldtekenen op eigen kosten volgde. De buit, die zy door hunne dapperheid op den vyand dagten te behaalen, was het eenig voordeel, dat zy zich konden voorstellen. Alleen de Jongelingen, die zich in den dienst der Vorsten begeeven hadden, en hunne volgelingen (*Comites*) geheeten wierden, hadden by hunne Opperhoofden de vrye tavel, zelfs buiten den oorlog, en wierden daarenboven door hun met paerden en wapenen voorzien. Uit het geen ik reeds gezegd heb over de verdeeling tusschen de geenen, die uitrokken en die op hun beurt te huis bleeven, kunt gy opmaaken, dat schoon zy niet allen te gelyk voor het Vaderland streeden, de lasten egter vry gelyk gedraagen wierden.

Fr. Ik herinner my Vader, dat ik mis had, mag ik dan een andere vraag doen. Wierden deeze.....

E. Gy wilt zeggen Soldaaten, of Krygsknegten, noemtze dus vry, want het komt zoo zeer op den naam niet aan, wanneer de zaak maar onder het oog gehouden wordt.

Fr. Wierden deeze *Batavische* soldaaten ook in zekere Benden verdeeld, gelyk thans in *Regimenten* en *Compagnien* pleegt te geschieden?

E. O ja! hoe konden zy anders in orde aangevoerd en door hunne hoofden *gecommandeerd* worden? Maar in het schikken en vormen

men van deeze Benden wierd een veel beter voet gehouden, dan by ons, waar allerlei manschap, allerlei Naties onder elkander gemengd worden: — „geen toeval nog vermenging, die op geen reden steunt, maakt by hen de Benden van het Paarde- of Voet-volk uit, maar de Geslagten en Namaagschappen.” Wyl allen die van een geslagt waren, zamen schoolden en doorgaans verkozen by een te woonen, waar door zy met elkander allengskens een gehugt, een dorp en vlek uitmaakten, en 'er uit elk Rechtsgebied een bepaald getal opgeroepen wierd, viel het van zelf, dat buuren vrienden en bloedverwanten by elkanderen gevoegd wierden, en met elkander streeden. Dit merkt TACITUS te regt als een zeer voornaanie spoor tot dapperheid aan. Elk schaamde zich te bezwyken in het betoonen van zyn moed onder het oog van zynen Vader, van zyne Kinderen, van zyne Neeven. Het verlies, dat een hunner leedt, wekte elk hunner te sterker op, om het bloed van zynen medegezel te wreeken; en elk beyverde zich, om de eer van het geslagt en van de bende, waarop hy zoo veele betrekking had, staande te houden. — Maar hier uit moet ook van zelfs volgen, dat niet alle de benden even sterk konden zyn, wyl het eene geslagt veel talryker was, dan het andere. CLUVERIUS heldert dit te regt op met het geval van ARIOVISTUS, wiens linker vleugel, wyl hy uit

zwak-

zwalke benden bestond, door CAESAR ras over hoop wierd geworpen, terwyl de regte door zyne talrykheid het de *Romeinen* zeer benaauwd maakte.

D. De *Batavieren* hadden dan ook gewis zekere Veldtekenen by hunne benden?

E. Gewisfelyk. TACITUS zegt, „dat zy en zekere Afbeeldingen en zekere Tekenen, uit de boschen ontleend, in het veld medevoeren.” Buiten twyffel zyn dit ruwe afbeeldingen vooral van wilde dieren geweest, van hout gevormd, welke zy voor elke bende naar welgevallen verkoozen. Elk Rechtsgebied had dus zyn onderscheiden veldteken, waar by de onderhoorige manschap zich voegen moest. Het eene een Beer, het ander een Wolf, het derde een wild Zwyn, een Buffel, een Vos, een Paard en zoo voorts. Zoo troffen wy by de *Cimbren* reeds een koperen of gouden Stier aan, welke hun niet tot een afgod, maar tot een voornaam veldteken verstrekt heeft. Maar behalven deeze afbeeldingen van dieren, die by de oude *Romeinen* ook in gebruik waren, meent men, dat zy nog andere tekenen tot banieren gebruikt hebben, en onder deeze ook groote Vaandels met verschillende coleuren, waarvan AMMIANUS MARCELLINUS en zelfs PLATO gewaagen. Ook meent men, dat zommige van die doorboorde zoogenaamde dondersteenen tot veldtekenen verstrekt hebben, dan op wat genoegzaamen grond is my nog niet geblee.

bleeken. Dit komt niet te min bedenkelyk voor, dat TACITUS, die geen woord te vergeefs gebruikte, onderscheid maakt tusfchen afbeeldingen en zekere tekenen uit het woud of de bosfchen ontleend (*).

D. Waarom wierden die uit de bosfchen genomen?

E. Gy weet myn DIDERIK, hoe veel 'er aangelegen is, dat elke Krygsknegt den hoogften eerbied voor zyne banieren hebbe, en wat verwarring 'er uit ontftaat, wanneer dezelve gemist worden. Geen wonder dan, dat de Romeinen zoo veel stelden in hunne Arenden, toen zy die boven andere tot hunne Veldtekens hadden verkoren, dat zy ze, volgens DIONYSIUS VAN HALICARNASSEN, niet min heilig agteden, dan de beelden hunner Godheden; dat het verlies van dezelve in de nederlaag van VARUS weinig minder gerekend wierd, dan het verlies van de Legioenen zelve. — Ook dit zelfde bedoelden de Germaanen. Zy ontleenden ze daarom uit de Bosfchen, die aan hunne Godheden gewyd en heilig waren, waarin zy hunne burgerlyke en godsdienstige byeenkomsten hielden. Zoo wierd de Godsdienst in allen gevalle ten nutte gemaakt, om een vry Volk in orde en tucht

(*). Effigiesque et signa quaedam detracta lucis in praelium ferunt.

tucht te houden, buiten welke al hunne dapperheid niets zou uitdoen. — Nu waren ze in veele gevallen „verschrikkelyk als Slagordens met banieren.”

D. Wie voerde het bevel over deeze benden?

E. Dit bevel wierd aan hoogere en laagere Gezaghebbers opgedraagen. Wanneer een Vorst met den rang van Koning aan 't hoofd van den Staat was, nam deeze doorgaans zelfs het bevel van het Leger op zich; maar zoo het Gemeenebest geen Opperhoofd had, wierd in dezelfde vergadering, waarin de oorlog beslooten wierd, voor dien tyd een Opperhoofd of Heirleider, Hertog aangesteld, en deeze wierd ook uit het Volk genomen, daar men den Koning alleen uit den Adel verkoos, waarvan ik de redenen by de verhandeling van het Staatsbestier der *Batavieren* onderzocht heb, en teffens aangemerkt, dat dit Volk zich in beide gevallen bevonden heeft; — dat zy, welke te vooren ook hunne Koningen hadden, toen de oorlog tegen de *Romeinen* uitbrak, alleen door hunne Vorsten, gelyk men de Hoofden en Aanzienlyken noemde geregeerd wierden. Deezen deed *civilis* nevens de geenen, die van den Volke het eerst aan de hand waren, zamenkomen, om tot den oorlog te besluiten, en eenen Hertog tot het voeren van denzelve te verkiezen. Wan-

neer

neer men zulk een gevonden had, die door zyne kundigheid en dapperheid zich had doen uitmunten en de vereischte ziels en ligchaams vermogens bezat, om zulk een gewigtigen post met roem te bekleeden, wierd hy met de meeste of met eenpaarige stemmen verkozen, op een Schild gezet en op de schouders van eenige Mannen omgedraagen. Zoo wierd hy onder de toejuiching der menigte ingehuldigd. Eene gewoonte, welke de *Romeinsche* Krygsknegten in laater tyd hebben nagevolgd, wanneer zy zich het recht aanmaatigden, om hunne *Imperatores* te verkiezen.

FR. Wie waren de laagere Gezaghebbers?

E. Dezelfde, die in elk Rechtsgebied als Richters en Magistraatsperfoonen het gezag voerden, hadden ook over de manschap, welke uit elk Ambacht te velde trok, het bestuur. Terwyl de Staat- en regeeringskunde in dien tyd van zeer weinig omflag waren, konden dezelve met de krygskunst zeer wel vereenigd gaan. De behandeling der Wapenen was toch de hoofdzaak, waarin iemand het meeste diende uit te munten, zou hy aanspraak op eenige waardigheid maaken; en zulke Overheden wisten ook best in den oorlog met het Volk om te gaan, dat zy in vrede gewoon waren te bestuuren. De *Romeinen* begrepen het ook zoo.

D. Lieten zy zich vry wel bestuuren?

Aa 2

E. Zy,

E. Zy, die zich inbeelden, dat de roting alleen geschikt is, om bekwaame en vaardige Krygsbenden te maaken, zullen dit stuk in twyffel trekken. Maar zy, die weten wat de eer en nayver in een vry en weldenkend mensch vermag, zullen gelooven, dat het aan geene ondergeschiktheid en vaardige uitvoering van de bevelen der Bevelhebberen, zoo min by de oude *Batavieren* zal ontbroken hebben, als by hunne Nakomelingen, die in hun voorbeeld toonen, dat zy het den Bezoldeling geenszins in onvermociden yver en krygstucht willen gewonnen geeven. Zy konden toch ligt begrypen, dat in een gereede uitvoering van de ontvange orde al hunne sterkte en veiligheid gelegen was, en het tegenspreken en morren kwam hier oneindig minder te pas, dan in vrede en in de Volksvergaderingen, waar elk byna evenveel had in te brengen, en waar de Vorsten zich meer door hunne raadgevingen, dan door hunne bevelen konden laten gelden. „ In deezen opzigte munteden, volgens *TACITUS*, de *Catten* uit, gelyk zy in 't gemeen uitmunten onder de *Germaanen* in beleid en schranderheid. Zy stelden uitgeleeze mannen aan 't hoofd, en luisterden naer de geenen die zy verkoren hadden. De orde te bewaaren, de goede gelegenheden te verstaan, de hevige aanvallen der driften te schorren, zich den dag ten nutte, verschansingen

zyn pligt vervulde, en derhalven konden de Legerhoofden niet minder door hun voorbeeld, dan door hun bevel uitvoeren. „Zoo zy vaardig — zoo zy overal tegenwoordig waren, zoo zy zich geduurig aan de spitze stelden, wierden zy uit bewondering van elk gehoorzaamd.” Zy moesten daarom overal de *vorsten* zyn, en aan hunnen naam, *principes* of Vorsten zoo veel te meer beantwoorden, als het gevaar te meer drong. Zoo zag men ARMI- NIUS, het beroemde Legerhoofd der *Cheruseen*, hier in, volgens de aantekening van onzen TACITUS, uitmunten, zich overal in het heetst van den sryd mengen, en met zyne hand, en stem en wonden zyne *Germaanen* aanmoedigen. Hetzelfde deed naderhand CIVILIS. — Een groot gezag en sterkte wierd de Vorsten van den eersten en tweeden rang, of de hoogere en mindere Bevelhebbers, ondertusfchen bygezet door de Jongelingen uit de Edelen en Vrygeboornen, welke zich voor eenigen tyd aan hunnen dienst verbonden hadden, en teffens by hun in den wapenhandel voltooid wierden. Deezen verzelden hun in vrede en oorlog — en wierden daarom *Comites* of Medgezellen van den Vorst genoemd. Zy maakten teffens het voornaamste Kweekfchool van bekwaame Krygshel- den en Bevelhebbers uit, waarvan ik reeds in onze zamenfpraak over de opvoeding der *Bataaffche* Jeugd gehandeld hebbe.

D. Het

D. Het verveele U niet, myn EELHART, dit kortelyk te melden.

E. Wy kunnen het met mogelykheid niet korter uitdrukken, als met de woorden van onzen TACITUS, welke, met betrekking tot dit geval, in zyn veertiende hoofdstuk dus voortgaat, na dat hy in het voorgaande verhaald had, hoe deeze Jongelingen by deezen en geenen der Vorsten aangenomen en naar hunne jaaren en vorderingen geplaatst wierden. — „Wanneer het tot een veldslag gekomen is, is het schandelyk voor den Vorst, door dapperheid overwonnen te worden, en schandelyk voor zyne Bende van volgelingen, de dapperheid van den Vorst niet te evenaaren. Zelfs is iemand oneerlyk voor zyn ganfche leeven, en het strekt hem tot een eeuwige verwyte, wanneer hy zyn Vorst heeft overleefd en behouden uit den Slag ontkomen is. Hem te beschermen, te bewaaren, en hun eige dappere bedryven op zyne rekening te stellen, is de voornaamfte pligt, waartoe zy door den Krygseed verbonden zyn. De Vorsten ftryden om de overwinning, en zyne Medgezellen voor den Vorst.” En men trefte ook gevallen aan, waarin zoodanige Lyfwagten hunne getrouwheid tot 'er dood betoond, of zich vrywillig gevangen gegeven hebben, wanneer hun Vorst zyne vryheid verloren had.

D. Dit was waarlyk een zeer schoone uitvinding, by een Volk, het geen zoo gevoelig was op het punt van eer. De luister en veiligheid der Vorsten wierd daardoor grootelyks vermeerderd, maar het onderhoud van zulk een gevolg was teffens zeer kostbaar, voor elk Bevelhebber, die zoo min als iemand op Soldy rekenen kon.

E. Wy hebben deeze rekening ook van te vooren gemaakt, en gezien, dat 'er naar gelegenheid van die tyden ook gezorgd was voor een fonds, waaruit de Vorsten in vredes tyden hunne buitengewoone kosten konden goedmaaken. Dit duurde voort in den oorlog, welke hun buiten bezwaar van Land en Volk, een nieuwe bron opende in den bait der vyanden. En dikwerf gaf het aanleiding tot een oorlog, ten minsten tot schermtuzelingen, wanneer het onderhoud van zoo veel Volgelingen, en het verschaffen van paerden en wapenen den Vorst te bezwaarlyk viel. — Doorgaans schynen deeze Jongelingen te paerd gediend te hebben, gelyk de Ruiters of Ridders by allerley Volken uit de aanzienlyksten genomen wierden. — Gy weet, myn DIDERIK, dat de naamen van *Equites* en *Comites* naderhand in naamen van onderscheiden rang en waardigheid verwandeld zyn.

D. Ik heb den oorsprong van de plegtige aanstelling en het slaan tot Ridder by my zel-

zelve ook reeds afgeleid uit de gewoonte der *Germaanen*, waar by niemand het recht had, om de wapenen voor het Vaderland te voeren, voor en al eer de Staat hem daartoe bekwaam keurde en dezelve hem in een volle Volksvergadering plegtig omgehangen en ter hand gesteld wierden. Dan, daar de *Batavieren* nu in alles gereed zyn; — daarze hunne Generaals en Officieren hebben, verlang ik zeer, myn Vriend, omze te velde te zien trekken.

E. Schoon ik U zoo veel reeds gezegd heb, dat gy de Krygsbenden der *Batavieren* geenszins als een woeste verwarde menigte zult aanmerken, die zonder orde en beleid alleen geschikt is om onbezuisde aanvallen te doen, moet gy U egter niet voorstellen, dat zy in hunne oorlogen zich altoos van geregelde veldtochten bediend hebben. — Zeer veele van hunne vyandelyke onderneemingen bestonden alleen in onverwagte uitvallen en frooperyen, welke meest in de nabuurige landen ondernomen wierden door de Jongelingen, welke zich in den dienst der Vorsten bevonden en door hun onderhouden wierden. Terwyl zy gerekend wierden zich op zoodanig eene wyze te oefenen, en den bron van Vorstelyke edelmoedigheid door den buit teffens aanvulden, wierd dit door de vingers gezien en hun geenszins tot schan-

de gerekend. In tegendeel wierd het, volgens CÆSAR, zeer kwalyk opgenomen, „wanneer iemand der Vorften zich tot Opperhoofd in eene zamenkomst had aangeboden, en elk, die hem volgen wilde, wierd uitgenoodigd, om zich aan te geeven, en deeze onderneeming en de perfoon, die zich tot Chef aanbod, wierd goedgekeurd, en hulp toegezegd; wanneer des niettemin [eenigen van deezen zich onttrokken, om met hem te gaan, wierden zy als afvalligen en verraders aangemerkt, en hun naderhand in alle gevallen alle geloof ontzegd.”

D. Men kan intusfchen ligt begrypen, dat uit zulk een klein beginfel dikwerf een volflage oorlog geboren is, waar in het ganfche Volk deel nam, en waaruit bloedige veldflagen geboren wierden.

E. Dan wierd in eene algemeene Volksvergadering de Heirvaart beflooten. Al de Manfchappen, die uit elk Rechtsgebied aan de beurt lagen, trokken naar eene bestemde plaats te zamen, om zich onder het Opperhoofd te vereenigen, en een grooter of kleiner Heir uit te maaken: — niet alleen zy, maar ook de Vrouwen en Kinderen der getrouwde Mannen, de eerften om haare mannen handreiking te doen; beiden om door hunne tegenwoordigheid dezelve te meer tot dapperheid aan te moedigen.

D. Welk

D. Welk een omslag, welk eene bagagie had zulk een leger dan niet! waar wierd die op geborgen en medegevoerd?

E. Zy, die in vrede weinig boven het noodzaakelyke begeerden, konden in den oorlog vooral het overtollige misfen. Hunne wapenrusting was ligt, de behoeften eenvoudig, en de veldtochten duurden doorgaans maar eenige dagen. Zy hielden zich niet veel met *marschen* en *contramarschen* op, om elkander een kans af te winnen, veel min met het belegeren en ontzetten van Steden, maar aan weerszyden even vuurig, raakten zy schieelyk aan elkander, en de zaak was voor dien tyd in één of twee veldslagen beflist. Zy hadden dus weinig met Zomer- en Winterlegeringen te stellen. Het is waar, onder een oorlogzughtigen Oppergebieder ging het wel eens anders. ARIOVISTUS beroemde zich, dat zyne Soldaaten in geen veertien jaaren onder dak geweest waren, maar hier uit kan men geen gevolg trekken. Om deeze reden maakt TACITUS billyk onderscheid tusfchen een oorlog en een veldslag, en hy maakt weder omtrent de *Catten* deeze uitzondering, „dat, daar men andere *Germaanen* wel zag gaan tot een veldslag, zy ten oorloge uittrokken, en dat zy zich zelden met strooperen en onbesliffende schermutzelingen ophielden.

den (*). De reden was, onder anderen, om dat al hun sterkte in het Voetvolk bestond, daar het meer aan Ruiterbenden eigen is schieelyk te overwinnen, schieelyk te vlugten. De snelheid en de vrees staan nevens elkanderen, daar langzaame voortgang nader is aan de standvastigheid." Des niet te min verhaalt TACITUS van dezelve *Catten*, dat zy hun Voetvolk boven de wapenen nog met yzerwerk (†) en leeftocht be-ladden. Maar gy kunt hier genoeg uit op-maa-

(*) Volgens CÆSAR zou men hier omtrend de *Sueven* ook eene uitzondering moeten maaken, dan, daar deezen het ruykste en oorlogszugtigste Volk onder de *Germaanen* waren, van welk de *Tentren* daarom getuigden, dat zelfs de onsterflyke Goden niet tegen hen vermogten, kan men daarom niet van allen besluiten, dat zy jaarlyks een Leger aan de grenzen in 't Veld hielden, en volgens CLUVERIUS zyn de *Sueven* van CÆSAR dezelve met de *Catten* by TACITUS.

(†) Wat hy eigenlyk door *ferramenta* (yzerwerk) verstaat, daar de *Germaanen*, gelyk men weet, gebrek aan yzer hadden, is moeijelyk te gissen; mischien in 't algemeen gereedschappen, welke zy in 't Veld gebruikten, onder anderen, om eene soort van begraving te maaken, waar toe hun Houweelen en Schoppen, zoo als de *Germaanen*

ge-

maaken, dat zy, die niet ten oorlog, maar alleen ten slyde trokken, nog veel gemakkelijker den lyftocht voor een korten tyd konden draagen. Het geen U van de *Germaanen*, vooral niet van de *Batavieren* behoest te verwonderen, van wier Voorouderen, de *Catten*, TACITUS getuigt, „dat zy nog sterker van lichaam, en meer in een gedrongen van leden waren, en, by een *martiaal* uitzigt, nog moediger van geest, dan de andere Volken.” Maar boven dien konden zy veel van hunnen leeftocht by hunne Vrouwen en Kinderen bergen op de wagens, welke zy doorgaans met osfen bespanden, en in menigte met zich voerden, wanneer zy te veld toogen.

FR. Hoe zagen 'er die wagens uit?

E. Men vindtze ook op de colom van Keizer ANTONYN, zommige met vier wielen, zommige met twee, gelyk onze karren, waarna ze ook by de *Romeinsche* Geschiedschryvers genoemd worden. Het zamenstel is zeer eenvoudig, van berden of van gevlogte teenen, de wielen laag en gemaakt of van heel hout, of met spaaken. Deeze wagens dienden ook nog tot een ander einde. Behalven de *Catten*, en mischien ook de *Batavieren*, wis-

gebruikten, te stade kwamen, ten zy men veronderstelt, dat de *Catten* beter van yzer voorzien waren dan de overige *Germaanen*.

wisten de *Germaanen* niet van eene omgraving te maaken, waar agter zy, vooral des nagts, veilig konden zyn. Hiertoe gebruikten zy hunne rytuigen, welke zy in eene ronde, langwerpige ronde of vierkante gedaante, naar het uitkwam, aan elkander plaatsten; dit maakte een soort van verschansing uit, in 't midden van welke zy zich nederfloegen, en waar zy hunne bagagien borgen. Wy hebben deeze Wagencn reeds by de *Cimbren* ontmoet, en zy komen naderhand dikwerf voor by de Schryvers. Laat ik VEGETIUS alleen maar noemen. „Alle de *Barbaaren* brengen binnen hunne Karren, op de wyze van een versterkte legerplaats in de rondte aan een gevoegd, de nagten gerust door.” Voorts is het woord *Wagenburg* alleen genoeg, om dit gebruik te bevestigen. Voor het overige vinde ik geen gewag gemaakt van tenten, of het geen hun buiten de wagens voor Tenten verstrekken moest, welke zy by een kort verblyf in den Zomer ook ligt konden ontbeeren. Dan, hoe zy het in een langer veldtocht, — hoe de Soldaaten van ARIOVISTUS het gered hebben, weet ik niet. — Zulk eene verschansing van Wagencn kon wel ligt opgebroken en verplaatst worden, maar geen langen tegenstand bieden, zy diende enkel tegen een onverhoedschen aanval of tot een uiterste toevlugt: zelden wagt-

ten

ten zy daarom den vyand binnen dezelve af, maar fchaarden zich in de nabyheid ten ftryde.

Fr. Hoe ging dit in zyn werk?

E. Zy hadden hier in een byzondere gewoonte, waar in zy van meest alle andere Volken, die van geen *Celtifchen* afkomst waren, onderscheiden zyn. Gy hebt wel opgemerkt, myn FREDERIK, dat zommige vogelen, wanneer zy een hooge en verre vlugt onderneemen, zich in twee ryen te zamen voegen, welke van vooren zich in een punt vereenigen, en voorts gaande weg verwyderen, zoo deden ook de *Germaanen*. Allen, die tot een geflagt en gehugt behoorden, wierden by elkander gevoegd en in kleine benden gefchaard, welke niet, gelyk by ons, in drie gelyke ryen en gelederen bestonden, en zich rechts en links uitspreidden, maar de gedaante van een driehoek, of van eene Wigge, (*Cuneus*) gelykze doorgaans van TACITUS en andere *Latynfche* Gefchiedfchryvers genoemd worden, uitmaakten. Deeze, van vooren in één of meer man beginnende, vermeerderden gaande weg, tot dat zy eene gansche breedte uitmaakten (*).

D. Hoe

(*) „Een *Cuneus*, zegt VEGETIUS, wordt eene menigte Voetvolk genaamd, welke, in eene Krygsbende zamengevoegd, van vooren fpijs, daar na breeder uitloopt, om de Slagorde der Vyanden te bree-

D. Hoe talryk waren deeze Benden?

E. Deeze *Bataillons*, want het betreft eigenlyk het Voetvolk, waren van een onderscheide grootte, gelyk ik reeds aangemerkt heb, dat alle de Gebugten en Rechtsgebieden niet evenveel manschap konden uitleveren; maar zy waren het grootst, wanneer in een algemeenen oorlog verscheide Volken zich als Bondgenooten hadden by elkanderen gevoegd, dan maakten de Hulpbenden van elke Natie een byzonder Driekant uit. Zoo deed *ARIOVISTUS* zyne *Germaanen* tegen *CÆSAR* uit de legerplaats uittrekken, en plaatste dezelve, volgens hunnen oorsprong, op gelyke tuschenwydten, de *Haruden*, de *Marcomannen*, de *Triboccen*, de *Vangionen*, de *Nemeten*, de *Sedusiërs* en de *Sueven*. — Zoo verdeelde ook *CIVILIS*, wanneer hy het masker had afgelegd en de zaak openlyk begon door te zetten, welke door de *Cannefaatē* aangevangen was, dit volk, de *Friezen* en de *Bataven* elk in byzondere *Cunei* of driehoeken. Wyl zy de sterksten

en breeken, doordien de Werspiësen van zeer veel naar eene plaats worden uitgeworpen. Dit noemen de Soldaaten een Varkenshoofd." Waaruit het schynen zou, dat deeze *Cuneus* een driehoek heeft uitgemaakt, welke, van vooren een weinig geknot, twee gelyke zyden had.

en dappersten buiten twyffel vooraan plaatsten, hadden zy door zulk eene schikking de beste gelegenheid, om door hunne vyanden, wanneer deezen zich rechts en links uitstrekten, door te dringen, en het moest dezelve werking hebben als eene Wigge, waar mede het hout van elkander gespleeten wordt, gelyk de *Romeinen* meer dan eens hebben ondervonden, waarom zy het ook te regt dien naam hebben gegeven.

D. Maar hadden hunne partyen door de ruimte, welke van vooren tuschen de spitzen der driehoeken veroorzaakt wierd, niet even gunstige gelegenheid om tuschen dezelve in te dringen?

E. Zy wierden aan weérzyden dan wel ontvangen door de buitenste manschappen van de twee naast aan een grenzende driekanten, welke door hunne uitbreiding de ruimte al enger en enger maakten, zoo dat de indringers ten laafsten als in een fuik moesten loopen. De buitenste Krygsknegten beveiligden zichzelve en hunne makers door hunne Schilden, welke vast aan elkander slooten, en dus als 't waare een bolwerk uitmaakten. — En eindelyk konden de Ruiters en Voetknegten, die gezamentlyk op den vyand los gingen, en vooraan of in de voorste tuschenruimten geplaatst wierden, zulk een indrang beletten.

FR. Wierden deezen dan niet op dezelfde wyze geschikt?

E. Neen. Zy wierden meer op de *Romeinsche* en op onze wyze geschaard, en daarom maakt ook *TACITUS* onderscheid tuschen de *Cuneus* der Voetknechten en de *Turma* (*) (de Bende) der Ruiteren, [gelyk wy tuschen de *Bataillons* van de *Infantry* en de *Esquadrans* der *Cavallery*.

FR. Had die schikking van het *Bataafsche* Voetvolk, indien de gedaante vierkant was geweest, niet veel overeenkomst met de *Bataillons quarré*?

E. Deeze hebben 'er zoo veel van, dat ik denk, dat ze daarin hun oorspronk hebben. Dit blykt nader, wanneer ik U zeg, dat de agterste Benden zoo wel als die voraan en op de twee zyden stonden, [zich met hunne Schilden bedekten en tegen den vyand keerden, zoo dat zy even als een beweeglyke sterkte rondom ongenaakbaar stonden tegen hunne vyanden. Zoo deden de *Batavieren*, wanneer zy door het Volk van *HERENNIUS GALLUS* uit de legerplaats by *Bonn* overvallen wierden. Zy, die een veel kleiner magt uitmaakten, namen toevlugt tot hun-

(*) De *Turma* of Ruiterbenden der *Romeinen*, bestond oorspronkelyk uit 30 Man, maar is even als het *Legioen* gaande weg vermeerderd.

hunne oude Nationaale gewoonte, schoon zy zich tot dus ver naar de *Romeinsche* krygstucht hadden moeten schikken. „Zy slooten zich in driekanten en digt van rondsomme, van vooren, van agteren en van ter zyde veilig, slaan zy door de zwakke slagorde der *Romeinen* door.” Ja zy wisten zich ook in een enkel driekant te sluiten, om zich in den uitersten nood, wanneer zy van alle zyden wierden aangevallen en benaauwd, van rondsomme te verweeren. Zoo verhaalt AGATHIAS van de *Franken*: „dat hun Heirleger de gedaante had van een Wig of de *Grieksche* hoofdletter Δ met deszeifs voorste gedeelte scherp toeloopende. Van alle kanten in een gedrongen en digt, was het met Schilden, die in elkander slooten, versterkt: men zou gezegd hebben, dat het zelfs de gedaante van een Varkenshoofd uitmaakte. Maar de vleugels, die uit Benden van onderscheidde grootte waren zamengesteld, en zich in de lengte uitsprekten, verwyderden zich aan weerszyden gaande weg meer en meer, en eindigden in eene zeer grootte breedte, zoo dat ’er een grootte opening tusschen gelaaten en de bloote ruggen der geschaarde Krygsknegten van agteren gezien wierden. Want zy stonden, van elkander af, naar den vyand toegekeerd, en met Schilden bedekt, om veilig te kunnen slaan, en teffens door

zulk een onderlinge plaatzing elkanderen van agteren te kunnen beveiligen." — Zomtyds beslooten zy hunne Wagens en Karren agter de in orde geschaarde Krygsbenden te schaaren, op dat zy van agteren te minder overvallen mogten worden. Op deeze plaatsen zy dan hunne Vrouwen en Kinderen, welke anders, wanneer de Wagenburg niet opgebroken was, zich evenwel in de nabylieid bevonden, om haare Mannen, Zoonen en Broeders door het gevaar, waar in hunne dierbaarste panden zich bevonden, en door haare smeekingen en traanen te meer aan te moedigen, den Strydenden den noodigen toevor te bezorgen, en teffens gelegenheid te hebben om de wonden der Gekwetsten te verbinden. — Zoo deed ook ARIOVISTUS by CAESAR. Hy omcingelde zyn Heir van agteren met Wagens en Karren, op dat zyn Volk, dit geeft CAESAR voor, zich op de vlugt te minder zou verlaaten. — De voornaamste reden zal geweest zyn, om hunne Vrouwen daarop te plaatzen, welke de Benden, toen zy ten stryde gingen, met uitgestrekte handen al schreiende toeriepen, dat zy haar in de slaverny der Romeinen niet zouden overgeeven.

FR. Is nu alles in gereedheid?

E. Nog in lang niet. Behalven het in slagorde stellen der Benden, waren 'er nog verscheiden zaaken, die voor een geregelden

Stryd

Stryd vooraf gingen. — Hoe krygszugtig de *Batavieren* ook waren, nothans namen zy tyd en stond in agt. Geen slag wierd 'er gewaagd, ten zy men zich van te vooren door Wichelaaryen over den goeden uitflag dorst verzekerd houden, en indien het uitstel lyden kon, de Nieuwe Maan hat afgewagt.

D. Hoedanig waren deeze Wichelaaryen ingerigt?

E. Zy bedienden zich van hunne Priesters, maar meestal van hunne Waarzegsters, in welke zy een meer dan menschelyk vooruitzigt vooronderfelden; — of van heilige Paerden, welke zy ook als meewustigen van het toekomstige aanmerkten, om het godvinden der albestuurende Godheid te mogen weten. Maar verg my niet, myn DIEDERIK, dat wy ons in dit stuk diep inlaaten, het geen eigenlyk tot den Godsdienst der *Batavieren* behoort. Alleen zal ik U nog zeggen het geen tot eenen Stryd byzondere betrekking heeft, dat zy om den uitflag eenigszins te kunnen raamen, één hunner met een Gevangenen hunner vyanden, zoo zy dien hadden, lyf om lyf lieten vegten, waarvan de uitkomst hun moed of verllagenheid inboezemde.

FR. Wanneer alle voortekenen gunstig waren, deden zy dan den aanval?

E. Nog een weinig geduld, myn FRE-

DERIK, en uwe nieuwsgierigheid zal zoo aanstonds voldaan worden. — Somtyds gebeurde het ook, gelyk wy van de oude *Galliers* en *Cimbren* reeds gezien hebben, dat één uit het vyandelyk Leger een ander uitdaagde, en dat de beide Legers aanschouwers waren van het Tweegevegt, waar van het winnen of verliezen ook van een grooten invloed was, en wel eens de zaak zonder Veldslag befliste. — Dan, wanneer het eindelyk op een treffen gaan zou, moedigden de Opperhoofden hunne Benden aan, deelden hun laatste bevelen uit, namen hun den plegtigen Krygseed af, waar by zy zich verbonden om voor Vaderland en Vryheid mannelyk te stryden, zo zy dien van te vooren in hunne Volksvergaderingen niet reeds vernieuwd hadden, en lieten door bazuinen het teken tot den aanval geeven.

D. Vergeef my, FREDERIK, dat ik uwen Vader nog door eene vraag, aangaande deeze Bazuinen, ophoude. Uwe menschlievendheid zal meer getroffen worden, dan gy vermoedt, wanneer gy U de bloedstoringen voorstelt, welke in de Legers van zulke *geresolveerde* Benden dikwerf moesten voorvallen.

D. De Jeugd reikhalst meest naar vreemde tooneelen, wanneer dezelve haare hartstochten hevig aandoen. — Ik denk voor 't naaste, dat

dat de *Germaanen* zich allereerst van kromme Oshoorns, welke by de meeste Volken de oorspronkelyke Bazuinen waren, bediend hebben; naderhand zyn dezelve ook van Koper gemaakt, welke LUCANUS uitdrukkelyk aan de *Batavieren* toefchryft (*). Zoo dra het fchor geluid deezer Bazuinen of Kromhoorns het teken van den aanval gegeven had, hieven de *Batavieren* een krygsgefchrei aan, het geen by andere Volken, ook by de *Grieken* en *Romeinen* wel niet geheel vreemd was, maar by de *Germaanen* beftendig en overeenkomstig een byzonder Volksgebruik ingerigt wierd. Het beftond niet zoo zeer in een woest en verward gefchreeuw, als in het opheffen van zekere Krygsliederen, welke opzettelyk door hunne *Barden* tot zulk een einde waren zamengefteld, en daarom naar hun genoemd. Gy weet, welk een invloed de Dicht- en Zangkunde op het gemoed van den Mensch heeft, en kent de opmerkelyke gefchiedenis van den *Griekfchen* TYRTÆUS; niet minder was de invloed der *Germaanfche* Dichters op hunne land- en tydgenooten. Ik heb hierover reeds opzettelyk met FREDERIK gehandeld, en zal nu maar

al.
 (*) VANGIONES BATAVIQUE truces, quos are recurvo
 stridentes acuere tubæ.

alleen zeggen, dat deeze Gezangen waren ingerigt, om den moed in de Stryderen op te wekken, vooral door het ophaalen van de uitmuntende bedryven hunner Voorouderen, en het aanspooren om derzelve dapper voetspoor te volgen. TACITUS zegt 'er van: „Wanneer zy ten Stryde gaan, zingen zy het eerst van allen van hunnen HERCULES. — Zy hebben ook Gedichten, door welker opheffing, het geen zy *Barditus* noemen, de gemoederen angevuurd, en den uitflag van het aanstaande gevegt door het gezang zelfs voorspeld wordt. Want zy verbaazen anderen, of worden zelfs verschrikt, naar het onderscheiden geluid, dat de Slagorde van zich geeft. En het schynen hun niet zoo zeer stemmen, dan wel eene *harmonie* van dapperheid te zyn, welke 'er gehoord wordt. Vooral neemen zy genoeg in een zekere scherphheid van toon en een gebroken geruisch; waarom zy de Schilden aan den mond houden, om door de terug kaating het geluid te doen zwellen en voller en zwaarer te doen worden.” AMMIANUS MARCELLINUS noemt dit geluid *Barritus*, het welk zommigen beter keuren, wyl zy het afleiden van het woord *baaren*, een groot geroep maaken; zelfs wil men *blaritus* lezen van *blaaren*, daar het immers uit TACITUS blykt, dat het geen woest geschreeuw, maar

maar een onderscheiden geluid geweest is, het geen zy al zingende met een zeker overleg gemaakt hebben. Ik weet niet wat denkbeeld men zich van onze dappere Voorzaaten vormt! AMMIANUS zegt 'er zelfs van: „ dat dit *Barritus* een geluid is, het geen met een klein geruisch begint, maar door den drift van den Stryd allengskens toeneemende tot eene zekere hoogte, eveneens word als het geruisch, dat de golven door het hevig slaan tegen de rotzen veroorzaaken.” Onder zoodanig een gezang, het geen onder het geklikklak der Wapenen, onder het om hoog heffen en om het hoofd zwaaijen der Schilden wierd opgeheven, en doorgaands met een krygsdans gepaard ging, wierd de Stryd dan aangebonden. — De Ruitersbenden, waaronder zich de rapste en strydbaarste Jongelingen gemengd hadden, deden doorgaans den eersten aanval. Zy alleen waren, indien wy GERMANICUS gelooven zullen, met eigenlyke Spiessen voorzien, en dus behoorlyk gewapend, daar de anderen slegts in het vuur gebrande en korte Werp-spiessen hadden. Maar men moet niet uit het oog verliezen, dat GERMANICUS zynen vyand in het oog van zyn volk verkleind, om hunnen moed te doen ryzen. TACITUS zegt, dat de Ruiters alleen van Schild en Priem voorzien waren, terwyl hy aan het

Voetvolk ook Werpgeweer toefchryft. — Zy, die zich verzworeen hadden voor het Vaderland, om een yzeren ring te draagen, en hair en baard te laaten wasfen, tot dat zy een vyand verfloegen, zullen ook onder de eerfte Voorvegters gewceft zyn. — Al lens wordt de Stryd algemeen. De Spiessen en Werpgeweeren worden wyd en zyd weg geworpen, men nadert elkander voet voor voet en wordt eindelyk regt handgemeen. Nu komen de Speeren, Heirbylen, Morgenfterren, Knodzen en Zwaarden vooral te pas (*). Elk

(*) TACITUS verhaalt in zyn vyfde Boek: „dar, wanneer CIVILIS zyne Benden door een' nadrukke lyke aanspraak had aangemoedigd, en zyne reden door het geluid der wapenen, en huppelen (zoo is hunne gewoonte) goedgekeurd waren, het ge vegt met Steenen en Klooten en andere Werpge weeren begonnen wierd. Wanneer het geen ge gooid wierd, verbezigt was, en de Stryd hevi ger wierd, drongen de *Batavieren* heviger aan, en doorflaken den vlottenden en vallenden Soldaat van verre met hunne zeer lange Speeren.” Hier vinden wy uitdrukkelyk gewag gemaakt van Stee nen en Klooten onder de Werpgeweeren. CAESAR fprekt 'er ook van in de Schermutfeling met ARIOVISTUS, en het verwondert my daarom, dat by de naauwkeurige CLUVERIUS hier van een diep filzwygen plaats heeft.

Elk zoekt zynen vyand, die onder zyn bereik is, een slag toe te brengen, of dien op het Schild af te keeren; zoo tragt men in de Slagörden in te booren, om veld te winnen of hetzelfde voet voor voet te betwisten, terwyl de Vrouwen aan weerskanten haare Mannen aanmoedigen en de hand bieden, — tot dat eindelyk een van beiden bezwykt, of de beide partyen, afgestreedden, aan het einde van den dag naar hunne legerplaatsen terug trekken. — Gy kunt het U voords beter verbeelden, myn FREDERIK, dan ik in staat ben U al de verwarring, de woede van een bloedigen veldslag, het geklank der Strydenden, het jammer van Vrouwen en Kinderen, het akelig schouwspel van Gewonden en Verminkten, het gezugt der Stervenden, die zorgvuldig uit den Stryd gedraagen wierden, te beschryven, terwyl'er froomen van menschenbloed worden vergooten, en elk nog op het yverigst in de weer is, om de overwinning te behaalen of te betwisten. Ik heb nooit zulk een akelig schouwspel bygewoond, en zou het mischien niet kunnen uitstaan, daarom zal ik U ten overvloede nog het verhaal van een ooggetuige mededeelen.

FR. Wie was deeze?

E. Dezelfde CAESAR, van wien wy zoo dikwerf gesproken hebben. Na dat hy in het

het 48ste hoofdst. van het eerste boek zynes Gedenkschriften over den *Gallischen* oorlog verhaald had, dat ARIOVISTUS, geduurende den tyd van vyf dagen, waar in CÆSAR zyn Volk buiten de legerplaats geschaard had, om zynen vyand tot een gevegt uit te lokken; — dat ARIOVISTUS zich telkens vergenoegd had met een Ruitersryd, waartoe omtrend zesduizend Ruiters en even zoo veel van de snelste en dapperste Voetknechten, welke elk hunner voor zich tot zynes bescherming uit het gansche Leger uitgekozen had, gebruikte wierden: met deezen verkeerden de Ruiters in den sryd, tot deezen namen zy telkens hun toevlugt, wyl zy toefchooten, waar zy het te kwaad kreegen, en den Ruiters omringden, wanneer hy door het ontvangen van eene zwaare wonde van zyn paerd gevallen was: — na dat CÆSAR vervolgens tot op zes-honderd schreeden aan het leger van ARIOVISTUS genaderd was, en zyne Benden in drie Slagorden verdeeld had, waar een gedeelte voor de tweede reize van den middag tot aan den avond handgemeen, en hevig gevogten wierd; doet hy eindelyk verslag van den algemeenen Sryd in het tweeënvyftigste hoofdstuk. „ CÆSAR, die by elk Legioen een byzonderen *Legaat* en *Quaestor* geplaatst had, op dat een ieder getuigen van zyne dapperheid mogt hebben, begon het gevegt aan de regter vleu-

vleugel, om dat hy gemerkt had dat de vyand daar het zwakste was. De onzen, (de *Romeinen*) deeden een fellen aanval, zoo dra het teken daar toe gegeven was. De vyanden zyn daarop spoedig en snel *geavanceerd*, op dat 'er geene tuschenruimte mogt blyven, om met het Schietgeweer te werpen. Dit ter zyde gesmeeten zynde, heeft men van naby met de Zwaarden gevogten. Maar de *Germaanen*, na dat zy snellyk, volgens hunne gewoonte, zich in een driekanten hoop te zamen gevoegd hadden, hebben den slag der Zwaarden afgekeerd. 'Er zyn verscheiden van onze Krygsknegten geweest, welke op deeze Slagördens aanvielen, de Schilden met de handen weg rukten, en de *Germaanen* van boven neêr wonden toebragten. Wanneer de linker vleugel van den vyand geslagen en in de vlugt gedreeven was, is hunne regter vleugel, wegens de groote overmagt, geweldig op ons Leger ingedrongen. Zoo dra de jonge P. CRASSUS dit gemerkt had, door dien hy over de Ruitery het bevel voerde en min belemmerd was, dan die geenen, die in den sryd ingewikkeld waren, heeft hy de derde Slagörde, welke CÆSAR als een *Corps de reserve* agter aan geplaatst, en tot nog toe buiten het gevegt gelaaten had, tot noodige ondersteuning van onze beswykende Benden gezonden. Deezen heb.

hebben zich daar door hersteld, het gevegt vernieuwd, en het gansche Leger van ARIOVISTUS op de vlugt gedreeven, en de *Germaanen* hebben niet opgehouden te vlugten, tot dat zy aan den *Rhyn*, welke vyftig duizend schreden van het Slagveld af was, gekomen waren." Hier hebben sommigen zich met zwemmen, anderen met Booten, die zy vonden, gered, waaronder ook ARIOVISTUS; maar de meesten zyn door de Ruiters, welke hen op de hielen zaten, gedood. — Wanneer wy eens tot de oorlogen tusfchen de *Batavieren* en *Romeinen* gevorderd zyn, zult gy meer uw hart kunnen ophaalen in het beschouwen van hunne gevegten. — In dit verhaal ziet gy by voorraad deeze en geene aanmerkingen bevestigd, welke ik over den wapenhandel der *Batavieren* gemaakt heb.

D. — Ja maar dat marren van ARIOVISTUS kan ik niet wel met den hevigen en krygszugtigen aart der *Germaanen* over een brengen.

E. Volgens CÆSAR was dit toe te fchryven aan de waarfchouwing der Waarzegsters, dat zy niet onderneemen moesten voor de Nieuwe Maan flag te leveren, wyl zy vóór dien tyd op geene overwinning konden staat maaken. CÆSAR, in tegendeel, wiens voorraad fterk minderde, vond zich gedrongen om ARIOVISTUS tot een veldslag hoe eer hoe
be-

beter te noodzaaken, het geen hem eindelyk gelukte.

D. Het viel ook zeer ongelukkig uit voor de *Germaanen*, hoewel dit niet aan den dag zal gehouden hebben.

E. Het zal 'er egter geen goed aan gedaan hebben, daar zy in dit bygeloovig begrip stonden. Het winnen of verliezen van een Slag hangt dikwerf van een kleine omstandigheid af. De voorzigtige schikkingen van den kundigen Veldheer der *Romeinen*, die zyne Benden, naar de wyze van den grooten ALEXANDER, in drie agter elkander geschaarde Slagördens verdeeld had, en het wel te pas gebruik maaken van de derde door de oplettendheid van CRASSUS, beflisten alleen het werk.

FR. Hoe liep het met de Vrouwen en Kinderen der *Germaanen* af?

E. Deezen wierden in de vlugt verstrooid, verlagen of gevangen; zelfs bleven 'er twee Huisvrouwen van ARIOVISTUS, nevens ééne zynere Dogters, de andere werd gevangen.

— De schrik en de verwarring moet toen zeer groot geweest zyn. Anders had men de gewoonte om tot de Wageneu en Karren, schoon deeze inderdaad de vlugtenden ook in den weg konden zyn, den wyk te neemen, en van dezelve het gevegt op nieuw te hervatten, wanneer het wel eens een anderen keer nam. Dit gebeur-

de

de naderhand , volgens NICETAS , wanneer de *Gozhen* , ten tyde van JOHANNES COMNENUS , door de *Romeinen* geflagen waren , maar zich in hunne ronde Wagenburg herfelden. De Vrouwen deden dan ook dikwerf haar best met de Wapenen die aan de hand waren ; maar ook keerden zy dezelve wel eens regens de vlugtenden , wanneer zy begrepen , dat deezen zich niet van hunnen pligt gekweeten hadden.

D. Men kan , wanneer men dit alles doordenkt , ligtelyk opmaaken , dat deeze Veldslagen veel bloediger waren , dan de onze , niettegenftaande de vernieling , welke door Kruid en Kogels veroorzaakt wordt.

E. Dit wordt in het algemeen geloofd , ten minften waren de gevolgen veel doodelyker , wyl 'er die bescheidenheid , die verfooning van de overwonnenen geenszins plaats vond , welke het Christendom en de beschaafdheid naderhand hebben ingevoerd. Men kan zelfs uit de Veldslagen , die in de gewyde Gefchiedenissen beschreeven worden , genoegzaam opmaaken , hoe het 'er toegegaan is. Het heerschend gevoelen in die tyden was , dat de Overwinnaar een volkomen recht kreeg op de goederen , de vryheid en het leeven van den Overwonnenen , zoo dat hy hier mede naar welgevallen kon handelen , zonder over wreedheid beschuldigd te kunnen worden , welke egter , vooral in de eerste

woede, dikwerf plaats had, zoo dat zy gelukkig waren, die 'er het leven afbragten, schoon zy hetzelfde in flaverny moesten doorbrengen. Deze Gevangenen, benevens het geen 'er geroofd wierd, maakten den buit van den Overwinnaar uit. Elk kreeg hier in eigendom, het geen hy het eerst vermeersterde of het geen het lot hem toeweest. En wyl dit de eenigste voordeelen waren, welke zy van den Krygsdienst trokken, gebeurde het wel eens, dat zy, te tuk op den roof, aan het plunderen gingen, eer de vyand geheel overwonnen was. Somtyds wierd alles, vóór den Slag, door eene plegtige Vervloeking aan de Godden gewyd, wanneer al wat leeven ontvangen had gedood wierd en niemand zich met den buit mogt verryken; gelyk onder anderen gebeurde in den berugten oorlog tuschen de *Hermunduren* en de *Catten*, over eene nabygelege Rivier, die Zout opleverde, waar in de laatsten een' groote neêrslag leden. De Opperhoofden wierden dan op zekere daartoe gemaakte Altaaren geslagt, en anderen aan Boomen opgehangen.

D. Dit komt eenigzins overeen met de Verbanningen in de oorlogen der *Israëlitén*. Ik hoop egter, dat zy zich niet aan het eeten van menschen vleesch schuldig gemaakt hebben.

E. Neen, zy vergenoegden zich met de afgehouwe hoofden hunner vyanden aan de

halzen hunner Paerden of op hunne Speeren in zegenpraal om te voeren, en ze vervolgens, even als op de jagt gevangen Dieren, voor hunne wooningen op te hangen. De koppen van voornaame mannen wierden zomtyds gebalzend en gedroogd, om ze aan Vreemdelingen te toonen, en deeze wierden door den Bezitter boven Goud gefchat, wyl ze een roemryk bewys van dapperheid opleverden. — Voorts haalde men het hart, na een gelukkigen Veldslag, lustig op met zang en dans.

D. Dies te meer verflagenheid zal 'er by de Overwonnenen plaats gehad hebben.

E. Met reden, vooral wanneer 'er eene Nationaale beslissende Veldslag verloren was, dan konden de Overwonnenen zich dikwerf niet herstellen, en wierden genoodzaakt om Land en Huis en Have aan den Overwinnaar ten besten te geeven en elders den wyk te neemen, gelyk ik van de *Menapiers* te vooren verhaald heb, en de *Ansbariers* naderhand te beurt viel, om van anderen niet te melden. Van deezen verhaalt TACITUS, dat zy, van de *Chaucen* verdreeven, eerst naar de *Cattien*, vervolgens naar de *Cheruseen* hun toevlugt genomen hadden: maar dat de jonge manschap, na lang omzwerfen, overal vreemd, behoeftig en als vyand aangemerkt, eindelyk in een ander Land wierd

wierd van kant gemaakt, en de Onweerbaren tot buit verdeeld.

D. Hadden zy dan geene Vestingen, waar in zy zich tegen den vyand verweeren konden?

E. De *Germaanen* verkoren, om verscheiden redenen, in het vrye en open veld te woonen, en zich in Vastigheden optefluitten, sreed tegen het begrip, dat zy van de dapperheid maakten. Zy steunden te veel op hunne kragten. Alleen hadden zommige Natien een eenige bebolwerkte Sterkte, gelijk wy by de *Aduatiken* ontmoet hebben, en *CAESAR* in zyne *Gallische* oorlogen naauwkeurig beschryft; maar deeze dienden meest tot Bergplaatzen van Voorraad en Geweer, en waren van geene zeer groote uitgestrektheid noch aangelegenheid. Zulk eene Vastigheid, welke, in onderscheiding van de gewoone bevolkte Steden, (*Urbes*) *Oppidum* geheeten wordt, hadden ook de *Batavieren*, waarin zy zich niet lang veilig oordeelden tegen de *Romeinen*. In dit gedeelte der Krygskunde komen dus de *Batavieren* in geene aanmerking: zy wisten ook weinig of niets van het belegeren, wyl het in hunne onderlinge oorlogen niet te pasfe kwam, en schoon *CIVILIS* veel van de *Romeinen* had afgezien, waaronder hy lang gediend had, kon hy daarom egter met het aanranden en bestormen van hunne versterkte

Legerplaatsen niet te regt. De eenige zekerheid van hun Land stelden zy in de woestheid van hunne grenzen rondsomme, waarvan vooräl die Natien zich bedienden, die oorlogszugtige en magtige Nabuuren hadden; — en in de Boschen en Moerasen, welke van binnen in het Land gevonden wierden, en waaruit zy den vyand, tegen wien zy in het open veld niet bestand waren, bestookten en werwaards zy geduurig te rug weeten, om hunne kragten te herhaalen, en hem met nieuw geweld op het lyf te storten. In zulk een geval wierd, volgens TACITUS, de vlugt niet schandelyk gerekend, terwyl die uit beleid en niet uit vrees geschiedde.

D. Al hebben de *Germaanen* in 't gemeen, en de *Batavieren* in het byzonder, zich op het aanleggen, verdedigen of overweldigen van Vestingen niet verstaan, het geen met hun *systema* niet overeenkwam, was egter het Krygsweezen by hen in veel beter staat, dan ik, ook volgens uwe eerste opgave, verwacht had, myn BELHART.

E. Gy zult my egter moeten toestemmen, dat zy in hunne Wapenrusting en in hunne Krygskundigheden, gelyk VEGETIUS, POLYBIUS en anderen te regt hebben aangemerkt, verre beneden de *Romeinen* waren.

D. Des te meer moet ik my verwonderen, dat zy het zoo wel uitgehouden en zoo ver gebragt hebben.

E. De

E. De dapperheid, die de *Germaanen* in 't algemeen bezielde, en de sterkte hunner lighaamen, waarin zy byna alle Natien te boven gingen, moest het gebrek vervullen, het geen in andere opzigten plaats had; maar hier uit kunt gy ook opmaaken, zoo zy in alles gelyk gestaan hadden met de *Romeinen*, zoo zy even wel gewapend, *gedisciplineerd* en gevat waren geweest, om hunnen Vyand te verkloeken, hoe het met hem zou afgelopen zyn. Het liep ook inderdaad in 't vervolg van tyd slegt met hem af, wanneer de *Germaansche* Volken gaande weg, door de aanhoudende oorlogen met de *Romeinen*, of door den dienst in de *Romeinsche* Legers, hen de kunst hadden afgekeeken, terwyl de handen van deeze Overwinnaars door weelde en vadzigheid meer en meer begonden te verslappen. — En dit gebruik dat de *Romeinen* van de *Germaanen*, maar allermeeft van de *Batavieren* maakten, zelfs toen zy zich in den grootsten bloei bevonden, leert overtuigend, wat ondervinding zy van dit dappere Volk hadden, en wat verwagting zy 'er van maakten, waar in de uitkomst hen ook niet te leur gesteld heeft.

D. Maar ging, wanneer men regt zal oordeelen, hunne zugt tot oorlogen niet te verre, wanneer zy daarvan de hoofdbezigheid van hun leeven maakten?

E. Men kan niet ontkennen, dat zy dit stuk wat ver dreeven; — dat dit met de eerste oorspronkelyke bestemming des menschen en de liefde die zy aan elkander schuldig zyn, niet overeenstemt; maar men moet de omstandigheden niet uit het oog verliezen, in welke de *Germáansche* Volken in 't algemeen geplaatst waren. Indien elk hunner met het zyne te vrede, zyn Nabuur ook in de geruste bezitting had laten blyven, waarin hy door de Voorzienigheid geplaatst was, zou zulk een oorlogzugtig bestaan niet noodzaakelyk en van zelfs verminderd zyn geworden. Men zag dit ras in de *Cheruscen*, anders een magtig en slydbaar Volk. (*) Maar nu het tegendeel plaats vond, nu niemand in een open landstreek, door geene Vastigheden noch Sterkten beveiligd, zich een oogenblik van zyne vryheid en bezittingen kon verzekerd houden, ten zy hy dezelve kloekmoedig verdedigde, moest al de sterkte en veiligheid in de Wapenen gezogt worden, welke de Nabuuren in den toom hielden, of hun de gepleegde Strooperyen ten duursten deden betaalen. Behalven dat wraak- of hebzugt hen ook wel aanspoorden, om op hun beurt aanvallender wys te werk te gaan.

D. Zoo wierd dan in hun het spreekwoord;

(*) Zie het 36 hoofdst. van de Zeden der *Germaanen* by TACITUS.

woord, die een ander jaagt, staat zelf niet still, en teffens het gevoelen van HOBBS bevestigd, dat de Natuur den mensch tot oorlog en vervolging geschikt heeft.

E. Het is eigenlyk een gevolg van de deerlyke verbastering der menschelyke natuur. Intusfchen, daar de Waereld niet anders bestond, was het niet alleen een werk van noodzaakelykheid, maar zelfs eene deugd, voor de algemeene veiligheid eigen gemak gewillig te verloochenen, en voor het behoud van het Vaderland bloed en leeven op te offeren. En het was te wenschen, dat wy dit in zoo verre navolgden, als met onze veiligheid en de regelen van eene Christelyke Zedekunde overeenstemt.

D. Gy moogt 'er wel byvoegen, myn EELHART, — met de tegenwoordige omstandigheden, waar in ons Land en ons Volk geplaatst is.

E. Dit beken ik, myn DIEDERIK! maar is het ondertusfchen niet beklaglyk, ja schandelyk voor ons, dat wy zoo geheel en al van het dapper en krygshafte voorbeeld van de oudste bewooners van deezen grond zyn afgeweeken, en daar door onze vryheid aan inheemsche en uitheemsche belagers en overweldigers hebben bloot gesteld? — Wat zou 'er aan schorten, dat wy het zelfde voetspoor niet zouden kunnen inslaan, dat by de

Zwitserfche Bondgenooten zoo lang en met zulk een goeden uitflag gehouden is? — Zouden wy immer vry geworden zyn, zoo onze Vaders tegeer het *Spaansche* geweld zelfs geene handen aan 't werk geflagen hadden, en is daarom het voorneemen, om de Natie ten allen tyde gewapend te houden niet onder de grondwetten van ons vereenigd Gemeenebest? Hoe kan het dan by veelen als misdaadig worden aangemerkt!

D. Maar tusfchen dien tyd en den tegenwoordigen, zyn reeds twee eeuwen verloopen; hoe zeer is de Natie, is de gedaante van ons Gemeenebest intusfchen veranderd!

E. Dat is zy, myn Vriend! maar die verandering geeft ons stof van klagen en het duifterfte vooruitzigt. Hadden wy, als de herftellers van *Jerufalem*, met het zwaard in de eene en het bouwgereedschap in de andere hand, steeds waakzaam en werkzaam geweest, 'er zou nooit gebeurd zyn het geen nu gebeurd is. Maar de bemoeijingen om fchatten te zamelen en het overleg om dezelve te bewaaren of op de luifterrykfte wyze te gebruiken; — overvloed en weelde hebben onze aandagt van het gewigtigfte punt afgeleid, en onze waakzaamheid en werkzaamheid gaande weg doen verflappen, daar wy, naar maate onze Bezittingen aangroeiden en ons Land te meer waard wierd voor elk Onder-

derneemer, te meer op onze hoede moesten gebleeven zyn. — Ik beken, dat het zeer bezwaarlyk is, het maachtfig spoor van onze Vaders in te slaan, daar de meesten onzer zoo verwyfd en verlast, zoo verre van hunne Zeden verbasterd zyn: maar waarom keeren wy niet tot dezelve, zoo ras en zoo veel mogelyk weder? dit staat aan ons, en wy zullen 'er, zoo wy het niet vrywillig doen, door de veragtering onzer zaaken wel eindelyk toe genoodzaakt worden, ten zy wy alles willen laten vervallen. — Neen, myn EELHART, het was niet onmogelyk, indien tegenstrydige en voor de Vryheid nadeelige inzigten de algemeene wapening maar niet heimelyk en openlyk dwarsboomden. Indien eene opregte zucht voor Vaderland en Vryheid elk een bezielde, elk een zich toeleide om het heerschend misverstand uit den weg te ruimen, en alles volgens de oorspronkelyke rechten op den besten voet te herstellen. Men zou 'er ras aan gewennen, en niet beter wecten of het behoorde zoo, gelyk het zoo in vroeger tyden in ons Land plaats had, waarvan daan anders alle de Schutters en Schutters-Doelen?

D. Zulk eene eensgezindheid en welmeenendheid was 'er volstrekt noodig, op dat het Zwaard van den eenen niet tegen dat van den anderen Burger gekeerd worde, en dit maakt by my de grootste zwaarigheid.

E. Dit neemt de wettigheid der zaake niet weg.

weg. Van alles kan een verkeerd gebruik gemaakt worden, ook van de Wapenen, die den bezoldeling in de hand worden gegeven, om Stad en Staat te beveiligen. Hy kan dezelve keeren tegen hun, door wiens zweet en geld hy onderhouden word.

D. Ik heb dikwerf gedacht aan een zekere aanmerking van TACITUS, die my door FREDERIK is meegedeeld, ik meen by gelegenheid dat hy spreekt over de *Suionen*.

E. Regt, myn DIEDERIK, ik weet wat gy bedoelt. Hy verhaalt van de *Suionen*, dat de Wapenen niet in handen van elk, maar in een algemeene vergaderplaats opgesloten waren, om dat ze van buiten weinig gevaar te vreezen hadden, en eene lediggaande Bende van gewapende manschap ligt uitspatte. Gy kunt nimmer iets bybrengen, dat meer afdoet.

D. Tegen de algemeene wapening der Ingezetenenen..... Want hoe veele buitenspoorigheden zyn 'er hier en daar niet door veroorzaakt!

E. Neen, voor dezelve. Alle misbruiken erken ik, zoo wel als iemand, en betreur ze; maar van hoe veele zaaken zouden wy moeten afzien, indien het misbruik dezelve geheel onwettig konde maaken. — Is 'er meer gevaar te wagten van een Burger, die onder den Wapenhandel zyne kostwinning waarneemt, dan van eenen dikwerf lediglopenden bezoldeling?

Heeft

Heeft deeze niet menigwerf de grootfte baldadigheden gepleegd? en kunt gy u daarentegen geene gevallen herinneren, waarin de grootfte wanorden onder het Gemeen door eene gewapende Burgery is voorgekomen of te regt gebragt? — Den *Suionen* wierden de Wapenen niet betrouwd, en daaruit blykt deeze waarheid, dat dezelve het sterkfte bolwerk van de Vryheid waren, die de andere *Germaanen* genooten, maar zy misfen moesten. Alleen de vreeze der heerszugtige Vorsten deed hun zulke maatregels neemen, en de bewaaring der Wapenen aan geen Edelling, aan geen Vrygebooren, zelfs aan geen Vrygelaten toebetrouwen, maar aan een Slaaf. — Het was toch geenszins het gevoelen van TACITUS, die zeer wel wist wat 'er by *Grieken*, *Romeinen* en alle oude Volken plaats vond; maar het voorwendfel van hun, die zulke maatregels namen, het geen hy bybrengt, en daarom fluit hy met deeze opmerkelyke woorden, „want het Koninglyk belang laat niet toe, een Edelling, een Vrygebooren, zelf een Vrygelaaten het opzigt over de Wapenen te geeven.” — Gy ziet 'er uit, dat de meeste Vorsten ten allen tyde op dezelfde wyze gedagt hebben. — En zou deeze plaats voor het gevoelen zyn, myn DIEDERIK, het geen gy, maar zeker niet in ernst, voorstaat? 'Er blykt alleen uit,

uit, dat de *Suionen* niet altoos meester van hunne Wapenen waren, maar 'er blykt tefens uit, dat zy ze wel degelyk wisten te gebruiken. — TACITUS had van te voren gezegd, dat zy niet alleen sterk waren in gewapende manschap, maar ook in scheppen; dat zy ter Land en ter Zee zich hadden in staat gesteld, gelyk wy ook behoorden te doen. Laaten zy ons dan en tot een voorbeeld, en tot eene waarfchouwing strekken, op dat wy onze vryheid niet verliezen, gelyk zy ze door de konstenaaryen hunner Vorsten verloren hadden.

D. Maar hebt gy niet verhaald, dat zy ze naderhand wedergekreegen hebben?

E. Gewis, de omftandigheden zyn my daarvan niet bekend, maar de zaak is zeker, en bewyst, dat het onmogelyk is op den duur eene vrye Natie te onderdrukken, wanneer zy in de Wapenen genoegzaam geoefend is, om haare rechten te handhaven. De *Zwitsers* kunnen hier van in de moderne geschiedenis een nader bewys opleveren: wyl zy nimmer zich van het *Oostenryksche* Jok zouden hebben bevryd en nimmer hunne vryheid zouden hebben behouden onder het *Aristocratisch* bestuur, dat in zommige *Cantons* de overhand heeft, dan door eene algemeene Nationaale Wapening, welke alle geweld en onderdrukking voor Edelen en *Patricen* ten hoogften gevaarlyk maakt.

D. Ik

D. Ik ben geheel uit het veld gellagen, myn *BELHART!* Hebt gy nog iets over de Krygsverrigtingen der *Batavieren?*

E. Het is zoo, myn Vriend! wy kunnen 'er niet anders over denken, zoo wy door geene vooroordeelen vooringenomen, of met verkeerde oogmerken bezield zyn. ——— Alleen moeten alle onnoodige en bezwaarnde onkosten, vooral van drinkgelagen en verteer-ingen, gemyd, en een ieders beroep met allen yver behartigd worden. Men wil zich, als de Bezoldelingen, in eenerley Montceering fteeken, dat welstaat, maar niet volstrekt noodzaakelyk is; laat ook elk een, als zy, wanneer de wapenoeffening afgelopen is, naar zyne wooning en naar de zynen keeren. ——— Laat het oogmerk blyven, niet om met een gewapende hand alles door te zetten, of zelfs de teugels der regering in handen te nemen, maar om ten allen tyde gereed te zyn de rust en veiligheid van binnen en van buiten te handhavenen, de Republiek by haare Constitutie, en elk Regent, zoo wel als elk Burger, by zyne wettige voorrechten te beschermen: zoo zal de gewapende Burger, terwyl hy zich zelfs een eerlyk en nuttig tydverdrijf bezorgt; terwyl hy zyn lighaam aan een goede houding en vaerdige handgreepen, ——— zyn geest aan een noodige ondergeschiktheid en goede orde gewend; ———

ter-

terwyl hy de onderlinge verkeerling en harmonie bevordert, en den band der maatschappij versterkt: — zoo zal hy den boozen tot een schrik verstreken, en de onderneemingen tegen de Vryheid verydelen. Dan genoeg hier van. Ja 'er is nog iets, — een gewigtig stuk, overgebleeven, het geen in onze dagen zoo veel gerugt gemaakt heeft.

FR. Wat is dat Vader?

E. Kunt gy het niet bedenken?.....
De *Militaire* Krygsraad.

D. Was die by hen nog van de Burgerlyke onderscheiden, daar zy immers alle Krygslieden waren?

E. *TACITUS* maakt duidelyk onderscheid tusshen de Rechtshandelingen, die in het Leger en die in de algemeene en byzondere vergaderingen gehouden wierden. Van de eerste spreekt hy reeds in het zevende hoofdstuk van de *Zeden der Germaanen*. En het was ook volstrekt noodig, wanneer zy te veld waren, en anders kwam deeze byzondere Vierschaar niet te pas, dat 'er eene Rechtbank was, waar voor elk te recht kon gaan of geroepen worden. Dat de Vrygeboorenen als Leden en de Edelen of Bevelhebberen als Bestuurders deezen Krygsraad uitgemaakt hebben, is waarfchynlyk: maar dit kan ik U met zekerheid melden: „aan niemand was, buiten de Priesteren, geoorloofd te straf-

straffen, noch te binden, noch zelfs eenige slagen toe te brengen. — Deeeze waren de Priesters, die mede te velde trokken, doorgaans de voornaamsten van de Orde.

D. Dit komt my zeldzaam voor.

E. TACITUS geeft 'er eene goede rede van, „om dat men denken mogt, dat zy gestraft wierden, niet op het bevel van hunnen Hertog, maar als of de Godheid zulks gebod, welke zy gelooven, dat by de oorlogenden tegenwoordig is.” Zoo wierd alle murmureering voorgekomen, en de Veldöversten behielden tevens het ontzag en de genegenheid van hunne onderhebbende Manschappen.

D. Zeer wel gevonden. — Ik ben U ten hoogsten verplicht, myn EELHART, voor de volledige opening van de Krygsoeffeningen der *Batavieren*, welke gy tot myne komst had uitgesteld. Ons verblyf in uwe nabuurschap, geduurende deezen Zomer, zal my, zoo ik hoop, gelegenheid bezorgen, om meermaalen dit genoegen te smaaken.

E. Gy zult my altoos welkom zyn.

DE PLAATEN

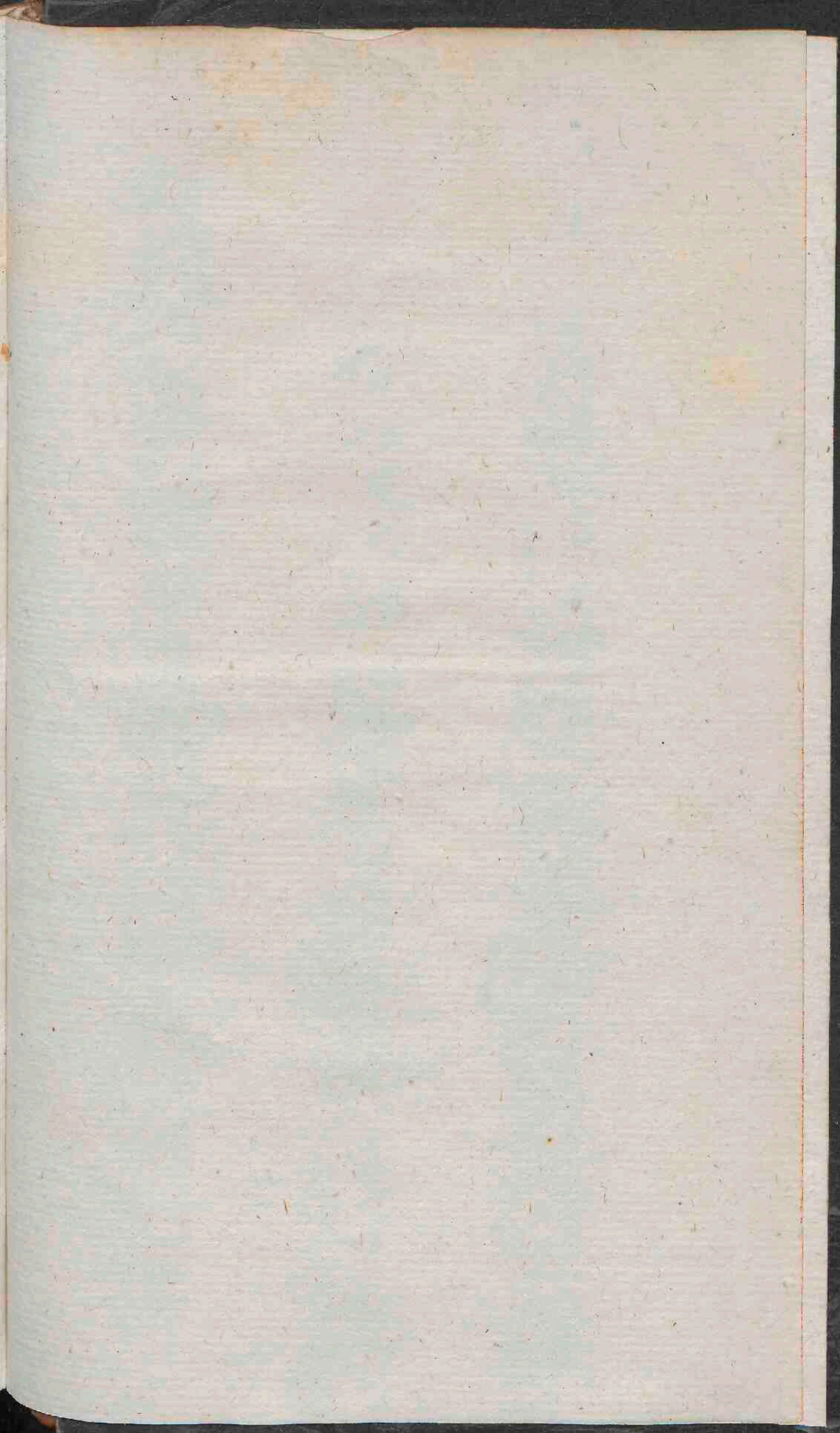
Dus te plaatzen.

Pl. I. De Landbouw der BATAVIËREN,
tegen over Bladz. 10.

— II. De Huwlyksplegtigheid der BATAVIË-
REN, tegen over bladz. 126.

— III. Eene Raadsvergadering der GERMAA-
NEN, tegen over bladz. 260.

— IV. De Krygsoeffeningen der BATAVIËREN,
tegen over bladz. 354.

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

